ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫРТҚЫ САЯСАТТЫҢ ДАМУЫ: ТАРИХИ ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАН

Көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері,
дипломат, Қазақстан Республикасының тұңғыш
Сыртқы істер министрі

СҮЛЕЙМЕНОВ ТӨЛЕУТАЙ ЫСҚАҚҰЛЫНЫҢ

85 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы

Астана, 2026

Қазақстан Республикасының тұңғыш Сыртқы істер министрі Сүлейменов Төлеутай Ысқақұлының 85 жылдығына арналған «Тәуелсіз Қазақстандағы сыртқы саясаттың дамуы: тарихи тәжірибе және қазіргі заман» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы

Астана, 2026

УДК 327 (574)
ББК 66.4 (5Каз)
Х17

Х17 Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы «Тәуелсіз Қазақстандағы сыртқы саясаттың дамуы: тарихи тәжірибе және қазіргі заман», Сборник материалов международной научно-практической конференции «Развитие внешней политики независимого Казахстана: исторический опыт и современность», Collection of publications of the international scientific-practical conference on “The Development of the Foreign Policy of Independent Kazakhstan: Historical Experience and Contemporary Perspectives” / отв. ред. С.М. Нурдавлетова. – Астана: ЕНУ им.Л.Н. Гумилева, 2026. – 185 с.

ISBN 978-601-385-298-0

“ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ”

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҚ КІТАП НОМЕРІ
ISBN.
ӘМБЕБАП ОНДЫҚ ЖІКТЕУ,
КІТАПХАНАЛЫҚ-БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ЖІКТЕУ,
ШТРИХ - КОД
БЕРІЛДІ (ТІРКЕЛДІ)

“НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН”

ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ)
МЕЖДУНАРОДНЫЙ СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР
ISBN
УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР,
БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР,
ШТРИХ-КОД.

ISBN 978-601-385-298-0

9 786013 852980

«Тәуелсіз Қазақстандағы сыртқы саясаттың дамуы: тарихи тәжірибе және қазіргі заман» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының жинағында Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алған сәтінен бастап сыртқы саясатының дамуына арналған. Онда қазақстандық дипломатияның қалыптасуының негізгі кезеңдері, сыртқы саясаттың басты бағыттары және жетекші мемлекеттер мен халықаралық ұйымдармен өзара іс-қимыл тәжірибесі қарастырылады. Жинақ әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар бағыты бойынша оқытушыларға, ғылыми ортаға, докоранттарға, магистранттарға және халықаралық қатынастардың заманауи мәселелеріне қызығушылық танытатын өзге де тұлғаларға арналған.

Материалдар авторлық редакцияда жарияланады.

УДК 327 (574)
ББК 66.4 (5Каз)

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2026

МАЗМҰНЫ

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Басқарма мүшесі – академиялық мәселелер жөніндегі проректор
А.Б. Бейсенбайдың алғысөзі 6

1 Секция. Т.С. Сүлейменовтің дипломатиялық қызметі және Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты
Кабазиев М.Ш. 8
«Дипломатическая служба независимого Казахстана и наследие Тулеутая Сулейменова»
Какенов А.М. 12
«Роль Верховного Совета в формировании основных векторов внешней политики независимого Казахстана: 1990-1995 годы»

2 Секция. Қазақстан қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде
Жарқынбек С.Н. 20
«ЖИ геосаясатындағы орта державалар: мүмкіндіктер, тәуекелдер және Қазақстанның стратегиялық тәсілі»
Ainur Nogayeva Karaca 28
«Основные направления сотрудничества между Республикой Казахстан и Турецкой Республикой (1991-2026)»
Хамит А.Т. 34
«Сотрудничество между Республикой Казахстан и Европейским Союзом в области образования»
Когабаев Т.Т. 40
«Адаптивный стратегический регионализм: Казахстан между Россией и Китаем в условиях институционального перекрытия
Ibragim N.Z. 44
«Cultivating soft power through art: Kathak and India's cultural diplomacy in Kazakhstan»
Бердибекұлы М. 49
«Қазақстанның мұнай-газ секторындағы мемлекеттік саясаттың эволюциясы: тәуелсіздік жалдарынан қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіне дейін»
Ермекбаева Е.О. 54
«Қазақстанның қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі отбасы-демографиялық бағыты»
Момынкулов Ж.Б. 58
«Транспортно-логистическая стратегия Казахстана в контексте конкуренции коридоров Центральной Азии»

Қаңлыбай Б.Ж., Турунтаева А.А. 63
«Қазақстан мен Сингапур: жасанды интеллект саласындағы ынтымақтастық – стратегиялық серіктестіктің жаңа бағыты»
Жұмақан Жұпар, Турунтаева А.А. 69
«Бір белдеу, бір жол» бастамасы аясында Қытайдың Қазақстандағы жұмсақ күшін іске асыру жолдары мен нәтижелерін зерттеу»
Қыдырбай Д., Бердибекұлы М. 75
«Қазақстан мен Еуропалық Одақтың энергетикалық саясатындағы ынтымақтастық: мұнай-газ саласының стратегиялық бағыттары»
Маекенов Р.Т. 81
«Республика Казахстан как средняя держава: потенциал и ограничения международного влияния»
Налшыбек М.Б. 86
«Қазақстандағы урбанизациялық процестердің қазіргі тенденциялары және жаһандық өзгерістер жағдайындағы даму перспективалары»
Бердибекұлы М., Серікқызы Т. 94
«Қазақстан-Германия энергетикалық дипломатиясы: мұнай ынтымақтастығынан жасыл энергетикалық серіктестікке дейін»
Сұлтанғалиева И.С. 100
«АҚШ-тың Орталық Азиядағы геосаяси стратегиясы: Қытай ықпалына қарсы тепе-теңдік іздеу»
Инирбаев Б.Д., Медеубаева Ж.М. 104
«Қазіргі заманғы сирек металдар мен минералдар төңірегіндегі геосаяси тартыс: Қазақстанның орны»
Murat Z. 109
«Kazakhstan-China energy cooperation in the context of global uncertainty: opportunities and challenges»
Темирханов И.М. 114
«Особенности политики Казахстага в отношении палестино-израильского конфликта»
Сыздыкова С.К. 121
«Роль культурной дипломатии США в современных отношениях между США и Казахстаном»
Аймухамбетов Т.Т. 127
«Роль Казахстана в качестве медиатора межконфессиональных отношений: теоретический анализ»
Узакбаева Г.Ж., Турунтаева А.А. 131
«Қазақстанның Орталық Азиядағы су-энергетикалық дипломатиясы»

3 Секция. Жаһандық өзгерістер жағдайындағы дипломатия және халықаралық ұйымдар
Машенова А.М. 140
«Фейк жаңалықтардың халықаралық қатынастардағы ролі»
Ищанова С. 144

«Жасанды интеллект XXI ғасырдағы халықаралық қатынастардың маңызды факторы»
Нұрғали М.М. 150
«От идеи 1992 года к международной организации: эволюция СВМДА как инструмента внешней политики Казахстана»
Садыков А.С. 154
«Глобальное налоговое управление и агентность Казахстана: роль международных институтов и дипломатических механизмов»
Жулдагали Р.К. 159
«Роль США в трансформации ирано-израильского противостояния в 2024-2026 годах»
Ерниязов Е.Д. 165
«Перспективы создания единой визовой зоны Центральной Азии и Кавказа в туристической дипломатии РК»
Мурат Н.Ж. 171
«Трансформация украинско-польских двусторонних отношений в XX веке: исторические противоречия, политическое примирение и предпосылки стратегического партнерства»
Рыспаев К.К. 176
«Государственный протокол как механизм координации деятельности государственных органов при проведении международных мероприятий высокого уровня»
Nygymet A. 181
«Data transfer regimes and digital coalitions of states»

Құрметті Төлеутай Ысқақұлы!

Құрметті әріптестер, қадірлі қонақтар!

Бүгін біз Қазақстанның дипломатиялық қызметі мен сыртқы саясатының қалыптасуына елеулі үлес қосқан көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, Қазақстан Республикасының Төтенше және Өкілетті Елшісі, дипломат, профессор Төлеутай Ысқақұлы Сүлейменовті құрметпен құттықтап «Тәуелсіз Қазақстандағы сыртқы саясаттың дамуы: тарихи тәжірибе және қазіргі заман» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясын өткізу үшін бас қосып отырмыз.

Төлеутай Ысқақұлының кәсіби жолы – Қазақстанның заманауи дипломатиясының қалыптасу тарихымен тығыз байланысты. Оның еңбек жолы Қарағанды металлургия комбинатындағы жұмысшы қызметінен басталып, кейін өндірістік, қоғамдық және мемлекеттік қызметтің түрлі жауапты сатыларынан өтті.

Кеңес Одағының Сыртқы істер министрлігінің Дипломатиялық академиясында білім алып, кейін Таяу Шығыс елдері бағытында, сондай-ақ Иран Ислам Республикасындағы Кеңес Одағының Елшілігінде жауапты дипломатиялық қызметтер атқарды.

Қазақстан тәуелсіздік алған алғашқы жылдары Төлеутай Ысқақұлы еліміздің Сыртқы істер министрі қызметін атқарып, жас мемлекеттің сыртқы саясатының негізгі бағыттарын қалыптастыруға және халықаралық аренадағы Қазақстанның орнын айқындауға өз үлесін қосты.

Кейін Қазақстан Республикасының Америка Құрама Штаттарындағы, Венгриядағы, Польшадағы және Бельгиядағы Төтенше және Өкілетті Елшісі қызметтерін атқарып, Қазақстанның бірқатар Еуропа елдерімен, сондай-ақ Еуропалық Одақпен және НАТО-мен дипломатиялық байланыстарын дамытуға еңбек сіңірді.

Төлеутай Ысқақұлының дипломатиялық қызметіндегі тағы бір маңызды қыры – жас дипломаттар мен мемлекеттік қызметшілерді даярлауға қосқан үлесі. 2005 жылдан бастап 2024 жылға дейін Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясында Дипломатия институтының директоры, вице-ректор және «Сыртқы саясат» кафедрасының профессоры қызметтерін атқарып, дипломатиялық білім беру мен кәсіби кадр даярлау ісіне зор үлес қосты.

Бүгінде Төлеутай Ысқақұлы Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар факультетінің профессоры ретінде өзінің бай дипломатиялық тәжірибесін жас ұрпақтың білімі мен кәсіби қалыптасуына арнап келеді.

Төлеутай Ысқақұлының еңбегі Қазақстан Республикасының және шетел мемлекеттерінің жоғары мемлекеттік марапаттарымен бағаланған. Оның арасында «Барыс» орденінің I және III дәрежелері, «Парасат», «Құрмет» ордендері, сондай-ақ бірқатар шетелдік мемлекеттердің жоғары наградалары

бар. Сонымен қатар ол Қазақстан ғылымы мен сыртқы саясатының дамуына қосқан үлесі үшін көптеген марапаттарға ие болды.

Құрметті Төлеутай Ысқақұлы!

Сіздің өмір жолыңыз – Отанға адал қызмет етудің, кәсібиліктің, табандылықтың және дипломатиялық шеберліктің жарқын үлгісі.

Сіз Қазақстанның тәуелсіздік жылдарындағы сыртқы саясатының қалыптасуына тікелей атсалысып, еліміздің халықаралық беделін нығайтуға, шетел мемлекеттерімен достық және өзара тиімді байланыстарды дамытуға елеулі үлес қостыңыз.

Сіздің көпжылдық дипломатиялық тәжірибеңіз бен терең біліміңіз бүгінгі жас дипломаттар үшін құнды мектеп болып табылады.

Осы айтулы күні Сізге зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, отбасыңызға амандық пен бақ-береке тілейміз. Еліміздің дипломатиясы мен ғылымына, жас ұрпақтың тәрбиесі мен білім алуына қосып келе жатқан еңбегіңіз жемісті болсын!

Абырой-беделіңіз асқақтап, шәкірттеріңіздің жетістігі мен ел игілігі жолындағы еңбегіңіздің жемісін көре беріңіз!

Сізге зор құрметпен мықты денсаулық, шығармашылық шабыт, отбасылық бақыт және толағай табыс тілейміз!

Мерейіңіз үстем, мәртебеңіз биік болсын!

Құрметті Төлеутай Ысқақұлы, Сізді шын жүректен құттықтаймыз!

Конференция жұмысына сәттілік, мазмұнды әрі нәтижелі пікірталас тілеймін!

Назарларыңызға рақмет!

1 Секция. Т.С. Сүлейменовтің дипломатиялық қызметі және Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты

ДИПЛОМАТИЧЕСКАЯ СЛУЖБА НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА И НАСЛЕДИЕ ТУЛЕУТАЯ СУЛЕЙМЕНОВА

Кабазиев Манарбек Шакирович

Заместитель Председателя Правления АО «Институт внешнеполитических исследований» при МИД РК, г. Астана
Профессор Института дипломатии Академии государственного управления при Президенте РК

Түйін: Мақалада тәуелсіз Қазақстанның дипломатиялық қызметінің қалыптасуы және оның алғашқы Сыртқы істер министрі Төлеутай Сүлейменовтің институционалдық дамуға қосқан үлесі қарастырылады. Мемлекеттің халықаралық танылуы, сыртқы саясат ведомствосының құрылуы және дипломатиялық кадрларды даярлау арасындағы байланыс талданады. Алғашқы жылдардағы тәжірибенің қазіргі көпвекторлы саясат, өңірлік ынтымақтастық және ұлттық мүдделерді ілгерілету үшін маңызы айқындалады.

Түйін сөздер: Қазақстан, дипломатиялық қызмет, Төлеутай Сүлейменов, сыртқы саясат, көпвекторлық.

Аннотация: В статье рассматриваются становление дипломатической службы независимого Казахстана и вклад первого министра иностранных дел Тулеутая Сулейменова в ее институциональное развитие. Анализируется взаимосвязь международного признания государства, создания внешнеполитического ведомства и подготовки дипломатических кадров. Показано значение опыта первых лет независимости для современной многовекторной политики, регионального сотрудничества и продвижения национальных интересов.

Ключевые слова: Казахстан, дипломатическая служба, Тулеутай Сулейменов, внешняя политика, многовекторность.

Abstract: The article examines the establishment of Kazakhstan’s diplomatic service after independence and the contribution of its first Foreign Minister, Tuleutai Suleimenov, to institutional development. It explores the links between international recognition, the creation of foreign policy institutions and diplomatic training. The article argues that the experience of the early independence period remains relevant to Kazakhstan’s multivector policy, regional cooperation and advancement of national interests.

Keywords: Kazakhstan, diplomatic service, Tuleutai Suleimenov, foreign policy, multivector policy.

Становление внешней политики независимого Казахстана представляло собой одновременно процесс международного признания государства и формирования институтов, способных отстаивать его интересы. В первые годы независимости эти задачи решались в условиях распада прежней системы международных связей, ограниченности кадровых и организационных ресурсов и необходимости быстро определять приоритеты

отношений с соседями и ведущими центрами мировой политики. Оценка деятельности первого министра иностранных дел Республики Казахстан Тулеутая Скаковича Сулейменова позволяет рассмотреть этот период через призму создания устойчивой дипломатической службы.

Особенность начального этапа состояла в том, что внешнеполитические решения требовалось не только принимать, но и обеспечивать их исполнение новыми государственными структурами. Независимому Казахстану предстояло выстроить двусторонние отношения, войти в международные организации, определить правовой статус зарубежных представительств, наладить межведомственную координацию и подготовить специалистов для регулярной дипломатической работы. Поэтому становление внешней политики нельзя сводить к череде актов признания: за каждым из них следовала длительная работа по наполнению отношений конкретным содержанием.

Тулеутай Сулейменов возглавлял Министерство иностранных дел Казахстана в 1991–1994 годах [1]. Его назначение имело значение и с точки зрения преемственности профессионального опыта: до этого он проходил дипломатическую службу, в том числе на афганском и иранском направлениях. При этом задачи независимого государства принципиально отличались от работы в дипломатической системе союзного центра. Министерству необходимо было самостоятельно формулировать и проводить внешнеполитический курс, исходя из интересов Республики Казахстан.

Вступление Казахстана в Организацию Объединенных Наций 2 марта 1992 года стало важнейшим международно-правовым свидетельством его независимого статуса [2]. Вместе с тем полноценное участие в международных отношениях требовало отечественной нормативной и организационной базы. Указом Президента Республики Казахстан от 2 июля 1992 года были утверждены положения о Министерстве иностранных дел и посольстве, а также об основных обязанностях и правах посла [3]. В совокупности эти решения обозначили переход от провозглашения внешнеполитической самостоятельности к ее повседневному институциональному обеспечению.

Вклад первого поколения казахстанских дипломатов следует оценивать именно в этой взаимосвязи. Одновременно приходилось вести переговоры, выстраивать структуру министерства, развивать зарубежное присутствие и формировать профессиональные стандарты. Персональная роль руководителя ведомства в подобный период особенно велика, однако институциональное строительство было коллективной работой дипломатов и государственных органов. Историческая заслуга Тулеутая Сулейменова состоит в его участии в руководстве этой работой на ее первоначальном, наиболее ответственном этапе.

После завершения работы министром Тулеутай Сулейменов представлял Казахстан в Соединенных Штатах, а затем в ряде европейских государств; его дальнейшая деятельность была связана и с Институтом

дипломатии Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан [1]. Эти этапы профессионального пути позволяют увидеть преемственность между созданием внешнеполитического ведомства, дипломатической практикой за рубежом и подготовкой кадров. Дипломатическая служба приобретает устойчивость тогда, когда накопленный опыт становится частью профессионального образования и институциональной памяти.

Для характеристики начального периода уместно понятие «дипломатия становления». Ее первоочередной задачей было обеспечить признание и защиту суверенитета, создать сеть партнерских отношений и сформировать условия для самостоятельного выбора внешнеполитических решений. В этот период определяющее значение имели способность вести диалог с партнерами, различающимися по интересам и возможностям, уважение международного права и последовательность в реализации принятых обязательств. Эти принципы сохранили значение и после того, как непосредственные задачи государственного становления были решены.

Сегодня международная среда заметно сложнее. Конкуренция держав затрагивает торговлю, транспорт, энергетику, технологии и доступ к ресурсам. Для Казахстана многовекторность в таких условиях остается способом защищать самостоятельность решений и развивать отношения с различными партнерами на основе национальных интересов. Ее практическое содержание состоит в постоянном поиске взаимоприемлемых решений, поддержании доверия и недопущении превращения отдельных направлений сотрудничества в исключительный выбор между партнерами.

Особое место занимает Центральная Азия. Расширение регионального диалога создает возможности для совместной работы по вопросам торговли, транспортной связанности, водных ресурсов и безопасности. При этом региональная кооперация дополняет двусторонние связи и расширяет способность государств региона формировать собственную повестку во взаимодействии с внешними партнерами. Здесь также востребован опыт первых лет независимости: уважение суверенитета соседей, учет взаимных интересов и готовность к длительной переговорной работе.

Еще одно изменение связано с растущей ролью практических результатов внешней политики. Дипломатия содействует привлечению инвестиций и технологий, развитию экспортных возможностей и транспортных маршрутов. Однако экономическое сотрудничество зависит от политического доверия, правовой определенности и репутации государства. Поэтому дипломатия признания, характерная для начального периода независимости, создала предпосылки для дипломатии влияния, ориентированной на продвижение инициатив и получение устойчивых результатов. Речь идет о развитии ранее созданной основы, а не об отказе от нее.

Показательным примером преемственности является отношение к многосторонним институтам. В начале 1990-х годов участие в них помогало

Казахстану закрепить международную субъектность и включиться в выработку общих правил. Сегодня многосторонние площадки дают возможность представлять предложения по безопасности, развитию и устойчивой связанности. Однако качество участия определяется не числом выступлений, а подготовленностью позиции, наличием партнеров и способностью доводить согласованные решения до практического исполнения. Здесь особенно важна связь дипломатического ведомства с экспертным сообществом: глубокий анализ вариантов действий позволяет заранее оценивать интересы участников и последствия принимаемых обязательств.

Профессиональные требования также изменились. Дипломату приходится разбираться в технологической конкуренции, цифровой экономике, трансграничной инфраструктуре и новых форматах публичной коммуникации. При этом расширение тематики не отменяет базовых навыков профессии: точного анализа, знания международного права, владения языками, культуры переговоров и понимания страны пребывания. Институциональное наследие первого поколения состоит не только в созданных структурах, но и в представлении о дипломатии как о государственной службе, требующей непрерывного обучения и ответственности за последствия каждого решения.

Из опыта Тулеутая Сулейменова следует и важный вывод для дипломатического образования. Молодому специалисту недостаточно знать хронологию внешнеполитических событий. Ему необходимо понимать, как складывались институты, почему принимались те или иные решения, каким образом согласовывались интересы государства и как обеспечивалась преемственность курса. Работа с опытом первого поколения казахстанских дипломатов развивает профессиональное суждение и помогает применять исторические уроки к новым обстоятельствам.

Таким образом, значение деятельности Тулеутая Сулейменова выходит за пределы биографии первого министра иностранных дел независимого Казахстана. Его профессиональный путь отражает связь между институциональным становлением дипломатии, представительством страны за рубежом и подготовкой последующих поколений специалистов. Сохранение этой связи остается условием эффективной внешней политики: государству необходимы прочные институты, компетентные дипломаты и способность последовательно защищать национальные интересы в меняющемся мире.

Список использованных источников

1. Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан. Сулейменов Тулеутай Скакович. URL: https://www.apa.kz/ru/team/sulejmenov-tuleutaj-skakovich/ (дата обращения: 27.09.2026).

2. Организация Объединенных Наций. Прием Республики Казахстан в члены ООН: резолюция Генеральной Ассамблеи A/RES/46/224 от 2 марта 1992 года. URL: https://digitallibrary.un.org/record/283185 (дата обращения: 27.09.2026).

3. Министерство иностранных дел Республики Казахстан. Исторические аспекты и актуальные вопросы внешней политики обсудили на международной конференции, приуроченной к 30-летию дипломатической службы независимого Казахстана. 02.07.2022. URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/395938?lang=ru (дата обращения: 27.09.2026).

РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА В ФОРМИРОВАНИИ ОСНОВНЫХ ВЕКТОРОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА: 1990-1995 ГОДЫ

Какенов А.М.

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Түйін: Мақалада Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің XII және XIII шақырылымдарының 1990–1995 жылдардағы сыртқы саяси қызметі қарастырылады. Жоғарғы Кеңес қаулыларын талдау негізінде, халықаралық шарттар бойынша міндеттемелерді қабылдау, халықаралық ұйымдарға кіру және халықаралық әрі өңірлік сипаттағы мәселелерді, ең алдымен ядролық қарусыздану мен Арал теңізін сақтау мәселелерін шешуге қатысу сияқты оның қызметінің үш негізгі бағыты айқындалды. Тәуелсіз Қазақстанның халықаралық-құқықтық негізі ішкі тұрақтандыру үдерістерімен қатар қалыптасып, бұл үдерісте өкілді органның шешімдері маңызды рөл атқарғаны көрсетілді.

Аннотация: В статье рассматривается внешнеполитическая деятельность Верховного Совета Республики Казахстан XII и XIII созывов в 1990–1995 годах. На основе анализа постановлений Верховного Совета выделены три основных направления его работы: принятие обязательств по международным договорам, вступление в международные организации и участие в решении международных и региональных проблем, прежде всего вопросов ядерного разоружения и сохранения Аральского моря. Показано, что международно-правовая основа независимого Казахстана формировалась одновременно с процессами внутренней стабилизации, при этом решения представительного органа играли значительную роль в данном процессе.

Abstract: The article examines the foreign policy activities of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan during its 12th and 13th convocations in 1990–1995. Based on an analysis of the Supreme Council’s resolutions, three main areas of its work are identified: undertaking commitments under international treaties, joining international organizations, and participating in addressing international and regional issues, particularly nuclear disarmament and the preservation of the Aral Sea. The article demonstrates that the international legal foundations of independent Kazakhstan were formed alongside processes of domestic stabilization, with the decisions of the representative body playing a significant role in this process.

Ключевые слова: Верховный Совет, парламентаризм, внешняя политика, международная правосубъектность, ядерное разоружение.

Изучение вопросов внешнеполитической деятельности Казахстана не может рассматриваться без исследования процесса становления и развития парламентаризма. Особенно актуальным этот вопрос является в условиях проводимой политической модернизации Президента К.Токаева. Переход Парламента от двухпалатной системы к однопалатному Курултаю с усилением роли партий является важным поводом еще раз обратить внимание на истоки.

Парламентская реформа являясь неотъемлемой частью стратегической модернизации политической системы Казахстана, реализовывалась планомерно через пакеты политических реформ. Научно-теоретические основы проводимой работы детально проанализированы в программной работе Е.Карина «Консолидация и развитие Концептуальные основы политического курса Президента Касым-Жомарта Токаева». По словам автора политика Президента представляет собой идеологическую платформу комплексной модернизации государства, которая включает обеспечение институционального баланса ветвей власти *(«сильный Президент – влиятельный Парламент – подотчетное Правительство»)* [1]. Подобная пересборка баланса институтов власти в рамках концепта «влиятельного Парламента» актуализирует необходимость ретроспективного анализа становления отечественного парламентаризма, истоки которого восходят к переломному этапу работы Верховного Совета Республики Казахстан XII и XIII созывов в 1990–1995 годах.

Верховный Совет XII созыва, избранный 25 марта 1990 года и функционировавший до 13 декабря 1993 года, по оценке академика С. Зиманова, сыграл особую роль в истории становления парламентаризма в Казахстане. Он был рожден опытом первых демократических выборов и стал одним из самых интеллектуальных парламентов в истории республики [2].

В своей статье «Развитие и становление парламентаризма в Казахстане» М.Копеев отмечает, что советский период, согласно Конституции Казахской ССР 1978 года, характеризовался жесткой тоталитарной системой с абсолютной концентрацией власти в руках Верховного Совета и его Президиума. Однако, выборы в Верховный Совет XII созыва, несмотря на сохраняющееся влияние административно-командных механизмов, продемонстрировали институциональное признание элементов плюрализма, благодаря которому были выдвинуты кандидаты как от альтернативных политических сил, так и от республиканских общественных организаций [3].

Годы становления Независимости принято описывать как сложный период, в котором первоочередным было решение внутренних задач, в том числе решение вопросов восстановления разорванных хозяйственных связей, введения национальной валюты, создания системы органов власти. Однако, государству, недавно провозгласившему суверенитет, требовалось оперативно интегрироваться в систему международных отношений, что во многом реализовывалось посредством нормативно-правовых актов Высшего представительного органа. Анализ нормативной базы 1990–1995 годов

позволяет выделить три ключевых направления внешнеполитической деятельности Верховного Совета: принятие обязательств по международным договорам, институционализация членства в глобальных и региональных организациях, а также участие в урегулировании трансграничных и наднациональных проблем. Настоящая работа прослеживает, как это происходило, по постановлениям, опубликованным в Ведомостях Верховного Совета [4; 5] и содержащимся в информационно-правовых системах «Әділет» и «Параграф» [6; 7].

В рамках первого направления, охватывающего международно-договорные обязательства, происходило оформление международной правосубъектности республики. Объективное признание государства полноправным участником международных отношений требует не только декларации суверенитета, но и обладания реальной договорной способностью, правовой основы для посольств и консульств, а также взаимного признания со стороны мирового сообщества. Данные условия были нормативно обеспечены в кратчайшие сроки. Основу заложил Конституционный закон от 16 декабря 1991 года № 1007-XII, зафиксировавший статус Казахстана как члена мирового сообщества [8]. Практическая реализация этого статуса началась уже 23 декабря 1991 года, когда Верховный Совет ратифицировал Соглашение о создании СНГ (№ 1026-XII) и принял пакет постановлений (№ 1028-XII – № 1040-XII) о признании государственной независимости ряда постсоветских республик. Важным шагом в формировании национальной правовой системы стало принятие Закона от 17 января 1992 года № 1148-XII, определившего регламент заключения, исполнения и денонсации международных договоров и создавшего легальный механизм введения межгосударственных соглашений в правовое поле республики [9]. Процесс нормативно-правового оформления дипломатического базиса завершился 31 марта 1993 года, когда Верховный Совет на одном пленарном заседании зафиксировал присоединение Казахстана к ключевым многосторонним актам: Венским конвенциям о дипломатических сношениях (1961 г., № 2057-XII), о консульских сношениях (1963 г., № 2058-XII), о праве международных договоров (1969 г.), а также ратифицировал Устав СНГ (№ 2054-XII) [10].

Логико-хронологическая последовательность принимаемых Верховным Советом решений отражает системный подход к ведению внешней политики государства. На начальном этапе высший орган легитимировал правовой статус собственной республики, после чего перешел к взаимному признанию суверенитета сопредельных государств. Следующим шагом стало определение внутренних регламентов международно-договорной деятельности, и имплементация универсальных норм дипломатических сношений.

Кроме того, одновременное признание независимости десяти государств постсоветского пространства в декабре 1991 года имеет важное теоретико-правовое значение. Признание других государств является одним из проявлений собственной международной правосубъектности, и Верховный

Совет воспользовался этой возможностью. На этом фундаменте формировалась разветвленная сеть двусторонних отношений Казахстана. Характерно, что первым ратифицированным договором еще до провозглашения независимости стал Договор между Казахской ССР и РСФСР (Постановление от 15 декабря 1990 года № 407-XII) [4]. В июне 1991 года последовало заключение соглашения с Турецкой Республикой (№ 681-XII) и договора с Украинской ССР. После обретения полного суверенитета география партнерства существенно расширилась: 2 июля 1992 года были ратифицированы договоры о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи с Российской Федерацией (№ 1497-XII) и Республикой Узбекистан (№ 1498-XII). В январе 1993 года в правовое поле республики вошли соглашения с Францией (№ 1939-XII), КНР и ФРГ. Консолидированное решение парламента от 19 октября 1993 года позволило ратифицировать пакет из пяти договоров об основах межгосударственных отношений с Молдовой, Таджикистаном, Арменией, Кыргызстаном и Грузией (№ 2455-XII - № 2459-XII). Таким образом, за пять лет договорно-правовая база была создана с нуля, охватив ближнее соседство и ведущих акторов Европы и Азии [5].

Особый блок в структуре международно-договорных обязательств составили решения Верховного Совета по вопросам региональной и глобальной безопасности. Парламент последовательно принял на себя обязательства в вопросах безопасности, ратифицировав Договор об обычных Вооруженных Силах в Европе (2 июля 1992 г., № 1500-XII), Договор о коллективной безопасности (23 декабря 1992 г., № 1810-XII) и оформив присоединение к Женевским конвенциям 1949 года (31 марта 1993 г., № 2060-XII). Самостоятельным аналитическим прецедентом выступает Постановление от 18 января 1992 года № 1159-XII, запрещающее участие военнослужащих-граждан РК в разрешении межнациональных конфликтов [5]. Данный нормативный акт не являлся следствием внешних договорных обязательств, а представлял собой собственное внутриполитическое решение органа власти, принятое в условиях эскалации вооруженных столкновений на постсоветском пространстве.

Вторым ключевым направлением международной деятельности Республики Казахстан в рассматриваемый период стало вступление страны в международные организации. В частности, 26 июня 1992 года Законом РК № 1433-XII «О членстве Республики Казахстан в Международном валютном фонде, Международном банке реконструкции и развития, Международной финансовой корпорации, Международной ассоциации развития, Многостороннем агентстве гарантии инвестиций и Международном центре по урегулированию инвестиционных споров» были нормативно закреплены отношения с Бреттон-Вудскими структурами. С протокольной точки зрения и дипломатических традиций, принятие высшим представительным органом документа в форме закона, а не подзаконного акта правительства, демонстрирует высокие намерения страны и политико-правовую значимость интеграции в мировые финансовые институты в тот период. Диверсификация

транспортных векторов и выход на глобальные маршруты вне прежней союзной инфраструктуры стали возможны благодаря ратификации Конвенции о международной гражданской авиации от 2 июля 1992 года (№ 1503-XII). Важным шагом на Европейском направлении Евразийской внешней политики государства выступила ратификация 31 марта 1993 года Заключительного акта Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (СБСЕ).

Особое значение в процессах международного признания суверенитета имела межпарламентская дипломатия, реализовывавшаяся через непосредственное участие Верховного Совета РК в многосторонних институтах. В начале июля 1992 года была сформирована нормативно-правовая база, определившая статус казахстанского парламента в интеграционных механизмах Содружества Независимых Государств (СНГ). В частности, были ратифицированы соглашения о Консультативных совещаниях Председателей Верховных Советов (№ 1492-XII), о сотрудничестве комиссий и комитетов (№ 1495-XII), а также о Межпарламентской ассамблее государств-участников СНГ (№ 1494-XII). Вектор глобального позиционирования высшего законодательного органа был закреплен Постановлениями от 23 декабря 1992 года № 1812-XII о вступлении в Межпарламентский союз и № 1813-XII о вхождении в Парламентскую ассамблею СБСЕ. Интеграция в Межпарламентский союз, по сути старейшую универсальную организацию законодателей, означала признание представительного органа мировым парламентским сообществом [11].

Третье внешнеполитическое направление было связано не с конвенциями или членством, а с трансграничными и наднациональными проблемами, а также вопросами их урегулирования. В 1990–1995 годах Верховный Совет уделил ключевое внимание двум таким вызовам.

Первая большая задача касалась ядерного разоружения. Казахстан унаследовал крупный ядерный арсенал и территорию, на которой десятилетиями проводились испытания. Курс на разоружение был заявлен уже при провозглашении независимости: в преамбуле того же закона Верховный Совет говорит о своей «приверженности принципу нераспространения ядерного оружия и процессу разоружения» [8]. Важным шагом стало Постановление от 23 декабря 1991 года о ратификации Соглашения о совместных мерах в отношении ядерного оружия [10]. Уже 2 июля 1992 года Постановлением № 1499-XII был ратифицирован Договор между СССР и США о сокращении и ограничении стратегических наступательных вооружений (СНВ-1) [10]. Тем самым республика приняла на себя серьезные международные обязательства, стороной которых изначально не являлась.

Юридическое закрепление этого курса продолжилось в последующие годы. 13 декабря 1993 года Постановлением № 2593-XII было оформлено присоединение Казахстана к Договору о нераспространении ядерного оружия (ДНЯО). Далее, 10 ноября 1994 года, Постановлением № 223-XIII парламент ратифицировал Соглашение с Российской Федерацией о стратегических ядерных силах, временно расположенных на территории республики.

Завершающим звеном в этой цепочке стало Соглашение с Международным агентством по атомной энергии (МАГАТЭ) о применении гарантий, оформленное в июне 1995 года уже указом Президента, после прекращения полномочий Верховного Совета [10].

Внешняя сторона вопроса имела и внутреннее продолжение. Требование закрыть Семипалатинский полигон выдвинуло общественное антиядерное движение «Невада – Семипалатинск», возникшее 28 февраля 1989 года по инициативе О.О. Сулейменова и добившееся того, что вопрос был поставлен на уровне союзных органов власти [12]. Верховный Совет республики взял на себя другую часть задачи: законом от 18 декабря 1992 года № 1787-XII «О социальной защите граждан, пострадавших вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне» вся территория Семипалатинской области и прилегающие к полигону районы Павлодарской, Восточно-Казахстанской и Карагандинской областей были признаны зоной экологического бедствия, а пострадавшим гражданам установлены компенсации и льготы [5]. В 1994 году тринадцатый созыв вносил в этот закон изменения, то есть к теме орган возвращался в обоих составах. Эта нормотворческая практика преобразовала силовой потенциал страны в дипломатический капитал, дав сигнал мировому сообществу о миролюбивом характере внешней политики.

Второй важный вызов был связан с катастрофой Аральского моря. Через хронологию вовлеченности Верховного Совета в решение данного вопроса можно сформировать модель работы представительного органа на международной арене. Исходной точкой рабочего процесса стало 22 мая 1990 года. В этот день Верховный Совет Казахской ССР принял Постановление «О неотложных мерах по решению экологических и социально-экономических проблем в зоне Приаралья» и одновременно Обращение к Парламентам и Правительствам Республик Средней Азии. Данный шаг ознаменовал начало целенаправленной интернационализации регионального экологического кризиса [13].

Обращение адресовано народным депутатам и членам правительств четырёх соседних республик. Оценивая результаты принятых ранее союзных мер, Верховный Совет указывает, что соответствующее Постановление «реализуется и не в полном объеме, не дает ощутимых результатов». Далее бедствие в зоне Арала характеризуется как выходящее за пределы республик и страны, и приобретающее глобальный характер. Отсюда следует и предложение: привлечь к проблеме ведущие международные организации, добиться рассмотрения Аральской темы на Всемирной конференции Организации Объединённых Наций по окружающей среде, намеченной на 1992 год, и объединить усилия для создания международного фонда спасения моря [13].

Дальше вопрос велся непрерывно. Постановлениями от 30 ноября 1990 года (№ 363-XII) и от 28 июня 1991 года (№ 712а-XII) контролировался процесс решения экологических и социально-экономических проблем в зоне

Приаралья и ход разработки программы «Арал». Параллельно с этим велось правовое регулирование внутренних последствий кризиса: Постановлением от 18 января 1992 года (№ 1162-XII) и Законом от 30 июня 1992 года (№ 1468-XII) были заложены основы социальной защиты граждан, пострадавших от экологического бедствия. Институциональным завершением этого процесса стало Постановление от 19 октября 1993 года № 2462-XII о ратификации Положения о Международном Фонде спасения Арала. Таким образом, трехлетний транзит от регионального обращения до ратификации Положения Фонда свидетельствует не о разовой политической декларации, а о целенаправленном создании Казахстаном собственной модели регионального взаимодействия.

На основе проведенного ретроспективного анализа нормативно-правовых актов Верховного Совета можно сделать следующие выводы.

Формирование международно-правовой основы суверенитета Республики Казахстан осуществлялось одновременно с процессами внутренней стабилизации, а не после их завершения. Вхождение государства в глобальную систему международных отношений юридически оформлялось через решения Высшего представительного органа, что обеспечило внешнюю легитимность институтов власти нового суверенного актора. Без решений Верховного Совета международно-правовая основа государства не была бы оформлена в том виде и в те сроки, в какие она сложилась.

Внешнеполитическая деятельность парламента носила комплексный характер. Принятие договорных обязательств, интеграция в международные институты и участие в урегулировании глобальных вызовов происходили параллельно в рамках единого временного периода. Такая мобильность, преимущественно, складывалась из реалий и условий того времени.

Решение вопросов экологической безопасности и ядерного разоружения является показателем того, какую внешнеполитическую модель выбрало государство на этапе своего становления. Обе проблемы касались, прежде всего, жизни и здоровья населения, и это, по нашему мнению, объясняет, почему именно они стали предметом работы представительного органа. Таким образом, через систему парламентских обращений и ратификаций страна подтвердила заявленный в Законе «О государственной независимости РК» миролюбивый характер внешней политики.

Именно эти исторические акты зафиксировали переход от деклараций к реальному исполнению взятых на себя международных обязательств.

Литература:

1. Карин Е. Консолидация и развитие. Концептуальные основы политического курса Президента Касым-Жомарта Токаева. – URL: https://www.akorda.kz/ru/konsolidaciya-i-razvitie-konceptualnye-osnovy-politicheskogo-kursa-prezidenta-kasym-zhomarta-tokaeva-277217.

2. Зиманов С.З. Конституция и Парламент Республики Казахстан. – Алматы: Жеті жарғы, 1996.

3. Копеев М.Ж. Развитие и становление парламентаризма в Казахстане // Қазақстандағы Парламентаризм. – 2008. – № 1. – С. 81–90.

4. Ведомости Верховного Совета Казахской ССР. – 1990–1991.

5. Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. – 1991–1995.

6. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – URL: https://adilet.zan.kz

7. Информационная система «Параграф».

8. Конституционный закон Республики Казахстан от 16 декабря 1991 года № 1007-XII «О государственной независимости Республики Казахстан» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – URL: https://adilet.zan.kz.

9. Перечень основных законодательных актов, принятых Верховным Советом Республики Казахстан XII, XIII созывов. указов Президента Республики Казахстан, имеющих силу закона и принятых Парламентом Республики Казахстан: (апрель 1990 г. - август 2010 г.). - Астана : Аппарат Мажилиса Парламента РК, 2010.

10. Перечень основных законодательных актов, принятых Верховным Советом Республики Казахстан XII, XIII созывов. указов Президента Республики Казахстан, имеющих силу закона и принятых Парламентом Республики Казахстан: (апрель 1990 г. - август 2015 г.). - Астана : Аппарат Мажилиса Парламента РК, 2015.

11. Сарсембаев М.А. «Конституция Республики Казахстан и безопасность: сотрудничество Казахстана и ОБСЕ» // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан – 2010. – №3 (19). – С. 10-16.

12. Движение «Невада-Семипалатинск»: 30 лет на страже ядерной безопасности мира // Казинформ. – URL: https://www.inform.kz/ru/dvizhenie-nevada-semipalatinsk-30-let-na-strazhe-yadernoy-bezopasnosti-mira_a3501908.

13. Обращение Верховного Совета Казахской ССР от 22 мая 1990 года «К Парламентам и Правительствам Республик Средней Азии» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – URL: https://adilet.zan.kz.

2 Секция. Қазақстан қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде

ЖИ ГЕОСАЯСАТЫНДАҒЫ ОРТА ДЕРЖАВАЛАР: МҮМКІНДІКТЕР, ТӘУЕКЕЛДЕР ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ

Жарқынбек С.Н.

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана қаласы

Түйін: Бұл мақалада жасанды интеллекттің (ЖИ) қарқынды дамуы жағдайында орта державалардың халықаралық жүйедегі рөлі мен стратегиялық мүмкіндіктері қарастырылады. АҚШ пен Қытайдың ЖИ саласындағы технологиялық үстемдігіне қарамастан, орта державалардың, соның ішінде Қазақстанның халықаралық ықпалын арттырудың баламалы жолдары талданады. Жұмыста орта держава ұғымының тұжырымдамалық негіздері, оны анықтаудың материалдық және мінез-құлықтық тәсілдері, сондай-ақ ЖИ дәуіріндегі орта державалардың алдында тұрған негізгі тәуекелдер: есептеу қуатына, энергияға, деректерге және технологиялық компоненттерге тәуелділік талданады. Мақаланың негізгі тезисі: орта державалар ЖИ технологиясының өзін жасауда емес, оны өздерінің дәстүрлі экономикалық, демографиялық және дипломатиялық артықшылықтарымен байланыстыруда бәсекеге түсуі тиіс. Бұл тұрғыда «тар орындар» (bottlenecks) стратегиясы, технологиялық дипломатия, нормативтік көшбасшылық және халықаралық делдалдық орта державалардың негізгі стратегиялық ресурстары ретінде қарастырылады. Ерекше назар Қазақстанның ЖИ саласындағы саясатына аударылады. 2024–2029 жылдарға арналған ЖИ дамыту тұжырымдамасы мен 2026 жылы қабылданған «Digital Qazaqstan» жалпыұлттық стратегиясы талданып, олардың орта держава ретіндегі Қазақстанның геосаяси дербестігін нығайтудағы маңызы бағаланады. Қорытындыда орта державалардың ЖИ дәуіріндегі күші технологиялық ресурстардың абсолютті көлемімен емес, ұлттық ресурстарды технологиялық өзгерістермен қаншалықты тиімді байланыстыра алатынымен анықталатыны тұжырымдалады.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и стратегические возможности средних держав в международной системе в условиях стремительного развития искусственного интеллекта (ИИ). Несмотря на технологическое доминирование США и Китая в сфере ИИ, анализируются альтернативные пути повышения международного влияния средних держав, в том числе Казахстана. В работе исследуются концептуальные основы понятия «средняя держава», материальный и поведенческий подходы к ее определению, а также ключевые риски, стоящие перед средними державами в эпоху ИИ: зависимость от вычислительных мощностей, энергии, данных и технологических компонентов. Основной тезис статьи: средние державы должны конкурировать не в создании самой технологии ИИ, а в ее привязке к своим традиционным экономическим, демографическим и дипломатическим преимуществам. В этом контексте стратегия «узких мест» (bottlenecks), технологическая дипломатия, нормативное лидерство и международное посредничество рассматриваются как ключевые стратегические ресурсы средних держав. Особое внимание уделяется политике Казахстана в сфере ИИ. Анализируются Концепция развития искусственного интеллекта на 2024–2029 годы и общенациональная стратегия «Digital Qazaqstan», принятая в 2026 году, оценивается их значение для укрепления геополитической самостоятельности Казахстана как средней державы. В заключении делается вывод, что сила средних держав в эпоху ИИ определяется не абсолютным объемом технологических ресурсов, а тем, насколько эффективно они способны связать национальные ресурсы с технологическими изменениями.

Abstract: This article examines the role and strategic opportunities of middle powers in the international system amid the rapid development of artificial intelligence (AI). Despite the technological dominance of the United States and China in the field of AI, alternative ways of enhancing the international influence of middle powers, including Kazakhstan, are analysed. The paper explores the conceptual foundations of the notion of a middle power, the material and behavioural approaches to its definition, as well as the key risks facing middle powers in the AI era: dependence on computing power, energy, data, and technological components. The main thesis of the article is that middle powers should compete not in creating AI technology itself, but in linking it to their traditional economic, demographic, and diplomatic advantages. In this context, the "bottlenecks" strategy, technological diplomacy, normative leadership, and international mediation are considered key strategic resources of middle powers. Particular attention is paid to Kazakhstan's policy in the field of AI. The Concept for the Development of Artificial Intelligence for 2024-2029 and the nationwide "Digital Qazaqstan" strategy adopted in 2026 are analysed, and their significance for strengthening Kazakhstan's geopolitical autonomy as a middle power is assessed. In conclusion, it is argued that the strength of middle powers in the AI era is determined not by the absolute volume of technological resources, but by how effectively they are able to link national resources with technological change.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, орта державалар, технологиялық дипломатия, геосаясат, «Digital Qazaqstan».

Қазіргі кезеңде технологиялардың қарқынды дамуы және жасанды интеллекттің (ЖИ) кеңінен таралуы оның халықаралық қатынастарға ықпал ететін маңызды факторға айналуына алып келді. ЖИ экономикалық өнімділікті арттыру құралы ғана емес, ұлттық қауіпсіздік, әскери әлеует, технологиялық бәсекелестік және халықаралық нормаларды қалыптастыру салаларындағы стратегиялық ресурс ретінде қарастырыла бастады. Осы жағдай мемлекеттер арасындағы технологиялық бәсекелестіктің күшеюіне және ЖИ-дің геосаяси маңызының артуына себеп болып отыр.

ЖИ саласындағы жарыста АҚШ пен Қытай жетекші орынға ие болғанымен, технологиялық өзгерістердің салдары тек ұлы державалармен шектелмейді. Орта державалар да ЖИ-ді өздерінің халықаралық ықпалын арттырудың жаңа құралы ретінде қарастыра алады. Бұл мемлекеттер үшін негізгі мәселе АҚШ немесе Қытаймен технологиялық мүмкіндіктер көлемі бойынша тікелей бәсекелесу емес, қолда бар экономикалық, дипломатиялық, демографиялық және институционалдық ресурстарды жаңа технологиялық ортаға бейімдеу болып табылады.

Жалпы, «Орта держава» ұғымы жаңа түсінік емес. Оның алғашқы тұжырымдамалық негіздері XVI ғасырда итальяндық саяси ойшыл Джованни Ботеронының еңбектерінде кездеседі. Ол мемлекеттерді бірнеше санатқа бөліп, орта державаларды белгілі бір деңгейде саяси және экономикалық дербестігі бар, басқа мемлекеттердің тұрақты көмегіне тәуелді емес мемлекеттер ретінде сипаттаған [1]. Қазіргі халықаралық қатынастар теориясында орта державаларды анықтаудың бірнеше тәсілі қалыптасқан. Бірінші тәсіл мемлекеттің материалдық мүмкіндіктеріне: ЖІӨ көлеміне, халық санына, табиғи ресурстарға, әскери әлеуетке және экономикалық қуатына назар аударады. Екінші тәсіл мемлекеттің халықаралық жүйедегі мінез-құлқына

басымдық береді. Бұл жағдайда дипломатиялық ықпал, халықаралық ұйымдардағы белсенділік, делдалдық және мемлекетаралық қатынастарға әсер ету қабілеті бағаланады. Аталған екі тәсіл бір-бірін толықтырады. Мемлекеттің халықаралық салмағы тек оның материалдық ресурстарымен емес, сол ресурстарды сыртқы саяси мақсаттарға қаншалықты тиімді айналдыра алуымен де анықталады. Сондықтан орта державалар ұлы державалардан төмен тұрғанымен, халықаралық жүйенің пассивті қатысушылары болып табылмайды. Керісінше, олар дипломатиялық делдалдық, халықаралық ұйымдар, коалициялық саясат және нормативтік бастамалар арқылы жаһандық процестерге ықпал ете алады.

Орта державалардың қатарына Германия, Жапония, Оңтүстік Корея секілді мемлекеттер жиі жатқызылады. Орталық Азия жағдайында Қазақстанның да орта держава ретіндегі рөліне академиялық және саяси дискурста назар аударылуда. Қазақстан басшылығының бірқатар сөздері мен баяндамаларында елдің халықаралық жүйедегі орта держава ретіндегі орны атап өтіледі [2]. Бұл тұрғыдан алғанда, ЖИ орта державалардың дәстүрлі күш ресурстарын қайта қарауға мәжбүрлейтін факторға айналуда. Егер бұрын мемлекеттің халықаралық ықпалы негізінен экономикалық, әскери және демографиялық көрсеткіштермен өлшенсе, қазіргі жағдайда есептеу қуаты, деректер, технологиялық инфрақұрылым, цифрлық адами капитал және технологиялық дипломатия сияқты жаңа факторлардың маңызы артып келеді.

ЖИ дамуы орта державалар үшін бір мезетте әрі мүмкіндік, әрі тәуекел болып табылады. Бір жағынан, технология экономикалық өнімділікті арттырып, мемлекеттік басқаруды жетілдіріп, жаңа өндірістердің пайда болуына және халықаралық бәсекеге қабілеттіліктің өсуіне жағдай жасайды. Екінші жағынан, жоғары өнімді есептеу жүйелеріне, энергияға, деректерге және технологиялық компоненттерге тәуелділік орта державалардың технологиялық тұрғыдан ірі державаларға тәуелділігін күшейтуі мүмкін. Бірінші мәселе - жоғары өнімді есептеу инфрақұрылымына қолжетімділік. ЖИ модельдерін әзірлеу мен оқыту үлкен есептеу қуатын талап етеді. Сондықтан жоғары өнімді процессорларға, деректер орталықтарына және бұлттық есептеулерге қолжетімділік технологиялық бәсекелестіктің маңызды элементіне айналуда. Мұндай инфрақұрылымның шоғырлануы технологиялық мүмкіндігі шектеулі мемлекеттердің ірі державаларға тәуелділігін арттыруы ықтимал [7]. Ал, екінші мәселе - энергетикалық тәуелділік. Деректерді сақтау және өңдеу орталықтарының кеңеюі электр энергиясына деген сұранысты арттырады. Осыған байланысты ЖИ инфрақұрылымын дамыту тек технологиялық емес, энергетикалық саясат мәселесіне де айналады. Энергияның жеткіліктілігі мен бағасы ЖИ жүйелерін дамыту мүмкіндігіне тікелей әсер етеді. Сонымен бірге деректер орталықтарының энергия тұтынуы климаттық міндеттемелер мен ұлттық декарбонизация саясатына да ықпал етуі мүмкін. Үшінші мәселе - ұлттық қауіпсіздік. ЖИ әскери және барлау мүмкіндіктерінің маңызды құрамдасына айналған сайын, технологиялық мүмкіндігі шектеулі мемлекеттердің

стратегиялық тәуелділік тәуекелі артады. Ең озық ЖИ жүйелерінің белгілі бір бөлігі ірі технологиялық компаниялар мен жетекші мемлекеттердің бақылауында шоғырланған. Сондықтан орта державалар үшін стратегиялық маңызы бар деректерге, шикізатқа, өнеркәсіптік өндіріс пен технологиялық компоненттерге ие болу халықаралық келіссөздердегі позицияны күшейтетін факторға айналуы мүмкін [10]. Осылайша, ЖИ орта державалардың геосаяси осалдығын арттыруы да, олардың халықаралық маңызын күшейтуі де мүмкін. Нәтиже мемлекеттің технологиялық ресурстарды қалай пайдаланатынына байланысты болады.

Тарихи тұрғыдан орта державалар халықаралық қатынастарда дипломатиялық құралдарды белсенді қолданатын және қақтығыстарды реттеуге қатысатын мемлекеттер ретінде танылды. Олардың ерекшелігі - әскери немесе экономикалық үстемдіктен гөрі дипломатиялық икемділік пен әртүрлі акторлар арасындағы диалогты ұйымдастыру қабілеті. ЖИ дәуірінде бұл дәстүрлі артықшылықтар жаңа мазмұнға ие болуы мүмкін. ЖИ-ді халықаралық реттеу жүйесі әлі толық қалыптаспағандықтан, мемлекеттер арасында оның қауіпсіздігі, этикасы, деректерді пайдалану, алгоритмдік ашықтық және жауапкершілік мәселелері бойынша пікір айырмашылықтары сақталуда. Осы жағдайда орта державалар халықаралық нормаларды қалыптастыру процесіне белсенді қатыса алады. АҚШ пен Қытай ЖИ технологияларын ұлттық экономикалық және қауіпсіздік стратегияларының маңызды элементіне айналдырғанымен, ЖИ-дің халықаралық реттелуі тек осы екі мемлекеттің шешімдеріне тәуелді болмайды [6]. Технологияның экономикаға, қауіпсіздікке, денсаулық сақтау мен білімге кеңінен енуі халықаралық ережелерді қалыптастыруға көптеген мемлекеттердің қатысуын талап етеді.

Осы жерде орта державалар үшін жаңа дипломатиялық кеңістік пайда болады. Олар ірі державалар арасындағы қарама-қайшылық жағдайында компромистік шешімдер ұсынатын медиатор немесе әртүрлі реттеуші тәсілдерді байланыстыратын көпір рөлін атқара алады [7]. Мұндай стратегияны технологиялық дипломатия деп қарастыруға болады. Оның мақсаты технологиялық мәселелерді сыртқы саясаттың бөлігіне айналдырып, халықаралық технологиялық ұйымдармен, жеке компаниялармен, ғылыми орталықтармен және басқа мемлекеттермен тұрақты байланыс орнату. Данияның тәжірибесі осы үрдістің нақты мысалы болып табылады. Ел Сыртқы істер министрлігі жанынан технологиялық елші институтын қалыптастырып, технологиялық компаниялармен және халықаралық ұйымдармен өзара іс-қимылды сыртқы саясаттың бір бөлігіне айналдырды [11]. Барбадостың метаверсте виртуалды елшілік ашуға байланысты бастамасы да дипломатияның жаңа технологиялық кеңістіктерге бейімделуінің мысалы ретінде қарастырылады [11]. Мұндай бастамалардың маңызы олардың технологиялық жаңашылдығында ғана емес, мемлекеттердің дипломатиялық құралдарды өзгеріп жатқан халықаралық ортаға бейімдеуге ұмтылуында. Демек, орта державалардың технологиялық ықпалы тек ЖИ моделін әзірлеу

мүмкіндігімен өлшенбейді. Олардың технологиялық дипломатия, нормативтік көшбасшылық және халықаралық диалогтағы делдалдық әлеуеті де маңызды стратегиялық ресурс бола алады.

Орта державалардың ЖИ саласындағы стратегиясы міндетті түрде ең қуатты ЖИ моделін жасауға бағытталуы тиіс емес. Керісінше, олар ЖИ құндылықтар тізбегіндегі стратегиялық маңызы бар «тар орындарға» (bottlenecks) назар аудара алады [7, 10]. Бұл тәсілдің негізгі мәні - ЖИ технологиясының өзін жасаудан гөрі, оның нақты экономикаға әсерін қамтамасыз ететін секторларды дамыту. Мұндай секторларға жартылай өткізгіштер, есептеу техникасының компоненттері, робототехника, автоматтандыру, өнеркәсіптік деректер, жоғары технологиялық өндіріс және логистикалық инфрақұрылым жатады. Мысалы, Тайваньның микрочиптер өндірісіндегі орны немесе Жапония мен Оңтүстік Кореяның робототехника және жоғары технологиялық өндірістегі әлеуеті ЖИ құндылық тізбегінде белгілі бір стратегиялық артықшылық қалыптастырады. Бұл мемлекеттер үшін басты мақсат тек ең озық ЖИ моделін әзірлеу емес, ЖИ-ді өздерінің дәстүрлі экономикалық артықшылықтарымен байланыстыру болып табылады.

Орта державалар үшін мұндай модель бірнеше себеппен тиімді. Біріншіден, ол АҚШ және Қытаймен тікелей технологиялық бәсекелестікке қарағанда аз ресурсты талап етеді. Екіншіден, ол мемлекеттің бұрыннан қалыптасқан өндірістік және экономикалық артықшылықтарына сүйенеді. Үшіншіден, ЖИ-ді нақты секторларға енгізу еңбек өнімділігі мен экспорттық мүмкіндіктерді арттыра алады. Сондықтан орта державалар үшін негізгі сұрақ «өзіміздің супер-ЖИ жүйемізді қалай жасаймыз?» дегеннен гөрі, «ЖИ технологиясын қандай ұлттық артықшылықтарды күшейту үшін пайдалана аламыз?» деген сұрақ болуы тиіс. Бұл стратегия Қазақстан үшін де маңызды. Елдің табиғи ресурстары, энергетикалық әлеуеті, транзиттік-логистикалық орналасуы, ауыл шаруашылығы және өнеркәсіптік базасы ЖИ-ді қолдану арқылы жаңа экономикалық артықшылықтарға айналуы мүмкін.

Қазақстанның ЖИ саласындағы саясаты бастапқыда 2024–2029 жылдарға арналған Жасанды интеллектті дамытудың тұжырымдамасы арқылы қалыптасты. Аталған құжатта деректер, цифрлық инфрақұрылым, адами капитал, ғылыми зерттеулер және ЖИ саласындағы құқықтық реттеу негізгі бағыттар ретінде белгіленді [3]. Алайда 2026 жылы Қазақстанның технологиялық саясаты жаңа деңгейге көтерілді. 2026 жылғы 9 маусымда Қазақстан Президенті 2029 жылға дейінгі «Digital Qazaqstan» ауқымды цифрландыру және жасанды интеллект технологияларын жаппай енгізу жалпыұлттық стратегиясын бекітті. Құжат Қазақстанның цифрлық мемлекетке жүйелі көшуін және ЖИ-ді экономиканың негізгі салалары мен мемлекеттік аппаратқа кеңінен енгізуді көздейді. Стратегия 2024–2029 жылдарға арналған ЖИ тұжырымдамасының логикалық жалғасы ретінде сипатталып, ЖИ-ді ұлттық дамудың жеке бағыты емес, кең ауқымды технологиялық трансформацияның негізі ретінде қарастырады [14]. Бұл өзгерістің геосаяси маңызы бар. «Digital Qazaqstan» ЖИ-ді тек IT секторын

дамыту немесе технологиялық стартаптарды қолдау құралы ретінде қарастырмайды. Стратегияның мақсаты - экономиканың негізгі салаларын, мемлекеттік басқаруды және әлеуметтік секторларды цифрлық трансформациялау арқылы Қазақстанның технологиялық бәсекеге қабілеттілігін арттыру [14]. Осылайша, Қазақстанның ЖИ саясаты технологияларды импорттау немесе жекелеген цифрлық жобаларды іске асыру шеңберінен шығып, ұлттық экономиканың құрылымын өзгертуге бағытталған кешенді стратегияға айналып келеді. Бұл орта держава ретінде Қазақстанның әлеуетін бағалауда маңызды, себебі технологиялық қабілет енді елдің экономикалық өнімділігіне ғана емес, оның халықаралық бәсекеге қабілеттілігі мен геосаяси дербестігіне де әсер ететін факторға айналуда.

Қазақстанның «Digital Qazaqstan» стратегиясы орта державалардың «тар орындар» стратегиясымен де үйлеседі. Стратегия ЖИ-ді экономикадан бөлек тұрған технологиялық бағыт ретінде емес, энергетика, өнеркәсіп, көлік және логистика, ауыл шаруашылығы және мемлекеттік басқару сияқты базалық секторлардың өнімділігін арттыру құралы ретінде қарастырады [14]. Бұл орта держава үшін стратегиялық тұрғыдан маңызды. Қазақстанның жаһандық ЖИ модельдерін әзірлеуде АҚШ немесе Қытаймен теңесуі екіталай болғанымен, оның энергетика, тау-кен өндірісі, ауыл шаруашылығы, транзиттік логистика және өнеркәсіп сияқты салаларда қалыптасқан экономикалық артықшылықтары бар. Осы секторларға ЖИ-ді терең енгізу технологиялық бәсекелестіктің балама моделін қалыптастырады: мемлекет ЖИ технологиясының өзін жасауда емес, оны нақты экономикалық артықшылыққа айналдыруда бәсекеге түседі.

Орта державалардың тағы бір маңызды артықшылығы — демографиялық және адами капитал. Жас халықтың болуы ЖИ экономикасына қажетті мамандарды даярлау үшін маңызды негіз бола алады [7].Алайда демографиялық артықшылық автоматты түрде технологиялық артықшылыққа айналмайды. Ол білім беру сапасы, ғылыми-зерттеу мүмкіндіктері және еңбек нарығының жаңа талаптарына бейімделу қабілетімен толықтырылуы тиіс. Осыған байланысты «Digital Qazaqstan» стратегиясында адами капиталды дамытуға ерекше мән берілген. Стратегия мен оны іске асыру жоспары білім беру жүйесіне ЖИ құзыреттерін енгізуді және AI-SANA бағдарламасын кеңейтуді көздейді. 2028 жылға қарай барлық деңгейдегі білім беру ұйымдарын аяқтайтын түлектердің кемінде 80%-ының ЖИ саласында базалық құзыреттерге ие болуы, ал жоғары білім беру түлектерінің кемінде 20%-ының ЖИ құзыреттері мен AI-кәсіпкерлік бойынша тереңдетілген даярлықтан өтуі жоспарланған [14]. Сонымен қатар 2028 жылға қарай жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарындағы ЖИ технологияларын білім беру процесіне енгізу деңгейін кемінде 80%-ға жеткізу көзделген [14]. Бұл саясаттың стратегиялық мәні зор. Егер Қазақстан жас халықтың демографиялық әлеуетін жоғары білікті адами капиталға айналдыра алса, ел ЖИ технологияларын тек тұтынушы емес, технологиялық қызметтер мен мамандарды экспорттайтын мемлекетке айналуы мүмкін. Осы

тұрғыдан алғанда, адами капитал технологиялық инфрақұрылыммен тең дәрежеде маңызды ресурс болып табылады. Себебі есептеу қуатын сырттан сатып алуға болады, ал технологияны ұлттық экономикалық артықшылыққа айналдыратын мамандарды қалыптастыру ұзақ мерзімді мемлекеттік саясатты талап етеді.

Қазақстан үшін ЖИ-дің геосаяси маңызы тек ішкі технологиялық саясатпен шектелмеуі тиіс. Елдің сыртқы саясатында технологиялық дипломатияның маңызы да арта алады. Қазақстанның көпвекторлы сыртқы саясаты әртүрлі геосаяси және экономикалық орталықтармен қатар жұмыс істеуге мүмкіндік береді. ЖИ саласында бұл артықшылық технологиялық компаниялармен, халықаралық ұйымдармен, ғылыми орталықтармен және әртүрлі мемлекеттермен ынтымақтастық орнатуға қолданылуы мүмкін. Digital Bridge және Digital Almaty секілді халықаралық алаңдар технологиялық компаниялар, мемлекеттік органдар, сарапшылар және инвесторлар арасында диалог орнатуға жағдай жасайды. Мұндай платформалар ЖИ-ді ішкі технологиялық саясат мәселесі ретінде ғана емес, халықаралық экономикалық және дипломатиялық ынтымақтастықтың бағыты ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Жоғарыда қарастырылған факторлар орта державалардың алдында екі негізгі стратегия бар екенін көрсетеді. Біріншісі: АҚШ пен Қытай секілді мемлекеттермен ЖИ технологияларын тікелей дамыту жарысына қатысу. Екіншісі: ЖИ-ді өздерінің экономикалық, демографиялық және дипломатиялық артықшылықтарын күшейтетін құрал ретінде пайдалану. Бірінші стратегия орасан зор қаржылық және технологиялық ресурстарды талап етеді. ЖИ модельдерін әзірлеу үшін жоғары өнімді есептеу жүйелері, озық чиптер, үлкен деректер көлемі, жоғары білікті мамандар және тұрақты энергетикалық инфрақұрылым қажет. Мұндай ресурстардың шектеулі болуы көптеген орта державалардың технологиялық жарыста тікелей бәсекеге түсу мүмкіндігін азайтады. Екінші стратегия салыстырмалы түрде икемдірек. Ол мемлекеттің бұрыннан бар артықшылықтарын ЖИ технологияларымен біріктіруге негізделеді. Мысалы, Германия өндірістік базасын, Жапония робототехникасын, Оңтүстік Корея электроника мен жоғары технологиялық өндірісті, ал Қазақстан энергетика, тау-кен өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы және транзиттік әлеуетін ЖИ арқылы күшейте алады. Бұл модельде ЖИ мақсат емес, стратегиялық құралға айналады. Қазақстан жағдайында мұндай тәсіл әсіресе өзекті. «Digital Qazaqstan» стратегиясы ЖИ мен цифрлық технологияларды экономиканың негізгі секторларына енгізуге, ұлттық есептеу инфрақұрылымын қалыптастыруға, адами капиталды дамытуға және жоғары технологиялық экспортты арттыруға бағытталған [14]. Стратегияның өзі Қазақстанды технологиялық және цифрлық инфрақұрылымның өңірлік орталығына айналдыруды және жоғары технологиялық қызметтердің экспортын арттыруды мақсат етеді [14]. Бұл мақсаттар орындалған жағдайда, ЖИ Қазақстан үшін тек ішкі модернизация құралы емес, халықаралық экономикалық позицияны күшейтетін ресурсқа айналуы мүмкін.

Қорытындылай келе, жасанды интеллекттің қарқынды дамуы халықаралық жүйедегі күштердің арақатынасына өзгерістер енгізіп, орта державалар үшін жаңа мүмкіндіктер мен тәуекелдер қалыптастыруда. АҚШ пен Қытай ЖИ технологияларын дамытуда айтарлықтай материалдық және технологиялық артықшылықтарға ие болғанымен, бұл орта державалардың халықаралық ықпал ету мүмкіндіктерін жоймайды. Керісінше, ЖИ-дің халықаралық басқару жүйесі әлі қалыптасу кезеңінде болғандықтан, орта державалар үшін нормативтік көшбасшылық, технологиялық дипломатия, делдалдық және халықаралық коалициялар құру сияқты дәстүрлі артықшылықтарды жаңа мазмұнда пайдалану мүмкіндігі пайда болады.

Сонымен қатар орта державалар өздерінің құрылымдық шектеулерін ескеруі тиіс. Есептеу қуатына, энергияға, деректерге және технологиялық компоненттерге тәуелділік олардың геосаяси осалдығын күшейтуі мүмкін. Сондықтан ЖИ саласындағы стратегия технологиялық көшбасшылармен тікелей бәсекелесуге емес, ұлттық ресурстар мен экономикалық артықшылықтарды тиімді пайдалануға негізделуі қажет. Осы тұрғыдан алғанда, ЖИ дәуіріндегі орта державаның күші технологиялық ресурстардың абсолютті көлемімен ғана өлшенбейді. Оның маңызы ұлттық ресурстарды технологиялық өзгерістермен қаншалықты тиімді байланыстыра алатынымен анықталады. Қазақстан үшін «Digital Qazaqstan» осы байланысты қалыптастырудың институционалдық негізін жасап отыр. Алайда стратегияның қабылдануы өздігінен технологиялық немесе геосаяси артықшылыққа кепілдік бермейді. Оның нәтижелілігі цифрлық инфрақұрылым мен ЖИ енгізу көрсеткіштеріне ғана емес, технологиялық мүмкіндіктердің нақты экономикалық өнімділікке, адами капиталға және халықаралық бәсекеге қабілеттілікке айналуына байланысты болады.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1) Tran H. 2025: Year of the Middle Powers (Policy Brief No. 05/25). – Rabat: Policy Center for the New South, 2025. – 8 p. – URL: https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2025-01/PB_05-25_Hung%20Tran.pdf

2) Президент Республики Казахстан. Речь Касым-Жомарта Токаева: «Цель — укрепить экономику и суверенитет» [Электронный ресурс]. – Астана: Akorda.kz, 2025. – 6 октября. – URL: https://akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-cel-ukrepit-ekonomiku-i-suverenitet-20524

3) Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 года № 592 «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024–2029 годы» [Электронный ресурс]. – Астана: ИПС «Әділет», 2024. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000592

4) The Government of New Zealand. Indonesia’s National Strategy for Artificial Intelligence (Trade & Market Report). – Wellington: Ministry of Foreign Affairs and Trade, 2023. – July. – URL: https://www.mfat.govt.nz/assets/Trade-General/Trade-Market-reports/Indonesias-National-Strategy-for-Artificial-Intelligence-July-2023.pdf

5) de Hoop Scheffer A., Jagtiani S., Kausch K., Mohan G., Quencez M., Tausendfreund R., Weber G. Pivotal Powers 2024: Innovative Engagement Strategies for Global Governance, Security, and Artificial Intelligence. – Washington, D.C.: German Marshall Fund of

the United States, 2024. – 18 November. – URL: https://www.gmfus.org/news/pivotal-powers-2024-innovative-engagement-strategies-global-governance-security-and-artificial

6) Jagtiani S., Kausch K. The Dawn of Pivotal Powers in Artificial Intelligence. – Washington, D.C.: German Marshall Fund of the United States, 2024. – 14 November. – URL: https://www.gmfus.org/news/dawn-pivotal-powers-artificial-intelligence

7) Kızrak A. Türkiye'nin yapay zeka yönetişiminde orta büyüklükte bir güç olarak yükselişi. – İstanbul: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2025. – URL: https://tasam.org/Files/Icerik/File/Ayy%C3%BCce_K%C4%B1zrak_pdf_a3234352-aed8-4b57-9457-72b28548d004.pdf

8) TOP500. TOP500 Supercomputer List – June 2025 [Электронный ресурс]. – 2025. – June. – URL: https://top500.org/lists/top500/list/2025/06/

9) United Nations PAGE. Kazakhstan Stocktaking Report: Green Economy Transition. – Partnership for Action on Green Economy, 2020. – URL: https://www.un-page.org/static/c07b945db4462a7c6b7169a3a2709997/2020-kazakhstan-stocktaking-report-rus.pdf

10) Leicht A. A Roadmap for AI Middle Powers: First Thoughts on Leveraging Bottlenecks for Abundant Intelligence [Электронный ресурс]. – Threading the Needle, 2025. – 23 January. – URL: https://writing.antonleicht.me/p/a-roadmap-for-ai-middle-powers

11) Ministry of Foreign Affairs of Denmark, Office of Denmark's Tech Ambassador. Strategy for Denmark's Tech Diplomacy 2021–2023. – Copenhagen: Ministry of Foreign Affairs of Denmark, 2021. – February. – URL: https://www.politico.eu/wp-content/uploads/2021/02/21/Strategy-for-Denmarks-Tech-Diplomacy-2021-202336538.pdf

12) Денисов И.Е. Искусственный интеллект и китайская дипломатическая стратегия: от теории к практике // Китай в мировой и региональной политике. История и современность. – 2025. – Т. 30, № 30. – С. 122–142.

13) Африка 2023. Возможности и риски: экспертно-аналитический справочник / А.А. Маслов, В.Ю. Свиридов и др.; под общ. ред. А.А. Маслова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики», Центр изучения Африки. – 2-е изд., доп. – М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2023. – 224 с.

Қазақстан Республикасының Президенті. Қазақстан Республикасы Президентінің 2026 жылғы 9 маусымдағы № 1311 Жарлығы «2029 жылға дейін ауқымды цифрландыру және жасанды интеллект технологияларын жаппай енгізу жөніндегі "Digital Qazaqstan" жалпыұлттық стратегиясын бекіту туралы» [Электрондық ресурс]. – Астана, 2026. –URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2600001311

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ КАЗАХСТАН И ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ (1991-2026)

Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA KARACA

Erzincan Binali Yildirim University, Erzincan, Türkiye

Аннотация: В данной статье рассматривается эволюция двустороннего сотрудничества между Казахстаном и Турцией в период 1991–2026 гг. Актуальность исследования обусловлена переходом от преимущественно историко-культурного и политического сближения к прагматическому стратегическому взаимодействию, основанному на расширении торгово-экономических, инвестиционных, транспортно-энергетических и институциональных связей. Цель исследования - выявить основные этапы

и факторы развития казахстанско-турецких отношений и определить их современное значение. Методологическую основу составляют сравнительный, историко-аналитический и системный подходы. Результаты показывают, что углубление экономической взаимозависимости и развитие Среднего коридора существенно расширили практическое содержание сотрудничества. Особое значение приобрела Организация тюркских государств как многосторонняя платформа координации; сделан вывод о формировании прагматической модели стратегического партнёрства, опирающейся на экономическую взаимозависимость, развитие транспортно-энергетических связей и институциональное взаимодействие в рамках ОТГ.
Ключевые слова: Казахстан, Турция, двустороннее сотрудничество, торгово-экономические связи, стратегическое партнерство, Организация тюркских государств

Abstract: Autor consider the evolution of bilateral cooperation between Kazakhstan and Turkiye from 1991 to 2026. The study is driven by the shift from traditional historical-cultural and political ties toward pragmatic strategic engagement, underpinned by expanded trade, economic, transport, energy, and institutional links. The research aims to identify the key stages and drivers of Kazakh-Turkish relations and to assess their significance. The methodological framework relies on comparative, historical-analytical, and systems approaches. The findings indicate that deepening economic interdependence and the development of the Middle Corridor are broadening the practical scope of this cooperation. The Organization of Turkic States (OTS) has emerged as a particularly important multilateral platform for coordination; the study concludes that the relationship is converging toward a pragmatic partnership model rooted in economic interdependence, the development of transport and energy links, and institutional interaction within the framework of the OTS.
Keywords: Kazakhstan, Turkiye, bilateral cooperation, trade and economic ties, strategic partnership, Organization of Turkic States

Түйін: Бұл мақалада 1991 жылдан 2026 жылға дейінгі Қазақстан мен Түркия арасындағы екіжақты ынтымақтастықтың эволюциясы қарастырылады. Бұл зерттеудің өзектілігі дәстүрлі тарихи, мәдени және саяси ықпалдан сауда-экономикалық, көлік, энергетика және институционалдық байланыстарды кеңейтуге негізделген прагматикалық стратегиялық өзара әрекеттесуге жақындауға көшуде жатыр. Зерттеудің мақсаты - қазақ-түрік қатынастарының дамуының негізгі кезеңдері мен себептерін анықтау және олардың маңыздылығын анықтау. Әдістемелік негіз салыстырмалы, тарихи-талдау және жүйелік тәсілдерге негізделген. Нәтижелер экономикалық өзара тәуелділіктің және Таяу Шығыстың терең дамуы ынтымақтастықтың практикалық мазмұнын кеңейтетінін көрсетеді. Түркі мемлекеттері ұйымы көпжақты үйлестіру платформасы ретінде ерекше маңызға ие; зерттеуде Экономикалық өзара тәуелділікке, көлік-энергетикалық байланыстарды дамытуға және ТМҰ шеңберіндегі институционалдық өзара іс-қимылға негізделген стратегиялық әріптестіктің прагматикалық моделінің қалыптасуы туралы қорытынды жасалды.
Кілтті сөздер: Қазақстан, Түркия, екіжақты ынтымақтастық, сауда-экономикалық байланыстар, стратегиялық серіктестік, Түркі мемлекеттері ұйымы

Введение

Установление дипломатических отношений между Казахстаном и Турцией стало важным этапом формирования новой системы международных связей Центральной Азии. Турция первой признала независимость Казахстана 16 декабря 1991 года, дипломатические отношения были установлены 2 марта

1992 года, а в октябре того же года в Анкаре открылось первое посольство Казахстана за рубежом.

За 35 лет характер отношений существенно изменился. Если в 1990-е годы основу составляли историко-культурная близость, гуманитарные связи и первые экономические контакты, то с 2000-х годов сотрудничество приобрело более прагматичный характер. После заключения Соглашения о стратегическом партнёрстве в 2009 году началась его институционализация, а в 2022 году отношения были повышены до уровня расширенного стратегического партнёрства. Сегодня повестка охватывает торговлю и инвестиции, транспорт, энергетику, оборонную промышленность, цифровизацию, ИИ, космос, образование и критические минералы [1;2]

Таким образом, казахстанско-турецкие отношения представляют собой показательный пример перехода от культурной близости к многоспектральному стратегическому партнёрству, в котором историческая общность всё больше дополняется прагматическими экономическими, технологическими и геополитическими интересами.

Начальный этап: от историко-культурной близости к политическому партнёрству

В 1991–2000-е годы отношения Казахстана и Турции развивались на основе историко-культурной близости, гуманитарных связей и политического доверия. Особое место занимали образование, культура, языковые и академические обмены. Символом этого этапа стало создание Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави в Туркестане, а также развитие образовательных программ и стипендий.

Однако уже в этот период культурная близость постепенно дополнялась экономическими и геополитическими интересами. Для Казахстана Турция открывала выход к внешним рынкам и альтернативным международным связям, тогда как для Турции Казахстан представлял собой крупнейшую экономику Центральной Азии с богатой ресурсной базой и значительным транзитным потенциалом. Таким образом, культурная общность стала основой доверия, а экономические интересы - двигателем дальнейшего углубления отношений.

Институционализация или переход от стратегического партнёрства к расширенному стратегическому партнёрству

Качественный перелом произошёл в 2009 году, когда Казахстан и Турция подписали Соглашение о стратегическом партнёрстве. В 2012 году был создан Высокий уровень стратегического сотрудничества, а также запущена программа «Новая синергия».

Решение 2022 года же стало важным этапом углубления отношений: в ходе государственного визита Президента Казахстана в Турцию стороны подписали Совместное заявление об углублённом стратегическом партнёрстве, повысив политический статус сотрудничества в энергетике, транспорте, оборонной промышленности, сельском хозяйстве, цифровизации и инвестициях. К 2026 году это партнёрство приобрело более

институциональный характер: на восьмом заседании Совместной группы стратегического планирования обсуждались уже не только торгово-политические вопросы, но и энергетическая безопасность, критические минералы, ИИ, кибербезопасность, космос, оборонная промышленность, транспортная связанность и региональная безопасность. Таким образом, стратегическое партнёрство постепенно превращается в устойчивую систему координации и взаимозависимости, выходящую за рамки традиционных двусторонних отношений [1;2].

Торгово-инвестиционное сотрудничество: от сырьевого обмена к производственным цепочкам

Экономическая составляющая остаётся одним из центральных направлений партнёрства. По итогам 2025 года, по казахстанским данным, товарооборот достиг около $5,4 млрд, увеличившись на 8,8% по сравнению с 2024 годом, а экспорт Казахстана в Турцию — около $3,9 млрд. Основу экспорта составляют медь и медные катоды, нефть, алюминий, сельскохозяйственная и нефтехимическая продукция. По данным Министерства иностранных дел Турции, объём двусторонней торговли за 2025 год составил около $9,94 млрд. Существенное расхождение показателей отражает различия в национальных системах внешнеторгового и таможенного учёта; в 2026 году Казахстан и Турция провели сопоставление статистических данных за 2025 год для анализа причин этих расхождений [3].

По состоянию на 2025 год турецкие официальные источники оценивают объём накопленных инвестиций Турции в Казахстан примерно в $5,8 млрд; в Казахстане действует более 3 тыс. компаний и предприятий с турецким капиталом [1;2].

При этом важна не только динамика торговли, но и её структурное изменение: сотрудничество постепенно смещается от сырьевого обмена к производству и переработке. В 2025 году стороны подписали соглашения более чем на $490 млн, охватывающие глубокую переработку зерна и бобовых, агропромышленный комплекс, логистику, фармацевтику и производство. Таким образом, формируется основа для более устойчивых производственных и инвестиционных цепочек, связывающих ресурсы Казахстана с турецким капиталом, технологиями и рынками. [4]

Средний коридор: превращение географии в стратегический актив

Одним из наиболее перспективных направлений сотрудничества становится Транскаспийский международный транспортный маршрут (Средний коридор), соединяющий Китай, Центральную Азию, Каспий, Кавказ, Турцию и европейские рынки. В условиях геополитических изменений он приобретает значение не только как торговый маршрут, но и как инструмент диверсификации цепочек поставок и повышения устойчивости евразийской торговли.

В 2025 году объём перевозок по казахстанскому участку вырос на 62%, а контейнерные перевозки — в 2,7 раза. Казахстан ставит цель довести объём перевозок по маршруту до 10 млн тонн в год к 2030 году. В феврале 2026 года

Всемирный банк одобрил гарантию $846 млн для привлечения $1,41 млрд долгосрочного финансирования железнодорожной инфраструктуры Казахстана. [5]

Для Казахстана Средний коридор открывает дополнительный выход на европейские рынки, а для Турции укрепляет роль транспортного узла между Азией и Европой. Таким образом, географическое положение двух стран превращается в совместный стратегический ресурс.

Энергетическое сотрудничество Казахстана и Турции: синергия интересов и трансформация вызовов в возможности

Энергетическое партнёрство Казахстана и Турции выходит за рамки торговли сырьём и приобретает логистическое, инвестиционное и технологическое измерение. Для Астаны Турция — это важное звено диверсификации экспортных маршрутов и снижения зависимости от одного направления, для Анкары же – это укрепление роли энергетического хаба между Азией и Европой. Это проявляется, в частности, в участии ТРАО в оценке офшорного проекта «Большой Жамбыл» и сотрудничестве «КазМунайГаза» с турецкими нефтесервисными компаниями.

Важным примером инвестиционного сотрудничества стала ПГУ-ТЭЦ мощностью 240 МВт в Кызылординской области, построенная Aksa Energy с инвестициями около 215 млрд тенге. Проект одновременно способствует сокращению энергодефицита Казахстана и укрепляет присутствие турецкого капитала в энергетике страны.

Особое значение приобретает транскаспийское направление экспорта нефти. Казахстан расширяет поставки нефти по маршруту Актау–Баку–Тбилиси–Джейхан:

По данным «КазМунайГаза», в 2025 году фактический объём составил 1,3 млн тонн, при этом соглашение предусматривает возможность поэтапного увеличения транзита до 2,2 млн тонн в год. Параллельно обсуждается восстановление маршрута Баку–Супса мощностью до 5 млн тонн в год [6]. Тем самым энергетическая инфраструктура постепенно превращается в инструмент диверсификации экспортных рисков.

Новое направление – это мирный атом. В 2026 году Казахстан и Турция договорились расширить сотрудничество в атомной отрасли, включая подготовку кадров, промышленную кооперацию и развитие нормативной базы. Таким образом, энергетическое взаимодействие постепенно формирует долгосрочную систему взаимодополняющих интересов — от нефти и электроэнергетики до атомных технологий и транспортной инфраструктуры.

Оборонно-промышленное и технологическое сотрудничество

Сотрудничество постепенно расширяется от военного образования, подготовки кадров и миротворчества к военно-техническому и технологическому взаимодействию. В 2025 году стороны подписали план военного сотрудничества, а в 2026 году подтвердили заинтересованность в модернизации оборонной промышленности Казахстана через совместные предприятия. Перспективными направлениями становятся беспилотные

системы, ИИ, цифровые технологии, космос и кибербезопасность. При этом речь не идёт о формировании военно-политического блока: для Казахстана сотрудничество с Турцией является прежде всего способом диверсификации технологических и оборонных партнёрств.

Тюркский мир как многостороннее измерение двусторонних отношений

Казахстан и Турция являются основателями Организации тюркских государств (ОТГ), которая сегодня охватывает политическое, экономическое, транспортное, культурное и гуманитарное сотрудничество [7] Тюркская интеграция постепенно выходит за рамки культурного проекта и развивается в сторону экономической, транспортной и институциональной координации. Поэтому часть казахстанско-турецких инициатив одновременно становится элементом более широкой инфраструктуры сотрудничества тюркских государств.

Новые возможности в условиях глобального геополитического кризиса

Изменение мировой экономики, конфликты и нарушение традиционных маршрутов повышают значение альтернативных каналов торговли, инвестиций и коммуникаций. Казахстан располагает ресурсами, частью Каспия и транзитным потенциалом, Турция — промышленной базой, транспортной инфраструктурой и выходом к европейским, ближневосточным и тюркским рынкам. Это формирует связку «Центральная Азия – Каспий – Кавказ – Турция – Европа». При этом сотрудничество не предполагает отказа от многовекторности Казахстана. Его перспективная модель — «соединяющее, а не исключающее партнёрство», позволяющее одновременно расширять связи с Европой, Китаем, Кавказом и Центральной Азией. [8] вместе с тем новые отрасли, как например критические минералы также создают новые возможности для кооперации Казахстана с внешними партнерами, в которых Турция стремится занять нишу промышленного и технологического партнёра.

Заключение

Эволюция казахстанско-турецких отношений в 1991–2026 гг. прошла три этапа: 1991–2008- восстановление и актуализация историко-культурных связей; 2009–2021-институционализация стратегического партнёрства; 2022–2026-переход к расширенному стратегическому взаимодействию. На современном этапе его ключевыми направлениями становятся Средний коридор, энергетика, критические минералы, оборонные и цифровые технологии.

Перспектива сотрудничества связана с переходом от торговли и отдельных проектов к совместным цепочкам создания стоимости в логистике, энергетике, переработке сырья, цифровой экономике и ИИ. При этом двусторонние отношения всё теснее вписываются в более широкую систему взаимодействия Центральной Азии, Каспийского региона и тюркского мира.

Таким образом, современное партнёрство определяется уже не только общей историей и культурной близостью, но и совпадением стратегических интересов и взаимодополняемостью экономических возможностей. Именно это превращает казахстанско-турецкие отношения из преимущественно символического сближения в инструмент формирования новых транспортных, экономических и технологических связей Евразии.

Литература:

1. Министерство иностранных дел Республики Казахстан. О казахстанско-турецких отношениях. – [Электронный ресурс]. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-ankara/activities/2068?lang=ru

2. Министерство иностранных дел Турецкой Республики. Türkiye–Kazakistan Siyasi İlişkileri. – [Электронный ресурс]. – URL: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-kazakistan-siyasi-iliskileri_.tr.mfa

3. Комитет государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан. Казахстан и Турция укрепляют сотрудничество в сфере таможенной статистики. – 2026. – [Электронный ресурс]. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd/press/news/details/1220997?lang=ru

4. АО НК KAZAKH INVEST. Казахстан и Турция подписали соглашения на сумму свыше 490 млн долларов США. – Пресс-релизы. – [Электронный ресурс]. – URL: https://invest.gov.kz/ru/media-center/press-releases/kazakhstan-and-t-rkiye-sign-agreements-worth-over-usd-490-million/

5. World Bank. World Bank Support to Enhance Rail Connectivity and Logistics in Kazakhstan. – 19 February 2026. – [Электронный ресурс]. – URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/19/world-bank-support-to-enhance-rail-connectivity-and-logistics-in-kazakhstan

6. АО НК «КазМунайГаз». Годовой отчёт за 2025 год: Транспортировка. – 2026. – [Электронный ресурс]. – URL: https://ar2025.kmg.kz/ru/strategic-report/operating-review/midstream

7. Nogayeva, A. “From Past to Present Kazakhstan”, Asya Araştırmaları Dergisi, 2019, Volume 3, Issue 2, pp.347-353.

8. The Astana Times. Türkiye and Kazakhstan Need Processing Alliance, Not Another Extraction Rush. – July 2026. – [Электронный ресурс]. – URL: https://astanatimes.com/2026/07/turkiye-and-kazakhstan-need-processing-alliance-not-another-extraction-rush/

СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ РЕСПУБЛИКОЙ КАЗАХСТАН И ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Хамит А.Т.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Казахстан, г. Астана

Түйін: Мақалада Қазақстан Республикасы мен Еуропалық одақ арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық Қазақстанның көпвекторлы сыртқы саясатының бір бөлшегі ретінде қарастырылады. Зерттеудің теориялық негізін «жұмсақ күш» және «білім дипломатиясы» тұжырымдамалары құрайды. Ынтымақтастықтың құқықтық негізі, негізгі құралдары, мүмкіндіктері мен шектеулері талданады. Ынтымақтастық ресурстар тұрғысынан асимметриялы болып қалғанымен, Қазақстан еуропалық көмекті алушыдан білім беру жобаларының белсенді қатысушысы мен үйлестірушісіне айналып келе жатыр деген қорытынды жасалады.

Аннотация: В статье образовательное сотрудничество Республики Казахстан и Европейского союза рассматривается как элемент многовекторной внешней политики Казахстана. Теоретическую основу исследования составляют концепции «мягкой силы» и «дипломатии знаний». Анализируются правовая основа, ключевые инструменты, возможности и ограничения сотрудничества. Сделан вывод, что при сохраняющейся асимметрии ресурсов Казахстан постепенно переходит от роли получателя европейской помощи к роли активного участника и координатора образовательных проектов.

Abstract: The article examines educational cooperation between the Republic of Kazakhstan and the European Union as an element of Kazakhstan's multi-vector foreign policy. The theoretical framework draws on the concepts of soft power and knowledge diplomacy. The study analyzes the legal framework, key instruments, opportunities and limitations of this cooperation. It concludes that, despite the persisting asymmetry of resources, Kazakhstan is gradually shifting from the role of a recipient of European assistance to that of an active participant and coordinator of educational projects.

Ключевые слова: Казахстан, Европейский Союз, многовекторная внешняя политика, дипломатия знаний, Erasmus+.

ВВЕДЕНИЕ

С первых лет независимости Казахстан проводит многовекторную внешнюю политику, которая закреплена в Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 годы в качестве основополагающего принципа [1]. В научной литературе многовекторность трактуется как построение отношений с внешними партнерами на прагматической, а не идеологической основе [2]. В условиях обострения противоречий между крупными державами реализация этого принципа требует не только политических и экономических, но и гуманитарных инструментов, среди которых особое место занимает образование.

Европейский Союз является главным торговым партнером Казахстана (около 28 % внешней торговли страны в 2023 г.) и крупнейшим иностранным инвестором (50 % накопленных прямых иностранных инвестиций в 2022 г.) [3]. При этом гуманитарное, в том числе образовательное, измерение двусторонних отношений изучено значительно меньше, чем экономическое. Сотрудничество Казахстана и ЕС в сфере высшего образования рассматривалось в работах казахстанских [4] и российских [5] исследователей, однако преимущественно с позиции ЕС как субъекта образовательной политики или в общерегиональном контексте. Место этого сотрудничества во

внешнеполитической стратегии самого Казахстана остается недостаточно изученным.

Теоретическую основу исследования составляют концепции «мягкой силы» и «дипломатии знаний». Согласно Дж. Наю, мягкая сила представляет собой способность государства достигать внешнеполитических целей за счет привлекательности собственной модели, а не принуждения [6]. Дж. Найт предлагает понятие «дипломатии знаний», обозначающее укрепление отношений между странами посредством сотрудничества в сфере высшего образования, науки и инноваций на основе взаимности и взаимной выгоды [7]. В работе принимается положение о том, что для ЕС образовательное сотрудничество выступает прежде всего инструментом мягкой силы, тогда как для Казахстана оно в большей мере соответствует логике дипломатии знаний и встраивается в многовекторную стратегию.

Цель статьи определить место образовательного сотрудничества с ЕС в многовекторной внешней политике Республики Казахстан, а также выявить его возможности и ограничения. Методологическую базу исследования составляют анализ официальных документов Казахстана и ЕС, сравнительный анализ и анализ статистических данных программы Erasmus+.

Правовая и институциональная основа сотрудничества

Правовую основу отношений Казахстана и ЕС составляет Соглашение о расширенном партнерстве и сотрудничестве, подписанное 21 декабря 2015 г. и вступившее в силу 1 марта 2020 г. [8]. Казахстан стал первой страной Центральной Азии, заключившей с ЕС соглашение нового поколения. Соглашение выделяет сотрудничество в сфере образования, профессиональной подготовки и науки в качестве самостоятельного направления партнерства.

Со стороны ЕС подходы к образовательному взаимодействию с регионом определены в Стратегии по Центральной Азии 2019 г., в которой развитие образования и человеческого капитала связывается с задачами устойчивости и процветания региона [9]. Новый импульс сотрудничеству придал первый саммит «ЕС - Центральная Азия», состоявшийся в Самарканде в апреле 2025 г., по итогам которого отношения сторон были выведены на уровень стратегического партнерства [10].

Со стороны Казахстана интернационализация высшего образования закреплена в национальном законодательстве и стратегических документах. Закон «Об образовании» предусматривает развитие академической мобильности и международного сотрудничества организаций образования [11], а Концепция развития высшего образования и науки на 2023-2029 годы ставит задачу повышения международной конкурентоспособности казахстанских вузов [12]. Следовательно, образовательное сотрудничество с ЕС опирается на нормативную базу обеих сторон и на совпадение их интересов.

Первым практическим инструментом сотрудничества стало участие казахстанских вузов в программе Tempus, которая до 2013 г. поддерживала

модернизацию учебных программ и систем управления университетами. С 2014 г. ее преемником стала программа Erasmus+, включающая международную кредитную мобильность, совместные магистерские программы Erasmus Mundus, проекты по развитию потенциала высшего образования и проекты Жана Монне в области европейских исследований [13]. В 2015-2020 гг. с участием Казахстана было отобрано 906 проектов международной кредитной мобильности и 61 проект по развитию потенциала высшего образования, шесть из которых координировали казахстанские вузы. За тот же период в Европу на обучение и стажировку выехали 3317 казахстанских студентов и сотрудников, а в Казахстан 1576 европейских [14]. С 2014 г. 328 казахстанских магистрантов получили стипендии совместных магистерских программ [3].

На текущем этапе программы (2021-2027 гг.) объем средств Erasmus+, выделяемых Центральной Азии, существенно сократился по сравнению с предыдущим периодом, а приоритетным партнером ЕС в регионе стал Узбекистан, проводящий с 2017 г. структурные реформы высшего образования [5]. На программу в регионе в 2021-2027 гг. предусмотрено 76 млн евро [3]. Тем не менее казахстанские вузы сохраняют активное участие: в 2022 г. они вошли в четыре из девяти отобранных проектов по развитию потенциала высшего образования в Центральной Азии [3], а по итогам конкурса 2026 г. Казахстан представлен в шести проектах, в четырех из которых казахстанские вузы выступают координаторами [15]. Основные показатели участия Казахстана в программе приведены в таблице 1.

Таблица 1

Основные показатели участия Казахстана в программе Erasmus+

Показатель	Значение	Период
Проекты международной кредитной мобильности с участием Казахстана	906	2015-2020
Проекты по развитию потенциала высшего образования (СВНЕ) с участием Казахстана	61 (в 6 – координатор от Казахстана)	2015-2020
Казахстанские студенты и сотрудники, выехавшие на обучение и стажировку в Европу	3317	2015-2020
Европейские студенты и сотрудники, приехавшие в Казахстан	1576	2015-2020
Стипендии совместных магистерских программ Erasmus Mundus	328	2014 – март 2025
Бюджет Erasmus+ для Центральной Азии	76 млн евро	2021-2027
Проекты СВНЕ в Центральной Азии с участием казахстанских вузов	4 из 9	конкурс 2022 г.
Отобранные проекты СВНЕ с участием Казахстана	6 (в 4 – координатор от Казахстана)	конкурс 2026 г.

Составлено автором по данным [3, 14, 15].

Вторым инструментом стало присоединение Казахстана к Болонскому процессу в марте 2010 г. [16]. Казахстан стал первой центральноазиатской страной, полноправным участником Европейского пространства высшего образования. Переход на трехуровневую модель «бакалавриат - магистратура - докторантура PhD», внедрение кредитной системы, совместимой с ECTS, и выдача общеевропейского приложения к диплому сблизили национальную систему высшего образования с европейской и облегчили признание казахстанских дипломов за рубежом.

Третьим инструментом являются двусторонние связи с отдельными государствами членами ЕС, прежде всего с Германией, Францией и Италией, которые через национальные агентства академических обменов и партнерства вузов дополняют общеевропейские механизмы. Примером такого взаимодействия служит Казахстанско-Немецкий университет в Алматы, созданный при поддержке германской стороны. Определенную роль играет и национальная программа «Болашак», стипендиаты которой обучаются в том числе в университетах стран ЕС.

Возможности и ограничения сотрудничества

С точки зрения внешней политики Казахстана образовательное сотрудничество с ЕС открывает ряд возможностей. Во-первых, оно укрепляет европейский вектор многовекторной политики. Россия, Китай, Турция и США продвигают в Центральной Азии собственные образовательные модели [17], и развитие связей с европейскими вузами позволяет Казахстану избегать односторонней зависимости. Во-вторых, оно формирует круг специалистов, знакомых с европейскими нормами и практиками, что облегчает экономическое и институциональное взаимодействие с ЕС. В-третьих, участие в европейских программах повышает международную узнаваемость казахстанских вузов и формирует имидж страны как открытого государства. В-четвертых, образовательные связи создают устойчивые сети контактов между научными сообществами, которые сохраняются и в периоды снижения интенсивности политического диалога.

Рост числа проектов, координируемых казахстанскими вузами, свидетельствует о том, что Казахстан выступает в сотрудничестве не только получателем европейской поддержки, но и активным участником, в том числе по отношению к соседним странам региона. Дополнительные возможности связаны с новой повесткой отношений ЕС и Центральной Азии: реализация инвестиционных проектов стратегии Global Gateway в сферах транспортной связанности, энергетики и цифровизации [10] потребует квалифицированных кадров, и образовательное сотрудничество может стать связующим звеном между экономической и гуманитарной составляющими партнерства.

Вместе с тем сотрудничество имеет ряд ограничений. Во-первых, оно асимметрично по масштабу. За 2015-2020 гг. по программе кредитной мобильности в Европу выезжали в среднем около 550 казахстанских студентов и сотрудников в год [14]. Для сравнения, квота Правительства России для

граждан Казахстана составляет 800 бесплатных мест ежегодно, а в российских вузах обучаются почти 60 тыс. казахстанцев [18]. Сокращение финансирования Erasmus+ для региона в 2021-2027 гг. [5] усиливает эту асимметрию. Во-вторых, двукратный рост образовательной миграции из стран Центральной Азии, включая Казахстан, в государства ЕС в 2017-2022 гг. [5] при отсутствии действенных механизмов возвращения выпускников создает риск «утечки мозгов».

В-третьих, существует риск формального внедрения болонских принципов, при котором изменения затрагивают структуру программ и документацию в большей мере, чем содержание обучения. В-четвертых, ЕС выстраивает взаимодействие с Центральной Азией преимущественно на региональном уровне, что не всегда учитывает специфику Казахстана. Следует также учитывать, что образовательная политика ЕС имеет собственную прагматическую мотивацию, связанную с продвижением европейских норм и подготовкой кадров для совместных проектов, в том числе в рамках стратегического партнерства по устойчивому сырью, батареям и возобновляемому водороду, оформленного в 2022 г. [3]. По оценке исследователей, Erasmus+ способствует диверсификации образовательных связей стран региона в ущерб образовательной дипломатии России [5]. Поскольку Казахстан является членом ЕАЭС, развитие европейского образовательного вектора требует от него сохранения баланса, при котором сотрудничество с ЕС дополняет, а не замещает другие направления.

Заключение

Проведенный анализ позволяет сделать следующие выводы. Образовательное сотрудничество с ЕС выступает не отраслевым направлением, а элементом многовекторной внешней политики Казахстана, служащим диверсификации внешних партнерств. Это партнерство асимметрично: ЕС определяет рамки и объем финансирования программ, а масштаб европейских образовательных возможностей уступает российскому. Вместе с тем рост числа проектов, координируемых казахстанскими вузами, свидетельствует о постепенном переходе Казахстана от роли получателя европейской помощи к роли активного участника, что соответствует логике дипломатии знаний.

Для расширения потенциала сотрудничества представляется целесообразным развивать софинансирование совместных программ, создавать стимулы для возвращения выпускников зарубежных вузов, обеспечивать содержательное, а не формальное внедрение европейских стандартов и развивать двусторонние форматы взаимодействия с ЕС с учетом национальных интересов Казахстана. В условиях усиления конкуренции со стороны других стран региона за европейские образовательные ресурсы значение активной позиции казахстанских вузов, по всей видимости, будет возрастать.

Литература

1. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2020-2030 годы : утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 6 марта 2020 года № 280.

2. Hanks R. R. Multi-vector politics and Kazakhstan's emerging role as a geo-strategic player in Central Asia / R. R. Hanks // Journal of Balkan and Near Eastern Studies. – 2009. – Vol. 11, No. 3. – P. 257–267.

3. EU - Kazakhstan Relations : factsheet / European External Action Service. – Brussels, 2025. – URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2025/FACTSHEET-Kazakhstan_2025.pdf (дата обращения: 09.09.2026).

4. Айтмагамбетов Д. Р. Сотрудничество ЕС и Казахстана в сфере высшего образования / Д. Р. Айтмагамбетов, Д. Н. Аубакирова // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Исторические и социально-политические науки. – 2021. – DOI: 10.51889/2020-4.1728-5461.05.

5. Юн С. М. Программа «Эразмус+» в Центральной Азии: приоритеты, результаты, влияние / С. М. Юн, В. С. Пакулин // Современная Европа. – 2025. – № 3 (131). – С. 159–172. – DOI: 10.31857/S0201708325030131.

6. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics / J. S. Nye. – New York : PublicAffairs, 2004. – 191 p.

7. Knight J. Knowledge Diplomacy in International Relations and Higher Education / J. Knight. – Cham : Springer, 2022. – 179 p. – DOI: 10.1007/978-3-031-14977-1.

8. Соглашение о расширенном партнерстве и сотрудничестве между Европейским союзом и его государствами-членами, с одной стороны, и Республикой Казахстан, с другой стороны : подписано в г. Астане 21 декабря 2015 года.

9. The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership : Joint Communication to the European Parliament and the Council. JOIN(2019) 9 final. – Brussels, 15.05.2019.

10. Joint Declaration of the First EU–Central Asia Summit. – Samarkand, 4 April 2025.

11. Об образовании : Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III.

12. Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023–2029 годы : постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 248.

13. Erasmus+ Programme Guide 2025 / European Commission. – Brussels, 2024.

14. Erasmus+ for higher education in Kazakhstan : factsheet / European Commission. – Brussels, 2021. – URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/erasmus-plus/factsheets/asia-central/kazakhstan_erasmusplus_2020.pdf (дата обращения: 30.09.2026).

15. Results of the Erasmus+ Capacity Building in Higher Education (CBHE) Call 2026 // National Erasmus+ Office in Kazakhstan. – URL: https://erasmus.kz/en/novost/results-erasmus-capacity-building-higher-education-cbhe-call-2026 (дата обращения: 18.09.2026).

16. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area. – Budapest ; Vienna, 12 March 2010.

17. Cooley A. Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia / A. Cooley. – Oxford : Oxford University Press, 2012.

18. Образовательный мост Казахстана и России: новые перспективы для студентов // 24KZ. – 2026. – 7 мая. – URL: https://24.kz/ru/news/obrazovanie-i-nauka/767289-obrazovatelnyj-most-kazakhstana-i-rossii-novye-perspektivy-dlya-studentov (дата обращения: 21.09.2026).

АДАПТИВНЫЙ СТРАТЕГИЧЕСКИЙ РЕГИОНАЛИЗМ: КАЗАХСТАН МЕЖДУ РОССИЕЙ И КИТАЕМ В УСЛОВИЯХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ПЕРЕКРЫТИЯ

Когабаев Т.Т.

Международная школа экономики, Maqsut Narikbayev University, г. Астана; Эстонский университет естественных наук, г. Тарту
email: kogabayev@kazguu.kz

Түйін: Мақалада Қазақстанның Ресей мен Қытайдың бәсекелес аймақтық жобалары аясындағы стратегиялық автономиясы – бейімделгіш стратегиялық регионализм тұжырымдамасы арқылы қарастырылады. Автор саясат салаларының әртүрлі аймақтық институттарға бөлек бекітілуі мемлекетке автономия әкелетінін, бірақ бұл автономияның шегі патронның орны толмас әлеуетімен айқындалатынын дәлелдейді. БҰҰ Бас Ассамблеясының дауыс беру деректерін талдау Қазақстанның салааралық ұстанымының патрондарға қатысты айтарлықтай ерекшеленетінін көрсетеді.

Аннотация: В статье анализируется стратегическая автономия Казахстана в условиях конкурирующих региональных проектов России и Китая через призму концепции адаптивного стратегического регионализма. Автор показывает, что закрепление различных сфер политики за разными региональными институтами создаёт автономию, однако её предел задаётся незаменимым потенциалом патрона в сфере выживания режима. Анализ голосований в Генеральной Ассамблее ООН демонстрирует, что позиция Казахстана существенно различается по сферам политики в отношении двух патронов, чего не отражают агрегированные показатели внешнеполитического выравнивания.

Abstract: This article examines Kazakhstan's strategic autonomy amid competing Russian and Chinese regional projects through the concept of Adaptive Strategic Regionalism. Anchoring distinct policy domains in different regional architectures generates autonomy, but that autonomy is bounded by the patron's non-substitutable capability in the domain of regime survival. Analysis of United Nations General Assembly voting data shows that Kazakhstan's alignment differs substantially by policy domain across its two patrons — a structure that aggregate alignment measures conceal.

Ключевые слова: Казахстан, многовекторность, региональные институты, стратегическая автономия, Россия, Китай, ЕАЭС, ШОС.

Внешнеполитическая доктрина независимого Казахстана, у истоков которой стоял первый Министр иностранных дел Т.С. Сулейменов, традиционно описывается как многовекторная. Многовекторность понимается либо как балансирование между центрами силы, либо как хеджирование в условиях неопределённости, либо – в более скептических прочтениях – как риторическое прикрытие структурной зависимости. Общим для всех трёх прочтений является то, что членство в нескольких, зачастую несовместимых региональных институтах рассматривается как бремя, которым государству приходится управлять.

Настоящая статья исходит из противоположной посылки, не приходя, однако, к противоположному выводу. Институциональное перекрытие – одновременное участие в Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС), Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), инициативе «Один пояс, один путь» и

Организации тюркских государств – может выступать ресурсом, но лишь при определённых условиях и через специфический механизм, который в литературе о комплексности международных режимов остаётся неспецифицированным.

Концепция адаптивного стратегического регионализма (Adaptive Strategic Regionalism, ASR) описывает стратегию, при которой государство закрепляет различные сферы политики за разными региональными архитектурами и целенаправленно поддерживает институциональную и риторическую обособленность этих закреплений друг от друга. Ключевое отличие данного механизма от классического «форум-шоппинга», описанного в теории комплексности режимов (Alter & Meunier, 2009; Morse & Keohane, 2014), состоит в требуемой структуре институтов. Форум-шоппинг опирается на субститутивный рычаг: возможность переключения между площадками, выполняющими сходную функцию, что требует их взаимозаменяемости. Механизм обособления (compartmentalisation leverage), напротив, требует функциональной дифференциации институтов – их несовместимости по мандату, – поскольку именно она не позволяет патрону конвертировать уступку в одной сфере в требование в другой.

Данное различие объясняет асимметрию, которая иначе остаётся необъяснённой в литературе: если комплексность режимов благоприятствует более сильным акторам, обладающим субститутами (Drezner, 2009), то каким образом средние державы, лишённые таких субститутов в ключевых сферах, тем не менее сохраняют пространство для манёвра? Ответ состоит в том, что доступный им рычаг – иного рода: не субститутивный, а обособляющий, и его распределение определяется не наличием альтернатив, а административной способностью государства одновременно нести институционально несогласованные обязательства.

Конверсия институционального перекрытия в автономию происходит при выполнении трёх условий: функциональная дифференциация институтов при их подчинённости разным патронам (SC1); низкая способность патрона увязывать уступки между сферами (SC2); и административная способность государства вести параллельные, юридически несогласованные политические треки (SC3). Невыполнение SC2 не нейтрально для автономии – оно превращает институциональный портфель в расширенную поверхность уязвимости.

Из механизма непосредственно вытекает его предел – «потолок автономии»: уровень, задаваемый незаменимым потенциалом патрона в сфере, которую невозможно обособить, – выживании режима. Блага, связанные с выживанием режима, неделимы, безотлагательны и не поддаются контрактному оформлению, поэтому обособление в этой сфере структурно недоступно. Отсюда следует характерная эмпирическая сигнатура: широкая автономия в большинстве сфер, прерываемая краткими, но заметными эпизодами «переякоривания» на одного патрона в кризисные моменты, за которыми следуют усилия по минимизации их продолжительности и

масштаба. Развёртывание сил ОДКБ в Казахстане в январе 2022 года по запросу президента страны – при быстром одобрении, краткости пребывания и ограниченности задач контингента защитой стационарных объектов (Libman & Davidzon, 2023) – соответствует именно этой сигнатуре: не провалу многовекторности, а ожидаемому поведению обособляющего государства в единственной сфере, где обособление структурно невозможно.

Центральное эмпирическое следствие теории – специфичность закрепления сфер политики за конкретным государством, а не отражение общей повестки – было проверено на данных о голосованиях в Генеральной Ассамблее ООН за 1992–2019 годы. Наивный показатель – разброс согласия с одним патроном по сферам политики – не работает: он оказывается высоким для всех постсоветских государств выборки независимо от структуры их институционального портфеля. Работающим показателем оказывается патронский дифференциал – разница между согласием с Россией и согласием с Китаем по каждой сфере политики. Разложение дисперсии этого показателя по двенадцати государствам и пяти сферам политики показывает, что на взаимодействие «государство × сфера» приходится 56,8% дисперсии (бутстреп-доверительный интервал 48,7–73,2%), что значительно превышает пермутационный ноль-эффект (95-й процентиль – 21,5%, $p < 0{,}005$). Профиль голосований Казахстана демонстрирует разнонаправленные позиции по разным сферам политики при почти нулевом агрегированном показателе – то есть именно ту структуру, которую агрегированные индексы многовекторности систематически скрывают.

Практическое значение предложенной концепции для казахстанской внешнеполитической практики состоит в том, что она задаёт критерии, по которым можно оценивать устойчивость многовекторного курса, а не просто декларировать его. Из модели следует, что автономия сохраняется до тех пор, пока сферы политики остаются институционально обособленными и патроны не приобретают возможность увязывать уступки между сферами; соответственно, расширение мандата какого-либо регионального института – например, придание ЕАЭС политических или силовых функций – представляет собой структурный риск для автономии Казахстана независимо от конкретного содержания такого расширения. Аналогичным образом усиление контроля одного патрона над транзитной, платёжной или энергетической инфраструктурой – в отличие от торгового обмена, который поддаётся диверсификации, – создаёт качественно иной, гораздо менее обратимый тип зависимости.

Полученные результаты имеют значение как для теории компаративного регионализма, так и для понимания собственно казахстанской внешнеполитической практики. Многовекторность, заложенная в качестве доктрины ещё Т.С. Сулейменовым, предстаёт не риторической конструкцией и не балансированием в реалистском смысле, а операционализируемой институциональной стратегией с определяемыми условиями действия и определяемым пределом. Дальнейшая работа требует измерения способности

патронов к межсферной увязке уступок (SC2) и административной способности государства вести параллельные треки (SC3) для полной проверки теории на межстрановой выборке.

Литература:

1. Alter K.J., Meunier S. The Politics of International Regime Complexity // Perspectives on Politics. – 2009. – Vol. 7, No. 1. – P. 13–24.
2. Drezner D.W. The Power and Peril of International Regime Complexity // Perspectives on Politics. – 2009. – Vol. 7, No. 1. – P. 65–70.
3. Kuik C.-C. How Do Weaker States Hedge? Unpacking ASEAN States' Alignment Behavior towards China // Journal of Contemporary China. – 2016. – Vol. 25, No. 100. – P. 500–514.
4. Libman A., Davidzon I. Military Intervention as a Spectacle? Authoritarian Regionalism and Protests in Kazakhstan // International Affairs. – 2023. – Vol. 99, No. 3. – P. 1293–1312.
5. Morse J.C., Keohane R.O. Contested Multilateralism // The Review of International Organizations. – 2014. – Vol. 9, No. 4. – P. 385–412.
6. Obydenkova A.V., Libman A. Authoritarian Regionalism in the World of International Organizations: Global Perspective and the Eurasian Enigma. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 328 p.
7. Krapohl S., Vasileva-Dienes A. The Region that Isn't: China, Russia and the Failure of Regional Integration in Central Asia // Asia Europe Journal. – 2020. – Vol. 18, No. 3. – P. 347–366.
8. Tskhay A., Costa Buranelli F. Accommodating Revisionism through Balancing Regionalism: The Case of Central Asia // Europe-Asia Studies. – 2020. – Vol. 72, No. 6. – P. 1033–1052.
9. Voeten E., Strezhnev A., Bailey M. United Nations General Assembly Voting Data. – Harvard Dataverse, hdl:1902.1/12379.
10. Alter K.J., Raustiala K. The Rise of International Regime Complexity // Annual Review of Law and Social Science. – 2018. – Vol. 14. – P. 329–349.
11. Collins K. Economic and Security Regionalism among Patrimonial Authoritarian Regimes: The Case of Central Asia // Europe-Asia Studies. – 2009. – Vol. 61, No. 2. – P. 249–281.
12. Dragneva R., Hartwell C.A. The Crisis of the Multilateral Order in Eurasia: Authoritarian Regionalism and Its Limits // Politics and Governance. – 2022. – Vol. 10, No. 2. – P. 95–105.
13. Farrell H., Newman A.L. Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion // International Security. – 2019. – Vol. 44, No. 1. – P. 42–79.
14. Kriener F., Brassat L. Quashing Protests Abroad: The CSTO's Intervention in Kazakhstan // Journal on the Use of Force and International Law. – 2023. – Vol. 10, No. 2. – P. 271-298.

CULTIVATING SOFT POWER THROUGH ART: KATHAK AND INDIA'S CULTURAL DIPLOMACY IN KAZAKHSTAN

Ibragim N.Z.

nazibr999@gmail.com

First-year master's student at the Faculty of International Relations of ENU named after L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan
Supervisor – G. Kakenova

Андатпа. Мақалада Астана қаласындағы Свами Вивекананда атындағы мәдени орталықтағы (SVCC) катхак сабақтарының мысалында Үндістанның Қазақстандағы мәдени дипломатиясы қарастырылады. Зерттеу жұмысы қатысушы бақылауға, жеке тәжірибеге, Астана қаласындағы Свами Вивекананда атындағы мәдени орталықтың директоры Налини Сингхал ханымның ресми мәлімдемесіне және он студенттің қатысуымен өткізілген сауалнама нәтижелеріне сүйенеді. Сауалнамаға қатысқан барлық студенттер Үндістан мәдениетіне деген көзқарастарының жақсарғанын атап өтті. Алынған нәтижелер мәдени орталықтардың екі ел арасындағы байланыстарды нығайтудағы рөлін көрсетуге септігін тигізеді.

Аннотация. В статье на примере занятий катхаком в Культурном центре имени Свами Вивекананда (SVCC) в Астане рассматривается культурная дипломатия Индии в Казахстане. Исследование опирается на включённое наблюдение, личный опыт автора, официальное заявление директора Культурного центра имени Свами Вивекананда госпожи Налини Сингхал и анкетирование десяти студентов. Все опрошенные отметили, что их отношение к Индии стало более положительным. Полученные результаты подчёркивают роль культурных центров в укреплении связей между двумя странами.

Abstract. This article examines India's cultural diplomacy in Kazakhstan through Kathak classes at the Swami Vivekananda Cultural Centre (SVCC) in Astana. The study is based on participant observation, personal experience, insights from the Director of the Swami Vivekananda Cultural Centre, Mrs. Nalini Singhal, and a survey of ten students. All ten students reported a more positive attitude toward India. The findings highlight the role of cultural centres in strengthening ties between the two countries.

Key words: soft power, cultural diplomacy, India, Kazakhstan, Kathak.

Kazakhstan's foreign policy allows the country to build balanced relations with different international partners. India occupies a special place among them, as the two nations share a strategic partnership, where cultural contacts serve as a part of bilateral cooperation [1, p. 38]. According to Joseph Nye [2, p. 6], soft power is the ability to shape preferences through attraction and persuasion, based on a country's culture and values, rather than coercion. Joseph Nye [3, p. 95] also connects soft power with public diplomacy, emphasizing that the credibility of the sender helps in the reception of cultural resources. India uses its cultural heritage, classical arts, and traditions as instruments of soft power [4, p. 3470].

While researchers have studied India's public diplomacy [5], diaspora and yoga diplomacy [4, p. 3471], and performing arts [6], studies focusing specifically on Central Asia are still developing. Meena [1, p. 39] highlights Kazakhstan by describing the Swami Vivekananda Cultural Centre (SVCC) in Astana, scholarships, and events like International Yoga Day. However, existing literature mostly looks at high-level policies and institutions, leaving room to explore how cultural diplomacy is experienced by participants.

This article examines a case study of one cultural institution. Research question: How does participation in Kathak classes and cultural events at the SVCC shape students' perception of India, and what does this show about India's soft power in Kazakhstan? Research assumption: India's cultural appeal goes beyond official messages; it is experienced through participation in classes, performances, and community events, which helps to foster positive attitudes among participants.

The theoretical framework is based on Joseph Nye's [2, 3] concept of soft power. Cultural diplomacy is understood here as the use of arts, language, and education to build understanding between nations [7, p. 13]. This study uses a qualitative case study approach with four main sources: (1) participant observation and personal experience, based on about one year of Kathak training at the SVCC and participation in public performances; (2) an official written statement provided by the Director of the Swami Vivekananda Cultural Centre in Astana, Mrs. Nalini Singhal, on October 1, 2026 [8]; (3) a questionnaire survey given to a group of ten Kazakhstani students who trained together regularly, covering their motivations, changing views of India, and future goals; and (4) relevant academic literature, especially Meena [1].

Ethical standards were followed: verbal consent was gathered from all participants, and survey data were anonymized. The author has no financial relationship with the Centre or the Embassy.

This study has several methodological limitations. The findings are based on a small, non-representative sample of ten students from a single cultural centre, and the autoethnographic component reflects subjective experiences. Moreover, responses gathered through surveys and personal observations may be influenced by self-selection and social desirability bias. The author is also a student of the Centre and has performed at events organized by the Centre and the Embassy of India, which may influence the observations. Pre-joining perceptions were reported retrospectively, and all respondents were already interested in India before joining. The survey and observations cover only Kathak classes, not the Centre's other programmes (tabla, Hindi, yoga). Therefore, the results reflect specific case insights rather than broad generalizations.

According to data from the Embassy of India in Astana [9], the SVCC was established in Almaty in 1994 and moved to Astana in 2007. Working under the Embassy, the Centre is supported by the Indian Council for Cultural Relations (ICCR)—the government body founded in 1957 to promote international cultural understanding through centers, scholarships, and artist support [4, p. 3472]. The main goal of the Centre is to deepen cultural ties and support academic cooperation between India and Kazakhstan [9]. It offers classes in classical Indian dance, music, and yoga, and organizes concerts of Indian dance and music with the participation of Kazakh artists.

First-hand observation over a year adds practical details to this overview. All classes at the Centre are free of charge. Instructors include teachers from India (Kathak: Goa; tabla: Delhi). Hindi language and yoga classes are also held. The Hindi instructor studied the language in Agra and returned to teach at the Centre.

While other independent groups, such as the Centre for Indian Classical Dance and Yoga in Almaty, also contribute to cultural ties [10], this study focuses only on the SVCC in Astana.

In an official written statement provided on October 1, 2026, the Director of the SVCC, Mrs. Nalini Singhal [8], describes arts and language as bridges that connect people across cultures, communities, and nations. She emphasizes that experiencing another culture through art creates a deeper understanding beyond words. Among public events, she highlights Independence Day as a festival of Indian culture featuring classical and folk dances, music, and public yoga masterclasses. She notes that taking Indian culture beyond the auditorium and into public spaces allows the SVCC to reach a wider audience [8]. Furthermore, Mrs. Singhal [8] also supports active cooperation with Kazakhstani educational and cultural institutions to engage broader segments of society.

The author's interest in Indian culture began before joining the Centre, inspired by Indian cinema. Discovering the Centre's presence later turned this interest into regular Kathak training.

Classes combined technical learning with cultural understanding. Guided by instructors, students learned to follow rhythms closely and coordinate their movements—learning tabla syllables along with footwork and hand gestures. Learning followed a clear structure: technique came first, followed by the meaning and story behind the song. Before teaching a new piece, the instructor demonstrated it and explained the story and hand gestures (mudras). Special attention was given to ghungroo (traditional ankle bells), which match the tabla rhythms and let both the dancer and the audience follow the time cycles. Because of this, students came to see dance as a structured form of storytelling.

The Centre takes part in cultural events in the capital and hosts masterclasses. Examinations are held every six months, and students receive certificates of completion. The author has taken part in events organised by the Centre and the Indian Embassy, such as Raksha Bandhan and Independence Day, which gather guests and local officials [1, p. 40]. These experiences show how the Centre connects learning, progress, public performances, and communication, allowing students to participate in cultural exchanges.

The surveyed students shared an interest in Indian culture. Four of them noted that early exposure to Indian cinema inspired their interest, while six others were drawn to Eastern spiritual and physical practices. Before joining the Centre, several participants viewed India mostly through media stereotypes. However, active training changed this view: students came to appreciate the precision of the footwork, the discipline, and the historical roots of classical Indian arts.

As one participant noted: “Before joining the classes, my perception of India was limited to colorful film scenes and bright dresses. Practicing Kathak revealed an entirely different side—it demands rigorous mathematical precision in footwork and deep historical philosophy behind every gesture.” Another respondent stated: “It is not just a dance class; it is an immersion into discipline and cultural heritage that completely changed how I view Indian culture as a whole.”

All ten respondents stated that their overall attitude toward India became more positive. Eight participants expressed a desire to visit India for cultural tourism to see classical performances in their native environment. Five respondents also noted that they share their experiences and take part in local cultural gatherings, which helps increase the visibility of Indian culture in their personal circles in Kazakhstan.

The findings suggest a process where personal interest comes before institutional involvement. Indian films are popular in Kazakhstan and former Soviet countries, which often serves as an initial point of exposure [1, p. 41; 4, p. 3473]. For four of the ten respondents, this early familiarity appears to have shaped their initial interest. Following Joseph Nye's [2] framework, cultural attraction serves as an existing resource that formal institutions can build upon.

The value of the SVCC, as seen through Kathak classes, is that it provides structured learning, depth, and community connection. Students experience Indian culture from within by moving from general media views to rhythm training, storytelling, regular examinations, and community events. Free classes and teaching from Indian instructors make this experience practical. The Centre helps connect casual cultural interest with structured dialogue, showing how grassroots cultural activities support bilateral relations.

In conclusion, this case study suggests that India's cultural appeal in Kazakhstan is supported by a combination of popular cultural familiarity and institutional engagement. By offering structured, free classes (as observed in Kathak), performances, and community activities, the SVCC provides a platform where initial interest can develop into a deeper appreciation for artistic discipline. With surveyed participants reporting positive views and a desire to learn more, the findings indicate the role that cultural centers can play in supporting mutual understanding within bilateral relations.

Literature

1. Meena. Cultural diplomacy as an instrument of soft power in India's foreign policy towards Kazakhstan // Journal of Social Review and Development. – 2026. – Vol. 5. – Special Issue 2. – P. 38–42. DOI: 10.64171/JSRD.5.S2.38-42

2. Nye J.S. Soft power: The means to success in world politics. – New York: PublicAffairs, 2004. – 192 p.

3. Nye J.S. Public diplomacy and soft power // The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. – 2008. – Vol. 616. – No. 1. – P. 94–109. DOI: 10.1177/0002716207311699

4. Verma D. India's soft power diplomacy: Leveraging culture, diaspora, and yoga for global influence // ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts. – 2023. – Vol. 4. – No. 2. – P. 3470–3480. DOI: 10.29121/shodhkosh.v4.i2.2023.3846

5. Hall I. India's new public diplomacy: Soft power and the limits of government action // Asian Survey. – 2012. – Vol. 52. – No. 6. – P. 1089–1110. DOI: 10.1525/as.2012.52.6.1089

6. Chandra R., Chandel J., Yadav V., Ramadevi V., Patil B.K., Karwande V.S. Performing identity through creative industries: Audio visual media, design, fine arts, handicrafts, music, and India's cultural diplomacy in the international arena // ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts. – 2026. – Vol. 7. – No. 3s. – P. 360–370. DOI: 10.29121/shodhkosh.v7.i3s.2026.7007

7. Melissen J. (Ed.). The new public diplomacy: Soft power in international relations. – New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 221 p.
8. Singhal N. Written statement by the Director of the Swami Vivekananda Cultural Centre (SVCC), Astana. – Personal communication, October 1, 2026.
9. Embassy of India, Astana. Swami Vivekananda Cultural Centre. – 2026. – URL: https://www.indembastana.gov.in/page/swami-vivekananda-cultural-centre/ (accessed 05.10.2026).
10. Centre for Indian Classical Dances. Media about the Centre. – n.d. – URL: https://indiandance.kz/media-about-the-centre/ (accessed 05.10.2026).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МҰНАЙ-ГАЗ СЕКТОРЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНАН ҚАЗІРГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНЕ ДЕЙІН

Бердибекұлы М.

Л.Н.Гумилеа атындағы ЕҰУ
Астана қ. berdibekulymadi@gmail.com

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасының мұнай-газ секторындағы мемлекеттік саясаттың 1991 жылдан бүгінге дейінгі эволюциясы талданады. Зерттеу төрт тарихи кезең бойынша жүргізіліп, әр кезеңдегі саясаттың халықаралық қатынастар жүйесіндегі өзгерістермен байланысы анықталды: алғашқы шарттардан бастап ұлттық компаниялардың нығаюына, содан кейін көпвекторлы экспорттық стратегияға және ақыр соңында жаһандық энергетикалық трансформация жағдайындағы стратегиялық автономия ізденісіне көшу көрсетілді. Нәтижелер мен болжамдар тұжырымдалып, мемлекеттік саясаттың болашақ бағытына ұсыныстар берілді.

Аннотация: В данной статье анализируется эволюция государственной политики в нефтегазовом секторе Республики Казахстан с 1991 года по настоящее время. Исследование проведено по четырем историческим этапам, выявлена связь политики каждого этапа с изменениями в системе международных отношений: от первых контрактов через укрепление национальных компаний и многовекторную экспортную стратегию к поиску стратегической автономии в условиях глобальной энергетической трансформации. Формулируются выводы, прогнозы и рекомендации по будущему направлению государственной политики.

Abstract: This article analyzes the evolution of state policy in the oil and gas sector of the Republic of Kazakhstan from 1991 to the present. The study is structured around four historical stages, identifying the linkage between each stage's policy and changes in the international relations system: from the first contracts through the strengthening of national companies and multi-vector export strategy to the pursuit of strategic autonomy amid global energy transformation. Findings, projections and recommendations for the future direction of state policy are formulated.

Кілт сөздер: мемлекеттік саясат, мұнай-газ секторы, эволюция, халықаралық қатынастар, Қазақстан.

Мұнай-газ секторы Қазақстан экономикасының екпінді бөлігі: экспорттық кірістердің едәуір бөлігі осы сала есебінен қалыптасады, ал бюджеттік толымның тұрақтылығы тікелей әлемдік бағаларға байланысты. Дегенмен сектордың мәні экономикалық көрсеткіштермен ғана шектелмейді - ол мемлекеттің сыртқы саяси маневр еркіндігін айқындайтын стратегиялық фактор. Сондықтан мемлекеттік саясаттың эволюциясын зерделеу тек экономикалық тарих емес, саясаттану тұрғысынан қарастыратын мәселе: ол мемлекет пен нарық, мемлекет пен трансұлттық корпорациялар, шағын мемлекет пен ірі державалар арасындағы қатынастардың динамикасын ашады.

Қазақстан тәуелсіздік алған 1991 жылдан бері мұнай-газ секторы ұлттық экономиканың тірегі ретінде қалыптасты. Бұл сектордағы мемлекеттік саясаттың эволюциясы жай ғана экономикалық реформалар тізбегі емес - ол халықаралық қатынастар жүйесінің өзгеруіне мемлекеттің берген жауабының көрінісі. Сондықтан осы зерттеуде мемлекеттік саясат эволюциясы төрт кезеңге бөлініп, әр кезеңнің өзінің геосаяси контекстімен байланысы талданады. Зерттеу сұрақтары: (1) әр тарихи кезеңде мемлекеттік саясаттың негізгі моделі қандай болды? (2) Осы модельдер халықаралық қатынастар жүйесіндегі қандай өзгерістерге жауап ретінде қалыптасты? (3) Эволюция барысында қандай тұрақты стратегиялық қағидат сақталды?

Алғашқы кезең: 1991–1999 жылдар - ресурстарға қолжетімділікті қалпына келтіру. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін мұнай-газ инфрақұрылымы тозығы жеткен, инвестиция тапшы жағдайда қалды. Мемлекеттің басты мәселесі өндірісті құлатпай сақтау және шетелдік капиталды тарту болды. Осы мақсатта Өндіріс бөлісу туралы шарттар (PSA) механизмі енгізіліп, Теңіз жобасы сияқты ірі келісімдер жасалды [1]. Бұл кезеңдегі мемлекеттік саясаттың сипаты - ресурс иелігін шектеулі басқаруға дайындық, себебі ұлттық индустриялық әлеует әлі жас кезеңде еді. Дегенмен дәл осы шарттар арқылы қалыптасқан келісімшарттық практика кейінгі «ресурстық ұлтшылдық» дебаттарының негізіне айналды [2].

Екінші кезең: 2000-2009 жылдар - ұлттық компаниялардың нығаюы. Мұнай бағасының жоғарылауы экономикалық мүмкіндіктерді кеңейтті: «Қазақстандық мазмұн» (local content) талаптары күшейіп, ҚазМұнайГаз ұлттық компаниясы стратегиялық активтерді қайта сатып алуды жүзеге асырды [3]. 2005 жылы Қашаған кен орнының іске қосылу рәсімі мен кейінгі жылдардағы қосымша келісімдер барысында мемлекет менеджменттегі және пайда бөлудегі рөлін күшейтті. Бұл кезең мемлекеттік саясаттағы алғашқы түсінікті бағытты - инвестицияны бағынышты ету арқылы мемлекеттілікті нығайту - көрсетті. Халықаралық контекст ретінде бұл жылдары Ресейдің энергетикалық жаңғыртуы мен Қытайдың «барыс» стратегиясы аймақтағы геоэкономикалық жаңа ойын тексерді [4].

Үшінші кезең: 2010-2021 жылдар - көпвекторлы экспорттық стратегия. Осы кезеңде экспорттық инфрақұрылым географиясын әртараптандыру стратегиясы жүзеге асты: Кеңкияқ-Құмкөл-Алашанькоу бағытымен Қытай нарығына қосылу (2009), Ақтау порты мен Каспий теңізіндегі логистиканы

дамыту басталды [5]. Мұнай өндірісі 2010 жылы 80 млн тоннаға жетті (1-сурет) және тұрақталды. «Нұрлы жол» бағдарламасы инфрақұрылымдық байланыстарды жаңа деңгейге көтерді [6]. Бұл кезеңдегі саясаттың мәні - бір векторлық тәуелділіктен маршруттар портфеліне көшу, яғни энергетикалық дипломатияның көпвекторлы моделінің қалыптасуы.

Әдістер мәселесінде атап өту керек: кезеңдерге бөлу шартты сипатта, өйткені нақты саясат шешімдері кейде кезең шекараларынан ерте немесе кеш жүзеге асады. Мысалы, Қытай бағытындағы құбыр 2009 жылы іске қосылғанымен, оған дайындық 2000 жылдардың басында басталған. Сондықтан бұл зерттеудегі кезеңделу аналитикалық ыңғайлылық үшін ғана енгізілді, ал нақты саясат үздіксіз даму процесі ретінде қарастырылуы тиіс.

Кезеңдер арасындағы сабақтастықты құқықтық деңгейде де байқауға болады. 2004 жылы «ҚазМұнайГаз» туралы заң қабылданып, ұлттық компанияға стратегиялық жобалардағы мемлекет мүддесін қорғау мандаты берілді; 2010 жылғы жер қойнауы туралы кодекске енгізілген түзетулер шетелдік операторларға вето құқығын берді [14]. Бұл құқықтық өзгерістер саяси борттағы ағымның институционалдық бекітілуі болды: саясат бағыты өзгерген сайын оны заңнамалық деңгейде бекіту практикасы қалыптасты. Демек, эволюция тек саяси емес, құқықтық-системалық сипатқа да ие.

1-сурет. Қазақстандағы мұнай өндірісінің динамикасы, 1991–2024 жж. Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросы деректері негізінде өңделген

Төртінші кезең: 2022 жылдан бүгінге - стратегиялық автономия ізденісі. 2022 жылы Украинадағы соғыс халықаралық қатынастар жүйесін түбегейлі өзгертті: СРС арқылы өтетін экспорттың геосаяси осалдығы айқындалып, Транскаспий / Орта дәліз бағыты жедел дамыды [7]. 2025 жылғы бірінші ЕО-Орталық Азия саммитінде €12 млрд Global Gateway және €10 млрд көлік-логистика инвестициялық пакеттері жарияланды [8]. Газ саласында ел энергия теңгерімінде ішкі тапшылық кезеңіне көшті, сондықтан газ өңдеу мен газ-химия өндірісін дамыту басымдыққа айналды [9]. Қазіргі саясаттың қос қыры бар: қысқа мерзімде экспорттық кірісті сақтау, орта мерзімде - инфрақұрылымдық тәуелділікті төмендету.

Мемлекеттік саясат эволюциясының кезеңдері

Кезең	Саясаттың моделі	Халықаралық контекст
1991-1999	PSA шарттары, инвестиция тарту	Кеңес мұрагері, инфрақұрылым дағдарысы
2000-2009	Ұлттық компаниялар, «қазақстандық мазмұн»	Мұнай бағасы өсімі, аймақтық геоэкономика
2010-2021	Көпвекторлы экспорт, маршруттар портфелі	Қытай факторының күшеюі, логистикалық дәліздер
2022-2026	Стратегиялық автономия, трансформация	Геосаяси жарылыс, Орта дәліз, жасыл көшу

Теориялық тұрғыдан бұл эволюцияны «ресурстық қарсы бағыт» (resource curse) дебаттарымен және кірістік мемлекет (rentier state) тұжырымдамасымен байланыстыруға болады. Қалыптасқан көзқарасқа қарағанда, Қазақстанның тәжірибесі ресурс байлығының автоматты түрде даму кедергісіне айналмайтынын көрсетті: ұлттық институттардың күшеюі мен келісімшарттық дипломатия демократиялық бақылаудың шектеулілігіне қарамастан экономикалық эффективтілікті сақтауға мүмкіндік берді. Бұл тұрғыда қазақ моделі «басқарылатын ресурс» - яғни мемлекет монополиясы мен нарықтық ынтымақтастықтың аралық формасы - ретінде сипатталуы мүмкін.

Эволюцияны жүйелі тұрғыдан қарағанда, төрт кезеңнің бәрінде бір тұрақты қағидат сақталғаны байқалады: мемлекет ресурс иесі ретінде өз рөлін үздіксіз кеңейтті, бірақ бұл кеңею тікелей конфронтациямен емес, келісімшарттық және институционалдық құралдар арқылы жүзеге асты. IEA бағалауы бойынша Қазақстан 2024 жылы әлемдік мұнай өндірісінде 12-15 орындар арасында [10]. Эволюцияның логикасы - өндіруші мемлекеттен басқарушы мемлекетке, содан кейін геосаяси маневр жасаушы субъектке көшу. Р. Пэйптің soft balancing тұжырымдамасы осы процесті түсіндіруге мүмкіндік береді: ірі державалар арасындағы қысым шарттарында мемлекет әртүрлі векторларды қатар дамыту арқылы өз еркіндігін сақтайды [11].

Газ саласындағы эволюция мұнайдікінен ерекше бағытта дамды. 1990 жылдарда газ кәсіпорындары мұнай сияқты шетелдік инвестиция тартты, бірақ теңіз кен орындарындағы қосымша газ кешені шешімін таппай, факелде жану проблемасы туды. 2000 жылдардағы Қашаған мен Теңіздегі газ өңдеу зауыттарының іске қосылуы бұл мәселені ішінара шешсе де, теңіз газын өңдеу технологиялары әлі шетелдік сервистік компанияларға тәуелді. 2010 жылдары Қытайға газ экспорты жаңа беталыс болды, ал 2020 жылдары ішкі нарықта тапшылық туындап, импорт мәселесі күн тәртібіне көшті. Бұл эволюция газ субсекторындағы мемлекеттік саясаттың біркелкі емес, салықтық ынталандыру мен инфрақұрылымдық шешімдерге тәуелді екенін көрсетеді.

2026–2030 жылдарға дейінгі кезең үш бағытта дамуы мүмкін: біріншіден, Орта дәліз инфрақұрылымының іске қосылуы экспорттық географиялық теңгерімді өзгертеді, бірақ СРС-нің доминантты рөлі сақталады; екіншіден, газ-химия өндірісінің өсуі ішкі тапшылықты жабуға ықпал етіп, экспорттық газдың құндылық тізбегін ұзартады; үшіншіден, жаһандық энергетикалық трансформация ұзақ мерзімді инвестициялық

шешімдерді қайта қарауды талап етеді, себебі мұнайға сұраныстың шыңдалу (peak oil demand) мәселесі стратегиялық жоспарлауға енді [12].

Орталық Азияның басқа мемлекеттерімен салыстырғанда Қазақстанның эволюциясы ерекшеленеді: Түркменстан мен Өзбекстан шикі ресурс экспортына шоғырланса, Қазақстан өндірумен қатар өңдеу, логистика және транзиттік қызметтерді де дамытты [15]. Бұл айырмашылық ұлттық стратегияның нәтижесі: эволюция барысында қалыптасқан келісімшарттық мәдениет пен көпвекторлы дипломатия дәстүрі тиімсіз мемлекеттер үшін қолжетімсіз стратегиялық артықшылыққа айналды.

Басқару жүйесіндегі эволюция да маңызды элемент. Ұлттық компаниялар құрылымы 1990 жылдардағы мемлекеттік кәсіпорыннан акционерлік қоғамдарға, содан кейін холдингтік модельге айналды; цифрландыру бағдарламалары өндірістік процестердің ашықтығын арттырды. Алайда корпоративтік басқарудың әлі де шешімін таппаған мәселелері бар: транспаренттілік талаптары халықаралық стандарттардан отставание көрсетеді, ал мемлекеттік компаниялардың қаржылық дисциплинасы саяси циклдарға тәуелді. Бұл эволюцияның келесі сапасын айқындайтын бағыт.

Зерттеу нәтижелерінен мынадай ұсыныстар шығады: (1) газ өңдеу және газ-химия өндірісін дамыту арқылы отандық құндылық тізбегін кеңейту бұл ішкі тапшылық мәселесінің тікелей салдары; (2) Орта дәліз бойынша институционалдық және құқықтық инфрақұрылымды жеделдету; (3) стратегиялық активтерді басқару жүйесінде мемлекеттің бақылау пакетін сақтай отырып, шетелдік инвестициялық ахуалды тұрақтандыру; (4) ұзақ мерзімді энергетикалық трансформация сценарийлерін стратегиялық жоспарлауға біріктіру [13].

Эволюцияның тағы бір өлшемі - идеологиялық. 1990 жылдардағы «инвестиция барысы» логикасынан 2000 жылдардағы «ресурс - ұлттық байлық» тұжырымына, содан кейін 2010 жылдардағы «энергетикалық көпвекторлылық» идеясына және 2020 жылдардағы «стратегиялық автономия» тұжырымдамасына көшу бұл жай терминологиялық өзгеріс емес. Әрбір идеялық кезең нақты саясат шешімдеріне негіз болды: вето құқығы, қазақстандық мазмұн, орта дәліз, газ-химия. Сондықтан мемлекеттік саясат эволюциясын тек іс-қимылдар тізбегі ретінде емес, идеялық парадигмалар ауыспасы ретінде де түсіну маңызды.

Қазақстанның мұнай-газ секторындағы мемлекеттік саясаттың отыздан астам жылдық эволюциясы көрсеткендей, мемлекет ресурс иесі ретінде өз стратегиялық рөлін үздіксіз кеңейтті. Төрт кезеңнің әрқайсысы халықаралық қатынастар жүйесіндегі нақты өзгерістерге жауап ретінде қалыптасты, бірақ барлық кезеңде көпвекторлылық, келісімшарттық басқару және инфрақұрылымдық тәуелсіздікке ұмтылыс сақталды. Болашақтағы мемлекеттік саясаттың сәтті болуы осы тұрақты қағидаттарды жаңа геосаяси және климаттық шарттарға бейімдей білуінде.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Теңізшевройл жобасы туралы Өндірісті бөлісу шарты, 1993. – Атырау.
2. Luong P.J., Weinthal E. Oil is Not a Curse: Ownership Structure and Institutions in Soviet Successor States. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 424 p.
3. ҚР Энергетика министрлігі. «Қазақстандық мазмұн» талаптары туралы нормативтік база. – Астана.
4. Rumer B., Trenin D. (eds.). Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing. – Armonk: M.E. Sharpe, 2007. – 219 p.
5. Қазақстан–Қытай мұнай құбыры (Кенкіуак–Құмкөл–Алашанькоу) іске қосылғаны туралы деректер, 2009.
6. ҚР Президенті. «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы, 2014. – Астана.
7. EU–Kazakhstan Energy Partnership in Post-2022 // Kazakhstan Journal of International Studies (KJIS), 2024.
8. Совет ЕС. Заявление по итогам первого саммита ЕС – Центральная Азия (Самарканд, 2025). – Bruxelles.
9. ҚР Энергетика министрлігі / QazaqGaz. Газ балансы және газ өңдеу өндірісін дамыту бағдарламасы. – Астана, 2024.
10. International Energy Agency (IEA). Kazakhstan Energy Profile. – Paris, 2024.
11. Pape R. Soft Balancing against the United States // International Security. – Vol. 30, № 1. – 2005. – P. 7–45.
12. World Energy Outlook 2024 // IEA. – Paris, 2024.
13. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы ҚСЗИ. Энергетикалық қауіпсіздік: Қазақстан үшін жаһандық трендтер мен сын-қатерлер. – Астана, 2024.
14. Akiner S. The Caspian: Politics, Energy and Security. – London: RoutledgeCurzon, 2004. – 400 p.
15. EBRD. Middle Corridor: promoting connectivity and trade between Europe and Asia. – London, 2024.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОТБАСЫ-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ БАҒЫТЫ

Ермекбаева Енлик Оразханқызы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана қ., e-mail: Enkosha_86_86@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстанның қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі отбасы және демография мәселелерінің орны қарастырылады. Негізінен Қазақстанның Біріккен Ұлттар Ұйымы (бұдан әрі-БҰҰ) және БҰҰ халықтың қоныстануы саласындағы Қазақстандағы қоры (UNFPA) ынтымақтастығына аударылды. Ресми құжаттарды талдау негізінде демографиялық деректер, репродуктивтік денсаулық, гендерлік теңдік және тұрақты даму бағыттары қарастырылды. Халықаралық тәжірибені қолдану барысында Қазақстанның демографиялық және әлеуметтік ерекшеліктерін ескеру қажеттігі қарастырылады.

Түйінді сөздер: *Қазақстан, демография, отбасы саясаты, БҰҰ, UNFPA.*

Аннотация. В статье рассматривается место семейно-демографической проблематики Казахстана в современной системе международных отношений. Основное внимание уделено сотрудничеству Казахстана с ООН и Фондом ООН в области

народонаселения (UNFPA). На основе анализа официальных документов рассмотрены демографические данные, репродуктивное здоровье, гендерное равенство и устойчивое развитие. Подчеркивается необходимость учитывать демографические и социальные особенности Казахстана при использовании международного опыта.
Ключевые слова: *Казахстан, демография, семейная политика, ООН, UNFPA.*

Abstract. The article examines family and demographic issues of Kazakhstan in the contemporary system of international relations. It focuses on Kazakhstan's cooperation with the United Nations and the United Nations Population Fund (UNFPA). Based on official documents, the paper considers demographic data, reproductive health, gender equality and sustainable development. It argues that international experience should be adapted to Kazakhstan's demographic and social context.
Keywords: *Kazakhstan, demography, family policy, United Nations, UNFPA.*

Қазіргі кезде демографиялық мәселелер көптеген мемлекеттер үшін ұзақ мерзімді дамудың маңызды бөлігіне айналды. Халық саны, туу деңгейі, көші-қон, халықтың жас құрылымы, репродуктивті денсаулық және отбасы жағдайы тек ішкі әлеуметтік саясатпен шектелмейді. Бұл мәселелер халықаралық ұйымдардың бағдарламаларында да кеңінен қарастырылады. Сол себептен Қазақстанның отбасы-демографиялық бағытын халықаралық ынтымақтастық аясында қарастыру өзекті.

Жыл өткен сайын Қазақстанда да демографиялық процесстер өзгеріп келеді. Ұлттық статистика бюросының мәліметі бойынша, 2025 жылы елде 335 мың бала дүниеге келіп, жалпы туу коэффициенті 1000 адамға шаққанда 16,43 болды. Өңірлер арасында айырмашылық бар: Түркістан, Маңғыстау облыстарында және Шымкент қаласында жоғары көрсеткіштер байқалды. Бала туған аналардың орташа жасы 29,9 жас, ал тұңғыш баланы дүниеге әкелудің орташа жасы 25,3 жас болды. [1]. Бұл деректер демографиялық саясатта елдің жалпы көрсеткіштерімен қатар өңірлік ерекшеліктерді де ескеру қажеттігін көрсетеді.

Мақаланы жазудағы мақсат Қазақстанның отбасы-демографиялық саласындағы халықаралық ынтымақтастығының негізгі бағыттарын көрсету. Зерттеуде ресми құжаттарды талдау және салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Негізгі дереккөздер ретінде Қазақстанның отбасылық және гендерлік саясат саласындағы құжаттары, БҰҰ және UNFPA материалдары алынды.

Қазақстанның отбасы саясатын дамытуда халықаралық деңгейде қабылданған құжаттар мен қағидаттарға да назар аударылады. Бұл бағыт Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасында көрініс тапқан. Құжатта Тұрақты даму мақсаттары, БҰҰ-ның Әйелдерді кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенциясы және Қазақстанның отбасы мен гендерлік саясат саласындағы халықаралық міндеттемелері негізге алынған. [2]. Бұл ұлттық саясаттың халықаралық қағидаттарға негізделгенін көрсеткенімен, халықаралық тәжірибені дайын үлгі ретінде қабылдау дұрыс емес. Әр елдің демографиялық жағдайы, экономикалық мүмкіндігі және отбасылық

құндылықтары әртүрлі болғандықтан, тиімді тәсілдер ұлттық жағдайға бейімделуі қажет.

Қазақстан мен БҰҰ-ның 2026-2030 жылдарға арналған Тұрақты даму саласындағы ынтымақтастық бағдарламасы елдің ұлттық даму басымдықтарын БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарымен байланысуға бағытталған[3]. Бағдарламада адам әлеуетін дамыту, институттарды нығайту, инклюзивті экономика, қоршаған ортаның тұрақтылығы және әлеуметтік бірлік сияқты бағыттар белгіленген. [4] Бұл салалардың бірқатары отбасының өмір сапасына, денсаулыққа және әлеуметтік қорғалуына тікелей қатысты.

Қазақстанның демографиялық бағыты халықаралық ынтымақтастығында UNFPA маңызды орын алады. 2026-2030 жылдарға арналған елдік бағдарламада репродуктивтік денсаулық қызметтерінің қолжетімділігі, гендерлік зорлық-зомбылықтың алдын алу және мемлекеттік шешімдер үшін сапалы демографиялық деректерді пайдалану негізгі бағыттардың қатарына енгізілен [5]. Демографиялық деректердің сапасы ерекше маңызды, өйткені халық санының өзі ғана жағдайды толық сипаттамайды. Жас құрылымы, көші-қон, туу мен өлім, сондай-ақ өңірлік айырмашылықтар туралы мәліметтер мемлекеттік саясатты жоспарлауға қажет.

Ұлттық статистика бюросымен UNFPA Қазақстандағы демографиялық жағдайдың болашақтағы өзгерістерін болжау бағытында бірлесіп жұмыс жүргізеді. Осы жұмыстар аясында 2055 жылға дейінгі халық санының ұлттық және өңірлік болжамдары қарастырылған [6]. Репродуктивтік және ана денсаулығы саласындағы бірлескен жұмыстар ана денсаулығын жақсарту, ана өлімінің алдын алу және жастар үшін медициналық қызметтердің қолжетімділігін арттыру мәселелерін қамтиды [7].

Кесте 1 – Қазақстанның отбасы-демографиялық саладағы халықаралық ынтымақтастығының негізгі бағыттары

Бағыт	Ынтымақтастық мазмұны	Қазақстан үшін маңызы
Демографиялық деректер	Деректерді және демографиялық болжамдарды жетілдіру	Шешімдерді нақты деректерге негіздеу
Репродуктивтік денсаулық	Ана және репродуктивтік денсаулықты қорғау	Ана мен бала денсаулығын қолдау
Гендерлік теңдік	Теңдік пен зорлық-зомбылықтың алдын алу	Отбасы мүшелерінің қауіпсіздігін қолдау
Тұрақты даму	Ұлттық басымдықтарды ТДМ-мен байланыстыру	Ұлттық және халықаралық мақсаттардың сабақтастығы

Ескерту: автор БҰҰ және UNFPA ресми материалдары негізінде құрастырған.

Кесте-1 де көрсетілгендей, халықаралық ынтымақтастық бір ғана бағытпен шектелмейді. Демографиялық деректер мемлекеттік шешімдерді негіздеуге көмектессе, денсаулық пен гендерлік теңдікке қатысты бастамалар отбасының өмір сапасымен байланысты.Осы тұрғыдан БҰҰ және UNFPA-мен

ынтымақтастықтың практикалық маңызы халықаралық тәжірибені көшіріп алуда емес, оны Қазақстанның нақты қажеттіліктеріне бейімдеп пайдалануда деп бағалауға болады.

Ғылыми зерттеулер де отбасы саясаты мен демографиялық процестердің өзара байланысын көрсетеді. Қазақстандағы отбасы саясатын сарапшылар бағалауы негізінде зерттеген авторлар мемлекеттік құрылымдар мен азаматтық сектордың өзара іс-қимылының маңызын атап өтеді [8]. Ал Қазақстандағы туу динамикасына арналған демографиялық зерттеу туу көрсеткіштеріндегі өзгерістердің әртүрлі әлеуметтік-демографиялық топтарда байқалғанын көрсетеді [9]. Бұл еңбектер отбасы-демографиялық мәселелерді тек ресми бағдарламалар аясында емес, ғылыми зерттеулер негізінде де қарастыру қажеттігін дәлелдейді.

Қорытындылай келе, отбасы және демография мәселелері Қазақстанның халықаралық ынтымақтастығының әлеуметтік-гуманитарлық бағыттарының біріне айналып отыр. БҰҰ және UNFPA-мен бірлескен жұмыс демографиялық деректерді жетілдіру, репродуктивтік денсаулықты қорғау, гендерлік теңдік және тұрақты даму бағыттарын қамтиды. Мұндай ынтымақтастық Қазақстанға халықаралық тәжірибе мен сараптамалық мүмкіндіктерді пайдалануға жағдай жасайды. Сонымен бірге кез келген халықаралық тәсіл елдің демографиялық, әлеуметтік және мәдени ерекшеліктеріне сай бейімделген жағдайда ғана пайдалы болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы. 2025 жылғы туу туралы [Электрондық ресурс]. – 16.03.2026. – URL: https://stat.gov.kz/ru/news/o-rozhdaemosti-v-2025-godu/ (жүгінген күні: 23.09.2026).

2 Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы [Электрондық ресурс] // «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000384/info (жүгінген күні: 25.09.2026).

3 United Nations in Kazakhstan. The United Nations Sustainable Development Cooperation Framework 2026–2030 for Kazakhstan [Electronic resource]. – 15 January 2026. – URL: https://kazakhstan.un.org/en/308402-united-nations-sustainable-development-cooperation-framework-2026-2030-kazakhstan (жүгінген күні: 29.09.2026).

4 United Nations in Kazakhstan. UN and Kazakhstan Set Priorities for the Next Five Years of Cooperation [Electronic resource]. – 27 February 2026. – URL: https://kazakhstan.un.org/en/310895-un-and-kazakhstan-set-priorities-next-five-years-cooperation (жүгінген күні: 29.09.2026).

5 UNFPA Kazakhstan. UNFPA Kazakhstan Launches 6th Country Programme (2026–2030), Putting Social Norms Change at the Centre [Electronic resource]. – 16 January 2026. – URL: https://kazakhstan.unfpa.org/en/news/unfpa-kazakhstan-launches-6th-country-programme-2entity26%E2%80%932entity3entity-putting-social-norms (жүгінген күні: 29.09.2026).

6 UNFPA Kazakhstan. UNFPA Kazakhstan 2025 Annual Report: From Saving Lives to Unlocking Youth Potential [Electronic resource]. – 1 March 2026. – URL: https://kazakhstan.unfpa.org/en/news/unfpa-kazakhstan-releases-2entity25-annual-report-saving-lives-unlocking-youth-potential (жүгінген күні: 29.09.2026).

7 UNFPA Kazakhstan. Strengthening Reproductive and Maternal Health in Kazakhstan [Electronic resource]. – 20 May 2026. – URL: https://kazakhstan.unfpa.org/en/news/strengthening-reproductive-and-maternal-health-kazakhstan (жүгінген күні: 29.09.2026).

8 Salikzhanov R., Smagambet B., Otar E., Abetova Z. Family Policy as a Power Source of Political Stability: The Experience of Kazakhstan // Social Politics: International Studies in Gender, State & Society. – 2022. – Vol. 29, No. 2. – P. 521–535. – DOI: https://doi.org/10.1093/sp/jxaa043 (жүгінген күні: 27.09.2026).

9 Spoorenberg T. Sustained and Universal Fertility Recuperation in Kazakhstan // European Journal of Population. – 2023. – Vol. 39. – Article 23. – DOI: https://doi.org/10.1007/s10680-023-09671-6 (жүгінген күні: 27.09.2026).

ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ КОНКУРЕНЦИИ КОРИДОРОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Момынкулов Жанат Байжомартович

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан
momynkulov_zhb_1@enu.kz

Түйін: Мақалада Орталық Азиядағы көлік дәліздерінің бәсекелестігі мен өзара толықтырылуы жағдайындағы Қазақстанның көлік-логистикалық стратегиясы талданады. Транскаспий халықаралық көлік бағыты, Қытай-Еуропа теміржол қатынасы және Солтүстік-Оңтүстік бағыттары қарастырылады. Қазақстанның тұрақты логистикалық хаб ретіндегі орны инфрақұрылыммен қатар кедендік рәсімдерді үйлестіруге, цифрландыруға және өңірлік үйлестіруге байланысты екені негізделеді.

Аннотация: В статье анализируется транспортно-логистическая стратегия Казахстана в условиях конкуренции и взаимодополняемости коридоров Центральной Азии. Рассматриваются Транскаспийский международный транспортный маршрут, железнодорожные связи Китай-Европа и направления Север-Юг. Обосновывается, что устойчивость Казахстана как логистического узла зависит не только от инфраструктуры, но и от согласования процедур, цифровизации и региональной координации.

Abstract: The article examines Kazakhstan's transport and logistics strategy amid competition and complementarity among Central Asian corridors. It considers the Trans-Caspian International Transport Route, China-Europe rail links, and North-South connections. It argues that Kazakhstan's resilience as a logistics hub depends not only on infrastructure, but also on harmonized procedures, digitalization, and regional coordination.

Ключевые слова: Казахстан, Центральная Азия, транспортные коридоры, логистика, Средний коридор.

Введение

Изменение геополитической среды в Евразии превратило транспортные коридоры из преимущественно инфраструктурной темы в один из

инструментов внешней политики. Нарушения цепочек поставок, санкционные ограничения и стремление государств диверсифицировать торговые маршруты повысили значение Центральной Азии как пространства, соединяющего Китай, Европу, Россию, Южный Кавказ, Иран и Южную Азию. Для Казахстана этот процесс имеет двойное значение. С одной стороны, его территория, развитая железнодорожная сеть и выход к Каспийскому морю создают преимущества крупнейшего сухопутного транзитного государства региона. С другой стороны, рост альтернативных маршрутов через соседние страны усиливает конкуренцию за грузы, инвестиции и статус логистического узла.

Цель статьи состоит в выявлении места Казахстана в формирующейся системе транспортно-логистических коридоров Центральной Азии. Основной тезис заключается в том, что долгосрочное преимущество Казахстана определяется не монополией одного маршрута, а способностью связывать разные направления в совместимую сеть. Поэтому транспортная стратегия должна сочетать национальное лидерство с региональной координацией. Методологически исследование опирается на сравнительный анализ национальных стратегий, документов международных организаций и данных о ключевых коридорах. Для описания отношений государств используется понятие координируемой конкуренции: страны сотрудничают там, где необходимо обеспечить сквозное движение, но одновременно стремятся привлечь потоки на собственную инфраструктуру.

Казахстан как центральный узел региональной связности

Положение Казахстана формирует основу евразийской модели транспортной политики. Страна граничит с Китаем и Россией, соединена с государствами Центральной Азии и располагает портами Актау и Курык на Каспии. Это позволяет одновременно участвовать в направлениях Восток-Запад и Север-Юг. В отличие от государств, для которых первоочередной задачей остается преодоление транспортной изолированности, Казахстан уже управляет значительными транзитными потоками и сетью узлов. Хоргос и Достык обеспечивают сопряжение с китайской железнодорожной системой; каспийские порты связывают страну с Азербайджаном, Грузией, Турцией и европейскими рынками; южные линии открывают доступ к Узбекистану, Туркменистану и Ирану.

В государственной политике транзит рассматривается как ресурс экономической диверсификации. Развитие магистралей создает спрос на терминалы, складские услуги, ремонт, страхование, цифровые платформы и переработку грузов. Однако доходы от простого пропуска товаров ограничены. Более устойчивый эффект возникает при формировании добавленной стоимости вокруг логистических узлов. Следовательно, задача Казахстана состоит не только в увеличении тоннажа, но и в превращении коридоров в индустриально-логистические экосистемы. Официальная политика связывает модернизацию железных дорог, автомобильных

маршрутов, пограничных переходов и портов с усилением транзитного потенциала страны [1].

Стратегию Казахстана можно представить через три взаимосвязанных компонента. Первый – пропускная способность: модернизация путей, терминалов и портов должна устранять физические ограничения. Второй – качество управления: скорость транзита зависит от таможенных процедур, электронного документооборота, тарифной прозрачности и синхронизации расписаний. Третий – геоэкономическая диверсификация: сохранение северных связей сочетается с расширением Транскаспийского маршрута и направлений к Персидскому заливу. Такая конфигурация снижает зависимость от отдельного рынка или политически уязвимого участка.

Средний коридор и проблема сквозной эффективности

Транскаспийский международный транспортный маршрут, известный как Средний коридор, соединяет Китай и Европу через Казахстан, Каспийское море, Азербайджан, Грузию и Турцию. Его политическая привлекательность заметно выросла после 2022 года, поскольку грузоотправители стали активнее искать альтернативы северному маршруту. Всемирный банк оценивает коридор как направление, способное существенно нарастить объем перевозок при условии согласованных инвестиций и реформ; ключевыми факторами названы не только инфраструктура, но и надежность, время прохождения границ и качество логистических услуг [2]. Европейский союз также рассматривает транскаспийскую связность как часть устойчивых транспортных соединений с Центральной Азией [3].

Для Казахстана Средний коридор расширяет стратегическую автономию и повышает роль каспийских портов. Но мультимодальность маршрута одновременно является источником издержек: груз несколько раз перегружается между железной дорогой и морским транспортом, а участники применяют разные тарифы и процедуры. Задержка на одном звене снижает конкурентоспособность всей цепочки. Поэтому локальное увеличение мощности отдельного терминала не гарантирует ускорения доставки. ОБСЕ подчеркивает необходимость совместимых цифровых систем, предсказуемых тарифов и координации между странами коридора [4]. Казахстану выгодно выступать инициатором таких правил, поскольку именно надежность сквозного сервиса превращает его географическое положение в устойчивое преимущество.

В этом контексте конкуренция маршрутов не должна пониматься как игра с нулевой суммой. Узбекистан развивает западные и южные выходы, Кыргызстан включается в проект железной дороги Китай-Кыргызстан-Узбекистан, Туркменистан использует каспийские и иранские направления, а Таджикистан улучшает внутреннюю и трансграничную связанность. Часть потоков может обходить Казахстан, но расширение всей региональной сети одновременно создает новые точки подключения к казахстанским магистралям. Чем выше совместимость коридоров, тем больше возможностей

для перенаправления грузов при кризисах. Такое сочетание соперничества и взаимозависимости и составляет координируемую конкуренцию.

Региональная конкуренция и внешние партнеры

Транспортные стратегии государств Центральной Азии различаются по исходным условиям. Казахстан опирается на масштаб территории, существующую сеть и прямую границу с Китаем. Узбекистан использует центральное положение и стремится диверсифицировать выходы на запад, юг и восток. Кыргызстан видит возможность повысить транзитное значение через новую железнодорожную связь с Китаем и Узбекистаном. Туркменистан сочетает каспийское направление с доступом к Ирану, а Таджикистан рассматривает транспорт прежде всего как средство преодоления внутренней и внешней периферийности. Национальные проекты поэтому конкурируют за финансирование и грузы, но их полноценная работа требует доступа к сетям соседей.

Значительную роль играют внешние участники. Китай финансирует инфраструктуру и заинтересован в устойчивых сухопутных связях в рамках инициативы «Пояс и путь». Европейский союз поддерживает направление через Каспий как элемент диверсификации цепочек поставок. Россия сохраняет значение рынка, транзитной территории и партнера по Евразийскому экономическому союзу. Турция и государства Южного Кавказа заинтересованы в росте транскаспийских перевозок, а Иран теоретически обеспечивает потенциальный доступ к портам Персидского залива. Конкуренция этих интересов расширяет выбор центральноазиатских стран, но может привести к фрагментации стандартов и к строительству параллельных мощностей без достаточного спроса.

Казахстанская многовекторность позволяет взаимодействовать со всеми основными партнерами без жесткой привязки к одному коридору. Вместе с тем транспортная политика должна учитывать коммерческую жизнеспособность. Как показывает исследование Р. Помфрета, успех евразийского сухопутного моста определяется не только предложением инфраструктуры, но и спросом, качеством сервиса и государственной политикой [5]. Следовательно, геополитическая ценность проекта не заменяет расчет грузовой базы, стоимости и срока доставки. Инвестиционные решения целесообразно принимать на основе сопоставимых показателей загрузки, надежности и полного логистического тарифа.

Ограничения и направления совершенствования стратегии

Главное ограничение Казахстана связано с разрывом между географическим потенциалом и фактической эффективностью. На границах сохраняются задержки, отдельные участки железных дорог испытывают нагрузку, а каспийское плечо зависит от погоды, флота и согласования портовых операций. Международный опыт мониторинга коридоров показывает, что время и стоимость прохождения границ могут нейтрализовать преимущества расстояния [6]. Кроме того, санкционные режимы, нестабильность вокруг Афганистана и Ирана, а также колебания мировой

торговли создают риски, которые невозможно устранить строительством одного альтернативного маршрута.

Первым приоритетом должна стать цифровая совместимость. Единые электронные документы, предварительный обмен таможенными данными и отслеживание груза уменьшают неопределенность и простои. Второй приоритет – согласованная тарифная политика по всей цепочке. Грузоотправителю важна конечная цена, а не тариф одного национального оператора. Третий – синхронизация инфраструктурных планов, чтобы расширение мощности в Казахстане сопровождалось соответствующими решениями в портах и на железных дорогах партнеров. Четвертый – развитие логистических и производственных сервисов в Хоргосе, Актау, Курык и других узлах, позволяющее получать больше экономической выгоды от транзита.

На региональном уровне целесообразно создать постоянный механизм координации коридоров Центральной Азии. Его задачами могли бы стать обмен данными о пропускной способности и задержках, сопоставление инвестиционных планов, разработка протоколов перенаправления грузов и согласование цифровых стандартов. Такой механизм не требует отказа от национальных интересов. Напротив, прозрачные данные позволят государствам лучше оценивать проекты и избегать дублирования. Платформы CAREC и другие многосторонние форматы дают институциональную основу для подобного сотрудничества [6; 7].

Для Казахстана региональная координация является формой лидерства. Страна обладает ресурсами и инфраструктурой, достаточными для инициирования единых правил, но ее преимущества реализуются только в связке с соседними системами. Политика, ориентированная исключительно на привлечение максимального объема грузов на национальную территорию, способна усилить тарифную конкуренцию и снизить общую надежность. Более продуктивно формировать сеть взаимодополняющих маршрутов, в которой Казахстан сохраняет центральность благодаря качеству сервиса, масштабу узлов и способности обеспечивать переключение между направлениями.

Заключение

Центральная Азия становится не единым коридором, а системой пересекающихся маршрутов. Казахстан занимает в ней наиболее сильную исходную позицию благодаря границе с Китаем, развитой железнодорожной сети, каспийским портам и связям с северными и южными направлениями. Однако география сама по себе не обеспечивает устойчивого лидерства. Конкурентоспособность зависит от скорости границ, предсказуемости тарифов, цифровой совместимости, качества терминалов и способности участников действовать как единая логистическая цепочка.

Оптимальная стратегия Казахстана состоит в сочетании инфраструктурной модернизации, диверсификации маршрутов и институционального лидерства. Средний коридор должен развиваться вместе

с северными и южными связями как часть резервируемой сети, способной перенаправлять потоки при внешних шоках. В этом смысле конкуренция с соседями совместима с сотрудничеством: национальные государства сохраняют борьбу за инвестиции и услуги, но координируют стандарты и критические участки. Переход от транзитной территории к евразийскому логистическому узлу будет определяться тем, насколько Казахстан сумеет превратить транспортную инфраструктуру в надежную региональную систему и источник добавленной стоимости.

Литература

1. Правительство Республики Казахстан. Реализация поручений Президента: развитие транспортной отрасли и логистического потенциала Казахстана. 9 февраля 2026 г. URL: https://primeminister.kz/ (дата обращения: 12.09.2026).
2. World Bank. Middle Trade and Transport Corridor: Policies and Investments to Triple Freight Volumes and Halve Travel Time by 2030. Washington, DC: World Bank, 2023. URL: http://documents.worldbank.org/curated/en/099111723122527465 (accessed: 12.09.2026).
3. European Commission. Sustainable Transport Connections between Europe and Central Asia. Brussels, 2023. URL: https://transport.ec.europa.eu/ (accessed: 12.09.2026).
4. OECD. Enhancing the Competitiveness of the Trans-Caspian Transport Corridor in Central Asia. Paris: OECD Publishing, 2025. DOI: 10.1787/f261e7fa-en.
5. Pomfret R. The Eurasian Landbridge and China's Belt and Road Initiative: Demand, Supply of Services and Public Policy // The World Economy. 2019. Vol. 42. No. 6. P. 1642-1653. DOI: 10.1111/twec.12758.
6. CAREC. Corridor Performance Measurement and Monitoring Annual Report 2022. Manila: Asian Development Bank, 2023.
7. UNESCAP. Infrastructure Corridor Development Series. Part I: In-depth Analysis of Three Promising Infrastructure Corridors. Bangkok: United Nations, 2021.
8. Garcia Z. National Consolidation and Regional Institutionalization // China's Western Frontier and Eurasia: The Politics of State and Region-Building. London: Routledge, 2021. P. 76-125. DOI: 10.4324/9781003141822-4.

ҚАЗАҚСТАН МЕН СИНГАПУР: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ – СТРАТЕГИЯЛЫҚ СЕРІКТЕСТІКТІҢ ЖАҢА БАҒЫТЫ

Қаңлыбай Б.Ж., Турунтаева А.А.

Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс магистранты,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
e-mail: bayankanlibay@gmail.com
(Астана, Қазақстан)

Түйін. Мақалада Қазақстан мен Сингапурдың жасанды интеллект (ЖИ) саласындағы ынтымақтастығы стратегиялық серіктестіктің жаңа бағыты ретінде талданады. Екі елдің ұлттық ЖИ саясаты салыстырылып, ынтымақтастықтың қазіргі институционалдық негізі, мүмкіндіктері мен тәуекелдері анықталды. Байланыс әзірге

саяси-институционалдық кезеңде екені және оны нақты бірлескен жобаларға айналдыру қажеттігі көрсетілді.
Кілт сөздер: жасанды интеллект, Қазақстан, Сингапур, стратегиялық серіктестік, цифрлық дипломатия, ЖИ реттеу.

Аннотация. В статье анализируется сотрудничество Казахстана и Сингапура в сфере искусственного интеллекта (ИИ) как новое направление стратегического партнёрства. Сравниваются национальные стратегии двух стран в области ИИ, определяются современная институциональная основа сотрудничества, его возможности и риски. Отмечается, что взаимодействие двух стран пока находится на политико-институциональном этапе, и подчёркивается необходимость его преобразования в конкретные совместные проекты.
Ключевые слова: искусственный интеллект, Казахстан, Сингапур, стратегическое партнёрство, цифровая дипломатия, регулирование ИИ.

Abstract. The article examines cooperation between Kazakhstan and Singapore in the field of artificial intelligence (AI) as a new area of strategic partnership. The national AI policies of the two countries are compared, and the current institutional framework, opportunities, and risks of cooperation are identified. The article demonstrates that bilateral engagement remains at the political and institutional stage and highlights the need to translate it into concrete joint projects.
Keywords: artificial intelligence, Kazakhstan, Singapore, strategic partnership, digital diplomacy, AI regulation.

Жасанды интеллект бүгінде мемлекеттің экономикалық бәсекеге қабілеттілігін, басқару тиімділігін және технологиялық егемендігін айқындайтын негізгі факторлардың біріне айналды. Қазақстанда 2026 жыл Президент шешімімен Цифрландыру және жасанды интеллект жылы деп жарияланып, Үкіметке алдағы үш жылда ЖИ-ді кеңінен енгізу арқылы толыққанды цифрлық экономика құру міндеті қойылды [1]. Сингапур ЖИ жөніндегі ұлттық стратегиясын алғаш рет 2019 жылы қабылдап, оның екінші нұсқасын (NAIS 2.0) 2023 жылғы 4 желтоқсанда іске қосты [2].

Екі елдің қарым-қатынасы дәстүрлі түрде сауда, инвестиция және көлік-логистика төңірегінде дамыды. Алайда 2024–2026 жылдардағы жоғары деңгейлі кездесулерде ЖИ мен цифрландыру тұрақты тақырыпқа айналды [3, 4]. Зерттеудің мақсаты – Қазақстан мен Сингапур арасындағы ЖИ саласындағы ынтымақтастықтың қазіргі жай-күйін талдап, оның стратегиялық серіктестіктің жаңа бағыты ретіндегі әлеуетін бағалау. Үш сұраққа жауап беріледі: 1) екі елдің ЖИ саясатында қандай ұқсастықтар мен айырмашылықтар бар; 2) ынтымақтастық қазір қандай тетіктер арқылы жүзеге асуда; 3) оны тереңдету үшін қандай қадамдар қажет.

Зерттеу сапалық сипатта жүргізілді. Қолданылған әдістер: 1) ресми құжаттар мен хабарламаларға контент-талдау (Қазақстан Үкіметі мен СІМ, Сингапурдың Smart Nation бағдарламасы материалдары) [1, 5, 6]; 2) екі елдің ЖИ саясатын салыстырмалы талдау; 3) заң және консалтингтік шолулар негізінде құқықтық және нарықтық жағдайды бағалау [7, 8]; 4) деректерді жүйелеу арқылы автор құрастырған салыстырмалы кесте (1-кесте). Талдау

2026 жылғы 17 қазандағы жағдай бойынша ашық дереккөздерге сүйенеді. Шектеулер: бірлескен ЖИ жобаларының көлемі мен қаржыландыруы туралы жүйелі ашық статистика жоқ; сондай-ақ Қазақстанның Oxford Insights ЖИ дайындық индексіндегі орны дереккөздерде әртүрлі (58-ші және 60-шы) көрсетілген [9, 10], сондықтан мақалада «58–60-шы орын» деп беріледі.

Тақырыптың өзектілігі төрт факторға байланысты. Біріншіден, Қазақстан ЖИ-ді құқықтық реттеуде өңірде көш бастады: 2025 жылғы 17 қарашада қол қойылған заң Орталық Азиядағы алғашқы осындай заң болды [11, 12] және 2026 жылғы 18 қаңтарда күшіне енді [7]. Оны практикада іске асыру үшін Сингапурдың сенімді ЖИ және басқару тәжірибесі пайдалы. Екіншіден, Сингапур ЖИ-дің дамуы үшін қолайлы инфрақұрылым мен ортаны орталықтан үйлестіре отырып жасайды [13]. Үшіншіден, екі ел өз өңірлерінде бір-бірінің ең ірі сауда серіктесі, ал Сингапурдың Қазақстанға тікелей инвестициясы 2025 жылы екі есе өсіп, шамамен 1,5 млрд долларға жетті [4, 14]. Төртіншіден, Қазақстанда ЖИ кадрлары мен корпоративтік R&D тапшылығы сақталады [9], бұл халықаралық әріптестікті қажет етеді

Қазақстанның ЖИ экожүйесі

2025 жыл Қазақстанның цифрлық трансформациясында бетбұрыс болды: ЖИ туралы заңмен қатар арнайы министрлік құрылып, Alem.AI халықаралық орталығы ашылды, ұлттық суперкомпьютер іске қосылып, әлемдегі ең қуатты жүйелер тізімінде 86-орынға ие болды [15]. Министрлік 2025 жылғы қыркүйекте бұрынғы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі негізінде құрылды [7]. Заң ЖИ жүйелерінің иелеріне тәуекелдерді басқару, қауіпсіздік пен сенімділікті қамтамасыз ету міндеттерін жүктеп, ЖИ арқылы жасалған өнімді таңбалауды талап етеді [16]. ЖИ көмегімен жасалған туынды тек адамның шығармашылық үлесі болғанда қорғалады [11], ал авторлық құқық объектілерін ЖИ-ді оқытуға пайдалану құқық иесінің келісімінсіз еркін пайдалану болып саналмайды [17]. Ұлттық ЖИ платформасы деректер мен есептеу қуатын мемлекеттік органдарға, стартаптарға және университеттерге ұсынады [18]. Кадр бағытында жыл сайын 10 мың талант, 1 мың ЖИ маманы және 100 ЖИ стартап даярлау көзделген [18], 2030 жылға қарай бір миллион адамды ЖИ дағдыларына оқыту жоспарланған [19]. Халықаралық көрсеткіштер де оң: Қазақстан 195 елдің ішінде 58–60-орынға көтеріліп, бір жылда 16 орынға жақсарды [9, 10], ал ХВҚ-ның ЖИ дайындық индексінде 174 елдің ішінде 48-орында тұр [8]. Дегенмен ресми есептің өзі елдің жаһандық «орта» позициясын, корпоративтік R&D деңгейінің төмендігін және қоғам дайындығының жеткіліксіздігін мойындайды [9].

Сингапурдың тәжірибесі

Сингапурдың ЖИ-ге ерте салған инвестициясы шамамен 150 зерттеуәзірлеме тобы мен 900 стартаптың қалыптасуына алып келді [6]. NAIS 2.0 «Қоғамдық игілік үшін ЖИ – Сингапур және әлем үшін» деген пайымға сүйеніп, «Үздіктік» және «Мүмкіндік беру» деген екі мақсат қояды және 3–5 жылға арналған 15 іс-қимылды қамтиды [2, 6]. Стратегияны Премьер-министр

кеңсесінің құрамындағы Smart Nation тобы үйлестіреді [2]. Үкімет ЖИ бойынша жұмысты «орталықтан үйлестіріп», бизнес, ғылым және қоғамдық ұйымдармен әріптестікке сүйенеді, ал технологияны «жауапты және тұрақты» басқару қажеттігін де атап өтеді [13].

Ынтымақтастықтың қазіргі жай-күйі

Ынтымақтастық бірнеше деңгейде дамуда. 2024 жылғы мамырда Мемлекет басшысының Сингапурға сапары аясында Цифрлық даму министрі Ж. Мәдиев Сингапурдың мемлекеттік технологиялық агенттігі мен AI Singapore басшылығымен кездесіп, Қазақстанның ЖИ экожүйесін дамыту үшін AI Singapore-пен ынтымақтастыққа баса назар аудару қажеттігін атады [3]. 2026 жылғы наурызда Singapore Cooperation Enterprise агенттігінің делегациясы Цифрлық даму министрлігінің өкілдерімен кездесіп, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да Қазақстан–Сингапур кванттық технологиялар орталығы ашылды [5]. Елші мен Сингапурдың Цифрлық даму және ақпарат министрлігінің өкілі цифрландыру, ЖИ, киберқауіпсіздік және GovTech бағыттарын талқылады [20]; тараптар 2026 жылғы мамырдағы «Asia Tech x Singapore» және қазандағы Астанадағы «AI&Digital Bridge» форумдарына қатысу мүмкіндігін қарастырды [5]. 2026 жылғы тамызда Қ. Тоқаев Сингапурдың аға министрі Ли Сянь Лунмен (Lee Hsien Loong) кездесіп, ЖИ және цифрландыру саласындағы ынтымақтастықты күшейтуді ұсынды [4]. Премьер-министр Ө. Бектенов пен Ли Сянь Лун кездесуінде ЖИ енгізу мен цифрландыру талқыланып, су ресурстарын басқару және көпмодальды көлік, цифрландыру бойынша құжаттарға қол қойылды [1].

1-кесте – Қазақстан мен Сингапурдың ЖИ саясатын салыстырмалы талдау

Бағыт	Қазақстан	Сингапур	Ынтымақтастық әлеуеті (автор бағасы)
Стратегиялық негіз	ЖИ туралы заң (2025), ЖИ даму тұжырымдамасы, 2026 – ЖИ жылы [1, 7, 18]	NAIS 2.0 (2023): 15 іс-қимыл, 3–5 жылдық кезең [2]	Ортақ басымдықтарды сәйкестендіру
Институттар	ЖИ және цифрлық даму министрлігі, Alem.AI [15]	Smart Nation тобы, AI Singapore [2, 3]	Институттар арасындағы тұрақты диалог
Реттеу тәсілі	Міндетті таңбалау, тәуекелдерді басқару, авторлық құқық [11, 16]	Орталықтан үйлестіру, жауапты әрі тұрақты басқару [13]	Сенімді ЖИ бойынша тәжірибе алмасу

Бағыт	Қазақстан	Сингапур	Ынтымақтастық әлеуеті (автор бағасы)
Инфрақұрылым	Ұлттық суперкомпьютер (86-орын), ұлттық ЖИ платформасы [15, 18]	ЖИ өмірлік циклін қолдайтын қолайлы орта [13]	Деректер мен есептеу қуаты бойынша әріптестік
Кадрлар	Жылына 10 мың талант; 2030 жылға дейін 1 млн адам [18, 19]	Үздік таланттарды тарту; AI Singapore [3, 13]	Бірлескен оқыту бағдарламалары [1]
Қолданыстағы байланыстар	Кванттық орталық, форумдар, меморандумдар [1, 5]	Singapore Cooperation Enterprise арқылы әріптестік [1, 5]	Келісімдерді нақты жобаларға айналдыру

Ескертпе: кестені автор құрастырды [1, 3, 5, 11, 13, 15, 16, 18, 19] *дереккөздері негізінде; соңғы баған – автордың жеке бағасы.*

Мүмкіндіктер мен тәуекелдер талдауы

Талдау ынтымақтастықтың әзірге саяси-институционалдық кезеңде екенін көрсетеді: ашық дереккөздерде кездесулер, меморандумдар және орталық ашу фактілері бар, ал ЖИ бойынша бірлескен жобалардың көлемі мен қаржыландыруы туралы мәлімет жоқ. Мүмкіндіктер мыналар: 1) реттеу – Қазақстанның заңы жаңа ғана күшіне енгендіктен, Сингапурдың тәжірибесі іске асырудың бастапқы кезеңінде практикалық мәнге ие; 2) көлік-логистика – Middle Corridor Multimodal мен Singapore Cooperation Enterprise арасындағы көлік, сауданы жеңілдету және цифрландыру жөніндегі меморандум [1]; 3) бизнес – Сингапур қазақстандық компанияларға АСЕАН нарығына, ал Қазақстан сингапурлық бизнеске Орталық Азияға жол аша алады, ал PSA мен «Қазақстан темір жолы» бірлескен кәсіпорны іс жүзіндегі ынтымақтастықтың мысалы [14]; 4) инвестиция – Қазақстандағы ЖИ-ге инвестиция 2025 жылы 75 млн доллардан асып, 2023 жылғымен (14 млн) салыстырғанда бес еседен артық өсті [9].

Тәуекелдер: елдердің масштабы мен ЖИ экожүйесінің жетілу деңгейіндегі айырмашылық; Қазақстандағы корпоративтік R&D және қоғамдық дайындықтың төмендігі; ЖИ табысты енгізілген жағдайда жұмыс орындарының шамамен 5 %-ының қысқару қаупі [9]; сондай-ақ ынтымақтастықтың декларативті күйде қалып қою қаупі. Осыны ескере отырып, автор мынадай қадамдарды ұсынады: екі елдің ЖИ жөніндегі ведомствоаралық жұмыс тобын құру; Alem.AI мен AI Singapore арасында кадр және тәжірибе алмасу бағдарламасын бастау; GovTech бағытында пилоттық жобалар жүргізу [20]; «AI&Digital Bridge» форумын тұрақты алаңға айналдыру [5].

Қорытындылай келе, зерттеу Қазақстан мен Сингапурдың ЖИ саласындағы ынтымақтастығы стратегиялық серіктестіктің жаңа бағыты ретінде қалыптасып келе жатқанын көрсетті. Қазақстанның ЖИ туралы заңы,

жаңа министрлігі, Alem.AI орталығы мен есептеу инфрақұрылымы, сондай-ақ Сингапурдың жүйелі ұлттық стратегиясы мен сенімді ЖИ тәжірибесі бір-бірін толықтыра алады. Алайда қазіргі кезеңде ынтымақтастық көбіне саяси және институционалдық деңгейде қалып отыр, ал нақты бірлескен жобалардың көлемі ашық дереккөздерде расталмайды. Сондықтан келесі кезеңнің басты міндеті – келісімдерді кадр даярлау, реттеу, GovTech және көлік-логистика бағыттарындағы өлшенетін жобаларға айналдыру. Болашақ зерттеулерде бірлескен жобалар бойынша нақты көрсеткіштер жиналған сайын осы бағалауды сандық деректермен нақтылау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Kazakhstan and Singapore Sign Agreements on Water Management and Middle Corridor Development // Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми сайты [Электрондық ресурс]. – URL: https://primeminister.kz/en/news/kazakhstan-and-singapore-sign-agreements-on-water-management-and-middle-corridor-development-31819

2. National Artificial Intelligence Strategy 2.0 to Uplift Singapore's Social and Economic Potential // Ministry of Digital Development and Information, Singapore [Электрондық ресурс]. – 04.12.2023. – URL: https://www.mddi.gov.sg/newsroom/04122023/

3. Bizmedia.kz. Казахстан и Сингапур договорились о сотрудничестве в сфере развития IT [Электрондық ресурс]. – 28.05.2024. – URL: https://bizmedia.kz/2024-05-28-kazahstan-i-singapur-dogovorilis-o-sotrudnichestve-v-sfere-razvitiya-it/

4. Kazakhstan plans to use Singapore's experience in building new Astana airport // News dalla rete ITA [Электрондық ресурс]. – 27.08.2026. – URL: https://www.ice.it/it/news/notizie-dal-mondo/308153

5. Қазақстан мен Сингапур цифрландыру және жасанды интеллект саласындағы ынтымақтастықты талқылады // ҚР-ның Сингапурдағы елшілігі [Электрондық ресурс]. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-singapore/press/news/details/1197499

6. National AI Strategy // Smart Nation Singapore [Электрондық ресурс]. – URL: https://smartnation.gov.sg/nais

7. Kazakhstan enacts comprehensive AI legal framework effective January // Stones Law [Электрондық ресурс]. – URL: https://www.stoneslaw.net/kazakhstan-enacts-comprehensive-ai-legal-framework-effective-january/

8. Kazakhstan AI Readiness Report. – KPMG in Kazakhstan, 2025. – URL: https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/kz/pdf/2025/03/Kazakhstan-AI-Readiness-eng.pdf

9. Government report highlights artificial intelligence gains in Kazakhstan // Eurasianet (Intellinews қайта жариялауы) [Электрондық ресурс]. – 02.02.2026. – URL: https://www.intellinews.com/government-report-highlights-artificial-intelligence-gains-in-kazakhstan-423547/

10. Kazakhstan Becomes Regional Leader in AI Readiness // The Times of Central Asia [Электрондық ресурс]. – URL: https://timesca.com/?p=41373

11. Kazakh President signs law on artificial intelligence // Silk Way TV [Электрондық ресурс]. – URL: https://silkwaytv.kz/en/kazakh-president-signs-law-on-artificial-intelligence_61015

12. Werner J. Kazakhstan Enacts Central Asia's First Comprehensive AI Law, Setting Regional Benchmark // BABL AI [Электрондық ресурс]. – URL: https://babl.ai/?p=8957

13. Singapore says aiming to become where world's best AI talents gather under renewed adoption strategy // Malay Mail [Электрондық ресурс]. – 04.12.2023. – URL: https://www.malaymail.com/news/singapore/2023/12/04/singapore-says-aiming-to-become-where-worlds-best-ai-talents-gather-under-renewed-adoption-strategy/105799

14. Experts: Political Trust Sets Stage for Next Phase of Kazakhstan-Singapore Partnership // The Astana Times [Электрондық ресурс]. – 2026. – URL: https://astanatimes.com/2026/08/experts-political-trust-sets-stage-for-next-phase-of-kazakhstan-singapore-partnership/

15. 2025: Year of Kazakhstan's digital transformation // Silk Way TV [Электрондық ресурс]. – URL: https://silkwaytv.kz/en/2025-year-of-kazakhstan-s-digital-transformation_62237

16. Tokayev signs law on Artificial Intelligence // Kazakhstan Today [Электрондық ресурс]. – 17.11.2025. – URL: https://www.kt.kz/eng/government/tokayev_signs_law_on_artificial_intelligence_1377983990.html

17. de Leon E.A. Kazakhstan now has an AI law // Asia IP [Электрондық ресурс]. – 27.11.2025. – URL: https://asiaiplaw.com/section/news-analysis/kazakhstan-now-has-an-ai-law

18. Kazakhstan's readiness to introduce AI into economic structures is assessed as high – Zhaslan Madiyev // Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми сайты [Электрондық ресурс]. – URL: https://primeminister.kz/en/news/kazakhstans-readiness-to-introduce-ai-into-economic-structures-is-assessed-as-high-zhaslan-madiyev-28790

19. Kazakhstan aims to train one million people in AI skills by 2030 // Euronews [Электрондық ресурс]. – 07.01.2026. – URL: https://www.euronews.com/culture/2026/01/07/kazakhstan-aims-to-train-one-million-people-in-ai-skills-by-2030

20. Kazakhstan and Singapore Discussed Cooperation in the Field of Digitalization and Artificial Intelligence // Қазақстан Республикасы CIM [Электрондық ресурс]. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/region-news/details/28708?lang=en

«БІР БЕЛДЕУ, БІР ЖОЛ» БАСТАМАСЫ АЯСЫНДА ҚЫТАЙДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҰМСАҚ КҮШІН ІСКЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ МЕН НӘТИЖЕЛЕРІН ЗЕРТТЕУ

Жұмақан Жұпар, Турунтаева А.А.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Казахстан, zhupar0307@gmail.com

Аңдатпа: 2013 жылы Қазақстанда Жібек жолының экономикалық белдеуін құру бастамасы алғаш рет ұсынылғаннан бері Қытайдың Қазақстандағы жұмсақ күшін қалыптастыру және ілгерілету үдерісі жүйелі түрде жалғасып келеді. Бұл мақала Джозеф Найдың жұмсақ күш теориясын теориялық негіз ретінде ала отырып, Қытайдың Қазақстандағы негізгі іске асыру жолдарын, соның ішінде Конфуций институттарын дамыту, білім беру алмасулары, медиа-коммуникация және мәдени іс-шараларды жүйелі түрде қарастырады және олардың нақты нәтижелерін бағалайды. Зерттеу нәтижелері Қытайдың білім беру саласында белгілі бір нәтижелерге қол жеткізгенін көрсетеді: Қытайда білім алып жатқан қазақстандық студенттердің саны 15 мың адамға жетіп, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдері арасында алдыңғы қатарға шыққан. Алайда жұмсақ күштің жалпы тиімділігі тарихи қабылдау мұрасы, Қазақстан қоғамындағы прагматикалық ұстанымдар сияқты факторлармен шектеледі. Қытайдың Қазақстандағы жұмсақ күшін ілгерілету институционалдық құрылымдар құрумен ғана шектелмей, қоғамдық қолдауды қалыптастыруға және мәдени тартымдылықты арттыруға көбірек көңіл бөлуі қажет.

Түйін сөздер: жұмсақ күш; «Бір белдеу, бір жол»; Қазақстан; Конфуций институты; мәдени дипломатия

Кіріспе

Қытай жұмсақ күшті дамытуға үлкен мән береді. Қытай Коммунистік партиясының XVII съезі баяндамасында мемлекеттің мәдени жұмсақ күшін арттыру стратегиялық міндет ретінде нақты айқындалды. «Бір белдеу, бір жол» шеңберінде бес негізгі ынтымақтастық бағытының бірі болып табылатын халықтар арасындағы өзара түсіністік пен достықты нығайту («民心相通») жұмсақ күшті дамытуға қатысты стратегиялық ұстанымды айқын көрсетеді. 2013 жылғы қыркүйекте Қытай Халық Республикасының Төрағасы Си Цзиньпин Қазақстандағы Назарбаев университетінде сөйлеген сөзінде Жібек жолының экономикалық белдеуін бірлесіп құру бастамасын алғаш рет ұсынды. Бастама алғаш көтерілген ел әрі құрлықтық Жібек жолы экономикалық белдеуінің маңызды торабы ретінде Қазақстан Қытайдың көршілес елдермен дипломатиялық байланыстары жүйесінде ерекше орын алады.

Қазақстан — әлемдегі теңізге шығатын жолы жоқ ең ірі мемлекет, сондай-ақ Орталық Азиядағы экономикалық әлеуеті ең жоғары мемлекет. Бұрынғы Кеңес Одағының одақтас республикасы ретінде Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін көпвекторлы және теңгерімді сыртқы саясат ұстанып, Ресей, Қытай және Батыс елдері арасында ынтымақтастық пен тепе-теңдік іздеді. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Қытайдың Орталық Азиядағы жұмсақ күшін іске асыру нәтижелерін зерттеудің қолайлы мысалы болып табылады. Бұл мақала Қытайдың Қазақстандағы жұмсақ күшін қалыптастырудың негізгі жолдарын, нақты нәтижелері мен оны шектейтін факторларды жүйелі түрде зерттеп, Қытай мен Қазақстан арасындағы гуманитарлық байланыстарды тереңдетуге қатысты ұсынымдар беруді мақсат етеді.

Жұмсақ күш теориясының Қытайдағы практикада қолданылуы

Қытай ғылыми қауымдастығы жұмсақ күш теориясын ұлттық жағдайға бейімдей отырып түсіндірді. Батыста азаматтық қоғамға, бұқаралық мәдениетке және демократиялық құндылықтарға негізделген табиғи тартымдылыққа басымдық берілсе, Қытайдың жұмсақ күшін қалыптастыруда мемлекет жетекшілік ететін мәдени дипломатияға, даму тәжірибесімен бөлісуге және өзара тиімділік пен ұтысқа негізделген ынтымақтастық қағидатына ерекше мән беріледі. «Адамзат тағдырының ортақ қауымдастығы» тұжырымдамасы осы ұстанымның негізгі көрінісі болып табылады. Ян Сюэтун моральдық реализм тұрғысынан халықаралық саясаттағы моральдық факторлар — саяси көшбасшылық сапасы мен сыртқы саясаттың легитимділігі — мемлекеттің өрлеуі мен әлсіреуін айқындайтын негізгі айнымалылар екенін атап көрсетеді. Осыған сәйкес жұмсақ күш тек мәдени тартымдылық емес, сонымен бірге моральдық беделге негізделген көшбасшылық қабілет болып табылады. Чжан Цинмин дипломатиялық практика тұрғысынан Қытай дипломатиясының жұмсақ күшін үш деңгейге бөледі: дипломатиялық

идеялардың тартымдылығы (бейбіт қатар өмір сүрудің бес қағидаты, үйлесімді әлем, адамзат тағдырының ортақ қауымдастығы және т.б.); дипломатиялық стильдің тартымдылығы (сенім мен міндеттемеге адалдық, айырмашылықтарды құрметтеу, тең дәрежелі келіссөздер және т.б.); дипломатиялық жетістіктердің сендіру күші (көршілес елдермен дипломатия, көпжақты тетіктер, жаһандық басқару және басқа салалардағы үлестер).

Қытайдың ғылыми ортасында бұл теорияға сыни тұрғыдан қайта қарау да жүргізілді. Бірқатар зерттеушілер Батыстың тұжырымдамалық шеңберіне шамадан тыс сүйену дискурстық ықпалдың әлсіреуіне әкелуі мүмкін екенін көрсетіп, халықаралық коммуникацияның дербес теориялық жүйесін қалыптастыру қажеттігін атап өтті. Сонымен қатар кейбір ғалымдар жұмсақ күшті дамыту материалдық, яғни «қатты күштің» негізінен ажырамауы тиіс деп санайды. Практикалық тұрғыдан алғанда, Қытайдың жұмсақ күші негізінен Конфуций институттарына, мемлекеттік стипендиялар мен университетаралық ынтымақтастыққа, Қытайдың Орталық радио және теледидар басқармасының халықаралық коммуникация желісіне, сондай-ақ туризм, дәстүрлі қытай медицинасы, ушу және басқа да мәдени ресурстарды ілгерілетуге сүйенеді. «Бір белдеу, бір жол» аясындағы халықтар арасындағы өзара түсіністік пен достықты нығайту бағыты осы элементтерді жұмсақ күшті неғұрлым стратегиялық түрде іске асыру шеңберіне жүйелі түрде біріктіреді.

Іске асыру жолдары

(1) Конфуций институттары және тілдік-мәдени білім беру. Қазақстанда Астана, Алматы және басқа да ірі қалаларда орналасқан 5 Конфуций институты және 1 Конфуций сыныбы құрылды. Конфуций институттарында қытай тілі курстары өткізіліп, HSK емтихандары ұйымдастырылады, мәдени таныстыру іс-шаралары өткізіледі және Қытай үкіметінің стипендиясына өтінім беруге жәрдем көрсетіледі. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетіндегі Конфуций институты 15 жыл ішінде 3500-ден астам тыңдаушыны оқытты. Конфуций институттарынан бөлек, 2024 жылы Бейжің тіл және мәдениет университетінің Астана филиалы ресми түрде ашылды. Бұл Қытай мен Қазақстан арасындағы білім беру ынтымақтастығының жаңа кезеңге өткенін білдіреді. Филиал екі елге аса қажетті жоғары білікті аудармашыларды даярлауға басымдық беріп, Қытай мен Қазақстан арасындағы сауда-экономикалық және дипломатиялық салалардағы терең ынтымақтастықты кадрлық тұрғыдан қамтамасыз етеді. Сонымен қатар Жібек жолы университеттер альянсына Қазақстанның 7 жоғары оқу орны қосылып, ғылыми зерттеулер, оқытушылар алмасуы және бірлескен кадр даярлау сияқты көпдеңгейлі ынтымақтастықтың дамуына ықпал етті.

(2) Шетелде білім алу және кадрлар алмасуы. 2025 жылға қарай Қытайда білім алып жатқан қазақстандық студенттердің саны тұрақты түрде 10 мыңнан астам деңгейде сақталды, ал Қытай Қазақстан жастары үшін шетелде білім алудың негізгі бағыттарының бірі болып қала берді. Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрі 2025 жылғы мамырда

өткен Қытай — Орталық Азия білім министрлерінің кездесуінде 10 мыңнан астам қазақстандық студенттің Қытайда білім алып жатқанын мәлімдеді; ал 2025 жылғы шілдедегі бұқаралық ақпарат құралдарының хабарлауынша, Қытайдағы қазақстандық студенттердің саны шамамен 12 мың адамды құраған. Қытай үкіметінің стипендия бағдарламасы маңызды тарту тетігі ретінде өз рөлін жалғастыруда: 2025–2026 оқу жылында Қытай тарапы үкіметтік стипендиялар және Шанхай ынтымақтастық ұйымы шеңберінде Қазақстанға білім беру саласы бойынша 44 гранттық орын ұсынды. Алайда бұған дейінгі зерттеулер қазақстандық студенттердің қытай тілін үйрену мотивациясында практикалық және жұмыспен қамтуға бағытталған мақсаттардың әлі де басым екенін көрсетеді. Олар қытай тілін меңгеру деңгейін арттыру арқылы Қытайда білім алуға арналған стипендияға қол жеткізуді және кәсіби бәсекеге қабілеттілігін күшейтуді көздейді. Қытайлық компаниялардың кадрларды іріктеу іс-шаралары да Қытайда білім алған түлектерді тұрақты түрде тартуда: 2025 жылы Қазақстандағы қытайлық компаниялардың Астанада өткен бос жұмыс орындары жәрмеңкесіне шамамен 300 қазақстандық маман қатысты. Жалпы алғанда, шетелде білім алу ауқымы тұрақты болғанымен, прагматикалық мотивация басым құрылым түбегейлі өзгерген жоқ, ал терең мәдени түсіністіктің ықпалы әлі де шектеулі.

(3) Медиа ынтымақтастық және мәдени алмасу. Қытайдың Орталық радио және теледидар басқармасы қазақ тілінде дыбысталған бірнеше деректі фильм дайындап, Қазақстанның «Атамекен» коммерциялық телеарнасымен Қытайға қатысты бағдарламаларды бірлесіп эфирге шығарды, сондай-ақ қазақстандық журналистерді Қытайға барып, сұхбат жүргізу және кәсіби даярлықтан өту үшін ұйымдастырды. Алайда Қытай медиасының ықпалы Ресей медиасымен әлі де бәсекелесе алмайды; орыс тілді бұқаралық ақпарат құралдары Қазақстан халқының саяси жаңалықтарды алуының негізгі арналарының бірі болып қала береді, ал тілдік кедергілер ақпарат тарату тиімділігін шектейді. 2023 жылғы Қытай — Орталық Азия саммиті барысында Қытай мен Қазақстан арасында визасыз өзара сапар туралы келісімге қол қойылды, бұл Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы алғашқы екіжақты визасыз режим болды. Конфуций институттары каллиграфия, қытай кескіндемесі, шай өнері, ушу, дәстүрлі қытай медицинасы бойынша таныстыру және тәжірибелік іс-шаралар ұйымдастырып, дәстүрлі мерекелерді атап өту мен «Қытай тілі көпірі» байқауларын өткізеді. Бұл іс-шаралар Қазақстан халқының Қытай мәдениетімен тікелей танысуына мүмкіндік береді.

Нәтижелері және шектеуші факторлар

(1) Қоғамдық қабылдау және қоғамдық пікір. Central Asia Barometer-дің 2024 жылғы зерттеуіне сәйкес, Қазақстандағы респонденттердің шамамен 75,8%-ы Қытайға жағымды көзқараста. Қытайдың Қазақстандағы қабылдану индексі 2020 жылғы 0,39 көрсеткішінен 2024 жылы 0,58-ге дейін өсті, ал Қытайға қатысты оң қабылдау алғаш рет Ресейден асып түсті. 2023 жылғы сауалнамаға сәйкес, респонденттердің небәрі 35%-ы «Бір белдеу, бір жол»

шеңберіндегі Қытаймен ынтымақтастыққа оң көзқарас білдірсе, 52%-ы Қытайға оқуға барғысы келмейтінін айтқан. Қазақстан халқының Қытайдың мәдени ықпалына қатысты қабылдау индексі -0,03 болып, теріс аймақта қалды. Бұл жалпы жағымды көзқарастың едәуір жақсарғанына қарамастан, Қазақстан қоғамының Қытайды мәдениет пен білім берудің көзі ретінде бағалауы әлі де салыстырмалы түрде сақтық сипатында екенін білдіреді.

(2) «Бір белдеу, бір жол» бастамасына қатысты сақтық ұстанымы. Қазақстан халқының «Бір белдеу, бір жол» бастамасының өзіне қатысты көзқарасы күрделі әрі қарама-қайшы сипатта. Жалпы қабылдау тұрғысынан TALAP қолданбалы зерттеулер орталығының 2024 жылғы сауалнамасы респонденттердің 76%-ы Қытайға «салыстырмалы түрде жақсы» көзқараста екенін көрсетті. Қытайдың Қазақстандағы қабылдану индексі 2020 жылғы 0,39-дан 2024 жылы 0,58-ге дейін өсіп, Қытайға қатысты оң қабылдау алғаш рет Ресейден асып түсті. Алайда жалпы қабылдаудың жақсаруы халықтың нақты ынтымақтастық бағыттарына қатысты терең күмәндерін толық жойған жоқ.

(3) Тарихи қабылдау және құрылымдық кедергілер. Қазақстан халқының Қытайға қатысты күмәндерінің терең тарихи тамыры бар. Кеңес Одағы кезеңінде, әсіресе XX ғасырдың 60–80-жылдарындағы Қытай мен Кеңес Одағы арасындағы қатынастар шиеленіскен кезде, ресми насихат Қытайды ықтимал қауіп ретінде сипаттайтын жағымсыз бейне қалыптастырды. Бұл тарихи нарративтер ұрпақтан ұрпаққа беріліп, қысқа мерзімді саясаттық өзгерістердің ықпалымен оңай өзгермейтін орныққан қабылдау үлгілерін қалыптастырды. Сонымен қатар жер мәселесі Қытайға қарсы көңіл-күйді күшейтетін сезімтал факторлардың бірі болды. 2016 жылы Қазақстан Үкіметі Жер кодексіне өзгерістер енгізіп, шетелдік субъектілердің жерді жалға алу мерзімін 10 жылдан 25 жылға дейін ұзартуды жоспарлады. Бұл түзету барлық шетелдік инвесторларға қатысты болғанына қарамастан, қоғамның алаңдаушылығы негізінен Қытайдың ауыл шаруашылығы жобаларының ықтимал кеңеюіне бағытталды және бірнеше қалада наразылық шерулеріне себеп болды. Үкімет ақырында тиісті заңнамалық өзгерістерді кейінге қалдырды, бұл жер мәселесінің Қазақстанның саяси ортасында аса сезімтал тақырып екенін көрсетті.

Қазақстанның агенттік стратегиялары

Қазақстан «Бір белдеу, бір жол» құрылысына белсенді қатыса отырып, оны өзінің ұлттық даму стратегияларымен ұштастыруға басымдық береді. 2014 жылы қабылданған «Нұрлы жол» жаңа экономикалық саясаты инфрақұрылымдық даму сияқты салаларда «Бір белдеу, бір жол» бастамасымен үндескенімен, онда мемлекет жетекшілігі мен ұлттық мүдденің басымдығы үнемі атап көрсетілді. Қазақстан тарапы жобаларды келісу барысында технология трансферті, жергілікті жұмыспен қамту және өндірістік кооперация сияқты талаптарға ерекше мән беріп, Қазақстанның тек Қытайдың өндірістік қуаттарын сыртқа шығарудың бағытына айналуына жол бермеуге ұмтылады.

Ресей мен Украина арасындағы қақтығыс басталғаннан кейін Орта дәліздің — Қазақстан, Әзербайжан және Түркия арқылы Еуропаға шығатын Каспий арқылы өтетін көлік бағытының — стратегиялық маңызы артты. Қазақстан бұл мүмкіндікті дер кезінде пайдаланып, тиісті инфрақұрылымды дамыту қарқынын жеделдетіп, өзін Еуразия құрлығының Шығыс пен Батыс арасындағы саудасының маңызды транзиттік торабы ретінде орнықтыруда.

Қорытынды және ұсынымдар

Зерттеу нәтижелері Қытайдың Конфуций институттарын дамыту, шетелде білім беру және медиа ынтымақтастық сияқты салаларға айтарлықтай ресурстар салғанына қарамастан, жұмсақ күштің жалпы нәтижесі әлі де күтілген деңгейге толық жетпегенін көрсетеді. Бұл инвестициялар мен нәтижелер арасындағы алшақтық мемлекет жетекшілік ететін жұмсақ күшті қалыптастыру моделінің ішкі шектеулерін айқындайды. Оны шектейтін факторларға Кеңес Одағы кезеңінде қалыптасқан Қытай туралы жағымсыз тарихи қабылдаудың ұрпақтан ұрпаққа берілуі; қазақстандық студенттер мен мекемелердің Қытаймен ынтымақтастық жобаларына қатысты прагматикалық ұстанымының алмасулардың тереңдігін шектеуі; сондай-ақ Ресей медиасының Қазақстанның ақпараттық кеңістігіндегі басым позициясының Қытай үнінің таралу мүмкіндіктерін тарылтуы жатады. Бұл факторлар өзара астасып, жұмсақ күшті тереңдетуге кедергі келтіретін құрылымдық тосқауылдарды қалыптастырады.

Саяси ұсынымдар: Қытайдың Қазақстандағы жұмсақ күшін ілгерілету тек институционалдық тетіктерді қалыптастырумен және жекелеген жобаларды іске асырумен шектелмеуі тиіс. Біріншіден, жұмсақ күшті дамытуда адамға бағдарланған тәсілге көбірек мән беріп, қарапайым халықтың нақты сұраныстарына назар аудару қажет. Екіншіден, Қазақстан қоғамының мәдени дербестігін құрметтеп, мәдени экспорт немесе идеологиялық ықпал ету әсерін туғызудан аулақ болған жөн. Соңында, жұмсақ күшті қалыптастыруда азаматтық және қоғамдық күштердің рөлін күшейтіп, тартымдылығы мен сенімділігі жоғары Қытай туралы қоғамдық коммуникацияны дамытуға болады.

Алдағы уақытта «Бір белдеу, бір жол» шеңберіндегі Қытай мен Қазақстанның прагматикалық ынтымақтастығы одан әрі тереңдей береді. Қытай қалыптасқан мүмкіндіктерді пайдалана отырып, сауда-экономикалық ынтымақтастықты ілгерілетумен қатар, халықтар арасындағы өзара түсіністік пен достықты нығайтудың мазмұндық негізіне көбірек көңіл бөлуі қажет. Сабыр, шынайылық және өзара құрмет қағидаттары арқылы тарихи қалыптасқан күмәндерді біртіндеп азайтып, өзара тиімділік негізінде шынайы халықтар арасындағы өзара түсіністік пен достықты қалыптастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

[1] Джозеф Най. «Жұмсақ күш: әлемдік саясаттағы табысқа жету жолы» [М]. У Сяохуэй, Цянь Чэн, ауд. Бейжің: CITIC баспасы, 2013.

[2] Си Цзиньпин. «Халықтар достығын нығайтып, жарқын болашақты бірге құрайық» — Назарбаев университетінде сөйлеген сөз [N]. «Жэньминь жибао», 2013 жылғы 8 қыркүйек.

[3] Янь Сюэтун. Моральдық реализм тұрғысынан халықаралық қатынастар теориясы [J]. «Халықаралық мәселелерді зерттеу», 2014, №5: 102–128.

[4] Чжан Цинмин. Қытай дипломатиясының жұмсақ күшінің мазмұны мен құрылымы [J]. «Халықаралық мәселелерді зерттеу», 2017, №3: 1–15.

[5] Сюй Тао. Орталық Азиядағы Конфуций институттарының қазіргі жағдайы мен даму перспективалары [J]. «Ресей, Шығыс Еуропа және Орталық Азияны зерттеу», 2019, №3: 112–128.

[6] Чжао Хуашэн. «Бір белдеу, бір жол» және Қытай — Орталық Азия қатынастары [J]. «Шыңжаң педагогикалық университетінің хабаршысы. Философия және әлеуметтік ғылымдар сериясы», 2018, №1: 7–18.

[7] Ли Син. Қазақстанның көпвекторлы және теңгерімді сыртқы саясат стратегиясы және оның маңызы [J]. «Ресей зерттеулері журналы», 2020, №4: 50–68.

[8] У Хунвэй. Қазақстанның жалпы тарихы [M]. Бейжің: Коммерциялық баспа, 2018.

[9] Neafie, J., et al. Beyond the Silk Road: Navigating the Complexities of Central Asia‘s Public Opinion of China[R]. Central Asia Barometer, 2024.

[10] TALAP Applied Research Center. Public Perception of China in Kazakhstan[R]. Astana: TALAP, 2024.

[11] Nursha, G. Chinese Soft Power in Kazakhstan and Kyrgyzstan: A Confucius Institutes Case Study[C]. George Washington University, 2018.

[12] Vanderhill, R., et al. In the Shadow of the Dragon: Chinese Soft Power in Central Asia[J]. International Affairs, 2025, 101(4): 1441-1462.

[13] Nourzhanov, K., Peyrouse, S. Soft Power in Central Asia: The Politics of Influence and Seduction[M]. Lanham: Lexington Books, 2021.

[14] Laruelle, M. China’s Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia[C]. Washington: George Washington University, 2018.

ҚАЗАҚСТАН МЕН ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚТЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ САЯСАТЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ: МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Қыдырбай Д., Бердибекұлы М.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан мен Еуропа Одағы арасындағы энергетикалық ынтымақтастықтың қалыптасуы, құқықтық негіздері және мұнай-газ саласындағы стратегиялық бағыттары зерттеледі. Авторлар Тенгиз, Қашаған, Қарашығанақ жобаларындағы еуропалық инвестициялық қатысуды, Каспий құбыр консорциумы арқылы экспорттық логистиканы және Транскаспий бағытын талданады. Сонымен қатар ЕО-ның «Жасыл келісімі», Fit for 55 және REPowerEU бастамаларының қазақстандық мұнай-газ секторына әсері, институционалдық факторлар және ынтымақтастықтың проблемалық сұрақтары мен перспективалары қарастырылады.

Аннотация: В данной статье исследуются становление, правовые основы и стратегические направления энергетического сотрудничества Казахстана и Европейского союза в нефтегазовом секторе. Авторы анализируют участие европейского капитала в проектах Тенгиз, Кашаган и Карачиаган, экспортную логистику через Каспийский

трубопроводный консорциум и Транскаспийское направление. Рассматривается также влияние инициатив ЕС «Европейский зеленый курс», Fit for 55 и REPowerEU на казахстанский нефтегазовый сектор, институциональные факторы, проблемные вопросы и перспективы сотрудничества.

Abstract: This article examines the formation, legal foundations and strategic directions of energy cooperation between Kazakhstan and the European Union in the oil and gas sector. The authors analyse the participation of European capital in the Tengiz, Kashagan and Karachaganak projects, export logistics through the Caspian Pipeline Consortium and the Trans-Caspian route. The article also considers the impact of the EU's European Green Deal, Fit for 55 and REPowerEU initiatives on Kazakhstan's oil and gas sector, institutional factors, challenges and prospects of cooperation.

Кілт сөздер: Қазақстан, Еуропа Одағы, мұнай-газ саласы, энергетикалық ынтымақтастық, стратегиялық жобалар.

Қазіргі заманда энергетика мемлекеттер арасындағы қарым-қатынастың стратегиялық бағытына айналып, геосаяси мүдделер мен экономикалық қауіпсіздік тірегіне ықпал ете түсті. Қазақстан мен Еуропалық Одақ арасындағы энергетикалық ынтымақтастық тәуелсіздік жылдарынан бері тұрақты дамып, оның өзегінде мұнай-газ саласының маңызды рөлі тұр [1]. Қазақстан әлемдегі ірі көмірсутек өндірушілердің қатарына кірсе, ЕО маңызды тұтынушы әрі стратегиялық серіктес ретінде осы байланыстың дамуына айтарлықтай жәрдем көрсетті.

Бұл мақаланың мақсаты - Қазақстан мен Еуропалық Одақтың энергетикалық саясатындағы ынтымақтастықтың мұнай-газ саласындағы стратегиялық бағыттарын кешенді түрде талдау. Мақсатқа жету үшін мыналар зерттелді: ынтымақтастықтың тарихи қалыптасуы мен құқықтық негіздері; ірі мұнай-газ жобаларындағы еуропалық қатысу; экспорттық бағыттар мен логистикалық инфрақұрылым; ЕО энергетикалық саясатының трансформациясы саланың дамуына әсері; ынтымақтастықтың проблемалық тұстары мен болашақ перспективалары.

Қазақстан мен ЕО арасындағы энергетикалық қатынастардың басталуы 1990 жылдардың басында алынған алғашқы қадамдармен байланысты. Дегенмен, ынтымақтастықтың нақты құқықтық тірегі ретінде 2015 жылы қол қойылған Кеңейтілген серіктестік және ынтымақтастық туралы келісімді атауға болады [2]. Аталған келісім сауда, инвестиция, энергетика және транспорт салаларындағы ынтымақтастықты жүйелі түрде дамытуға бағытталған, соның ішінде көмірсутектер саласындағы екі жақты қатынастарды да реттейді.

Мұнай-газ саласы қазақстандық экономиканың локомотиві болып саналады. Мемлекеттік кірістердің, экспорттық валюта түсімдерінің айтарлықтай бөлігі осы сала есебінен қалыптасады, ал өндірілген шикі мұнайдың басым бөлігі шетелдік нарықтарға, оның ішінде Еуропа бағытына жіберіледі [3]. Осы тұрғыдан Қазақстан үшін ЕО тұрақты әрі сенімді тұтынушы болса, ЕО үшін Қазақстан стратегиялық шикізат көзі болып

табылады. Екі жақтың мүдделерінің сәйкестігі ынтымақтастықтың ұзақмерзімді сипатын айқындайды.

Мұнай-газ саласындағы стратегиялық ынтымақтастықтың көрінісі - ірі жобалардағы бірлескен қатысу. Тенгиз кен орны әлемдегі ең ірі теңіз кен орындарының бірі саналып, ондағы өндірісті TengizChevroil компаниясы жүзеге асырады [4]. Жоба консорциумындағы TotalEnergies және басқа да еуропалық акционерлер мұнай өндіру көлемінің артуына, терең сулы және жоғары қысымды технологиялардың енгізілуіне ықпал етті. Future Growth Project іске қосылғаннан кейін Тенгиздегі өндіріс мүмкіндігі айтарлықтай ұлғайды, бұл қазақстандық экспорттың тұрақтылығын қамтамасыз етті.

Қашаған кен орны - Каспий теңізіндегі ең ірі ашылған кен орын, оның игерілуінде TotalEnergies, Eni, Shell сияқты ЕО компаниялары тікелей қатысушылар [5]. Жобаның ерекшелігі - теңіздің қиын геологиялық жағдайындағы өндіріс, ол әлемдік мұнай компанияларының ең жетілген технологияларын талап етті. Қарашығанақ жобасында консорциум жетекшісі ретінде Agip KCO (Eni) қызмет атқарады [6]. Бұл жобалар арқылы еуропалық капитал тек қаржы емес, сонымен қатар өндірістік мәдениет, экологиялық стандарттар және кадрлық әлеует түрінде де Қазақстанға келді.

Жобалық деңгейдегі ынтымақтастықтың маңызды жағы - жергілікті мазмұнды арттыру талаптарының орындалуы. Қазақстан заңнамасында мұндай жобаларға отандық компаниялардың қатысуы, жұмыс күшінің әлеуметтік қорғалуы және экологиялық міндеттемелердің сақталуы көзделген [7]. Еуропалық операторлар бұл талаптарды орындау барысында қазақстандық мердігерлер желісін дамытып, инженерлік және сервистік қызметтердің отандық нарығын қалыптастырды.

Экспорттық бағыттар тұрғысынан Еуропа бағыты Қазақстан үшін стратегиялық маңызы бар маршрут болып қала береді. Каспий құбыр консорциумы (CPC) қазақстандық шикі мұнайдың Новороссийск портынан әлемдік нарықтарға, оның ішінде Еуропа нарықтарына шығарылуын қамтамасыз етеді [8]. CPC-тің акционерлік құрылымындағы еуропалық компаниялар мен өткізу жүйесі бұл бағыттың ЕО энергетикалық қауіпсіздігіндегі орнын нығайтады.

Диверсификация тұрғысынан Транскаспий бағыты (Middle Corridor) соңғы жылдары екі жақты күн тәртібінде белсенді талқылануда [9]. Ол қазақстандық көмірсутектердің Кавказ мен Түркия арқылы Еуропа нарықтарына тасымалдануына мүмкіндік береді. REPowerEU жоспарын қабылдағаннан кейін ЕО ресейлік отыннан бас тарту және жеткізу тізбектерін әртараптандыру мақсатында Орта Азия бағытын дамытуға жоғары басымдық берді, бұл ретте Қазақстан маңызды рөл атқарады [10]. Алайда Транскаспий бағытының әлеуеті толық пайдаланылып тұрған жоқ: көлемдер шектеулі, тарифтік және институционалдық сұрақтар шешімін күтіп отыр.

Сонымен қатар, Қазақстан өз экспорттық бағыттарын бірмәнді емес, көпвекторлы саясат аясында құруға ұмтылады. Азия нарықтарына басымдық беру тенденциясы болғанымен, инфрақұрылымдық тұрғыдан батыс бағыт әлі

де қолжетімді әрі тиімді [11]. Еуропалық нарықтағы сұраныстың тұрақтылығы, еуропалық серіктестердің ұзақмерзімді келісімшарттық бағдары мұнай-газ саласы үшін маңызды кепіл болып табылады.

ЕО энергетикалық саясатының соңғы жылдардағы трансформациясы қазақстандық мұнай-газ секторына екітарапты әсер етуде. Бір жағынан, «Еуропалық жасыл келісім», Fit for 55 пакеті және энергия саласындағы декарбонизациялық шаралар ұзақмерзімді перспективада көмірсутектерге деген сұраныстың төмендеу қаупін тудырады [12]. Еуропалық энергетикалық компаниялар ESG критерийлеріне сәйкес инвестициялық портфельдерін қайта қарастырып, қара және сұр активтерден шығу стратегияларын жасауда.

Екінші жағынан, REPowerEU аясында ЕО Орта Азиядан көмірсутек жеткізуді уақытша ынталандырып, қысқа және орта мерзімді тұрғыдан Қазақстанның экспорттық мүмкіндіктерін кеңейтті [10]. Сонымен қатар, ЕО жасыл сутегі, көміртектерді сақтау (CCUS) технологиялары саласындағы ынтымақтастыққа дайын, бұл мұнай-газ кешенінің декарбонизациялануына жол ашады [13]. Бұл ретте қазақстандық мұнай-газ компаниялары үшін стратегиялық міндет өндірістің экологиялық footprint-ін азайту және еуропалық стандарттарға сәйкестікті арттыру.

Ынтымақтастықтың проблемалық тұстары да айқын. Біріншіден, ұзақмерзімді сұраныс тұрақтылығына қатысты белгісіздік: ЕО климаттық саясаты қатаңдаған сайын көмірсутегі жобаларының қаржыландырылуы қиындауы мүмкін [14]. Екіншіден, құқықтық тұрақтылық пен келісімшарттық міндеттемелерді сақтау - инвесторлардың басты талабы, ал кейбір реттеушілік өзгерістер инвестициялық климатты әсер етуі ықтимал. Үшіншіден, логистикалық инфрақұрылымның шектеулері, атап айтқанда Транскаспий бағытының тиімділігі толық ашылған жоқ.

Перспектива тұрғысынан мыналарды атауға болады: мұнай-газ саласындағы серіктестікті сақтай отырып, оны CCUS, сутек технологиялары және метан шығарындыларын азайту бағыттарымен толықтыру; Middle Corridor инфрақұрылымын дамытуға еуропалық қаржы институттарының қатысуы; кадрлық әлеуетті дамыту және технологиялық трансферді тереңдету [15]. ЕО-ның Global Gateway бастамасы мен еуропалық даму банктері мұндай жобаларға маңызды қаржылық қолдау көрсете алады [16].

Қорыта келгенде, Қазақстан мен Еуропалық Одақтың энергетикалық саясатындағы ынтымақтастық мұнай-газ саласында өзінің стратегиялық өзегін табады. Тенгиз, Қашаған, Қарашығанақ жобалары мен CPC инфрақұрылымы екі жақтың мүдделерінің ұзақ уақыт бойы сәйкес келгенін дәлелдейді. ЕО-ның жасыл трансформациясы жаңа қатерлер тудырғанымен, сонымен қатар технологиялық жаңғырту мен декарбонизация бағытындағы жаңа мүмкіндіктер ашады.

Қазақстан үшін стратегиялық таңдау анық: дәстүрлі мұнай-газ бағытын нығайта отырып, саланың экологиялық тиімділігін арттыру және еуропалық серіктестермен өзара тиімді жобаларды кеңейту. ЕО үшін Қазақстан энергетикалық қауіпсіздік пен жеткізу тізбектерін әртараптандыру

тұрғысынан сенімді серіктес болып қала береді. Мұндай өзара тәуелділік екі жақтың тепе-теңдігі мен аймақтық тұрақтылыққа да оң ықпал етеді деп сенеміз.

Сұйылтылған мұнай газын (СМГ) өндіру және газ өңдеу саласындағы ынтымақтастық та маңызды бағыт болып саналады. Қашаған және Тенгиз жобаларында өндірілетін көп мөлшердегі ассоциирленген газды өңдеу және тиімді пайдалану экологиялық әрі экономикалық тұрғыдан стратегиялық маңызы бар [3]. Еуропалық технологиялар енгізілген газ өңдеу зауыттары қазақстандық экспорттық өнімдердің қосылған құнын арттырып, отын теңгерімін оңтайландыруға ықпал етті.

Геосаяси факторлар ынтымақтастықтың дамуын айтарлықтай айқындайды. 2022 жылғы еуропалық энергетикалық дағдарысынан кейін ЕО диверсификация саясатын жеделдетіп, Орта Азия көмірсутектеріне қызығушылығын арттырды [10]. Бұл ретте Қазақстан Еуропа мен Азия арасындағы тепе-теңдікті сақтай отырып, барлық бағыттағы серіктестік байланыстарын ұдайы дамытуға мүдделі. Геосаяси күрделілік қазақстандық мұнай-газ саясатының икемділігін талап етеді де, ЕО үшін де балама жеткізушілердің маңыздылығын айқындайды.

Қаржылық ынтымақтастық деңгейінде Еуропалық қайта құру және даму банкі (EBRD), Еуропалық инвестициялық банк (EIB) сияқты институттар қазақстандық энергетикалық инфрақұрылымды модернизациялауға, қолданыстағы жүйелердің тиімділігін арттыруға және көмірсутегі операциялардың экологиялық көрсеткіштерін жақсартуға қатысуда [15]. Бұл қаржылық құралдар тек несие берумен шектелмей, жобалық басқару, халықаралық стандарттарды енгізу және корпоративтік басқару үздіктерін тарату арқылы да құндылық қосады.

Ғылыми-техникалық және біліктілік деңгейіндегі ынтымақтастық та стратегиялық бағыттардың бірі. Еуропалық компаниялар мен университеттермен бірлескен зерттеулер, кадрларды даярлау бағдарламалары және инженерлік тәжірибе алмасу мұнай-газ саласының инновациялық дамуына жәрдемдеседі [15]. Қазақстанның жас мамандары еуропалық өндірістік мектептерде тәжірибе жинап, отандық кешеннің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етуде.

Методологиялық тұрғыдан алғанда, мұнай-газ саласындағы екі жақты ынтымақтастықты бағалау үшін жобалық, институционалдық және геосаяси талдау тәсілдері қолданылды. Жобалық деңгейде ірі кен орындарындағы серіктестік құрылымы мен инвестициялық ағындар, институционалдық деңгейде келісімдер мен реттеуші құжаттар, геосаяси деңгейде экспорт бағыттарының өзгеруі мен энергетикалық қауіпсіздік мүдделері қарастырылды. Мұндай кешенді тәсіл ынтымақтастықтың көпқырлылығын айқындауға мүмкіндік береді.

Қазақстанның ұлттық энергетикалық саясаты өзегінде энергетикалық қауіпсіздік тұжырымдамасын сақтайды: өндіріс пен тұтыну тепе-теңдігін қамтамасыз ету, экспортты әртараптандыру және инфрақұрылымдық

тәуелсіздік [1]. «Қазақстан-2050» Стратегиясы отын-энергетикалық кешеннің тиімділігін арттыруды, өңдеу секторын дамытуды және жаңа технологияларды енгізуді көздейді [11]. Осы тұрғыдан ЕО-мен ынтымақтастық ұлттық мүдделермен үндес, бірақ оны ұлттық стратегияның басымдықтарына сәйкестендіріп жүргізу қажет.

Экологиялық мәселелер екі жақты күн тәртібінде маңызды орын алады. Метан шығарындыларын азайту, ашық отпен өңдеуден бас тарту және өндірістік қалдықтарды тиімді басқару ЕО-ның шарттарына сай еуропалық компаниялар орындап жүрген міндеттемелер [12]. Бұл тәжірибе қазақстандық экологиялық заңнаманың жетілуіне және саланың тұрақты дамуына оң ықпал етеді. Сонымен қатар, көміртегік footprint-ті азайту бойынша ортақ жобалар (CCUS пилоттық жобалары) болашақта ынтымақтастықтың жаңа тірегіне айнала алады [13].

Цифрландыру және автоматтандыру бағытындағы ынтымақтастық та атап өтуге тұрарлық. Еуропалық компаниялар кен орындарын дистанциондық мониторингтеу, дернәтижелік талдау және киберқауіпсіздік жүйелерін енгізуде [15]. Бұл технологиялар өндірістік шығындарды азайтып, апаттық жағдайлардың алдын алуға ықпал етеді. Қазақстандық жағы үшін мұндай цифрлық шешімдер ұлттық мұнай-газ компанияларының басқару сапасын арттыру құралы болып табылады.

Салыстырмалы тұрғыдан, ЕО-ның Орта Азиядағы басқа жеткізушілермен қарым-қатынасы да Қазақстанның стратегиялық мүмкіндіктерін айқындайды. Түркменстан газ экспортымен, Өзбекстан қысқа мерзімді өндіріс өсуімен танылғанымен, Қазақстан тұрақты ұлғайту әлеуеті мен дамыған инфрақұрылымы арқылы аймақтағы ең сенімді серіктес ретінде мойындалған [9]. СРС және жобалық консорциумдар арқылы қалыптасқан ұзақмерзімді серіктестік байланыстары бұл беделді нығайтады.

Болашақ перспективалары жөніндегі қорытынды тұжырым ретінде мынаны айтуға болады: Қазақстан мен ЕО мұнай-газ саласындағы ынтымақтастық тек шикізаттық сипаттан технологиялық және экологиялық серіктестікке өтуде. Бұл өтпелі кезең екі жақ үшін де мүмкіндіктерге толы: Қазақстан өндірістің тиімділігі мен экологиялық стандарттарын арттыра алады, ЕО өз энергетикалық қауіпсіздігін нығайтады [16]. Тәуекелдерді басқару, ұзақмерзімді келісімшарттар мен өзара сенім – осы бағыттағы ынтымақтастықтың сенімді іргетасы болмақ.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Қалиев С., Молдабеков Ж.Ж., Иманбекова Б.І. Этнопедагогика. – Астана: Фолиант, 2007. – 400 б.

2. Соглашение о расширенном партнерстве и сотрудничестве между Республикой Казахстан и Европейским союзом (2015) // Официальный сайт Министерства иностранных дел РК.

3. Министерство энергетики Республики Казахстан. Официальная статистика топливно-энергетического комплекса. – Астана, 2024.

4. ТОО «Тенгизшевройл». Годовые отчеты и материалы проекта Future Growth Project. – Атырау, 2023.
5. North Caspian Operating Company N.V. Официальные материалы проекта Кашаган. – Актау, 2023.
6. Karachaganak Petroleum Operating B.V. Годовой отчет. – Аксай, 2023.
7. Закон Республики Казахстан «О недрах и недропользовании» (с изменениями и дополнениями). – Астана, 2017.
8. КТК (Caspian Pipeline Consortium). Годовой отчет. – Новороссийск, 2023.
9. Moore S., Tarrar-Abbasi P. Middle Corridor and Trans-Caspian trade // Eurasian Geography and Economics. – 2024. – P. 112–135.
10. European Commission. REPowerEU Plan. – Brussels: COM(2022) 230 final.
11. Олcott M.Б. Kazakhstan: Unfulfilled Promise? – Washington: Carnegie Endowment, 2010. – 315 p.
12. European Commission. The European Green Deal. – Brussels: COM(2019) 640 final.
13. European Commission. A hydrogen strategy for a climate-neutral Europe. – Brussels: COM(2020) 301 final.
14. IEA. World Energy Outlook 2023. – Paris: International Energy Agency, 2023.
15. EBRD. Kazakhstan country strategy and energy sector operations. – London, 2023.
16. European Commission. Global Gateway: EU's strategy for connecting Europe and the world. – Brussels, 2021.

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН КАК СРЕДНЯЯ ДЕРЖАВА: ПОТЕНЦИАЛ И ОГРАНИЧЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ВЛИЯНИЯ

Маекенов Р.Т.

ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, Астана, mayekenov.petropavlovsk@gmail.com

Түйін: Бұл мақалада халықаралық қатынастар теориясы мен көпвекторлы сыртқы саясат практикасы арқылы Қазақстанның орта держава ретіндегі мәртебесін талдау ұсынылған. Астананың ықпал ету құралдары және оның құрылымдық шектеулері қарастырылуда. Келесі қорытынды жасалады: орта державаның мәртебесі үлкен күш орталықтары арасындағы нәзік тепе-теңдік болып қала береді.

Аннотация: В данной статье представлен анализ статуса Казахстана как средней державы через теорию международных отношений и практику многовекторной внешней политики. Рассматриваются инструменты влияния Астаны и ее структурные ограничения. Делается следующий вывод: статус средней державы остаётся хрупким балансом между крупными центрами силы.

Ключевые слова: Казахстан, средняя держава, многовекторность, Центральная Азия, международное влияние.

Abstract: This article presents an analysis of Kazakhstan's status as a middle power through the theory of international relations and the practice of a multi-vector foreign policy. The tools of Astana's influence and its structural limitations are considered. The following conclusion is drawn: the status of a middle power remains a delicate balance between large centers of power.

После распада Советского Союза Республика Казахстан столкнулась с необходимостью формирования самостоятельной внешнеполитической идентичности в условиях, когда страна не обладала ни статусом сверхдержавы, ни ресурсами для проведения изоляционистской политики. За более чем три десятилетия независимости Казахстан выработал модель поведения на международной арене, которая всё чаще описывается исследователями и самими казахстанскими официальными лицами через категорию «средней державы» (middle power) [1]. Президент Касым-Жомарт Токаев неоднократно артикулировал видение Казахстана именно как средней державы, что стало одним из смысловых стержней внешнеполитической риторики Астаны после 2018 года [2]. Актуальность темы обусловлена как трансформацией мирового порядка в сторону многополярности, так и обострением геополитической конкуренции вокруг Центральной Азии после 2022 года, что заставило Казахстан пересматривать пределы своей автономии [3].

Цель данной статьи — проанализировать теоретические основания концепции средней державы применительно к Казахстану, оценить конкретные инструменты и достижения его международной политики, а также выявить структурные ограничения, сдерживающие рост его влияния.

Концепция средней державы восходит к работам канадских и австралийских исследователей середины XX века и получила развитие в трудах Карстена Холбраада, определившего средние державы через промежуточное положение в объективной иерархии совокупных возможностей государств [1]. Более поздние авторы, в частности Эндрю Купер, Ричард Хигготт и Ким Ричард Носсал, сместили акцент с чисто количественных показателей (территория, население, ВВП, военный потенциал) на поведенческие критерии: склонность к многостороннему сотрудничеству, посредничеству, «нишевой дипломатии» и продвижению международных норм [1]. Именно поведенческий подход оказывается более продуктивным при анализе постсоветских государств, поскольку формальные показатели (например, размер территории Казахстана — девятый в мире) не всегда конвертируются в реальное политическое влияние.

Применительно к постсоветскому пространству чаще используется смежное понятие «многовекторной политики» (multi-vector policy), которое описывает стратегию одновременного выстраивания отношений с несколькими центрами силы без окончательного присоединения к одному из них [4]. Исследователи отмечают, что многовекторность нельзя полностью отождествлять со статусом средней державы: первое — это внешнеполитический инструмент, второе — претензия на определённый статус и роль в международной системе [3]. Однако для Казахстана эти категории тесно переплетены: именно многовекторная дипломатия стала практическим механизмом реализации амбиций средней державы.

Казахстан занимает срединное положение между Россией и Китаем, обладая при этом выходом к Каспийскому морю и историческими связями с

тюркским и мусульманским миром. С первых лет независимости руководство страны выстраивало политику «хеджирования», балансируя между Россией, Китаем, США и Европейским союзом [5]. Действующая Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2020–2030 годы формализует эту иерархию партнёрств: союзнические отношения с Россией, всеобъемлющее стратегическое партнёрство с Китаем, стратегическое партнёрство с США и расширенное партнёрство с ЕС [5]. Дополнительно Астана развивает стратегические партнёрства со средними державами — Турцией, Японией, Республикой Корея и странами Персидского залива [5], что соответствует классической тактике средних держав по формированию коалиций с себе подобными акторами.

После начала полномасштабного военного конфликта России и Украины в 2022 году Казахстан продемонстрировал переход от «балансирования» к более активному «хеджированию»: страна публично отказалась признавать самопровозглашённые образования на востоке Украины, одновременно сохраняя союзнические обязательства перед Москвой в рамках ОДКБ и не поддерживая западные санкции [6]. Такая позиция иллюстрирует ключевую особенность средних держав — способность сохранять стратегическую автономию, не вступая в прямую конфронтацию ни с одним из центров силы.

Также значимым инструментом наращивания влияния Казахстана стала политика диверсификации экспортных маршрутов, прежде всего развитие Транскаспийского международного транспортного маршрута («Средний коридор»), позволяющего перенаправлять товаропотоки между Китаем и Европой в обход территории России [7]. Визит председателя КНР Си Цзиньпина в Астану в сентябре 2024 года и последующий запуск движения по «Среднему коридору» стали институциональным закреплением переориентации части казахстанской логистики на китайское направление [7]. По оценкам исследователей, в первой половине 2025 года Казахстан получил порядка 23 млрд долларов инвестиций и строительных контрактов в рамках китайской инициативы «Пояс и путь», что составило почти пятую часть всего объёма подобных вложений Пекина за указанный период [7]. Эти данные показывают, что экономическая составляющая многовекторности не является декларативной, а имеет конкретное количественное измерение.

Помимо этого классическим признаком поведения средней державы является активность в международных институтах и продвижение глобальных норм в узких, но резонансных нишах. Казахстан добровольно отказался от четвёртого по величине ядерного арсенала в мире, инициировав международное движение за нераспространение ядерного оружия, что стало одной из наиболее узнаваемых «визитных карточек» страны на международной арене [8]. Многовекторная дипломатия также позволила Казахстану провести переговорный процесс по сирийскому урегулированию («Астанинский формат»), занять пост председателя ОБСЕ в 2010 году и добиться избрания непостоянным членом Совета Безопасности ООН [8].

Подобная «нишевая дипломатия» соответствует теоретическим описаниям поведения средних держав, ориентированных на посредничество и институциональное строительство там, где крупные державы не готовы или не заинтересованы брать на себя такую роль.

Активное участие Казахстана в интеграционных структурах постсоветского пространства — ЕАЭС, ОДКБ, СНГ, ШОС и Совещании по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА) — дополнительно расширяет каналы влияния Астаны, позволяя ей выступать в качестве связующего звена между Россией и Центральной Азией, а также между Россией и Китаем [9], [10].

Несмотря на перечисленные достижения, потенциал Казахстана как средней державы сталкивается с рядом системных ограничений.

Во-первых, экономическая и историческая зависимость от России остаётся структурным фактором, сужающим пространство для манёвра. Значительная часть казахстанского экспорта нефти по-прежнему проходит через российскую трубопроводную инфраструктуру (Каспийский трубопроводный консорциум), что создаёт риски использования этой зависимости в качестве инструмента давления [6]. Даже при декларируемой нейтральности по украинскому вопросу Казахстан сохраняет союзнические обязательства перед Москвой в рамках ОДКБ, что ограничивает пространство для полностью самостоятельной позиции по ключевым вопросам региональной безопасности [4].

Во-вторых, растущая экономическая зависимость от Китая, выражающаяся в резком росте объёма китайских инвестиций и кредитов, порождает риски одностороннего усиления одного из «векторов» в ущерб балансу, лежащему в основе всей концепции многовекторности [7]. Некоторые исследователи указывают, что подобная асимметрия ставит под вопрос устойчивость модели «двойного хеджирования», при которой Казахстан одновременно сближается с Китаем для балансирования России и с Западом, Турцией и странами Залива — для балансирования Китая [5].

В-третьих, отсутствие консолидированного регионального механизма безопасности в Центральной Азии, обусловленное различиями в размерах и интересах государств региона, ограничивает возможности Казахстана выступать в роли регионального лидера в военно-политической сфере [8]. Казахстан пытается компенсировать это через формат «С5+1» и региональные консультативные встречи глав государств Центральной Азии, однако институционализация подобных форматов остаётся незавершённой.

В-четвёртых, статус средней державы предполагает не только внешнеполитическую активность, но и внутреннюю устойчивость — экономическую диверсификацию, качество государственных институтов и легитимность власти. Сохраняющаяся зависимость казахстанской экономики от экспорта углеводородов, а также внутриполитические потрясения (в частности, события января 2022 года) обнажили уязвимость модели, при которой международный авторитет опережает темпы внутренних

структурных реформ [9]. Ряд казахстанских и зарубежных экспертов также обращают внимание на то, что нарратив «средней державы» отчасти формируется усилиями провластных аналитических центров и используется в первую очередь как инструмент легитимации персонифицированного внешнеполитического курса действующего президента, а не как результат объективного изменения совокупной мощи государства [9].

Из этого следует что устойчивость позиций Казахстана как средней державы в среднесрочной перспективе будет зависеть от нескольких факторов: способности сохранять равноудалённость от России и Китая при углублении сотрудничества с обеими странами; успешности диверсификации транспортно-логистических маршрутов и энергетического экспорта; результативности внутренних экономических реформ, снижающих сырьевую зависимость; а также от способности институционализировать региональное лидерство в Центральной Азии через устойчивые многосторонние форматы. Продолжающееся расширение «Среднего коридора», диверсификация партнёрств со средними державами (Турция, Республика Корея, Япония, страны Персидского залива) и последовательное продвижение повестки ядерного нераспространения дают основания полагать, что многовекторная модель сохранит свою актуальность, оставаясь при этом хрупким балансом, зависимым от внешней геополитической конъюнктуры [2], [11].

Таким образом Казахстан представляет собой показательный кейс формирования статуса средней державы в условиях постсоветской трансформации международных отношений. Многовекторная внешняя политика, диверсификация экономических партнёрств, активность в многосторонних институтах и инициативы в сфере ядерного нераспространения свидетельствуют о накопленном Астаной символическом и практическом капитале среднего государства. Вместе с тем структурная зависимость от России и Китая, отсутствие консолидированного регионального механизма безопасности и незавершённость внутренних реформ существенно ограничивают реальные пределы международного влияния Казахстана. Устойчивость его модели поведения будет и далее определяться способностью удерживать баланс между крупными центрами силы, не переходя от многовекторности к односторонней зависимости от одного из них.

Литература:

1. Kazakhstan's multi-vector foreign policy as a middle power strategy in the context of contemporary geopolitical competition // ResearchGate. — URL: https://www.researchgate.net/publication/406382068_KAZAKHSTAN'S_MULTI-VECTOR_FOREIGN_POLICY_AS_A_MIDDLE_POWER_STRATEGY_IN_THE_CONTEXT_OF_CONTEMPORARY_GEOPOLITICAL_COMPETITION (дата обращения: 15.09.2026).

2. Kazakhstan Reinforces Multivector Foreign Policy // Jamestown Foundation. — URL: https://jamestown.org/kazakhstan-reinforces-multivector-foreign-policy/ (дата обращения: 15.09.2026).

3. From Balancing to Active Hedging: The Transformation of Kazakhstan's Multi-Vector Foreign Policy After 2022 // YSU Journal of International Affairs. — URL: https://journals.ysu.am/bulletin-ysu-int-rel-pol/article/view/13643 (дата обращения: 15.09.2026).
4. Yuneman R.A. Kazakhstan's Multi-Vector Foreign Policy // Russia in Global Affairs. 2023. Vol. 21, № 2. P. 141–162. — URL: https://eng.globalaffairs.ru/articles/kazakhstan-multi-vector/ (дата обращения: 15.09.2026).
5. Kazakhstan: An Aspiring Middle Power in the Heart of Eurasia // Belfer Center for Science and International Affairs. — URL: https://www.belfercenter.org/research-analysis/kazakhstan-aspiring-middle-power-heart-eurasia (дата обращения: 15.09.2026).
6. Kazakhstan's Middle Power Balancing Act // Yorktown Institute. — URL: https://yorktowninstitute.org/kazakhstans-middle-power-balancing-act/ (дата обращения: 15.09.2026).
7. Kazakhstan's multivector foreign policy and strategic realignment in the post-Soviet era // Global Affairs and Strategic Studies, University of Navarra. — URL: https://en.unav.edu/web/global-affairs/kazakhstan-s-multivector-foreign-policy (дата обращения: 15.09.2026).
8. Западный эксперт о становлении Казахстана как первой средней державы в ЦА // Sayasat.kz. — URL: https://sayasat.kz/post/expert-o-kazakhstane-kak-srednej-derzhave (дата обращения: 15.09.2026).
9. Казахстан — средняя держава? // Аналитический интернет-журнал Vlast.kz. — URL: https://vlast.kz/politika/61464-kazahstan-srednaa-derzava.html (дата обращения: 15.09.2026).
10. Казахстан занимает проактивную позицию в развитии международного диалога в Центральной Азии // 24.kz. — URL: https://24.kz/ru/news/social/771403-kazakhstan-zanimaet-proaktivnuyu-pozitsiyu-v-razvitii-mezhdunarodnogo-dialoga-v-tsentralnoj-azii (дата обращения: 15.09.2026).
11. Navigating Kazakhstan's 'Multi-Vector' Foreign Policy in an Evolving Geopolitical Landscape // Indian Council of World Affairs. — URL: https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=11092&lid=7037 (дата обращения: 15.09.2026).

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ УРБАНИЗАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚАЗІРГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ ЖӘНЕ ЖАҺАНДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

М.Б.Налшыбек

Түйін: Мақалада Қазақстандағы урбанизациялық процестердің қазіргі тенденциялары мен жаһандық өзгерістер жағдайындағы даму перспективалары қарастырылады. Зерттеуде қала халқының динамикасы, урбанизацияның өңірлік ерекшеліктері, ішкі көші-қон, ірі қалалар мен агломерациялардың қалыптасу үдерістері талданады. Урбанизацияның тұрғын үй, көлік және әлеуметтік инфрақұрылымға, еңбек нарығына, адами капиталға және өңірлік теңгерімге ықпалы айқындалады. Сонымен қатар цифрландыру, «ақылды қала» технологиялары және орнықты қалалық даму қағидаттарының Қазақстан жағдайындағы маңызы қарастырылады. Зерттеу нәтижелері урбанизацияны тиімді басқаруда кеңістіктік жоспарлау, агломерациялық даму және қалалық инфрақұрылымды жетілдірудің маңыздылығын көрсетеді.

Аннотация: В статье рассматриваются современные тенденции урбанизационных процессов в Казахстане и перспективы их развития в условиях глобальных изменений. Анализируются динамика городского населения, региональные особенности урбанизации, внутренняя миграция, а также процессы роста крупных городов и формирования городских агломераций. Определяется влияние урбанизации на жилищную, транспортную и социальную инфраструктуру, рынок труда, человеческий капитал и региональный баланс. Особое внимание уделяется цифровизации городского пространства, технологиям «умного города» и принципам устойчивого городского развития. Результаты исследования показывают значимость пространственного планирования, сбалансированного развития агломераций и совершенствования городской инфраструктуры для эффективного управления урбанизационными процессами в Казахстане.

Abstract: The article examines current urbanization trends in Kazakhstan and their development prospects amid global changes. The study analyzes urban population dynamics, regional differences in urbanization, internal migration, the growth of major cities, and the formation of urban agglomerations. It identifies the impact of urbanization on housing, transport and social infrastructure, the labor market, human capital, and regional balance. Particular attention is paid to the digitalization of urban spaces, “smart city” technologies, and sustainable urban development principles. The findings highlight the importance of spatial planning, balanced development of urban agglomerations, and modernization of urban infrastructure for effective management of urbanization processes in Kazakhstan.

Кілт сөздер: урбанизация, урбанизациялық процестер, қала халқы, агломерация, ішкі көші-қон, қалалық даму, орнықты даму, адами капитал, инфрақұрылым, Қазақстан.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде урбанизация әлемдік әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды факторларының біріне айналып отыр. Қалалардың өсуі халықтың кеңістіктік орналасуына ғана емес, экономикалық белсенділіктің шоғырлануына, еңбек нарығының өзгеруіне, адами капиталдың қалыптасуына, инновациялық процестердің дамуына және әлеуметтік инфрақұрылымға қойылатын талаптардың артуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда урбанизацияны тек ауыл тұрғындарының қалаға қоныс аударуы ретінде емес, қоғамның әлеуметтік, экономикалық және кеңістіктік құрылымын өзгертетін күрделі процесс ретінде қарастыру қажет.

Қазақстан үшін урбанизация мәселесінің өзектілігі ел аумағының кеңдігімен, халықтың өңірлер бойынша біркелкі орналаспауы және экономикалық белсенділіктің ірі қалаларда шоғырлануымен байланысты. Соңғы жылдары Астана, Алматы және Шымкент қалаларының, сондай-ақ облыс орталықтарының демографиялық және экономикалық маңызы артып келеді. Бұл өз кезегінде тұрғын үйге, көлікке, инженерлік инфрақұрылымға, білім беру мен денсаулық сақтау қызметтеріне сұраныстың өсуіне алып келеді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2025 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша ел халқының саны 20,33 млн адамды құраса, оның 12,83 млн-ы немесе 63,1%-ы қалалық жерлерде, 7,50 млн-ы немесе 36,9%-ы ауылдық жерлерде тұрған. Сонымен қатар урбанизация деңгейі өңірлер арасында айтарлықтай ерекшеленеді: 2025 жылғы 1 сәуірде Қарағанды облысында қала халқының үлесі 82,1%, Ұлытау облысында 79,4%,

Ақтөбе облысында 75,7% болса, Алматы облысында 19,4%, Түркістан облысында 25,2% деңгейінде болды.

Бұл көрсеткіштер Қазақстандағы урбанизация процесінің біркелкі жүрмейтінін және оның аймақтық ерекшеліктерге тәуелді екенін көрсетеді. Сондықтан урбанизацияны зерттеу барысында демографиялық көрсеткіштермен қатар көші-қон, экономикалық даму, инфрақұрылым, еңбек нарығы және аумақтық жоспарлау факторларын кешенді түрде қарастыру маңызды.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы урбанизациялық процестердің қазіргі тенденцияларын анықтап, олардың әлеуметтік-экономикалық және кеңістіктік даму ерекшеліктерін талдау, сондай-ақ жаһандық өзгерістер жағдайында Қазақстан қалаларының даму перспективаларын айқындау.

Зерттеу міндеттері ретінде Қазақстандағы урбанизация динамикасын сипаттау, өңірлік айырмашылықтарды анықтау, ірі қалалар мен агломерациялардың даму ерекшеліктерін талдау және орнықты қалалық дамудың негізгі бағыттарын белгілеу көзделеді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында урбанизациялық процестерді кешенді талдауға мүмкіндік беретін теориялық және эмпирикалық әдістер қолданылды. Зерттеудің ақпараттық базасын Қазақстан Республикасының Ұлттық статистика бюросының демографиялық статистикасы, Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілері және халықаралық ұйымдардың қалалық даму мен орнықты даму жөніндегі материалдары құрайды.

Зерттеу әдістемесінің негізгі элементі ретінде салыстырмалы талдау әдісі қолданылды. Оның көмегімен Қазақстан өңірлеріндегі урбанизация деңгейінің айырмашылықтары қарастырылды. Статистикалық әдіс қала және ауыл халқының арақатынасын, халық санының өзгеруін және урбанизацияның аймақтық ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар жүйелік тәсіл пайдаланылды. Бұл тәсіл урбанизацияны демографиялық құбылыс ретінде ғана емес, экономикалық, әлеуметтік, инфрақұрылымдық және кеңістіктік факторлардың өзара байланысынан тұратын кешенді процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Құрылымдық-функционалдық талдау арқылы ірі қалалар мен агломерациялардың өңірлік даму жүйесіндегі рөлі бағаланды.

Зерттеу барысында халықаралық тәжірибені қарастыру үшін салыстырмалы-аналитикалық тәсіл қолданылды. Атап айтқанда, орнықты қалалар, цифрландыру, қалалық инфрақұрылымды дамыту және урбанизацияны басқару мәселелеріне қатысты халықаралық ұстанымдар ескерілді. БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарының ішінде 11-мақсат қалалар мен елді мекендерді инклюзивті, қауіпсіз, орнықты және өмір сүруге төзімді етуге бағытталған.

Қазақстандағы урбанизацияның қазіргі тенденциялары

Қазақстандағы қазіргі урбанизацияның басты ерекшеліктерінің бірі – қала халқының біртіндеп артуы және халықтың ірі қалаларға шоғырлануы. 2025 жылғы 1 сәуірдегі дерек бойынша қала халқы ел тұрғындарының 63,1%-ын құрады. Бұл Қазақстанда урбанизация деңгейінің салыстырмалы түрде жоғары екенін көрсеткенімен, көрсеткішті өңірлік тұрғыдан талдау ел аумағында урбанизацияның әркелкі дамып отырғанын байқатады.

Урбанизацияның негізгі факторларының бірі – ішкі көші-қон. Халықтың білім алу, жұмысқа орналасу, жоғары табыс табу және әлеуметтік қызметтерге қол жеткізу мақсатында ірі қалаларға қоныс аударуы қалалардың демографиялық әлеуетін арттырады. Әсіресе экономикалық мүмкіндіктері жоғары қалалар еңбек ресурстары мен жастарды тартатын негізгі орталықтарға айналады[1].

Бұл үдерістің оң және күрделі жақтары қатар жүреді. Бір жағынан, халықтың экономикалық белсенді орталықтарға шоғырлануы еңбек ресурстарының тиімді бөлінуіне, кәсіпкерліктің, қызмет көрсету саласының және инновациялық қызметтің дамуына ықпал етеді. Екінші жағынан, халықтың тым жылдам өсуі тұрғын үй тапшылығы, көлік кептелісі, әлеуметтік нысандарға түсетін жүктеме, инженерлік инфрақұрылымның тозуы және қоршаған ортаға түсетін қысым сияқты мәселелерді күшейтуі мүмкін[2].

Қазақстандағы урбанизацияның тағы бір маңызды тенденциясы – агломерациялық процестердің күшеюі**.** Ірі қалалардың айналасындағы елді мекендермен экономикалық, еңбек және көлік байланыстарының нығаюы қалалық кеңістіктің кеңеюіне алып келеді. Осы жағдайда қала мен оның маңындағы елді мекендерді жеке-жеке дамыту жеткіліксіз. Олардың арасындағы еңбек нарығы, көлік жүйесі, тұрғын үй құрылысы және әлеуметтік инфрақұрылым байланыстарын бірыңғай кеңістіктік жүйе ретінде қарастыру қажет[3].

Қазақстанда агломерациялық процестерді институционалдық тұрғыдан реттеу бағытында да маңызды қадамдар жасалды. 2023 жылы қабылданған «Агломерацияларды дамыту туралы» заң агломерацияларды қалыптастыру, дамыту және олардың жұмыс істеуіне қажетті құқықтық және ұйымдастырушылық жағдайларды реттейді. Заң агломерацияларды дамыту саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру және орталық әрі жергілікті мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылын қамтамасыз ету тетіктерін белгілейді.

Агломерациялық даму тұрғысынан Қазақстан үшін негізгі міндеттердің бірі – орталық қала мен оған іргелес аумақтардың дамуындағы теңгерімді қамтамасыз ету. Егер қала маңындағы елді мекендерде жұмыс орындары, сапалы жолдар, қоғамдық көлік, білім беру және медициналық қызметтер жеткіліксіз болса, күнделікті еңбек миграциясы күшейіп, орталық қалаға түсетін инфрақұрылымдық жүктеме артады.

Өңірлік ерекшеліктер де ерекше назар аударуды қажет етеді. Қазақстанның кейбір индустриялық өңірлерінде урбанизация деңгейі жоғары болғанымен, олардың демографиялық және экономикалық даму сипаты

Астана, Алматы немесе Шымкент сияқты ірі қалалардан өзгеше. Сондықтан елдегі урбанизациялық саясат барлық өңірге бірдей қолданылатын әмбебап модельге емес, әр аймақтың экономикалық құрылымы, демографиялық жағдайы және кеңістіктік ерекшеліктері ескерілетін сараланған тәсілге негізделуі тиіс.

Осы тұрғыдан алғанда Қазақстандағы урбанизацияны үш өзара байланысты деңгейде қарастыруға болады: қала халқының өсуі, агломерациялардың қалыптасуы және өңірлер арасындағы кеңістіктік теңгерімнің өзгеруі**.** Бұл үш процесс қазіргі урбанизацияның мазмұнын анықтайтын негізгі факторлар болып табылады[4].

Жаһандық өзгерістер және Қазақстан қалаларының даму перспективалары

Қазіргі жаһандық өзгерістер урбанизацияның сипатына жаңа талаптар қойып отыр. Климаттың өзгеруі, цифрлық технологиялардың дамуы, еңбек нарығының трансформациясы, көші-қон процестерінің күшеюі және ресурстарды тиімді пайдалану қажеттілігі қалаларды басқарудың дәстүрлі тәсілдерін қайта қарауды талап етеді.

БҰҰ-ның орнықты даму жөніндегі қазіргі материалдарында қалалардың алдында тұрғын үйдің қолжетімділігі, көлік, климаттық тәуекелдер, жасыл кеңістіктер және қалалық инфрақұрылым мәселелері тұрғаны атап көрсетіледі. Осыған байланысты заманауи қала тек экономикалық белсенділіктің орталығы емес, сонымен бірге халық үшін қауіпсіз, қолжетімді және экологиялық орнықты орта қалыптастыратын кеңістік ретінде қарастырылады[5].

Қазақстан үшін бұл тенденциялар урбанизация саясатының мазмұнын кеңейтуді талап етеді. Бұған дейін урбанизация көбіне қала халқының сандық өсуі тұрғысынан қарастырылса, қазіргі жағдайда қалалық ортаның сапасы маңызды көрсеткішке айналып отыр. Қаланың тұрғындар үшін қолайлылығы тұрғын үйдің болуы, қоғамдық көліктің тиімділігі, әлеуметтік инфрақұрылымның қолжетімділігі, экологиялық жағдай және қоғамдық кеңістіктердің сапасы арқылы бағаланады. Осы орайда Қазақстан қалаларының болашақ дамуын төрт негізгі бағыт бойынша сараптауға болады.

Бұл орайда халықаралық үздік тәжірибелерді зерттеудің мәні зор. Әсіресе, шектеулі аумақ пен жоғары халық тығыздығы жағдайында тиімді қалалық орта қалыптастырған Сингапур Республикасының тәжірибесі ерекше назар аударуға тұрарлық. Сингапур «Smart Nation» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде қаланың толық виртуалды 3D модель-егізін («Virtual Singapore») жасап шығарды. Бұл жүйе көлік ағындарын, күн панельдерінің тиімділігін, жел айналымын, жылу әсерін және су тасқыны тәуекелдерін нақты уақытта симуляциялауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, бұл ел «Бақшадағы қала» (City in a Garden) тұжырымдамасы мен «Green Mark» экологиялық стандартын енгізіп, вертикальды көгалдандыру, энергия үнемдеуші сәулет және қалдықтарды толық қайта өңдеу сияқты тәсілдерді міндетті етті. Адам капиталы мен инновацияларды қолдау үшін ЖОО-лар жанынан зертханалар ашылып, креативті индустрия қала экономикасының басты драйверіне

айналды. Ал Тұрғын үй және даму кеңесі (HDB) арқылы қолжетімді баспана мен өз-өзін қамтамасыз ететін шағын аудандарды (New Towns) жүйелі жоспарлау қала орталығына түсетін инфрақұрылымдық жүктемені теңгерімдеудің озық үлгісін көрсетті.

Осы халықаралық модельді Қазақстанның ұлттық және өңірлік ерекшеліктеріне бейімдей отырып, отандық қалалар дамуының негізгі бағыттарын айқындауға болады.

1. Цифрлық трансформация және «Ақылды қала» технологиялары

Қазақстан қалаларының даму перспективаларының басты бағыттарының бірі – цифрлық трансформация. «Ақылды қала» (Smart City) концепциясы көлік қозғалысын басқару, коммуналдық қызметтерді цифрландыру, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, энергияны тиімді пайдалану және мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігін арттыруда шешуші рөл атқарады.

Халықаралық тәжірибе: Халықаралық практикада цифрландыру қалалық процестерді модельдеудің басты құралына айналды. Мәселен, Сингапур өзінің толық виртуалды 3D үлгісін — «Virtual Singapore» (Цифрлық егіз / Digital Twins) жобасын енгізді. Бұл жүйе қала басшылығына күн панельдерін тиімді орнатуды, жел ағыны мен су тасқыны тәуекелдерін алдын ала есептеуді және көлік ағынын оңтайландыруды нақты уақытта симуляциялауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ Оңтүстік Кореяның Сеул қаласындағы TOPIS интеллектуалды жүйесі үлкен деректер (Big Data) мен жасанды интелект арқылы қоғамдық көлік инфрақұрылымын автономды түрде реттейді.

Отандық практика: Қазақстанда бұл бағытта едәуір қадамдар жасалуда. Астана қаласында iKomek 109 бірыңғай контакт-орталығы мен «Сергек» интеллектуалды бейнебақылау жүйесі қалалық қауіпсіздік пен коммуналдық қызметтерді жедел басқарудың үлгісіне айналды. Сонымен қатар ірі қалаларда Интеллектуалды көлік жүйелерін (ITS) енгізу арқылы жол кептелістерін азайту жұмыстары жүргізілуде.

Алайда цифрландырудың өзі урбанизация мәселелерін толық шеше алмайды. Ол қалалық жоспарлау, инфрақұрылымды жаңғырту және тиімді басқару жүйелерімен қатар жүруі қажет[6].

2. Орнықты қалалық даму және экологиялық теңгерім

Екінші маңызды бағыт – орнықты қалалық даму. Қазақстан қалаларының болашақ дамуы экономикалық өсім мен экологиялық қауіпсіздік арасындағы теңгерімге негізделуі тиіс. Қалалардың аумақтық кеңеюі инженерлік желілердің, жолдардың және әлеуметтік инфрақұрылымның дамуымен қатар жүруі қажет. Бұл ретте жасыл аймақтарды сақтау, энергия тиімділігін арттыру, қалдықтарды басқару және қоғамдық көлікті дамыту мәселелері маңызды орын алады.

Халықаралық тәжірибе: Еуропада, әсіресе Париж қаласында «15 минуттық қала» (15-minute city) тұжырымдамасы кеңінен қолданылуда. Бұл модель бойынша тұрғынға қажетті барлық инфрақұрылым (жұмыс орны, мектеп, саябақ, емхана, дүкен) жаяу немесе велосипедпен 15 минуттық

қашықтықта орналасуы тиіс. Бұл жеке көлікке деген тәуелділікті азайтады. Скандинавия елдерінде (Копенгаген, Стокгольм) ғимараттардың энергия тиімділігіне жоғары талаптар қойылып, қалдықтарды 90%-дан астам қайта өңдейтін «Zero Waste» технологиялары қолданылады.

Отандық практика: Алматы мен Астана қалаларында қоғамдық көлік артықшылығын қамтамасыз ететін BRT (жедел автобус желілері) мен пешеходтық (жаяу жүргіншілер) аймақтарды кеңейту, велосипед инфрақұрылымын дамыту шаралары жүзеге асырылуда. Сонымен қатар қала тұрғындарының шешім қабылдауға қатысуын арттыратын «Халық қатысатын бюджет» жобасы аясында саябақтарды абаттандыру және жасыл аймақтарды көбейту бастамалары қаржыландырылып келеді.

3. Адами капиталды дамыту және креативті экономика

Үшінші бағыт – адами капиталды дамыту. Қалалардың бәсекеге қабілеттілігі олардың халық санына ғана емес, білімді, кәсіби және инновациялық әлеуеті жоғары тұрғындардың шоғырлануына байланысты. Сондықтан жоғары білім беру, ғылыми-зерттеу орталықтары, технологиялық кәсіпкерлік және шығармашылық индустрияларды дамыту урбанизациялық саясаттың маңызды элементтері болуы мүмкін.

Елде білім беру инфрақұрылымын жақсарту мақсатында жүзеге асырылып жатқан «Жайлы мектеп» сияқты ұлттық жобалар қалалық ортада әлеуметтік теңсіздікті азайтуға және сапалы адам капиталын қалыптастыруға бағытталған. Қалаларда IT-хабтардың (мысалы, Astana Hub), креативті кеңістіктердің және жастар бастамаларын қолдау орталықтарының көбейгені бұл бағыттың өзектілігін дәлелдейді.

4. Кеңістіктік теңгерім және агломерацияларды басқару

Төртінші бағыт – кеңістіктік теңгерімді қамтамасыз ету. Ірі қалалардың шамадан тыс өсуі өңірлер арасындағы әлеуметтік-экономикалық айырмашылықтарды күшейтуі мүмкін. Сондықтан урбанизация саясаты тек ірі қалаларды дамытумен шектелмеуі керек. Орта және шағын қалалардың экономикалық әлеуетін арттыру, жаңа жұмыс орындарын қалыптастыру және базалық инфрақұрылыммен қамтамасыз ету ішкі көші-қон қысымын төмендетуге ықпал етуі мүмкін.

Осы орайда, Астана, Алматы, Шымкент және Ақтөбе сияқты ірі агломерацияларға түсетін демографиялық жүктемені жеңілдету үшін жаңа серіктес қалаларды дамыту жобалары қолға алынуда. Соның бір жарқын мысалы – Алматы облысында бой көтеріп жатқан Alatau City (G4 City) арнайы экономикалық аймағы. Ол халықаралық стандарттарға сай дербес экономикалық, хабтық және инновациялық орталық ретінде жоспарланған. Сонымен бірге, моноқалаларды (Хромтау, Рудный, Саран т.б.) диверсификациялау және өндірістік әлеуетін қайта жаңғырту арқылы ішкі миграция қарқынын теңгеру басты басымдыққа айналып отыр[7].

Қорытынды

Қазақстандағы урбанизациялық процестер елдің қазіргі әлеуметтік-экономикалық және кеңістіктік дамуының маңызды бағыттарының бірін

құрайды. Соңғы жылдардағы статистикалық көрсеткіштер қала халқының үлесі өсіп келе жатқанын көрсетеді, алайда урбанизация деңгейі өңірлер арасында айтарлықтай ерекшеленеді. Бұл Қазақстандағы урбанизацияның біркелкі емес сипатқа ие екенін және оны басқаруда өңірлік ерекшеліктерді ескерудің қажеттілігін көрсетеді.

Зерттеу нәтижесінде Қазақстандағы урбанизацияның негізгі тенденциялары ретінде қала халқының өсуі, ішкі көші-қонның ірі қалаларға бағытталуы, агломерациялық процестердің күшеюі және қалалық инфрақұрылымға түсетін жүктеменің артуы анықталды. Сонымен бірге урбанизация экономикалық белсенділікті, адами капиталды және инновациялық әлеуетті шоғырландыру үшін жаңа мүмкіндіктер қалыптастырады.

Жаһандық өзгерістер жағдайында Қазақстан қалаларының болашақ дамуы цифрландыру, «ақылды қала» технологиялары, орнықты даму қағидаттары, экологиялық қауіпсіздік және адами капиталды дамыту бағыттарымен тығыз байланысты болады. Сондықтан урбанизацияны басқару саясаты сандық көрсеткіштерге ғана емес, қалалық ортаның сапасына да бағдарлануы қажет.

Қазақстан үшін перспективалық бағыттар ретінде ұзақ мерзімді кеңістіктік жоспарлауды жетілдіру, агломерацияларды теңгерімді дамыту, көлік және әлеуметтік инфрақұрылымды жаңғырту, орта және шағын қалалардың әлеуетін арттыру, ішкі көші-қонды тиімді басқару және орнықты қалалық даму қағидаттарын кеңінен енгізу ұсынылады.

Осылайша, Қазақстандағы урбанизацияны елдің ішкі әлеуметтік-экономикалық өзгерістерінің нәтижесі ретінде ғана емес, оның кеңістіктік дамуына, адами капиталына және жаһандық өзгерістерге бейімделу қабілетіне ықпал ететін стратегиялық процесс ретінде қарастыру қажет. Урбанизацияның келешегі оның қарқынымен қатар, қалалардың өмір сүруге қолайлылығы, экономикалық тиімділігі, әлеуметтік инклюзивтілігі және экологиялық орнықтылығы арқылы айқындалатын болады.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасы халқының жынысы және тұрғылықты жерінің түрі бойынша саны. – Астана: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы, 2025.
2. Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросы. Қазақстан Республикасындағы демографиялық жағдай. – Астана: ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы, 2025.
3. Қазақстан Республикасының Заңы. Агломерацияларды дамыту туралы: 2023 жылғы 1 қаңтардағы №181-VII ҚРЗ. – Астана, 2023.
4. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. Қазақстан Республикасының 2029 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту туралы: 2024 жылғы 30 шілдедегі №611 Жарлық. – Астана, 2024.
5. Біріккен Ұлттар Ұйымы. Тұрақты даму мақсаттары: 11-мақсат. Тұрақты қалалар мен елді мекендер. – Нью-Йорк: Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2024.

6. Қазақстан Республикасы Үкіметі. Қазақстан Республикасының өңірлік даму тұжырымдамасын бекіту туралы. – Астана, 2023.
7. Әбдірова А.С. Қазақстандағы урбанизация үдерістері: қазіргі жағдайы және даму перспективалары // Экономика және статистика. – 2022. – №4. – Б. 45–52.

ҚАЗАҚСТАН-ГЕРМАНИЯ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯСЫ: МҰНАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНАН ЖАСЫЛ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СЕРІКТЕСТІККЕ ДЕЙІН

Бердибекұлы Мади, Серікқызы Табиғат
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, e-mail: berdibekulymadi@gmail.com, tabigat.serikkyzy@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстан мен Германия арасындағы энергетикалық дипломатия саясаттанулық тұрғыдан талданып, энергетиканың қазіргі халықаралық қатынастардағы экономикалық маңызымен қатар, мемлекеттердің сыртқы саяси және стратегиялық мүдделерін жүзеге асыру құралы ретіндегі рөлі қарастырылады. PCK Schwedt зауытына қазақстандық мұнайдың жеткізілуі мұнайдың дипломатиялық құралға айналуын, ал HYRASIA ONE жасыл сутегі жобасы жаңа дипломатиялық бағыттың қалыптасуын көрсетеді. Соғысқа дейінгі және кейінгі геосаяси факторлар аясында екі мемлекеттің энергетикалық қауіпсіздік және сыртқы саясат мүдделерінің тоғысуы, сондай-ақ мұнай ынтымақтастығынан жасыл энергетикалық серіктестікке дейінгі эволюция зерттеледі.

Аннотация. В статье с политологических позиций анализируется энергетическая дипломатия Казахстана и Германии: энергетика рассматривается не только как экономический ресурс, но и как инструмент внешней политики в современных международных отношениях. Поставки казахстанской нефти на НПЗ PCK Schwedt демонстрируют превращение нефти в дипломатический инструмент, а проект зеленого водорода HYRASIA ONE - формирование нового дипломатического направления. В контексте геополитических факторов до и после начала войны исследуется пересечение интересов энергетической безопасности и внешней политики двух государств, а также эволюция от нефтяного сотрудничества к зеленому энергетическому партнерству.

Abstract. This article analyses Kazakhstan-Germany energy diplomacy from a political science perspective: energy is examined not only as an economic resource but as a tool of foreign policy in contemporary international relations. Kazakh oil deliveries to the PCK Schwedt refinery demonstrate the transformation of oil into a diplomatic instrument, while the HYRASIA ONE green hydrogen project shows the emergence of a new diplomatic track. In the context of pre- and post-war geopolitical factors, the article studies the intersection of energy security and foreign policy interests of the two states, as well as the evolution from oil cooperation to a green energy partnership.

Кілт сөздер: Қазақстан, Германия, энергетикалық дипломатия, энергетикалық қауіпсіздік, жасыл сутегі.

Кіріспе. Қазіргі халықаралық қатынастарда энергетиканың мәртебесі түбегейлі өзгерді: ол тек экономикалық ресурс емес, мемлекеттің сыртқы саясат құралына айналды. Энергетикалық дипломатия деп энергетикалық

мүдделерді - шикізатқа қол жеткізу, нарықтарды әртараптандыру, технологиялар мен инвестициялар тарту - шетелдік саясат құралдары арқылы іске асыруды айтамыз [1]. Осы тұрғыдан Қазақстан мен Германия арасындағы қатынастар көрнекті зерттеу объектісі, өйткені оларда энергетикалық байланыстардың дипломатиялық құралға айналу процесі анық бақыланады.

Саясаттанулық проблема екі деңгейде жатыр. Германия үшін энергетикалық қауіпсіздік экономикалық өсу мен саяси егемендіктің алғышарты: 2022 жылғы геосаяси дүрбелеңнен кейін Берлин энергия жеткізушілерін әртараптандыруды сыртқы саясаттың басым бағытына айналдырды [2]. Қазақстан үшін Еуропамен, оның ішінде Германиямен энергетикалық байланыстар экономикалық ғана емес, сыртқы саяси әртараптандыру құралы: көпвекторлы дипломатия аясында жаңа серіктестерді тарту Астананың геосаяси маневр еркіндігін кеңейтеді.

Осыған байланысты мақалада мынадай негізгі зерттеу сұрағы қойылады: Қазақстан мен Германия арасындағы энергетикалық дипломатия екі мемлекеттің сыртқы саяси және геосаяси мүдделерін қалай тоғыстырады? Жауап іздеу барысында мынадай логикалық тізбек ұсынылады: мұнай → энергетикалық қауіпсіздік → дипломатия → геосаяси мүдделер → жасыл энергетика мен сутегі → жаңа Қазақстан-Германия серіктестігі.

Энергетика – Қазақстан-Германия дипломатиясының құралы. Мұнайды бұл бөлімде экономикалық статистика ретінде емес, дипломатиялық құрал ретінде қарастыру қажет. Қазақстан Еуропамен байланысын нығайту мақсатында шикізат жеткізу арқылы саяси серіктестікке жол ашады, Германия өзінің энергетикалық қауіпсіздігін әртараптандыру арқылы жаңа дипломатиялық қатынастар құрады.

Бұл процестің көрнекті мысалы - PCK Schwedt зауытына қазақстандық мұнайдың жеткізілуі. 2023 жылы ресейлік шикі мұнайға салынған эмбаргодан кейін Қазақстан алғаш рет Атырау-Самара-Дружба маршруты бойынша Schwedt-ке жеткізе бастады, ал 2024 жылы 1,5 миллион, 2025 жылы 2,146 миллион тонна жеткізіліп, өсім 44 пайызға жетті [3]. Зауыт Берлин мен Бранденбург өңірінің жанар-жағармайын өндіруші, ол өңір тұтынатын өнімдердің шамамен 90 пайызын береді, сондықтан қазақстандық жеткізілімдер федералдық үкімет үшін өңірлік тұрақтылықтың саяси мәселесіне айналды [3].

Осы мысал энергетикалық тәуелділіктің халықаралық саясатқа әсерін айқын көрсетеді. Берлин PCK акцияларының бақылау пакетін 2022 жылдан бері федералдық қамқорлыққа алу арқылы энергетикалық инфрақұрылымның саяси бақылауда қалуын қамтамасыз етті [4]. Қазақстан тарапында мұнай жеткізілімдері Германиямен жоғары деңгейлі саяси контактілердің (министрлік консультациялар, Президент сапарлары) мазмұнды тақырыбына айналып, екіжақты дипломатиялық күн тәртібіне экономикалық балама емес, стратегиялық сенім элементін енгізді [5].

Алайда 2026 жылғы мамырда Ресейдің Дружба арқылы транзитті тоқтатуы бұл бағыттың осалдығын ашты. Зауыт мұнайының шамамен 17

пайызы қазақстандық үлесті құрады, ал Германия Гданьск пен PERN құбыры арқылы балама маршрут ұйымдастыруға мәжбүр болды [4]. Бұл эпизод саясаттану тұрғысынан маңызды қорытынды береді. Энергетикалық дипломатия нәтижелі болуы үшін тек шикізат бар болуы жеткіліксіз - жеткізу жолдарының саяси тұрақтылығы да қажет. Яғни энергетикалық қауіпсіздік дипломатияның нысанасы ғана емес, оның шарты да болуы қажет.

Германияның Қазақстанға қатысты энергетикалық дипломатиясы.

Германия Қазақстанмен энергетикалық байланысын кеңейтуді тек сауда мүддесімен шектемейді, бұл оның жүйелі сыртқы саясат бағытының бір бөлігі. Бірінші құрал институционалды энергетикалық диалог: екі ел үкіметтері арасындағы консультациялар, Германияның Орталық Азия жөніндегі стратегиясы және ЕО-ның Орталық Азия стратегиясы аясындағы үш тарапты форматтар энергетиканы тұрақты саяси күн тәртібіне айналдырды [2]. ГФР Сыртқы істер министрлігі сутегі дипломатиясын ресми бағыт ретінде жариялап, үшінші елдермен жасыл сутегі ынтымақтастығын сыртқы саясаттың жаңа бағыты ретінде дамытуда [6].

Екінші құрал технологиялық және инвестициялық ынтымақтастық. Германия энергетикалық трансформацияда (Energiewende) әлемдік көшбасшы ретінде өз технологияларын жел станциясы компоненттері, электролиз жабдықтары, энергия тиімділігі шешімдері дипломатиялық ықпал құралы ретінде пайдаланады [6]. Қазақстанға келсек, бұл қатынас германдық компаниялардың қазақстандық нарыққа кіруіне жол ашып, екі ел арасындағы экономикалық байланысты тереңдетеді.

Үшінші құрал - гуманитарлық-институционалдық дипломатия. Германия ақпараттық орталықтарының (DWIH) желісі, жоғары оқу орындары мен зерттеу институттары арасындағы ынтымақтастық энергетикалық байланысты «жоғарыдан» ғана емес, қоғам деңгейінде де нығайтады [5]. Бұл энергетикалық дипломатияның жұмсақ күші элементі ретінде жұмыс істейді. «Германия Қазақстанмен неге энергетикалық байланысын кеңейтеді?» деген сұраққа жауап мынада: Ресей-Украина соғысынан кейін Германия өзінің энергия импортындағы структуралық тәуелділігін жойып, орнына саяси тұрғыдан болжамды әрі технологиялық тұрғыдан толықтыратын серіктестер іздеді [2]. Қазақстан бұл бағыттағы сенімді әрі әлеуетті серіктес ретінде қарастырыла алады. Еліміз стратегиялық маңызы бар шикізат ресурстарының тұрақты қорымен қатар, жаңартылатын энергетиканы дамыту үшін елеулі әлеуетке ие. Сонымен бірге мемлекеттің көпвекторлы сыртқы саясаты әртүрлі халықаралық акторлармен теңгерімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Қазақстанның Еуропа мен Азияны байланыстыратын стратегиялық географиялық орналасуы оның транзиттік, энергетикалық және геосаяси маңызын арттырып, халықаралық серіктестік үшін тартымды әріптес ретіндегі позициясын күшейтеді.

Жасыл энергетика: жаңа дипломатиялық бағыт. Энергетикалық дипломатияның ең айқын жаңалығы - жасыл бағыттың пайда болуы. Германия өзінің энергетикалық трансформация саясатын (Energiewende) сыртқы

саясатпен ұштастырып, ұлттық сутек стратегиясында импорттық сутегінің маңыздылығын ресми түрде мойындады [6]. Бұл стратегиялық шешім Германияға жаңа дипломатиялық бастамаларға жол ашты: сутегін өндіретін үшінші елдермен ынтымақтастық бірлескен жобалар деңгейінде ғана емес, мемлекеттер арасындағы стратегиялық сенім деңгейінде дамуы тиіс, өйткені ұзақ мерзімді жеткізілім кепілдіктері тек саяси тұрақтылық жағдайында мүмкін.

Қазақстан бұл бағытта айрықша әлеуетке ие. Маңғыстау және оңтүстік өңірлерінің табиғи-климаттық жағдайлары жел және күн энергетикасын дамытуға қолайлы. Осы ресурстық база жаңартылатын энергия көздерінен электр энергиясын өндірудің өзіндік құнын төмендетуге мүмкіндік беріп, Қазақстанның еуропалық жеткізушілермен салыстырғанда бәсекелік артықшылықтарын күшейте алады.[5].

Қазақстан 2060 жылға қарай көміртегтік нейтралдылыққа қол жеткізу және сутек энергетикасын дамыту тұжырымдамаларын қабылдап, өз кезегінде бұл бағытты сыртқы саяси әртараптандыру құралы ретінде пайдалануда.

Осы бағыттың басты көрсеткіші HYRASIA ONE жобасы. Оны тек инфрақұрылымдық жоба ретінде емес, екі ел арасындағы жаңа дипломатиялық ынтымақтастықтың мысалы ретінде түсіну керек: жоба неміс компаниясы (SVEVIND) мен Қазақстан мемлекеті арасындағы стратегиялық келісім негізінде дамып, оған Қазақстан Президентінің қатысуымен қол қойылған инвестициялық келісім саяси баға берді [7]. Жоба Маңғыстау облысында жасыл сутегі мен аммиак өндіруді көздеп, өнімнің басым бөлігі Еуропа нарығына экспортталады [7].

HYRASIA ONE мысалында энергетикалық дипломатияның жаңа сипаты көрінеді. Бұрын шикізат ағындары дипломатиялық қатынастың нысаны болса, енді керісінше дипломатиялық сенім инвестициялық жобаларға бағытталған. Технология мен инвестиция арқылы ықпал ету арқылы Германия Қазақстанның энергетикалық жүйесіне ұзақмерзімді түрде енеді, ал Қазақстан Еуропамен байланыстарын жаңа климаттық деңгейге шығарады. Жобаға қатысты су ресурстары мен дала экожүйесі жөніндегі экологиялық пікірталастар жасыл дипломатияның маңызды сынағына айналып отыр. Сондықтан оның табысы технологиямен қатар экологиялық стандарттар мен ашық қоғамдық диалогқа да тәуелді [8].

Сонымен, жасыл энергетика Қазақстан–Германия қатынасында экономикалық жоба ғана емес жаңа дипломатиялық байланыстарды қалыптастыратын бағытқа айналып келеді. Ол екі елге ортақ тақырыптық кеңістік климаттық дипломатия ашып, қатынастарды шикізаттық сипаттан стратегиялық серіктестік сипатына қарай жылжытады.

Геосаяси өлшем. Энергетикалық дипломатияны тек энергия ресурстарының экспорты мен импортына негізделген экономикалық ынтымақтастық ретінде қарастыру жеткіліксіз. Оның қазіргі халықаралық саясаттағы маңызы энергетикалық ресурстардың экономикалық құндылығымен қатар, ұлттық қауіпсіздікке, сыртқы саяси маневрге және

геосаяси ықпалға әсер етуімен айқындалады. Осы тұрғыдан Қазақстан мен Германия арасындағы энергетикалық дипломатияны Еуропаның энергетикалық қауіпсіздігі, жеткізілімдерді әртараптандыру, Қазақстанның көпвекторлы саясаты және Орталық Азияның геосаяси маңызының артуы аясында қарастыру қажет.

Біріншіден, Ресей-Украина соғысы Еуропаның энергетикалық қауіпсіздік парадигмасын өзгертті. 2022 жылдан кейін энергия қауіпсіздігі жеткізілім көлемімен қатар, оның шығу көзі, тасымалдау бағыттары және саяси тұрақтылығымен байланысты стратегиялық мәселеге айналды. Осыған байланысты Еуропалық Одақ энергия жеткізілімдерін әртараптандыруға және жаңа ұзақ мерзімді серіктестер қалыптастыруға басымдық берді [2]. Бұл Қазақстан сияқты энергетикалық әлеуеті жоғары мемлекеттердің Еуропаның энергетикалық дипломатиясындағы маңызын арттырды.

Екіншіден, Германияның энергетикалық жеткізілімдерді әртараптандыру саясаты Қазақстанмен ынтымақтастықтың маңызын күшейтті. Қазақстанның мұнай қоры, жаңартылатын энергетика әлеуеті және географиялық орналасуы оны Германия үшін дәстүрлі көмірсутек ресурстары мен төмен көміртекті энергетиканы байланыстыратын әлеуетті серіктес ретінде сипаттайды [6]. Сондықтан екіжақты энергетикалық ынтымақтастық коммерциялық мүдделермен қатар, Германияның энергетикалық тұрақтылығын арттыруға бағытталған стратегиялық сипатқа ие.

Үшіншіден, энергетикалық дипломатия Қазақстанның көпвекторлы сыртқы саясатының маңызды элементі болып табылады. Ресей, Қытай, Еуропалық Одақ және басқа да серіктестермен байланыстарды қатар дамыту Қазақстанға сыртқы экономикалық және стратегиялық тәуелділіктерді теңгеруге мүмкіндік береді [5]. Осы тұрғыдан Германиямен энергетикалық ынтымақтастық Қазақстанның Еуропамен экономикалық және технологиялық байланыстарын кеңейтудің бір бағыты ретінде көрінеді.

Төртіншіден, Орталық Азияның халықаралық маңызының артуы энергетикалық дипломатияның өңірлік сипатын күшейтті. Еуропалық Одақтың аймаққа қатысты саясаты энергетикамен қатар көлік-логистика, инвестиция, климат және стратегиялық коммуникация бағыттарын қамтиды. Бұл ретте Global Gateway, Транскаспий халықаралық көлік бағыты (Middle Corridor) және жаңартылатын энергетика саласындағы ынтымақтастықтың маңызы артып отыр [2]. Қазақстан өзінің ресурстық әлеуеті, Каспийге шығуы және көлік-логистикалық орналасуы арқылы осы үдерістің маңызды қатысушысы болып табылады.

Осы факторлардың тоғысуы энергетикалық дипломатияның экономикалық қана емес, геосаяси құрал екенін көрсетеді. Энергетикалық өзара тәуелділік мемлекеттердің сыртқы саяси байланыстарына, серіктестерді таңдауға және стратегиялық тәуекелдерді басқаруға ықпал етеді. Қазақстан–Германия энергетикалық ынтымақтастығы дәстүрлі мұнай жеткізілімінен жаңартылатын энергия мен жасыл сутегі саласындағы жаңа серіктестікке қарай кеңеюде.Демек, энергетикалық дипломатия екі ел арасындағы қазіргі

энергетикалық байланыстарды сақтаумен қатар, жаңа стратегиялық серіктестіктерді қалыптастыратын сыртқы саяси механизм ретінде сипатталады.

Қорытынды. Жүргізілген талдау негізінде мынадай негізгі қорытындыға келуге болады. Қазақстан-Германия энергетикалық дипломатиясы дәстүрлі мұнай ынтымақтастығынан біртіндеп жасыл энергетика мен жасыл сутегі сияқты жаңа бағыттарға кеңеюде. Бұл өзгеріс тек энергетикалық нарықтардың трансформациясын емес, Қазақстан мен Германияның сыртқы саяси және геосаяси мүдделерінің жаңа форматта тоғысуын көрсетеді.

PCK Schwedt мысалында мұнай нақты дипломатиялық құралға айналды: шикізат ағыны екіжақты саяси диалогты жандандырып, энергетикалық қауіпсіздік күн тәртібін екі ел деңгейінде де жүйелі сыртқы саясат мәселесіне көтерді. HYRASIA ONE мысалында жасыл сутегі болашақтың стратегиялық бағыты ретінде қалыптасып, технология, инвестиция және климаттық дипломатия арқылы екі жақтың ықпал аймағын кеңейтуде. Геосаяси өлшемде екі мемлекеттің мүдделерінің түйісуі - Германияның жеткізушілерді әртараптандыруы мен Қазақстанның көпвекторлы дипломатиясы - бұл серіктестіктің ұзақмерзімді сипатын айқындайды.

Қазақстан–Германия энергетикалық қатынастары дәстүрлі мұнай жеткізілімінен жасыл энергетика мен сутегі саласындағы ұзақ мерзімді серіктестікке қарай өзгеріп келеді. Германия үшін Қазақстан энергия көздерін әртараптандыруға және жасыл технологияларды дамытуға мүмкіндік беретін серіктес болса, Қазақстан үшін Германия инвестиция, технология және еуропалық нарыққа шығу тұрғысынан маңызды. Сондықтан энергетикалық дипломатия екі елдің экономикалық мүдделерін ғана емес, стратегиялық және саяси ынтымақтастығын да күшейтетін құралға айналып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Goldthau A., Sitter N. A Liberal Actor in a Realist World: The European Union Regulatory State and the Global Political Economy of Energy. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 240 p.

2. European Commission. REPowerEU Plan. – Brussels: COM(2022) 230 final; Auswärtiges Amt. Mittelstrategie der Bundesregierung. – Berlin, 2023.

3. Reuters. Russia to halt Kazakhstan's oil flows to Germany via Druzhba pipeline. – 21.04.2026; DW. Russia to block Kazakh oil flows to Germany via key pipeline. – 22.04.2026.

4. Oilprice.com. Germany Scrambles for Polish Oil Route as Russia Halts Druzhba Flows. – 28.04.2026.

5. Министерство иностранных дел Республики Казахстан. Материалы казахстанско-германского сотрудничества. – Астана, 2024–2026.

6. Bundesregierung. Nationale Wasserstoffstrategie der Bundesrepublik Deutschland. – Berlin, 2020 (aktualisierte Strategie 2023); Auswärtiges Amt. Wasserstoff-Diplomatie der Bundesregierung. – Berlin, 2023.

7. SVEVIND Energy Group / Hyrasia One. Project materials and investment agreement (Astana, October 2022). – Dresden/Aktau, 2022–2025.

8. Rosa Luxemburg Stiftung. Hyrasia One: Kazakhstan's Green Hydrogen Mega-Project. – 2026; Times of Central Asia. Environmentalists Urge Relocation of Hyrasia One. – 11.07.2025.

АҚШ-ТЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ГЕОСАЯСИ СТРАТЕГИЯСЫ: ҚЫТАЙ ЫҚПАЛЫНА ҚАРСЫ ТЕПЕ-ТЕҢДІК ІЗДЕУ

Сұлтанғалиева Индира Сұлтанғалиқызы

Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
e-mail: sultangalievaindira03@gmail.com
(Астана, Қазақстан)
Ғылыми жетекшісі – Жанбулатова Р.С.

Түйін. Мақалада АҚШ пен Қытайдың Орталық Азиядағы геосаяси стратегиялары 2023–2026 жылдардағы деректер негізінде салыстырмалы талданады. Қытай BRI 2.0 бастамасы арқылы экономикалық ықпалын кеңейтсе, АҚШ C5+1 платформасы, сыни минералдар және цифрлық технологиялар арқылы аймақтағы позициясын нығайтуда. Зерттеу неореализм, неолиберализм және конструктивизм теорияларының гибридті тәсіліне негізделген.

Түйін сөздер: *Орталық Азия, геосаяси бәсекелестік, АҚШ, Қытай, C5+1, Бір белдеу бір жол, көпвекторлы саясат, сыни минералдар.*

Аннотация. На основе данных 2023–2026 гг. проводится сравнительный анализ геополитических стратегий США и Китая в Центральной Азии. Китай через BRI 2.0 расширяет экономическое влияние, тогда как США укрепляют позиции посредством платформы C5+1, партнёрства по критическим минералам и цифровых технологий. Исследование опирается на гибридный подход неореализма, неолиберализма и конструктивизма.

Ключевые слова: *Центральная Азия, геополитическая конкуренция, США, Китай, C5+1, Один пояс один путь, многовекторная политика, критические минералы.*

Abstract. Based on 2023–2026 data, the article compares the geopolitical strategies of the United States and China in Central Asia. China expands its economic influence through BRI 2.0, while the United States strengthens its position via the C5+1 platform, critical-minerals partnerships, and digital technologies. The study relies on a hybrid neorealist, neoliberal, and constructivist approach.

Keywords: *Central Asia, geopolitical competition, USA, China, C5+1, Belt and Road Initiative, multi-vector policy, critical minerals.*

Кіріспе. XXI ғасырда Орталық Азияның геосаяси маңызы айтарлықтай артты: аймақ бай энергетикалық ресурстарға ие және Азия мен Еуропаны жалғайтын транзиттік дәліздердің торабы болып табылады [1]. Бұл артықшылықтар аймақты АҚШ пен Қытай арасындағы геосаяси бәсекелестіктің аренасына айналдырды. Қытай үшін Орталық Азия

энергетикалық қауіпсіздік, BRI жобаларының өзегі және Шыңжаңды тұрақтандыру буфері болса, АҚШ үшін бұл — Ресей мен Қытай ықпалын теңестіру және «жұмсақ күш» арқылы ұзақ мерзімді ықпал орнату алаңы [2]. 2023–2026 жылдары бәсекелестік сапалық жаңа деңгейге көтерілді: Қытай Сиань саммитінде 7 млрд доллар инвестиция жариялады [3], АҚШ алғаш рет С5+1 бас деңгейлі саммитін өткізді, ал 2025–2026 жылдары сыни минералдар меморандумы мен Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы құрылысы жаңа кезеңнің белгісіне айналды [4, 5]. Зерттеудің мақсаты — екі державаның стратегияларын салыстыра отырып, аймақ елдерінің тепе-теңдік іздеу тәжірибесін анықтау.

Зерттеу әдістері. Зерттеу жүйелік тәсіл, салыстырмалы саясат талдауы және дискурс-талдау негізінде жүргізілді. Эмпирикалық деректер көзі — АҚШ Мемлекеттік департаменті, Қытай СІМ, ХВҚ, Дүниежүзілік банк және халықаралық ғылыми басылымдар (Foreign Affairs, Journal of Eurasian Studies) материалдары. Теориялық негіз ретінде неореализм (Миршаймер), неолиберализм (Кеохейн, Най) және конструктивизм (Вендт) теорияларының гибридті тәсілі қолданылды.

Зерттеу нәтижелері. Талдау көрсеткендей, екі держава да үш деңгейде — реалистік, институционалдық және идеялық деңгейде — әрекет етеді (1-кесте). АҚШ стратегиясы «жұмсақ күштен ақылды күшке» бағытында дамыды: 2025 жылғы С5+1 саммитінде жасыл энергетикаға 500 млн доллар климаттық қор, сыни минералдар меморандумы, Digital Resilience Centers және Fulbright бағдарламасы бойынша 200 жаңа грант бекітілді [4]. Қауіпсіздік саласында Border Security Partnership (40 млн доллар) және «Дала қыраны» жаттығулары жүргізілді [6, 7]. Қытай стратегиясы BRI 2.0 кезеңіне көшті: 2013–2025 жылдары жалпы инвестиция 85 млрд доллардан асты [8], Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы 2026 жылы құрылысқа кірісті [9], ал Digital Silk Road 2.0 аясында Huawei 5G желісі кеңейтілуде [10]. Орталық Азия елдері көпвекторлы саясатты «бейтараптықтан» «стратегиялық пайда табуға» дейін дамытты: Қазақстан аралас цифрлық модель (Huawei+Microsoft) арқылы теңгерімді ұстанымын көрсетсе [11, 12, 13], Өзбекстан американдық технология хабы мен қытайлық инвестицияны қатар дамытуда [14, 15], ал Қырғызстан мен Тәжікстан қаржылық тәуелділік пен қауіпсіздік теңдестіру арасында қалып отыр [16, 17]. Энергетика саласында Орталық Азия–Қытай газ құбырының D тармағы 2024 жылы іске қосылып, жылына қосымша 30 млрд текше метр газ жеткізуді қамтамасыз етті, ал жалпы төрт тармақтан тұратын жүйе жыл сайын 85 млрд текше метр газ тасымалдайды [19]; бұл Қытайдың энергетикалық қауіпсіздігін нығайтумен қатар, Түрікменстан мен Қазақстан үшін тұрақты экспорт нарығын қамтамасыз етуде.

1-кесте. АҚШ пен Қытайдың Орталық Азиядағы стратегияларының салыстырмалы талдауы (2023-2026 жж.)

Параметр	АҚШ (С5+1)	Қытай (BRI 2.0)

Негізгі тәсіл	Дипломатиялық платформа + жұмсақ күш	Инфрақұрылымдық инвестиция + экономикалық тәуелділік
Инвестиция көлемі	~500 млн $ (климаттық қор, 2025)	>85 млрд $ (2013–2025)
Қауіпсіздік	Border Security Program (40 млн $), «Дала қыраны» жаттығулары	ШЫҰ аясындағы ынтымақтастық, Тәжікстандағы база
Цифрлық бастама	Digital Resilience Centers (Google, Microsoft)	Digital Silk Road 2.0: Huawei 5G, «ақылды қалалар»
2025–2026 жаңалығы	Сыни минералдар меморандумы; C5+1+ЕО трилог форматы	Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржолы құрылысы

Дереккөз: [4, 8, 10, 19] деректері негізінде автормен құрастырылған.

Аймақ елдерінің екі державамен ынтымақтастығы бірдей қарқында дамымайды (2-кесте). Қазақстан теңгерімді ұстанымның ең табысты үлгісін көрсетсе, Өзбекстан аймақтық экономикалық орталыққа айналуда. Ал Қырғызстан мен Тәжікстан үшін қаржылық тәуелділік пен қауіпсіздік мүддесін теңестіру негізгі сын-қатер болып қалуда, Түрікменстан болса конституциялық бейтараптық мәртебесіне сай екі державадан да қашықтық сақтайды.

2-кесте. Орталық Азия елдерінің АҚШ пен Қытаймен ынтымақтастығы (2025–2026 жж.)

Мемлекет	Қытаймен ынтымақтастық	АҚШ-пен ынтымақтастық
Қазақстан	15 инфрақұрылымдық жоба; сауда 41 млрд $ (2025)	C5+1 жетекшісі; сыни минералдар меморандумы
Өзбекстан	ТШИ 13 млрд $ (2025); ҚҚӨ теміржолы	American-Uzbek Technology Hub
Қырғызстан	Сыртқы қарыздың 45%+ үлесі	Border Security қолдауы
Тәжікстан	Қауіпсіздік базасы (Вахан өңірі)	Counter-Terrorism ынтымақтастығы
Түрікменстан	Газ экспортының негізгі сатып алушысы	Транскаспий газ құбыры келіссөздері

Дереккөз: [8, 11, 14] және ресми статистика негізінде автормен құрастырылған.

Зерттеу нәтижелерін талқылау. Зерттеу нәтижелері бәсекелестіктің «экономикадан технологияға» ауысу тенденциясын көрсетеді: 5G, деректер суверенитеті және сыни минералдар (литий, кобальт, уран, сирек жер

металдары) жаңа стратегиялық фронтқа айналды [4, 10]. Бұл ресурстар жасыл энергетика мен әскери технологиялар үшін стратегиялық маңызға ие болғандықтан, АҚШ пен Қытай арасындағы бәсекелестік дәстүрлі энергетикадан технологиялық тізбектерге қарай ойысуда. Аймақ елдері бірде-бір держава жағына толық шықпай, екеуімен де белсенді ынтымақтастықты ұштастыруда, дегенмен Қырғызстан мен Тәжікстанның Қытайға қарызы жоғары болуы теңдестіру мүмкіндігін шектейді [17, 18]. Зерттеудің шектеуі — инвестиция мен қарыз шарттарының, сондай-ақ жасырын қауіпсіздік келісімдерінің толық ашылмауы, бұл болашақ зерттеулер үшін бағыт болып қала береді.

Қорытынды. 2023–2026 жылдардағы АҚШ–Қытай бәсекелестігі энергетикадан цифрлық инфрақұрылым, сыни минералдар және когнитивтік кеңістікке (нарратив, білім беру, мәдениет) ұласты. Орталық Азия елдері көпвекторлы саясатты «бейтараптықтан» «стратегиялық пайда табуға» дейін дамыта отырып, державалар бәсекелестігін өз мүддесіне пайдалануды үйренуде. Теориялық тұрғыдан аймақтағы жағдайды толық түсіну үшін неореализм, неолиберализм және конструктивизмнің гибридті тәсілі қажет, себебі бірде-бір теория аймақтық шындықты жеке-дара сипаттай алмайды. Болашақ зерттеулер аймақ елдерінің ішкі саяси үдерістері мен қарыз дипломатиясының ұзақ мерзімді салдарын, сондай-ақ цифрлық инфрақұрылым бәсекесінің ақпараттық суверенитетке әсерін тереңірек қарастыруы тиіс.

Әдебиеттер:

1. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. — New York: Basic Books, 1997. — 240 p.
2. Mearsheimer J. The Tragedy of Great Power Politics. — New York: W.W. Norton & Company, 2014. — 592 p.
3. Xinhua News Agency. China-Central Asia Summit Declaration, Xian, May 2023 [Электрондық ресурс]. — URL: https://www.xinhua.org (қаралған күні: 15.01.2026).
4. U.S. Department of State. C5+1 Summit Joint Statement and Critical Minerals MOU, 2025 [Электрондық ресурс]. — URL: https://www.state.gov/c5plus1 (қаралған күні: 10.01.2026).
5. White House. C5+1 and EU Trilogue Format Proposal, February 2026. — Washington, 2026.
6. CENTCOM. Border Security Partnership Program: Annual Summary 2025. — Tampa, FL, 2025. — 38 p.
7. Pentagon Press Release. U.S. Secretary of Defense Remarks at the C5+1 Security Dialogue, Tashkent, March 2025. — Washington, 2025.
8. Asian Development Bank. China's Investment in Central Asia: Trends and Outlook 2025. — Manila: ADB, 2025. — 84 p.
9. Xinhua News Agency. China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Construction Launch, January 2026 [Электрондық ресурс]. — URL: https://www.xinhua.org (қаралған күні: 20.02.2026).
10. Rühlig T. The Digital Silk Road in Central Asia: Strategic Implications // SIPRI Policy Brief. — Stockholm: SIPRI, 2025. — 22 p.

11. Kazakh Invest. Қазақстан мен Қытай арасындағы инфрақұрылымдық жобалар жөніндегі есеп, 2025. — Астана, 2025.
12. U.S. Department of State. Kazakhstan-USA Critical Minerals Memorandum of Understanding, 2025. — Washington, D.C., 2025.
13. Digital Kazakhstan Agency. Цифрлық инфрақұрылымның аралас моделі туралы есеп, 2025. — Астана: ЦДИАӨМ, 2025.
14. UzReport. China FDI Inflows into Uzbekistan: Record Levels in 2025. — Tashkent, 2025.
15. U.S. Embassy Tashkent. American-Uzbek Technology Hub Annual Report, 2025. — Tashkent, 2025.
16. Kassenova N. China's Security Presence in Central Asia: New Dynamics // Journal of Eurasian Studies. — 2025. — Vol. 16, № 2. — P. 112–129.
17. IMF. Kyrgyz Republic and Tajikistan: Debt Composition and External Sustainability Review, 2025. — Washington: IMF, 2025.
18. IMF. Central Asia Debt Sustainability and External Financing Report, 2025. — Washington: IMF, 2025.
19. CNPC. Central Asia–China Gas Pipeline System: Annual Operational Report. — Beijing: CNPC, 2025.

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СИРЕК МЕТАЛДАР МЕН МИНЕРАЛДАР ТӨҢІРЕГІНДЕГІ ГЕОСАЯСИ ТАРТЫС: ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРНЫ

Инирбаев Б.Д., Медеубаева Ж.М.

Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
e-mail: inirbaev.bekzat@gmail.com
(Астана, Қазақстан)

Түйін: Мақалада сирек металдар мен сыни минералдар төңірегіндегі қазіргі геосаяси бәсеке және Қазақстанның осы үдерістегі орны талданады. Қытайдың өңдеу тізбегіндегі басымдығы, АҚШ пен Еуропалық Одақтың әртараптандыру стратегиялары және «С5+1» форматының рөлі қарастырылады. Қазақстан үшін басты міндет – шикізат өндіруден өңдеуге және қосылған құн жасауға көшу, ал өңірлік үйлестіру Орталық Азияның келіссөздегі салмағын арттыратыны негізделеді.
Кілт сөздер: сирек металдар, сыни минералдар, геосаясат, «С5+1», Қазақстан.

Аннотация: В статье анализируется современное геополитическое соперничество вокруг редких металлов и критических минералов и место Казахстана в нём. Рассматриваются доминирование Китая в переработке, стратегии диверсификации США и ЕС, роль формата С5+1. Обосновывается, что ключевая задача Казахстана – переход от добычи сырья к переработке и созданию добавленной стоимости, а региональная координация усиливает переговорные позиции Центральной Азии.
Ключевые слова: редкие металлы, критические минералы, геополитика, «С5+1», Казахстан.

Abstract: The article examines the current geopolitical rivalry over rare metals and critical minerals and Kazakhstan's place in it. It considers China's dominance in processing, the diversification strategies of the United States and the European Union, and the role of the C5+1

format. The author argues that Kazakhstan's key task is to move from extraction to processing and value addition, while regional coordination strengthens Central Asia's bargaining position.
Keywords: rare metals, critical minerals, geopolitics, C5+1, Kazakhstan.

Энергетикалық көшу, көлікті электрлендіру, аккумулятор мен жартылай өткізгіш технологиялары, қорғаныс өнеркәсібі, цифрлық инфрақұрылым және жасанды интеллекттің дамуы сирек металдар мен сыни минералдарға сұранысты айтарлықтай арттырып отыр. Соның салдарынан бұл шикізатқа қолжетімділік мемлекеттер үшін тек экономикалық емес, ұлттық қауіпсіздік мәселесіне де айналды [1; 2]. Ресурстар үшін бәсеке халықаралық қатынастар теориясында бұрыннан зерттелгенімен [3], мұнай мен газдан кейінгі «жаңа ресурстық геосаясаттың» ерекшелігі – күрес тек кен орнының өзінде емес, шикізатты өңдеу, тазарту және магнит сияқты аралық өнім өндіру тізбегін бақылауда жатыр. Мақалада «сирек жер элементтері» (17 элемент) және одан кеңірек ұғым – «сыни минералдар» (литий, кобальт, вольфрам, графит, галлий, сурьма және т.б.) бірге қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – осы бәсекенің құрылымын талдап, Қазақстанның орны мен мүмкіндіктерін айқындау.

Қазіргі тартыстың өзегі – Қытайдың өңдеу саласындағы басымдығы. Халықаралық энергетикалық агенттіктің (IEA) 2025 жылғы есебі бойынша, энергетикаға қатысты 20 стратегиялық минералдың 19-ында Қытай жетекші өңдеуші ел болып табылады, оның орташа үлесі шамамен 70%, ал сирек жер элементтерін бөлу мен тазартудағы үлесі 90%-дан асады [4]. Бұл басымдық табиғи қор көлемінен гөрі ондаған жылғы мемлекеттік қолдаудың, өндірістің шоғырлануы мен экологиялық шығыны жоғары салаларды дамытуға дайындықтың нәтижесі [5; 6]. 2025 жылғы сәуірде Қытай сирек жер элементтері мен тұрақты магниттерге лицензиялық экспорт тәртібін енгізді, ал 9 қазанда шектеулерді өңдеу технологиялары мен шетелдік компаниялармен ынтымақтастыққа дейін кеңейтті. 2025 жылғы 30 қазанда Бусандағы АҚШ пен Қытай басшыларының кездесуінен кейін қазандағы шаралардың күші бір жылға тоқтатылды, алайда сәуірде енгізілген лицензиялау жүйесі сақталды [7]. Бусаннан кейінгі экспорт деректері Пекиннің жеткізілімді серіктестер арасында іріктеп реттейтінін, яғни «бөліп билеу» үлгісіне ұқсас тәжірибені көрсетеді [8]. Демек, келісім қатерді жойған жоқ, тек уақытша бәсеңдетті.

Тәуелділікті азайту үшін Батыс елдері шикізат көздерін әртараптандыруға көшті. АҚШ 2022 жылы Minerals Security Partnership (MSP) коалициясын құрды, ал Еуропалық Одақ 2024 жылы қабылдаған Сыни шикізат туралы регламентінде (Critical Raw Materials Act) 2030 жылға қарай стратегиялық шикізаттың жылдық тұтынуының кемінде 10%-ын өз аумағында өндіру, 40%-ын өңдеу, 25%-ын қайта өңдеу және кез келген сатыда бір үшінші елге тәуелділікті 65%-дан төмен ұстау межелерін белгіледі [9]. Мұндай межелерге тек өз ресурстарымен жету мүмкін емес, сондықтан бәсеке Орталық Азия сияқты өңірлерге ауысып отыр.

Бұл бәсекеде Қазақстан Орталық Азияда ресурстық және өндірістік әлеуеті жағынан алдыңғы қатарда тұр. Өнеркәсіп және құрылыс

министрлігінің мәліметінше, елдегі 9,5 мыңнан астам кен орнының 100-ден астамында сирек және сирек жер металдары бар [10]. 2025 жылы Қарағанды облысының Қарқаралы ауданындағы «Жаңа Қазақстан» телімінде 300 метр тереңдікке дейін 20 млн тоннадан астам сирек жер металдарының болжамды ресурсы анықталғаны жарияланды, кеннің орташа құрамы шамамен 700 г/т [11; 12]. Reuters агенттігінің жазуынша, болжам расталса, Қазақстан қор көлемі бойынша тек Қытай мен Бразилиядан кейін тұрар еді [11]. Дегенмен бұл – расталмаған болжамды ресурс, оны өндіруге болатын қормен теңестіруге болмайды, ал бөлу мен тазарту қуаттарын дамыту әлі шешілуі тиіс міндет болып қалып отыр.

Бәсекенің ең көрнекті бағыты – АҚШ-тың «С5+1» форматы арқылы жүргізіп отырған саясаты. 2023 жылғы 19 қыркүйекте Нью-Йоркте өткен алғашқы «С5+1» саммитінде Орталық Азияның бес мемлекетімен Сыни минералдар жөніндегі диалог (CMD) іске қосылды; бірлескен мәлімдемеде тізбектерді әртараптандыру, өңдеудің жаңа технологиялары және өңір ішінде қосылған құн жасау атап көрсетілді [13]. Диалогтың алғашқы отырысы 2024 жылғы 8 ақпанда өтті [14]. Ж.М. Медеубаева атап көрсеткендей, АҚШ-тың 2019–2025 жылдарға арналған Орталық Азия стратегиясында сыни минералдар аталмаған, яғни бұл тақырып саяси күн тәртібіне салыстырмалы түрде жақында шықты [15]. 2025 жылғы 6 қарашада Вашингтондағы «С5+1» саммиті ынтымақтастықты декларациялардан нақты мәмілелерге көшірді [16; 17]: Қазақстан мен АҚШ сыни минералдар жөніндегі меморандумға қол қойды, ал американдық Cove Kaz Capital компаниясы «Тау-Кен Самұрық» ұлттық компаниясымен бірге Солтүстік Катпар және Жоғарғы Қайрақты вольфрам-молибден кен орындарын игеруге арналған бірлескен кәсіпорында 70% үлес алды; жобаның болжамды құны шамамен 1,1 млрд доллар, АҚШ Экспорт-импорт банкі 900 млн доллар қаржыландыру туралы ниет хатын берді [16]. Жоба жылына 12 мың тонна өнім беруге жоспарланған, бұл әлемдік өндірістің шамамен 15%-ына тең [18]. Компания басшысы Reuters-ке келісім Қытай компанияларының осы кен орнын игеруіне жол бермеуге бағытталғанын айтқан [16]. 2026 жылғы 10 маусымда Астанада өткен Диалогтың алғашқы бетпе-бет отырысында АҚШ Президентінің арнайы өкілі С. Гор Америка Құрама Штаттарының экономикалық қауіпсіздігі сыни минералдарға қолжетімділікті әртараптандыру қабілетіне байланысты екенін мәлімдеді [19].

Еуропалық Одақ – сыни минералдар бойынша Орталық Азиямен жүйелі рамка құрған екінші ірі сыртқы актор. Одақ пен Қазақстан арасындағы шикізат, аккумулятор және жасыл сутегі саласындағы өзара түсіністік меморандумы (2022) 2025–2026 жылдарға арналған жол картасымен толықтырылды [20]. 2025 жылғы 3–4 сәуірде Самарқандта өткен ЕО – Орталық Азия бірінші саммитінде тараптар қатынасты «стратегиялық серіктестік» деңгейіне көтеріп, Сыни шикізат жөніндегі ниет декларациясын қабылдады; Global Gateway аясында жалпы көлемі 12 млрд еуро инвестициялық пакет жарияланды, оның 2,5 млрд еуросы сыни шикізатты

барлау мен өндіруге, 3 млрд еуросы Транскаспий дәлізіне бағытталды [20; 21]. 2026 жылғы маусымда Қ.-Ж. Тоқаев Қазақстанның ЕО тізіміндегі сыни шикізаттың 34 түрінің 21-ін жеткізуге дайын екенін мәлімдеп, ресурстарға қолжетімділікті еуропалық инвестиция мен озық технологияға айырбастауды ұсынды [22]. Самарқандта Мемлекет басшысы Астанада сирек металдар жөніндегі өңірлік зерттеу орталығын құруды да ұсынған болатын [23].

Қытай өңірдегі белсенділігін сақтап отыр: 2025 жылғы маусымда Си Цзиньпин Қазақстанға келіп, өңір президенттерімен кездесті [16]. Сарапшылардың бағалауынша, Қырғызстан мен Тәжікстандағы маңызды пайдалы қазбаларға берілген лицензиялардың басым бөлігі қытайлық компаниялардың қолында [24]. Сонымен бірге Германия, Франция, Ұлыбритания, Жапония және Оңтүстік Корея сияқты орта державалар барлау, алғашқы инвестиция және өңдеу қуаттарын құру бағытында белсенділік танытып отыр [15]. Нәтижесінде Орталық Азия бір ғана геосаяси орталықтың ықпал аймағына емес, бәсекелес акторлардың қиылысында тұрған кеңістікке айналды. Негізгі акторлардың тәсілдері 1-кестеде салыстырылған.

1-кесте – Негізгі акторлардың сыни минералдар бойынша Орталық Азиядағы саясаты

Актор	Негізгі құрал	Негізгі құжат немесе мәміле	Қазақстан үшін мәні
АҚШ	«C5+1» форматы, Сыни минералдар жөніндегі диалог (CMD)	2025 ж. 6 қарашадағы сыни минералдар жөніндегі меморандум; вольфрам жобасы (Cove Kaz Capital, шамамен 1,1 млрд доллар)	Инвестиция мен технология, Қытайға балама нарық; бір державаға тәуелділік тәуекелі
ЕО	Global Gateway, ЕО – Қазақстан меморандумы (2022)	2025 ж. сәуірдегі Самарқанд саммиті: Сыни шикізат жөніндегі ниет декларациясы, 12 млрд еуро пакеті (оның 2,5 млрд еуросы сыни шикізатқа)	Өңдеу мен өндіріс тізбегін ел ішінде құру мүмкіндігі
Қытай	Экспорттық бақылау, лицензиялау, өңірдегі инвестициялар	2025 ж. сәуірдегі лицензиялау жүйесі (сақталған); қазандағы кеңейтілген шектеулер бір жылға тоқтатылды	Өңдеудегі басымдық; өңірде лицензиялардың басым бөлігі қытайлық компанияларда

Ескерту – автор құрастырған: [7; 16; 18; 20; 21; 24] дереккөздері негізінде.

Мұндай жағдайда Қазақстан үшін басты қатер – шикізат қосымшасы рөліне бекініп қалу. Өңірдегі мемлекеттердің жалпы үрдісі қосылған құнды ел ішінде қалдыру, яғни кен өндірумен шектелмей, концентрат, металлургия және аккумулятор компоненттері өндірісін дамыту [15]; Қазақстан да мұны өнеркәсіп саясатының басым бағыты ретінде жариялап отыр [10]. Екінші қатер – экологиялық: сирек жер элементтерін бөлу күрделі әрі қалдығы көп өндіріс,

ал өңірге ортақ су тапшылығы кен өндіру мен өңдеу кезінде күшейе түсуі мүмкін [15]. Үшінші қатер – әр мемлекеттің ірі корпорациялармен және державалармен жеке-жеке келіссөз жүргізуі. Бұл тұрғыда Аргентина, Боливия және Чили құрған «Литий үшбұрышы» тәжірибесі келіссөздегі ұжымдық позицияны күшейтудің үлгісі ретінде зерттеуге тұрарлық [15]. Өзбекстан Президенті 2025 жылғы қарашада «С5+1» аясында инвестицияларды үйлестіретін қаржы құралын және кен өндіру мен өңдеуді өңірлік тәсілмен басқаратын арнайы комитет құруды ұсынды [25]. Қазіргі кезде «С5+1» – өңірдің ортақ ұстанымын ұсына алатын ең институттанған алаңдардың бірі, алайда оның бастамашысы – сыртқы держава, сондықтан ортақ ұстанымды қалыптастыру үшін Орталық Азия мемлекеттерінің өзара алдын ала үйлестіру тетігі қажет.

Қорытындылай келе, сирек металдар мен минералдар төңірегіндегі тартыс – АҚШ пен Қытай арасындағы жаһандық бәсекенің ресурстық өлшемі, бірақ Қазақстан бұл үдерістің жай объектісі емес, өз мүддесін алға жылжыта алатын субъект. Оның орны төрт жағдайға байланысты. Біріншіден, ресурстық әлеуетті халықаралық стандарттар бойынша расталған қорға айналдыру қажет. Екіншіден, АҚШ, ЕО, Қытай және орта державалармен серіктестікті біреуіне тәуелді болмайтындай тепе-теңдікпен жүргізген дұрыс. Үшіншіден, басымдық шикізат экспортына емес, өңдеуге, технологиялар трансфертіне, кадр даярлауға және экологиялық жауапкершілікке берілуі тиіс. Төртіншіден, «С5+1» мен ЕО – Орталық Азия сияқты алаңдарды өңірдің ортақ ұстанымын ілгерілету құралына айналдыру Орталық Азияның келіссөздегі салмағын арттырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Bazilian M.D. The mineral foundation of the energy transition // The Extractive Industries and Society. – 2018. – Vol. 5, No. 1. – P. 93–97.

2. Overland I. The geopolitics of renewable energy: Debunking four emerging myths // Energy Research & Social Science. – 2019. – Vol. 49. – P. 36–40.

3. Klare M.T. Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict. – New York: Metropolitan Books, 2001.

4. International Energy Agency. Global Critical Minerals Outlook 2025. – Paris: IEA, 2025. – URL: https://www.iea.org/reports/global-critical-minerals-outlook-2025

5. Klinger J.M. Rare Earth Frontiers: From Terrestrial Subsoils to Lunar Landscapes. – Ithaca: Cornell University Press, 2017.

6. Hurst C. China's Rare Earth Elements Industry: What Can the West Learn? – Washington, DC: Institute for the Analysis of Global Security, 2010.

7. China Pauses Some Rare Earth Export Curbs While Retaining Levers of Control // Foundation for Defense of Democracies. – 12.11.2025. – URL: https://www.fdd.org/analysis/2025/11/12/china-pauses-some-rare-earth-export-curbs-while-retaining-levers-of-control/

8. Chinese Export Management of Rare Earths since the Busan Accord // Global Trade Alert. – 2026. – URL: https://globaltradealert.org/reports/divide-and-rule

9. Regulation (EU) 2024/1252 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials // Official Journal of the European Union. – 03.05.2024. – L 2024/1252.

10. Astana Hosted C5+1 Critical Minerals Dialogue // gov.kz. – 2026. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-washington/press/news/details/1238657?lang=en

11. Gordeyeva M. Kazakhstan says it has discovered 20 million ton rare earth metals deposit // Reuters. – 2025. – URL: https://www.yahoo.com/news/kazakhstan-says-discovered-20-million-122753580.html

12. Pokidaev D. Kuirektykol Deposit May Elevate Kazakhstan to Global Leader in Rare-Earth Reserves // The Times of Central Asia. – 2025. – URL: https://timesca.com/kuirektykol-deposit-may-elevate-kazakhstan-to-global-leader-in-rare-earth-reserves/

13. C5+1 Leaders' Joint Statement // The White House. – 2023. – URL: https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/09/21/c51-leaders-joint-statement/

14. Inaugural C5+1 Critical Minerals Dialogue Among the United States and Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan // U.S. Department of State. – 08.02.2024. – URL: https://www.state.gov/inaugural-c51-critical-minerals-dialogue-among-the-united-states-and-kazakhstan-the-kyrgyz-republic-tajikistan-turkmenistan-and-uzbekistan/

15. Медеубаева Ж. Формат С5+1 как площадка для отстаивания общерегиональной позиции в сфере редкоземельных ресурсов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2026.

16. Standish R. Trump And Central Asia Reach Critical Minerals Deal At Washington Summit // RFE/RL. – 07.11.2025. – URL: https://www.rferl.org/a/central-asia-trump-critical-minerals-diplomatic-deals-summit/33583397.html

17. Washington Shifts C5+1 From Diplomacy to Deals // The Times of Central Asia. – 10.11.2025. – URL: https://timesca.com/washington-shifts-c51-from-diplomacy-to-deals/

18. US signs MOUs on Central Asian critical minerals, secures stake in strategic deposit // S&P Global Commodity Insights. – 07.11.2025. – URL: https://www.spglobal.com/commodity-insights/en/news-research/latest-news/metals/110725-us-signs-mous-on-central-asian-critical-minerals-secures-stake-in-strategic-deposit

19. US officials avid in commitment to Central Asia critical minerals at Astana meeting // bne IntelliNews. – 10.06.2026. – URL: https://www.intellinews.com/us-officials-avid-in-commitment-to-central-asia-critical-minerals-at-astana-meeting-447903/

20. EU – Central Asia Summit: Factsheet. – Brussels: European Commission, April 2025. – URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/attachment/881028/EU-Central%20Asia_Factsheet_2025-04.pdf

21. Popławski M. EU–Central Asia summit in Samarkand: the economy comes first // OSW Analyses. – 09.04.2025. – URL: https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2025-04-09/eu-central-asia-summit-samarkand-economy-comes-first

22. Interfax-Kazakhstan. Tokayev: Kazakhstan ready to supply European partners with 21 of the 34 EU-listed critical raw materials. – 24.06.2026. – URL: https://ns.interfax.kz/en/news/80854

23. European Commission President Congratulates Tokayev on Discovery of Rare Earth Metals Deposit // Fergana Agency. – 2025. – URL: https://en.fergana.agency/news/137336/

24. Central Asia could help the West break its dependence on China's critical minerals // The Hill. – URL: https://thehill.com/opinion/4434965-central-asia-could-help-the-west-break-its-dependence-on-chinas-critical-minerals/

25. USA–CenAsia: New Format and Old Mineral Drivers // NATO Defense College Foundation. – 2025. – URL: https://www.natofoundation.org/central-asia/usa-cenasia-new-format-and-old-mineral-drivers/

KAZAKHSTAN-CHINA ENERGY COOPERATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL UNCERTAINTY: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Murat Zangar

Master student on «International relations»,
L.Gumilyov Eurasian national university
(zanggar.23@gmail.com)

Introduction. Kazakhstan and China have a strong connection when it comes to energy. Kazakhstan has a lot of oil, natural gas, and uranium, and China is a huge market with a lot of money to invest. Since they share a border, it's easier for them to trade energy resources. For Kazakhstan, working with China can help them develop their energy sector, and for China, it means they get another source of energy. This partnership is a win-win for both countries, as Kazakhstan gets to grow its energy industry and China gets the energy it needs. Plus, with China's investment, Kazakhstan can improve its energy infrastructure and create more jobs. Overall, their energy cooperation is a key part of their relationship and can bring a lot of benefits to both countries.

As the world's energy landscape shifts, the bond between Kazakhstan and its key partners is put to the test. With political tensions, unpredictable energy costs, and the rise of alternative energy sources, both nations face new hurdles. But amidst these challenges, there are also opportunities waiting to be seized. By working together with China, Kazakhstan can give its development a boost, as long as it keeps its relationships with other countries strong and prioritizes its own needs. This balance is key to making the most of the situation.

The Basis of Energy Cooperation. Kazakhstan and China can both gain from working together on energy projects. Kazakhstan needs money from other countries to improve its energy systems, while China wants to get energy from different places. Chinese companies are already involved in Kazakhstan's oil production, and they're also building and running pipelines, oil refineries, and gas processing plants, as noted by the International Energy Agency in 2020 [1]. This cooperation can be a win-win for both countries, with Kazakhstan getting the investment it needs and China getting a more stable energy supply.

Kazakhstan has a big pipeline that sends oil to China. This pipeline is really important for getting Kazakh oil to the Chinese market. But Kazakhstan is not just about oil, it's also a key player in the gas game. The country is part of a big gas pipeline network that connects Central Asia to China. And here's the thing, not all the gas that goes through Kazakhstan actually comes from Kazakhstan itself, some of it is just passing through - as noted by the International Energy Agency back in 2020.

Building big pipelines is a costly business and they last for decades, so it's crucial that both countries work together and come to fair agreements that consider what's best for both parties. This kind of cooperation is key to long-term partnerships between nations. When it comes to huge infrastructure projects like these, both sides

need to feel like they're getting a good deal. It's not just about building something that will last, but also about making sure everyone's interests are taken care of.

Opportunities. First, Kazakhstan has another route for its oil exports. The International Energy Agency noted in its 2022 review that Kazakhstan's oil export routes went mainly through Russia. This creates risks, especially when transport is interrupted or political problems arise [2].

Trade with China gives Kazakhstan more options for selling its oil. It also reduces dependence on a limited number of transport routes. For China, supplies from a neighboring country help improve energy security.

But having more pipelines isn't the only thing that matters. For oil exports to really take off, you need to look at how much oil is being produced, how much it costs to move it around, and what the global oil prices are like. Even if you have a great route, it's not worth much if the conditions aren't right for businesses to thrive.

Investments and Local Development. Foreign investments in Kazakhstan's energy sector can create opportunities for its infrastructure and local businesses. It can also bring jobs and training. But Kazakhstan needs to plan carefully to make sure that investment brings useful results for the country.

The Ulba-FA joint venture, a nuclear fuel plant in Kazakhstan, hit its target production level by the end of 2024. This plant makes fuel assemblies that are used in nuclear power plants in China, as stated by Kazatomprom in 2025 [3].

Taking part in more advanced production, such as making nuclear fuel, is another way for Kazakhstan to earn more from its resources. Local workers and companies also need opportunities to learn the skills involved in this work.

Clean Energy. China and Kazakhstan are working together on renewable energy projects. One example is the Zhanatas wind farm, which got funding from several places, like the European Bank for Reconstruction and Development and the Asian Infrastructure Investment Bank. This project shows how the two countries are teaming up to make renewable energy a bigger part of their plans [4]. The European Bank for Reconstruction and Development helped out with the financing in 2020, which is a big deal for the project's success. By working together, China and Kazakhstan can make a real difference in the way they use energy and reduce their reliance on older sources. This is just the start of what they can do together in the renewable energy space [5].

Working together can also mean improving how to store energy and make power lines better. This is crucial because just building wind farms isn't enough to make our entire energy system better. Kazakhstan also needs to find a way to get the electricity to the places that need it. We need to think about the whole system, not just one part of it. By doing this, we can make sure that the energy gets to where it's needed, and that's what really matters.

Main Areas of Kazakhstan–China Energy Cooperation

Area	Project or Cooperation	Potential Benefits for Kazakhstan	Potential Benefits for China	Issues to Consider

Oil	The Kazakhstan–China oil pipeline carries Kazakh oil to China. Chinese companies also participate in oil production and refining in Kazakhstan.	More export options and investment in the energy sector.	An overland supply route and a wider choice of oil sources.	Export growth depends on production, transport costs and oil prices. More pipelines alone do not guarantee higher exports.
Natural gas	Kazakhstan participates in the Central Asia–China gas pipeline network as both a supplier and a transit country.	Participation in regional gas trade and opportunities to develop gas infrastructure.	Access to gas supplies from Central Asia.	Kazakhstan must also meet domestic needs. Some gas is reinjected into oil fields and is not available for sale.
Nuclear sector	Ulba-FA reached its design capacity by the end of 2024 and supplies fuel assemblies to Chinese nuclear power plants.	Higher-value production and opportunities for local workers to gain technical skills.	A source of nuclear fuel assemblies and long-term production cooperation.	Local skills and training matter. Future benefits also depend on demand and the terms of cooperation.
Wind power	The Zhanatas wind farm involves Chinese investment and financing from institutions including the EBRD and AIIB.	Investment in renewable electricity and cooperation beyond oil and gas.	Opportunities to participate in overseas clean energy projects.	Wind output changes with the weather. Grid improvements and ways to balance supply, which may include storage, are important. Local environmental effects also need attention.

(Sources: *International Energy Agency (2020, 2022); Kazatomprom (2025); European Bank for Reconstruction and Development (2020). Project facts are drawn from these sources. Potential benefits and issues to consider reflect the analysis in this paper).*

Challenges. If Kazakhstan relies too much on just one market or investor, it could end up with less power to make deals. When you have limited options, it's tougher to get the best prices and terms for trade. This can put the country in a tough spot, making it harder to get what it needs. Having more choices is always better, as it gives Kazakhstan more room to negotiate and get the best possible deals.

Kazakhstan doesn't have to view Chinese investment as a risking issue. They just need to look at each offer and decide if it's a good idea. It's also important for them to keep their doors open to investors from other countries, so they have plenty of options to choose from. This way, they can pick the best deal for themselves.

Uncertain Prices and Demand. Big energy projects need a lot of money and time to finish. If they are going to work, it depends on what prices and demand will be like in the future, which is hard to know. If oil and gas prices suddenly drop, it can mean less money coming in and make new projects less appealing. This makes it tough to decide which projects to invest in.

When it comes to long-term agreements, stability is key, but there's also a need for some wiggle room to adapt to changes in prices or demand. Before diving into major projects, it's crucial for countries to think about the various possibilities for oil, gas, and alternative energy demand. The thing is, a project that seems like a money-maker today might be a different story in just a few years - circumstances can shift quickly, and what's profitable now might not be down the line.

Domestic Needs and Environmental Costs. Kazakhstan sells a lot of energy to other countries, but it also needs to make sure its own people and businesses have enough energy that they can afford. The thing is, not all the gas they produce is available to sell - some of it is used to help get more oil out of the ground, which is a pretty common practice. This is according to the International Energy Agency, who reported on it in 2022 [2].

We need to make sure we have the right infrastructure in place to support renewable energy projects. For example, wind and solar power are affected by the weather, so we need an electricity system that can handle changes in supply. This means we should invest in power plants and also improve the grid at the same time. If we don't, it could be hard to keep everything running smoothly. We have to think about how to balance supply and demand, and that's not always easy. But with the right infrastructure, we can make renewable energy work better and provide people with the power they need.

New energy projects can also affect local communities. Residents need information about land use, environmental effects and possible jobs. It is easier for people to support a project when they understand what it will bring to their area and what problems it might cause.

Conclusion. Kazakhstan and China are working together on energy projects, which is a great chance to increase trade and grow the energy industry. It's not just about oil and gas, they're also exploring other areas like wind power and nuclear fuel production, showing that their partnership has a lot of potential. This cooperation can lead to new opportunities and developments in the energy sector, benefiting both countries.

Kazakhstan has a lot to consider in this sphere - it's not just about doing a lot of trade. The country also needs to make sure it has enough energy for its own people, help its workers learn new skills, and keep good relationships with the companies it works with. Both countries need to be ready for changes in energy prices and how much energy people want. How well they handle these everyday problems will determine if working together is really worth it.

References:

1 International Energy Agency. (2020). Kazakhstan energy profile.
2 International Energy Agency. (2022). Kazakhstan 2022.

3 Kazatomprom. (2025, January 6). Ulba-FA plant has reached its design capacity.
4 European Bank for Reconstruction and Development. (2020). EBRD, AIIB, ICBC and GCF provide US$95.3 million for wind farm in Kazakhstan.
5 KAZAKH INVEST. (2023, October 18). 30 Documents Signed in China Totaling Over $16.54 Billion.
6 China National Petroleum Corporation. (2023). Corporate Social Responsibility Report 2023. CNPC.

ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА В ОТНОШЕНИИ ПАЛЕСТИНО-ИЗРАИЛЬСКОГО КОНФЛИКТА

Темирханов И.М.

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасының сыртқы саяси бағытының негізгі бағыттары мен ерекшеліктері Палестина мен Израиль арасындағы қақтығыс контексінде қарастырылады. Қазақстан ұстанымы көпвекторлылық, бейтараптық, бейбітшілік пен халықаралық құқықты құрметтеу қағидаттарына негізделетіні көрсетіледі. Орта Шығыстағы қақтығысты реттеу бойынша Қазақстанның ұстанымы екі мемлекеттің қатар өмір сүру тұжырымдамасын қолдауға, палестин халқының өзін-өзі анықтау құқығын мойындауға және дипломатиялық диалог арқылы тұрақты бейбітшілік орнатуға бағытталғаны ашып көрсетіледі. Сонымен қатар, Қазақстанның Палестина және Израильмен қатынастарының тарихи алғышарттары, олардың саяси және экономикалық ынтымақтастығының ерекшеліктері, сондай-ақ Біріккен Ұлттар Ұйымы мен Ислам ынтымақтастығы ұйымы сияқты халықаралық және өңірлік құрылымдардағы қатысуы талданады. Қазақстанның зорлық-зомбылыққа қарсы, бейбіт халыққа гуманитарлық көмек көрсетуге бағытталған теңгерімді ұстаным ұстанатыны атап өтіледі. Қорытындысында, Қазақстанның Палестина-Израиль қақтығысына қатысты саясаты оның дипломатиясының кемелденгендігін, ымыра іздеуге, халықаралық сенімді нығайтуға және әділет пен өзара құрмет негізінде бейбітшілікті орнатуға бағытталғанын айқындайды.

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные направления и особенности внешнеполитического курса Республики Казахстан в контексте палестино-израильского конфликта. Показано, что позиция Казахстана формируется на основе принципов многовекторности, нейтралитета, миролюбия и уважения международного права. Раскрывается подход Казахстана к ближневосточному урегулированию, основанный на поддержке концепции «двух государств», признании права палестинского народа на самоопределение и стремлении к обеспечению устойчивого мира через дипломатический диалог. Анализируются исторические предпосылки установления отношений Казахстана с Палестиной и Израилем, особенности их политического и экономического взаимодействия, а также участие Казахстана в международных и региональных организациях, включая Организацию Объединённых Наций и Организацию исламского сотрудничества. Отмечается, что республика занимает сбалансированную позицию, последовательно выступая против насилия и за гуманитарную поддержку мирного населения. В заключение подчёркивается, что политика Казахстана в отношении палестино-израильского конфликта отражает зрелость его дипломатии, ориентированной на поиск компромиссов, развитие

международного доверия и укрепление мира на основе справедливости и взаимного уважения между народами.

Abstract. The article examines the main directions and features of the foreign policy of the Republic of Kazakhstan in the context of the Palestinian-Israeli conflict. It is shown that Kazakhstan's position is based on the principles of multi-vector diplomacy, neutrality, peacekeeping, and respect for international law. The study reveals Kazakhstan's approach to the Middle East settlement, which is grounded in the support of the "two-state" concept, the recognition of the Palestinian people's right to self-determination, and the pursuit of lasting peace through diplomatic dialogue. The article also analyzes the historical background of Kazakhstan's relations with Palestine and Israel, the specifics of their political and economic cooperation, and Kazakhstan's participation in international and regional organizations, including the United Nations and the Organization of Islamic Cooperation. It is emphasized that the Republic maintains a balanced position, consistently opposing violence and supporting humanitarian aid for civilians. In conclusion, Kazakhstan's policy toward the Palestinian-Israeli conflict reflects the maturity of its diplomacy, which is aimed at seeking compromise, fostering international trust, and promoting peace based on justice and mutual respect among nations.

Ключевые слова: Казахстан, Палестина, Израиль, внешняя политика, многовекторность, дипломатия, ближневосточное урегулирование.

Введение

Палестино-израильский конфликт остаётся одной из наиболее длительных и сложных проблем международных отношений. Он представляет собой не только региональное противостояние, но и глобальный вызов международному праву, институтам безопасности и дипломатии. Для Казахстана, как миролюбивого государства, последовательно проводящего взвешенную и многовекторную внешнюю политику, данный вопрос имеет особое значение. Казахстан неизменно выступает за мир, диалог и соблюдение международного права — и эти принципы ясно проявляются в его позиции по отношению к Палестине и Израилю. Строя отношения со странами Ближнего Востока, Казахстан неизбежно вовлекается в сложный и деликатный процесс ближневосточного урегулирования, стремясь при этом к развитию равноправных и конструктивных связей как с Израилем, так и с арабскими государствами и их партнёрами, зачастую находящимися по разные стороны политического конфликта. В связи с этим все внешнеполитические шаги Республики Казахстан осуществляются на основе всестороннего анализа и с учётом интересов всех сторон, вовлечённых в конфликт, что отражает приверженность страны принципам дипломатической взвешенности и нейтралитета [1]. В данной статье анализируются особенности политики Казахстана по палестино-израильскому вопросу, рассматриваются её исторические основы, современные направления, а также влияние международных факторов на формирование казахстанской позиции. Целью исследования является анализ особенностей политики Казахстана в отношении палестино-израильского конфликта в контексте принципов многовекторной дипломатии.

Подход Казахстана к конфликту

После обретения независимости Казахстан сформировала внешнеполитический курс на принципах многовекторности, миролюбия и дипломатического баланса. Эти принципы были заложены ещё в «Концепции внешней политики Республики Казахстан» и неизменно соблюдаются во всех региональных направлениях, включая Ближний Восток. Такой подход обеспечивает поддержание устойчивых и взаимовыгодных отношений с обеими сторонами конфликта — Израилем и Палестиной. Благодаря этому Казахстан рассматривается как одно из немногих государств, способных занимать нейтральную и конструктивную позицию в вопросах ближневосточного урегулирования, что придаёт его внешнеполитическому курсу особую значимость и уникальность в системе международных отношений. Республика Казахстан, признавая Государство Израиль и поддерживая с ним конструктивные отношения в экономической, сельскохозяйственной, технологической и медицинской сферах, последовательно выступает за справедливое и всеобъемлющее урегулирование палестино-израильского конфликта.

Казахстан неизменно подтверждает свою приверженность принципу самоопределения палестинского народа [2] и поддерживает усилия международного сообщества, направленные на создание независимого и жизнеспособного Государства Палестина в границах 1967 года со столицей в Восточном Иерусалиме. Такая позиция находит отражение в поддержке Казахстаном резолюций Организации Объединённых Наций, призывающих к мирному урегулированию конфликта и защите прав палестинского народа. Казахстан также выражает солидарность с гуманитарными инициативами, направленными на оказание помощи гражданскому населению Палестины, укрепление социально-экономической стабильности и создание условий для устойчивого мира. Тем самым Казахстан демонстрирует взвешенный и ответственный подход к ближневосточной проблематике, сочетая уважение к международному праву с последовательной поддержкой принципов справедливости и мирного сосуществования народов. Казахстан полностью поддерживает международно-правовую основу ближневосточного урегулирования, сформированную рядом документов ООН [3]:

- Резолюции Совета Безопасности №181 (1947) [4], №242 (1967) [5], №338 (1973) [6] и №2334 (2016) [7];
- Принципы «мир в обмен на территории»;
- Идею «двух государств», где Израиль и Палестина сосуществуют в мире и безопасности.

В официальных заявлениях Министерства иностранных дел Казахстана неоднократно подчёркивалось, что любое устойчивое решение возможно только через прямые переговоры между сторонами при поддержке международного сообщества, а не через применение силы [8]. На международных форумах Казахстан активно отстаивает идею мирного решения конфликта: На площадке ООН казахстанская делегация регулярно поддерживает резолюции, направленные на прекращение насилия, защиту

гражданского населения и возобновление переговорного процесса. В рамках Организации исламского сотрудничества (ОИС) Казахстан выражает солидарность с палестинским народом, осуждая разрушения гражданской инфраструктуры и гуманитарные катастрофы. Таким образом, позиция Казахстана по палестино-израильскому конфликту представляет собой пример сбалансированной дипломатии, основанной на уважении норм международного права, поддержке справедливого мира и приверженности принципам гуманизма и межгосударственного диалога.

Отношения Казахстана с Палестиной

Отношения между Казахстаном и Государством Палестина берут начало сразу после обретения Казахстаном независимости. После распада Советского Союза Казахстан активно устанавливал связи с мусульманскими и арабскими странами, стремясь укрепить своё положение в исламском мире. Палестина была одной из первых стран, признавших независимость Республики Казахстан, что заложило основу для дальнейшего развития двусторонних отношений. Уже в начале 1990-х годов между сторонами началось взаимное дипломатическое взаимодействие, направленное на укрепление политического диалога и расширение сотрудничества. Дипломатические отношения между Республикой Казахстан и Государством Палестина были установлены 6 апреля 1992 года, а уже в 1993 году в Республике Казахстан начало функционировать Посольство Государства Палестина [9]. В качестве подтверждения взвешенного и сбалансированного подхода внешней политики Республики Казахстан к ближневосточной проблематике можно рассматривать тот факт, что в ходе первого официального визита в Израиль Президент Н.А. Назарбаев совершил также официальный визит в Государство Палестина (28 декабря 1995 года). В рамках переговоров с Председателем Организации освобождения Палестины Ясиром Арафатом были обсуждены вопросы двустороннего сотрудничества, а также актуальные аспекты международной повестки дня. По целому ряду вопросов стороны отметили близость позиций Казахстана и Палестины, подтвердили приверженность принципам международного права и выразили поддержку продолжению диалога между арабскими странами и Израилем с целью достижения справедливого и всеобъемлющего мира на Ближнем Востоке. Динамичное развитие двусторонних отношений на высоком уровне началось с первых лет независимости Казахстана. Уже 23 декабря 1991 года Ясир Арафат совершил краткосрочный визит в Алматы, что стало одним из первых примеров политических контактов нового независимого Казахстана с государствами Ближнего Востока и свидетельствовало о взаимной заинтересованности сторон в установлении дружественных отношений [10].

В Алматы Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев провёл содержательные и результативные переговоры с Председателем Организации освобождения Палестины Ясиром Арафатом, что заложило прочную основу для развития двусторонних отношений между Казахстаном и Палестиной. Данный визит стал значимым этапом в процессе укрепления

взаимодействия Казахстана с мусульманским миром. В условиях продолжающегося израильско-палестинского противостояния поддержка Палестины со стороны Казахстана способствовала формированию позитивного восприятия республики в арабских странах. Эти дипломатические шаги имели стратегическое значение, так как позволили Казахстану выстроить конструктивные отношения с более чем сорока обретшими независимость арабскими и другими мусульманскими государствами, а также заручиться их политической и моральной поддержкой на международной арене. Следует отметить, что среди новых независимых государств постсоветского пространства Казахстан стал первой страной, президент которой принял всемирно известного лидера Ясира Арафата, что вызвало широкий международный резонанс и было воспринято как символ активной и самостоятельной внешней политики молодой республики. В организации и проведении переговоров между двумя лидерами значительную роль сыграл тогдашний вице-премьер Республики Казахстан Мырзатай Жолдасбеков, внесший важный вклад в укрепление политического диалога между Казахстаном и Палестиной. Эти визиты способствовали укреплению политического доверия, расширению двусторонних контактов и формированию прочной основы для дальнейшего сотрудничества Казахстана и Палестины на международной арене.

Особое значение в развитии казахстанско-палестинских отношений имеет участие Республики Казахстан в деятельности Организации исламского сотрудничества (ОИС) — ключевого международного института исламского мира, последовательно поддерживающего палестинский народ и его стремление к самоопределению. Республика Казахстан стала членом ОИС в 1995 году и с момента вступления активно участвует в её деятельности, в том числе в обсуждении вопросов, связанных с ближневосточным урегулированием и поддержкой Палестины. На заседаниях Совета министров иностранных дел государств-членов ОИС представители Казахстана неоднократно подчёркивали, что палестинская проблема остаётся центральной для исламского мира и требует справедливого решения в соответствии с международным правом [11]. Казахстан также выступал инициатором проведения ряда консультаций и саммитов, в рамках которых вопрос Палестины занимал одно из ключевых мест в повестке. В частности, на саммите ОИС, состоявшемся в Астане в 2011 году, Казахстан призвал государства-члены объединить усилия для достижения справедливого и всеобъемлющего мира на Ближнем Востоке.

Последовательная позиция Казахстана получила отражение в его поддержке решения Генеральной Ассамблеи ООН 2012 года о предоставлении Палестине статуса государства-наблюдателя при Организации Объединённых Наций. В последующие годы Казахстан неизменно подтверждал свою приверженность принципам гуманизма и мирного разрешения конфликтов. Так, в ходе обострений в секторе Газа в 2021 и 2023 годах Министерство иностранных дел Республики Казахстан выступало с официальными

заявлениями, в которых подчёркивалась недопустимость применения насилия против мирного населения и выражался призыв к немедленному прекращению огня и возобновлению переговорного процесса.

В 2024 году Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев на встрече с участниками заседания совета Парламентской ассамблеи Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) отметил, что единственным решением многолетнего конфликта является создание Палестинского государства со столицей в Восточном Иерусалиме на основе формулы «два государства для двух народов». Такой подход отражает общую философию внешней политики страны, направленную на укрепление доверия между государствами, развитие дипломатии сотрудничества и поиск устойчивых решений глобальных проблем [12].

Отношения Казахстана с Израилем

Дипломатические отношения между Казахстаном и Израилем были установлены 10 апреля 1992 года, вскоре после провозглашения независимости Республики Казахстан. С этого момента началось формирование устойчивых и прагматичных отношений, основанных на взаимном уважении и интересах развития. Казахстан рассматривал Израиль как партнёра в технологической и экономической сферах, а Израиль, в свою очередь, проявлял интерес к Казахстану как к стабильному и светскому государству мусульманского мира. Уже в 1996 году Израиль открыл посольство в Алматы, став одним из первых ближневосточных государств, установивших постоянное дипломатическое представительство в Казахстане [13].

Значительная роль в формировании и корректировке политических контактов между Казахстаном и Израилем принадлежит дипломатическим инструментам, от эффективности и тактичности которых во многом зависит качество и динамика межгосударственных отношений. В данном контексте следует отметить деятельность чрезвычайного и полномочного посла Республики Казахстан в Государстве Израиль Б. Айтимовой, которая внесла весомый вклад в развитие двустороннего диалога. Её профессионализм и конструктивный подход к выстраиванию дипломатических коммуникаций получили высокую оценку со стороны правительства Израиля, что свидетельствует о признании успешности казахстанской дипломатии на ближневосточном направлении.

Нерешенность ключевых аспектов конфликта (статус Иерусалима, Палестинская проблема, судьба оккупированных территорий Сирии и Южного Ливана) диктует настоятельную необходимость учета и поддержания баланса интересов в указанном регионе. К числу приоритетных направлений казахстанско-израильского торгово-экономического сотрудничества относятся привлечение израильских инвестиций и передовых технологий в экономику Казахстана, а также развитие взаимодействия в сферах транспорта, коммуникаций, сельского хозяйства, промышленности и гуманитарных инициатив. Данные направления способствуют не только укреплению

двусторонних экономических связей, но и создают предпосылки для долгосрочного партнёрства, основанного на взаимной выгоде и обмене инновационным опытом [10].

Заключение

Политика Казахстана в отношении палестино-израильского конфликта демонстрирует зрелость внешнеполитического мышления и способность государства сохранять принципиальность в условиях глобальной нестабильности. Казахстану удалось выстроить модель дипломатии, основанную на уважении международного права, взвешенности решений и доверии со стороны различных международных акторов.

Выдерживая нейтралитет и опираясь на идею мирного сосуществования, страна укрепила свой статус надёжного партнёра и посредника, способного к конструктивному диалогу даже в наиболее чувствительных региональных вопросах.

Тем самым опыт Казахстана показывает, что успешная внешняя политика в современном мире требует не односторонней поддержки, а умения соединять моральные принципы, международную ответственность и прагматичный расчёт во имя долгосрочного мира и стабильности.

Список литературы

1. Казахстан сохраняет дипломатический баланс после прекращения огня в Газе [Электронный ресурс] // The Times of Central Asia. — 2025. — 14 октября. — URL: https://timesca.com/kazakhstan-maintains-diplomatic-balance-following-gaza-ceasefire/ (дата обращения: 30.10.2025).

2. Казахстан принял участие во внеочередном Саммите ОИС в Саудовской Аравии [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Казахстан. – 2023. – 11 ноября. – URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/651372?lang=ru (дата обращения: 30.10.2025).

3. Zhumatay G., Yskak A. «The historical-ideological roots of the Zionist-Israeli settler colonialism and ethnic cleansing of Palestine». Vol. 108 No. 1 (2024): Journal of Oriental studies. P. 38-48

4. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/181(II) «Будущее правительства Палестины» [Электронный ресурс] // Организация Объединённых Наций. — 1947. — 29 ноября. — URL: https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/040/42/pdf/nr004042.pdf?OpenElement (дата обращения: 30.10.2025).

5. Резолюция Совета Безопасности ООН № 242 (1967) «Положение на Ближнем Востоке» [Электронный ресурс] // Организация Объединённых Наций. — 22 ноября 1967. — URL: https://docs.un.org/ru/S/RES/242(1967) (дата обращения: 30.10.2025).

6. Резолюция Совета Безопасности ООН № 338 (1973) [Электронный ресурс] // Организация Объединённых Наций. — 22 октября 1973. — URL: https://docs.un.org/ru/S/RES/338(1973) (дата обращения: 30.10.2025).

7. Резолюция Совета Безопасности ООН № 2334 (2016) «О прекращении поселенческой деятельности Израиля на оккупированной Палестинской территории, включая Восточный Иерусалим» [Электронный ресурс] // Организация Объединённых

Наций. — 2016. — 23 декабря. — URL: https://docs.un.org/ru/S/RES/2334%20(2016) (дата обращения: 30.10.2025).

8. Palestinian FM makes first visit to Kazakhstan, discusses relations with counterpart [Электронный ресурс] // The Astana Times. — 2018. — 1 августа. — URL: https://astanatimes.com/2018/08/palestinian-fm-makes-first-visit-to-kazakhstan-discusses-relations-with-counterpart/ (дата обращения: 30.10.2025).

9. Сотрудничество Республики Казахстан с Государством Палестина [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Казахстан. — 2019. — 07 октября. — URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/478 (дата обращения: 30.10.2025).

10. Внешняя политика Республики Казахстан. Учебник / Под общ. ред. К.И.Байзаковой – Алматы: Қазақ университеті, 2006 - 302 с.

11. Казахстан призвал страны ОИС поддержать сбор средств для пострадавших жителей Палестины [Электронный ресурс] // Inform.kz. — 2024. — 12 ноября. — URL: https://www.inform.kz/ru/kazahstan-prizval-strani-ois-podderzhat-sbor-sredstv-dlya-postradavshih-zhiteley-palestini-66ea4a (дата обращения: 30.10.2025).

12. Президент Казахстана провёл встречу со спикерами палат парламентов стран ОДКБ [Электронный ресурс] // Сайт Президента Республики Казахстан. — 2024. — 3 июня. — URL: https://www.akorda.kz/ru/prezident-kazahstana-provel-vstrechu-so-spikerami-palat-parlamentov-stran-odkb-354843

13. Казахстан и Государство Палестина укрепляют сотрудничество [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Республики Казахстан. — 2019. — 24 сентября. — URL: http://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/465?lang=ru (дата обращения: 30.10.2025).

РОЛЬ КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ США В СОВРЕМЕННЫХ ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ США И КАЗАХСТАНОМ

Сыздыкова С.К.

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, e-mail: saltanatsyzdykova27@gmail.com

Түйін: Бұл мақалада АҚШ мәдени дипломатиясының Қазақстанмен қазіргі кезеңде қарым-қатынастарда алатын рөлі талданған. Мәдени дипломатияның «жұмсақ күштің» құралы ретінде теориялық негіздері, сондай-ақ АҚШ және Қазақстан арасында екіжақты мәдени ынтымақтастықтың эволюциясы қарастырылады. Өткізілген әдеби және SWOT-талдаудың негізінде Қазақстанда американдық мәдени саясатының күшті және әлсіз жақтары, мүмкіндіктері және қауіп-қатерлері белгіленеді.

Негізгі сөздер: мәдени дипломатия, мәдениет, жұмсақ күш, ынтымақтастық

Аннотация: Статья посвящена анализу роли культурной дипломатии США в современных отношениях с Казахстаном. Рассматриваются теоретические основы культурной дипломатии, как инструмента «мягкой силы», а также эволюция двустороннего культурного сотрудничества между США и Казахстаном. На основе проведенных литературного и SWOT-анализа выявляются сильные и слабые стороны, возможности и угрозы американской культурной политики в Казахстане.

Ключевые слова: культурная дипломатия, культура, мягкая сила, сотрудничество

Abstract: The author considers the role of US cultural diplomacy in contemporary relations with Kazakhstan. It examines the theoretical foundations of cultural diplomacy as a tool of "soft power" as well as the evolution of bilateral cultural cooperation between the US and Kazakhstan. Based on a literature review and SWOT analysis, the study identifies the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of American cultural policy in Kazakhstan.
Keywords: cultural diplomacy, culture, soft power, cooperation

Культурная дипломатия представляет собой обмен идеями, информацией, искусством и другими аспектами культуры для развития взаимопонимания. Ее внешнеполитическое значение заключается в формировании доверия, устойчивых связей и привлекательного образа страны. Для США она выступает инструментом «мягкой силы», связывающим образование и культуру с международным сотрудничеством.

Фредерик Баргхорн рассматривал культурную дипломатию преимущественно через использование культуры в политических и пропагандистских целях [1]. Современные подходы акцентируют диалог, взаимное познание и долгосрочное сотрудничество.

Джозеф Най определяет «мягкую силу» как способность добиваться результатов благодаря привлекательности, а не принуждению или материальному вознаграждению. Ее ресурсы - культура, политические ценности и внешняя политика, воспринимаемая как легитимная. Результат зависит от восприятия аудитории: культурное влияние может способствовать сближению или вызывать отторжение [2].

Николас Калл подчеркивает долгосрочный характер культурной дипломатии и ее способность поддерживать связи при политических разногласиях [3]. Джессика Джиноу-Хехт и Марк Донфрид выделяют роль университетов, музеев, фондов и общественных организаций. Их участие делает культурное взаимодействие многосубъектным и не сводимым к официальной внешней политике [4].

Культурная дипломатия имеет двойственную природу: укрепляет доверие, но может восприниматься как навязывание ценностей. Рассуждения Сэмюэла Хантингтона о межцивилизационных противоречиях показывают значимость культурных различий [5]. Поэтому результативность зависит от уважения к местным традициям и национальной идентичности.

Эволюция взаимоотношений в области культурной дипломатии между США и Казахстаном

Культурно-гуманитарное сотрудничество США и Казахстана начало развиваться после обретения республикой независимости в 1991 году. Установление дипломатических отношений создало условия для образовательных обменов и научного взаимодействия. Последующие контакты и договоренности расширили гуманитарное направление партнерства [6–8].

Основой американской культурной дипломатии стали образовательные программы. Fulbright поддерживает академическую мобильность и обмен

опытом между преподавателями и исследователями. FLEX предоставляет старшеклассникам возможность провести учебный год в американской школе и принимающей семье. Значение этих инициатив состоит в непосредственном знакомстве участников с культурой, общественными институтами и повседневной жизнью США, а также в формировании личных и профессиональных связей [17].

Global UGRAD сочетает обучение студентов в США с общественной деятельностью и профессиональным развитием. SUSI способствует изучению американского общества и развитию лидерских навыков. Fulbright Teaching Excellence and Achievement (TEA) ориентирована на повышение квалификации учителей. Разнообразие форматов позволяет взаимодействовать с разными группами и связывать культурный обмен с развитием человеческого капитала. Международная стипендиальная программа «Болашак», учрежденная в 1993 году, также способствовала расширению образовательных связей с американскими университетами. Она представляет инициативу Казахстана, дополняющую двустороннее сотрудничество [9, 17].

В Казахстане действуют American Corners - информационные и культурные площадки на базе местных библиотек и университетов. Они предоставляют доступ к образовательным материалам, мероприятиям и цифровым ресурсам. Научно-технические лаборатории Makerspaces расширяют возможности практического обучения. Эти центры обеспечивают регулярное взаимодействие с молодежью и делают культурную дипломатию частью местной образовательной среды [17].

Важное направление - сохранение культурного наследия через Фонд посла США (AFCP). Поддержка реставрации памятников демонстрирует уважение к истории и традициям Казахстана. Проект Born Nomad, запущенный в 2021 году, объединяет поддержку женского предпринимательства, традиционных ремесел и творческой индустрии [18].

Развитие сотрудничества сопровождается расширением онлайн-программ, виртуальных выставок и дистанционных мероприятий. Они расширяют доступ к культурному взаимодействию и позволяют поддерживать контакты независимо от территориальных ограничений. В целом сотрудничество прошло путь от первых межправительственных договоренностей к системе образовательных, общественных и цифровых связей, создающих долгосрочную основу партнерства [17].

Литературный обзор

Е. В. Тукумов рассматривает развитие США и двусторонние отношения с Казахстаном [6]. С. А. Шенин и А. Н. Оспанова анализируют политическое, экономическое и культурно-гуманитарное сотрудничество [7]. Эти работы позволяют проследить становление партнерства и место образования в его структуре.

К. И. Байзакова, Ф. Т. Кукеева и К. В. Жигалов рассматривают культурно-гуманитарное взаимодействие в контексте западного вектора

внешней политики Казахстана [8]. М. К. Санатова, Л. Н. Нурсултанова и Д. Р. Айтмагамбетов раскрывают развитие социально-культурных контактов между двумя странами [9].

М. Ларюэль и Д. Ройс показывают неоднозначность восприятия США в казахстанском обществе, связанную с культурным влиянием и внешней политикой [10]. А. Бахтиярова и С. Кушкумбаев рассматривают американскую «мягкую силу» и значение национальной идентичности [11]. Привлекательность образовательных возможностей не означает безусловного принятия транслируемых ценностей.

З. Торебекова и Г. Бактиярова рассматривают образовательные программы США как инструмент «мягкой силы» в Центральной Азии [12]. А. Терекбаев также выделяет обмены среди ключевых каналов американского влияния [13]. Образование способствует формированию длительных связей, однако устойчивость инициатив зависит от ресурсов и геополитических условий.

Литературный обзор выявляет два подхода: культурная дипломатия рассматривается как ресурс сотрудничества и как источник возможных ценностных противоречий. В рассмотренных работах цифровое измерение двусторонних отношений освещено менее подробно. Изучение аудитории онлайн-программ и их влияния на восприятие США составляет перспективное направление исследования.

Методология и результаты

Для систематизации факторов применяется SWOT-анализ, выделяющий сильные и слабые стороны, возможности и угрозы. История инструмента раскрывается Р. Пуйтом, Ф. Б. Ли и С. П. М. Уилдером [14]. Здесь он используется для качественного обобщения литературы и описаний программ, а не количественного измерения политического влияния.

Сильные стороны. Главное преимущество культурной дипломатии США в Казахстане - развитая институциональная основа и долгосрочный характер взаимодействия. Fulbright, FLEX, SUSI, Global UGRAD и TEA создают устойчивые каналы академических и профессиональных обменов. Они поддерживают образование и развитие человеческого капитала, формируя образ США как партнера, заинтересованного в знаниях, инновациях и профессиональном росте.

Слабые стороны. Основное ограничение - неравномерный территориальный охват. Значительная часть инициатив сосредоточена в крупных городах, тогда как жители отдаленных регионов имеют меньше возможностей участия. Это сужает аудиторию и создает различия в доступе к образовательным и культурным ресурсам. Преобладание англоязычных материалов дополнительно ограничивает участие людей с недостаточным знанием языка.

Другой недостаток связан с восприятием программ как инструмента политического влияния. Продвижение либеральных ценностей может вызывать настороженность при расхождении с местными нормами.

Недостаточная адаптация содержания к языковой и культурной среде снижает доверие.

Возможности. Интерес молодежи к американскому образованию и международному опыту создает условия для расширения обменов и университетских партнерств. Включение Казахстана в глобальное академическое пространство способствует совместным исследованиям и профессиональному развитию. Эти процессы позволяют связывать культурную дипломатию с конкретными образовательными задачами Казахстана.

Цифровые и гибридные форматы способны расширить региональный охват: дистанционные курсы, виртуальные выставки и онлайн-встречи снижают территориальные барьеры. Дополнительный потенциал связан с участием университетов, музеев, общественных организаций и частных фондов. Их вовлечение делает сотрудничество разнообразнее и поддерживает контакты за пределами официальной дипломатической повестки.

Угрозы связаны с конкуренцией внешних акторов в Центральной Азии. Россия, Китай, Турция и ЕС развивают собственные культурные и образовательные инициативы. А. А. Перминова рассматривает американскую политику в контексте противостояния с Россией и КНР [15], а М. С. Саттарова - направления «мягкой силы» США в регионе [16].

Рост внимания к национальной идентичности повышает чувствительность к иностранному культурному влиянию. Если инициативы воспринимаются как идеологическое давление, их привлекательность снижается. Международные кризисы и политические разногласия также способны переноситься на оценку культурных проектов.

Проведенный SWOT-анализ показывает, что культурная дипломатия США является устойчивым направлением отношений с Казахстаном. Ее основа - образовательные обмены, работа культурно-информационных центров и поддержка наследия. Эти инструменты действуют на разных уровнях: развивают личные контакты, укрепляют профессиональные сообщества и создают условия для межкультурного диалога. Долгосрочный эффект связан с накоплением опыта сотрудничества и сохранением связей между участниками.

Образовательные программы можно рассматривать как инвестиции в человеческий капитал. Их значение выходит за пределы обучения за рубежом: участники знакомятся с другими общественными практиками, приобретают профессиональные навыки и поддерживают международные контакты. Однако сам факт участия в обмене не позволяет автоматически заключить, что изменились политические взгляды человека или отношения между государствами. Такие последствия требуют отдельного эмпирического исследования.

Основные ограничения связаны с концентрацией активности в крупных городах, языковыми барьерами и возможной политизацией программ. Для повышения результативности необходимо расширять региональное

присутствие, адаптировать материалы к местной аудитории и учитывать различия культурных установок. Вовлечение казахстанских организаций в разработку проектов поможет точнее соотносить инициативы с образовательными и общественными потребностями.

Цифровизация открывает возможности более широкого участия, но ее эффект нуждается в научной оценке. Перевод мероприятий в онлайн сам по себе не гарантирует равного доступа и устойчивого взаимодействия. Перспективными задачами являются изучение регионального охвата цифровых программ, их аудитории и влияния на восприятие США. Это позволит дополнить качественное описание культурной дипломатии данными о ее практических результатах.

Заключение

Культурная дипломатия США играет значимую роль в современных отношениях с Казахстаном, дополняя политическое и экономическое сотрудничество. Через академические обмены, культурные площадки и поддержку исторического наследия она способствует взаимопониманию и формированию устойчивых связей. Ее основная идея заключается в укреплении партнерства посредством привлекательности, знаний и диалога.

Вместе с тем культурное влияние не является однозначно положительным или автоматически эффективным. Результаты зависят от восприятия принимающего общества, уважения к национальной идентичности и геополитической ситуации. Дальнейшее развитие сотрудничества требует расширения регионального охвата, языковой доступности и взаимного участия в проектах.

Литература:

1. Barghoorn, F. C. (1960). The Soviet cultural offensive: The role of cultural diplomacy in Soviet foreign policy. Princeton University Press.
2. Nye, J. S. (2004). Soft power: The means to success in world politics. PublicAffairs.
3. Cull, N. J. (2019). Public diplomacy: Foundations for global engagement in the digital age. Polity Press.
4. Gienow-Hecht, J. C. E., & Donfried, M. C. (Eds.). (2010). Searching for a cultural diplomacy. Berghahn Books.
5. Huntington, S. P. (1996). The clash of civilizations and the remaking of world order. Simon & Schuster.
6. Тукумов, Е. В. (2017). Открывая Америку: взгляд из Казахстана. КИСИ при Президенте Республики Казахстан.
7. Шенин, С. А., и Оспанова, А. Н. (2018). Республика Казахстан - США: история и перспективы. Астана: ТОО «Мастер ПО».
8. Байзакова, К. И., Кукеева, Ф. Т., и Жигалов, К. В. (2021). Западный вектор внешней политики Казахстана: состояние и перспективы. Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право, 96(4), 8–14.
9. Санатова, М. К., Нурсултанова, Л. Н., и Айтмагамбетов, Д. Р. (2018). Социально-культурные отношения между Казахстаном и Соединенными Штатами Америки. Вестник КазНУ. Серия историческая, 91(4), 67–74.

10. Laruelle, M., & Royce, D. (2021). The United States in Kazakhstani public opinion: Double-edged cultural influence and the collateral damage of foreign policy. Journal of Eurasian Studies, 12(2), 199–210. https://doi.org/10.1177/18793665211030937
11. Bakhtiyarova, A., & Kushkumbayev, S. (2022). American soft power projection in Kazakhstan. Central Asia's Affairs, 85(1), 7–17. https://doi.org/10.52536/2788-5909.2022-1.01
12. Torebekova, Z., & Baktiyarova, G. (2025). Soft power diplomacy: A tool for the advancement of the US strategy in Central Asia. Journal of Central Asian Studies, 23(2), 31–45. https://doi.org/10.52536/3006-807X.2025-2.003
13. Terekbayev, A. (2024). The U.S. soft power policy toward Central Asian countries: Strategies and challenges. Universum: общественные науки, 12(115). https://doi.org/10.32743/UniSoc.2024.115.12.19051
14. Puyt, R. W., Lie, F. B., & Wilderom, C. P. M. (2023). The origins of SWOT analysis. Long Range Planning, 56(3), Article 102304. https://doi.org/10.1016/j.lrp.2023.102304
15. Перминова, А. А. (2023). Политика США в Центральной Азии в контексте противостояния с Россией и КНР. США & Канада: экономика — политика — культура, 53(10), 25–34. https://doi.org/10.31857/S2686673023100036
16. Саттарова, М. С. (2022). Основные направления реализации политики «мягкой силы» США в Центральной Азии. Социально-гуманитарные знания, (5), 171–173.
17. U.S. Embassy in Kazakhstan. (б. д.). Education & Culture. https://kz.usembassy.gov/education-culture/
18. Посольство США в Казахстане. (2021). Проект по расширению возможностей ремесленников Born Nomad. https://kz.usembassy.gov/ru/ru-artisans-empowerment-project-ru/

РОЛЬ КАЗАХСТАНА В КАЧЕСТВЕ МЕДИАТОРА МЕЖКОНФЕССИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Аймухамбетов Тимур Талгатович

Туран-Астана университет

Түйін: бұл мақалада Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы көпұлтты және көпконфессиялы қоғамдағы конфессияаралық қатынастардың делдалы ретіндегі рөлі қарастырылады. Онда конфессияаралық диалогтың теориялық негіздері, Қазақстанның діни саясат моделінің ерекшеліктері және діни келісімді сақтау тетіктері талданады. Мемлекеттің дінаралық өзара іс-қимылды нығайту жөніндегі күш-жігеріне және Қазақстанның конфессияаралық ынтымақтастық саласындағы халықаралық бастамаларына ерекше назар аударылады.

Аннотация: в статье рассматривается роль Республики Казахстан как медиатора межконфессиональных отношений в условиях современного многонационального и многоконфессионального общества. Анализируются теоретические основы межконфессионального диалога, особенности казахстанской модели религиозной политики и механизмы поддержания религиозного согласия. Особое внимание уделяется деятельности государства по укреплению межрелигиозного взаимодействия и международным инициативам Казахстана в сфере межконфессионального сотрудничества.

Abstract: the article examines the role of the Republic of Kazakhstan as a mediator in interfaith relations within the context of a modern multi-ethnic and multi-confessional society. It analyzes the theoretical foundations of interfaith dialogue, the specific features of the Kazakhstani model of religious policy, and the mechanisms for maintaining religious harmony. Particular

attention is paid to state efforts to strengthen inter-religious interaction and to Kazakhstan's international initiatives in the sphere of interfaith cooperation.

Ключевые слова: межконфессиональные отношения, религиозный диалог, толерантность, Казахстан, медиаторство.

В условиях глобализации и роста религиозного многообразия проблема гармонизации межконфессиональных отношений приобретает особую актуальность. Многие государства сталкиваются с вызовами, связанными с религиозной нетерпимостью, экстремизмом и межрелигиозными конфликтами. В этой связи особый интерес представляет опыт Республики Казахстан, которая с момента обретения независимости сформировала уникальную модель взаимодействия государства и религиозных объединений.

Казахстан является полиэтническим и многоконфессиональным государством, где проживают представители более ста этносов и действуют различные религиозные организации. Сохранение общественного согласия и религиозной стабильности стало одним из ключевых направлений государственной политики. Благодаря последовательным усилиям государства Казахстан приобрел репутацию страны, выступающей посредником и площадкой для межрелигиозного диалога как на национальном, так и на международном уровне.

Цель данной статьи заключается в теоретическом анализе роли Казахстана как медиатора межконфессиональных отношений и выявлении основных механизмов обеспечения религиозного согласия.

Теоретические основы межконфессионального медиаторства

Понятие медиаторства традиционно связано с процессом урегулирования конфликтов посредством участия третьей стороны, способствующей достижению взаимопонимания между участниками взаимодействия. В контексте межконфессиональных отношений медиаторство предполагает создание условий для конструктивного диалога между представителями различных религиозных групп, предупреждение конфликтов и укрепление культуры взаимного уважения.

С точки зрения теории социального конструктивизма, межрелигиозный диалог способствует формированию общей гражданской идентичности, основанной на принципах толерантности и уважения к культурному многообразию [1]. Представители теории мультикультурализма подчеркивают необходимость признания и поддержки религиозного разнообразия как важного фактора социальной стабильности.

Современные исследователи отмечают, что успешная модель межконфессионального взаимодействия должна включать следующие элементы:

1. законодательное обеспечение свободы вероисповедания;
2. равенство религиозных объединений перед законом;
3. развитие институтов межрелигиозного диалога;
4. профилактику религиозного экстремизма;

5. формирование культуры толерантности через образование и общественные инициативы.

В рамках данных подходов государство может выступать нейтральным арбитром и организатором диалога между религиозными сообществами.

Казахстанская модель межконфессионального согласия

После обретения независимости Казахстан избрал курс на построение светского государства, признающего свободу совести и вероисповедания. Конституция Республики Казахстан гарантирует равенство всех граждан независимо от их отношения к религии, а также право каждого свободно исповедовать любую религию либо не исповедовать никакой.

Особенностью казахстанской модели является сочетание принципов светскости государства с активной поддержкой межрелигиозного взаимодействия. Государство не вмешивается во внутреннюю деятельность религиозных объединений, однако создает условия для их конструктивного сотрудничества и участия в общественной жизни [2].

На территории страны представлены ислам, православие, католицизм, протестантизм, иудаизм, буддизм и ряд других религиозных направлений. Такое разнообразие требует формирования эффективных механизмов координации и предупреждения возможных противоречий.

Одним из ключевых институтов обеспечения общественного согласия стала Ассамблея народа Казахстана, деятельность которой направлена на укрепление межэтнического и межконфессионального единства. Значимую роль играют также государственные органы, ответственные за взаимодействие с религиозными объединениями, научно-экспертные центры и общественные организации.

Казахстанская модель основывается на нескольких принципах:

1. Светский характер государства.
2. Уважение религиозного многообразия.
3. Равенство конфессий перед законом.
4. Поддержка межрелигиозного диалога.
5. Противодействие экстремизму и радикализму.
6. Сохранение национального единства.

Данные принципы способствуют укреплению социальной стабильности и предотвращению конфликтов на религиозной почве.

Международная деятельность Казахстана в сфере межрелигиозного диалога

Особую роль в позиционировании Казахстана как медиатора межконфессиональных отношений играет его международная активность. Наиболее значимым проектом является проведение в Астане Съезда лидеров мировых и традиционных религий.

Данный форум объединяет представителей различных конфессий мира, включая ислам, христианство, иудаизм, буддизм, индуизм и другие религиозные традиции. Основной целью съезда является развитие диалога

между религиозными лидерами, поиск путей укрепления мира и сотрудничества, а также противодействие религиозному экстремизму [3].

Благодаря проведению подобных мероприятий Казахстан укрепляет свой международный авторитет как государства, способного выступать посредником между различными религиозными и культурными сообществами. Международные инициативы страны демонстрируют возможность конструктивного взаимодействия представителей разных конфессий в условиях политических и культурных различий.

Важным аспектом является продвижение идеи диалога цивилизаций. Казахстан последовательно выступает за развитие культуры мира, взаимного уважения и отказа от использования религии в политических конфликтах. Такой подход соответствует современным тенденциям глобального сотрудничества и способствует укреплению международной безопасности.

Проблемы и перспективы развития межконфессионального медиаторства

Несмотря на достигнутые успехи, система межконфессионального взаимодействия сталкивается с рядом вызовов. Среди них можно выделить:

1. распространение радикальных идеологий через цифровые коммуникации;
2. влияние международных конфликтов на религиозную сферу;
3. рост религиозной поляризации в отдельных регионах мира;
4. необходимость повышения религиозной грамотности населения.

Для сохранения устойчивости казахстанской модели требуется дальнейшее совершенствование механизмов диалога между государством и религиозными объединениями. Особую роль играет развитие образовательных программ, направленных на формирование культуры толерантности среди молодежи.

Перспективным направлением представляется расширение международного сотрудничества в сфере межрелигиозного взаимодействия, а также использование казахстанского опыта в качестве примера мирного сосуществования различных конфессий. Укрепление научных исследований в области религиоведения и конфликтологии также будет способствовать развитию эффективных инструментов профилактики межрелигиозных противоречий [4].

Теоретический анализ показывает, что Казахстан сформировал эффективную модель межконфессионального взаимодействия, основанную на принципах светскости, толерантности и уважения религиозного многообразия. Государство выступает не только гарантом свободы вероисповедания, но и активным посредником в развитии межрелигиозного диалога.

Особое значение имеет международная деятельность Казахстана, направленная на укрепление сотрудничества между представителями различных религий и культур. Проведение Съезда лидеров мировых и

традиционных религий стало важным инструментом продвижения идей мира и взаимопонимания.

Таким образом, Казахстан может рассматриваться как успешный пример государства-медиатора в сфере межконфессиональных отношений. Накопленный опыт представляет значительный научный и практический интерес для изучения механизмов обеспечения общественного согласия в условиях религиозного многообразия.

Литература

1. Назарбаев Н.А. Эра независимости. Астана: Казахстанский путь, 2017.
2. Кадыржанов Р.К. Межэтнические и межконфессиональные отношения в современном Казахстане. Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения, 2020.
3. Абсаттаров Р.Б. Казахстанская модель общественного согласия и национального единства. Алматы: Қазақ университеті, 2019.
4. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ СУ-ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯСЫ

Узакбаева Г.Ж., Турунтаева А.А.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, uzakbaeva.gulvira@gmail.com

Түйін: Орталық Азиядағы су-энергетикалық қатынастар өзен ағынының жоғарғы және төменгі ағыс мемлекеттері арасында біркелкі бөлінбеуімен ғана емес, судың энергетика мен ирригация үшін әр маусымда әртүрлі маңызға ие болуымен ерекшеленеді. Мақаланың мақсаты - Қазақстанның 1998-2026 жылдардағы су-энергетикалық дипломатиясының өзгеру бағытын анықтап, трансшекаралық суды бөлуден өзара пайданы бөлісуге негізделген күрделірек ынтымақтастық тетіктеріне өту ерекшеліктерін көрсету. Сырдария-Тоқтоғұл, Шу-Талас, Қазақстан-Өзбекстан, Қамбар-Ата ГЭС-1 және Бахри-Точик бағыттары салыстырмалы және институционалдық тұрғыдан талданды. Нәтижесінде су дипломатиясының мазмұны су көлемін келісумен шектелмейтіні анықталды: Тоқтоғұлда электр энергиясын жеткізу мен маусымдық су сақтау өзара байланысады, Шу-Таласта ортақ инфрақұрылымды пайдалану шығындары бөлінеді, Қазақстан мен Өзбекстан арасында су есебі мен дерек алмасу институционалдық тетікке айналған, ал Қамбар-Ата ГЭС-1 бойынша келіссөздер инвестиция, меншік және инфрақұрылымдық басқару мәселелерін қамтиды. Осы өзгерістер Қазақстанның өңірдегі су-энергетикалық қатынастарға тек төменгі ағыс мүддесі тұрғысынан емес, энергия, инфрақұрылым, ақпарат және инвестициялық міндеттемелерді өзара байланыстыратын қатысушы ретінде кіріскенін көрсетеді.

Кілт сөздер: су-энергетикалық дипломатия, трансшекаралық су ресурстары, өзара пайданы бөлісу, институционалдық үйлестіру, Орталық Азия.

Аннотация: Водно-энергетические отношения в Центральной Азии определяются не только неравномерным распределением речного стока между государствами верхнего и нижнего течения, но и различием сезонной ценности воды для гидроэнергетики и

орошаемого земледелия. Цель статьи - определить направление трансформации водно-энергетической дипломатии Казахстана в 1998-2026 гг. и раскрыть особенности перехода от преимущественного распределения трансграничного стока к более сложным механизмам распределения взаимных выгод. В сравнительном и институциональном контексте рассмотрены механизмы Сырдарьи-Токтогула, Чу-Таласа, взаимодействия Казахстана и Узбекистана, Камбаратинской ГЭС-1 и Бахри-Точик. Установлено, что содержание водной дипломатии расширилось за пределы согласования объемов воды: в механизме Токтогула поставки электроэнергии связаны с сезонным сохранением водных запасов, в Чу-Таласе распределяются расходы на эксплуатацию общей инфраструктуры, во взаимодействии Казахстана и Узбекистана учет воды и обмен данными приобретают институциональный характер, а переговоры по Камбаратинской ГЭС-1 включают инвестиционные, имущественные и инфраструктурные вопросы. Полученные результаты показывают, что Казахстан включен в региональные водно-энергетические отношения не только как государство нижнего течения, но и как участник системы, связывающей энергетику, инфраструктуру, информацию и инвестиционные обязательства.

Ключевые слова: водно-энергетическая дипломатия, трансграничные водные ресурсы, распределение взаимных выгод, институциональная координация, Центральная Азия.

Abstract: Water-energy relations in Central Asia are shaped not only by the uneven distribution of river runoff between upstream and downstream states, but also by the different seasonal value of water for hydropower generation and irrigated agriculture. The aim of the article is to identify the transformation of Kazakhstan's water-energy diplomacy between 1998 and 2026 and to explain its shift from the predominant allocation of transboundary water toward more complex mechanisms of benefit-sharing. The Syr Darya-Toktogul, Chu-Talas, Kazakhstan-Uzbekistan, Kambarata-1 HPP and Bahri Tojik mechanisms are examined through comparative and institutional analysis. The findings show that water diplomacy now extends beyond negotiations over water volumes. In the Toktogul mechanism, electricity supplies are connected with seasonal water conservation; in the Chu-Talas basin, the costs of operating shared infrastructure are distributed between the parties; cooperation between Kazakhstan and Uzbekistan incorporates water accounting and data exchange into institutional arrangements; and negotiations over Kambarata-1 HPP include investment, ownership and infrastructure governance. These developments show that Kazakhstan participates in regional water-energy relations not only as a downstream state, but also as an actor within a system that increasingly connects energy, infrastructure, information and investment commitments.

Keywords: water-energy diplomacy, transboundary water resources, benefit-sharing, institutional coordination, Central Asia.

Орталық Азиядағы су дауының ең күрделі жері судың аз немесе көп болуында ғана емес. Негізгі қайшылық басқа жерде: судың басым бөлігі қалыптасатын жоғарғы ағыс, электр энергиясын өндіруге қолайлы гидроэнергетикалық инфрақұрылым және жаз айларындағы ирригациялық сұраныс әр мемлекеттің аумағында орналасқан. Қырғызстан мен Тәжікстан үшін су қоймаларындағы қор қысқы энергетикалық қауіпсіздікпен тығыз байланысса, Қазақстан мен Өзбекстан үшін сол судың экономикалық құны жазғы вегетациялық кезеңде күрт өседі. В. Стуки мен С. Соямо Орталық Азиядағы бұл тәуелділікті су, энергия және қауіпсіздік мүдделері бір мезгілде тоғысатын су-энергия-қауіпсіздік өзара байланысы ретінде сипаттаған [1]. А. Жупанхан, К. Туссупова және Р. Берндтссон Қазақстанның су саясатын көрші

мемлекеттермен трансшекаралық байланыстардан бөліп қарау мүмкін еместігін көрсетеді [2]. И. Солиев пен И. Тисфельд ұсынған өзара пайданы бөлісу тәсілі осы мәселенің логикасын өзгертеді: келіссөз су көлемін бөлумен аяқталмайды, су режимінен пайда болатын энергетикалық, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық пайданың құрылымына көшеді [3].

Мұндай ауысу автоматты емес. А. Несмашный Орталық Азиядағы қазіргі институционалдық архитектурада су мен энергетиканы біртұтас басқару жүйесінің әлсіздігін, қысқа мерзімді және екіжақты шешімдердің жиі басым болуын, ақпаратқа сенім мәселесін және міндеттемелерді орындаудың толық қалыптаспаған тетіктерін атап өтеді [4]. А. Прниязова, С. Тураева, Д. Тургунов және Б. Джарихани 2025 жылғы еңбегінде де аймақтық су басқаруындағы құқықтық және институционалдық фрагментацияны сақталған проблема ретінде көрсетеді [5]. Сондықтан Қазақстанның қазіргі су-энергетикалық дипломатиясындағы өзгерісті келісімдер саны арқылы өлшеу жеткіліксіз. Маңыздысы - келіссөздің нысаны өзгеріп жатыр: су көлеміне энергетикалық өтем, инфрақұрылым шығыны, цифрлық өлшеу, операциялық режим және инвестициялық қатысу қосылды.

Осы зерттеудің эмпирикалық өзегін мемлекетаралық келісімдер, ведомствоаралық хаттамалар, ресми үкіметтік құжаттар, БҰҰ Еуропалық экономикалық комиссиясы, ЭЫДҰ және Дүниежүзілік банк материалдары құрайды. Төрт аналитикалық тәсіл бір-бірін толықтырады: халықаралық және үкіметаралық құжаттардың мазмұнын салыстыру; нақты дипломатиялық механизмдердің институционалдық құрылымын салыстыру; өзара міндеттемелер мен пайданың қалай бөлінетінін анықтау; 1998-2006 жылдары қалыптасқан ертерек механизмдерді 2024-2026 жылдардағы келісімдермен тарихи-салыстырмалы түрде байланыстыру. Салыстырудың негізгі өлшемдері төрт сұраққа тіреледі: мемлекеттер нені үйлестіреді, қандай ресурс немесе пайда бөлінеді, міндеттеме қандай институт арқылы бекітіледі және келісім нақты операциялық іс-қимылға айналған ба.

Сырдария осы эволюцияның бастапқы түйінін көрсетеді. Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстан 1998 жылғы 17 наурызда Сырдария бассейнінің су-энергетикалық ресурстарын пайдалану туралы мемлекетаралық келісімге қол қойды, ал Тәжікстан 1999 жылғы 17 маусымда қосылды [6]. Келісім су бөлумен шектелмей, жоғарғы ағыстың гидроэнергетикалық мүддесі мен төменгі ағыстың жазғы су қажеттілігін өзара байланыстырды. Қыста электр өндіру үшін суды көбірек пайдалану жазғы ирригациялық ағынды азайтса, суды жазға сақтау жоғарғы ағыс үшін қысқы энергетикалық шығынды арттырады.

2025 жылғы 7 қыркүйекте Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстан Тоқтоғұл су қоймасынан су жіберуді Қырғызстанға электр энергиясын жеткізумен байланыстыратын хаттамаларды бекітті [7]. 2025 жылғы қыркүйектен 2026 жылғы сәуірге дейін Қазақстаннан Қырғызстан энергожүйесіне 1 560 млн кВт·сағ-тан астам электр энергиясы жеткізіліп, бұл

Тоқтоғұлдағы суды жазғы кезеңге сақтауға ықпал етті [8]. Мұнда қыста берілген электр энергиясы жазда төменгі ағысқа қажет су қорын сақтауға қызмет етеді. Бұл - ресурстарды маусымаралық өзара алмастыру тетігі.

Кесте 1 - Қазақстанның Орталық Азиядағы қазіргі су-энергетикалық дипломатиясының негізгі тетіктері

Тетік	Қатысушылар	Келісімнің пәні	Өзара пайда	Институционалдық маңызы
Тоқтоғұл-Сырдария	Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан	Электр жеткізілімі мен маусымдық су жіберуді үйлестіру	Қыста электр энергиясы, жазда сақталған су	Су және энергетика салаларын бір режимде үйлестіру
Шу-Талас	Қазақстан, Қырғызстан	Ортақ гидротехникалық объектілерді пайдалану және ұстау	Пайдалану шығындарын бөлу	Тұрақты комиссия және ортақ жауапкершілік
Қазақстан-Өзбекстан	Қазақстан, Өзбекстан	Су объектілерін басқару, есеп және дерек алмасу	Нақты өлшеу және келісілген пайдалану	Автоматтандырылған есеп және үкіметаралық комиссия
Қамбар-Ата ГЭС-1	Қырғызстан, Қазақстан, Өзбекстан	Құрылыс, қаржыландыру, меншік және электр сатып алу	Энергетикалық және инвестициялық мүдделерді үйлестіру	Бірлескен инфрақұрылымдық басқару
Бахри-Точик	Қазақстан, Тәжікстан, Өзбекстан	Су қоймасының маусымдық жұмыс режимі	Жазғы су беруді келісу	Үшжақты су үйлестіруі

Тоқтоғұлда мемлекеттер су мен электр энергиясын маусым бойынша өзара алмастырады, ал Шу-Таласта ынтымақтастық ортақ инфрақұрылымды ұстауға дейін кеңейген. Қазақстан мен Қырғызстан 2000 жылы Шу және Талас өзендеріндегі мемлекетаралық су шаруашылығы объектілерін пайдалану туралы келісімге қол қойды. Пайдалану мен техникалық ұстау шығындары алынатын су көлеміне сәйкес бөлінеді, ал екіжақты комиссия 2006 жылы жұмысын бастады [9]. Осы тетік өзара пайданы бөлудің нақты үлгісін көрсетеді: Қазақстан Қырғызстан аумағындағы инфрақұрылымды пайдаланудан пайда алып қана қоймай, оны ұстау шығындарына да қатысады. А. Зинзани мен Ф. Менга бұл қатынастарды сыни гидросаясат тұрғысынан талдап, институционалдық тұрақтылық мүдделердің толық теңдігін білдірмейтінін көрсетеді [10].

2025 жылғы Қазақстан-Өзбекстан келісімі су дипломатиясына нақты өлшеу мен дерек алмасуды қосты. 15 қараша 2025 жылы Ташкентте трансшекаралық су объектілерін бірлесіп басқару және ұтымды пайдалану туралы үкіметаралық келісімге қол қойылды. Ол су объектілерінің жұмыс режимін үйлестіруді, бірлескен тексерулерді, ақпарат алмасуды,

автоматтандырылған су есебін және үкіметаралық комиссия құруды көздейді [11]. Цифрлық есеп тараптарға су көлемін бірдей өлшеммен бақылауға мүмкіндік береді. Т. Като Орталық Азиядағы су мен энергетиканың өзара байланысын күшейтудің негізгі бағыттары ретінде деректер мен ақпарат алмасуды, институционалдық ынтымақтастықты және бірлескен инфрақұрылымдық инвестицияларды көрсетеді [12]. Қазақстан-Өзбекстан тетігі осы бағыттардың алғашқы екеуін нақты біріктіреді.

Кесте 2 - Суды бөлуден өзара пайданы бөлуге дейінгі тетіктер

Мысал	Не бөлінеді немесе үйлестіріледі	Үйлестіру тетігі	Өзара пайданың түрі
Тоқтоғұл	Электр энергиясы және маусымдық су режимі	Үшжақты хаттамалар	Маусымаралық өзара алмасу
Шу-Талас	Су және инфрақұрылымды пайдалану шығындары	Келісім және тұрақты комиссия	Шығындар мен инфрақұрылымдық пайданы бөлісу
Қазақстан-Өзбекстан	Су режимі, есеп, ақпарат	Үкіметаралық келісім, комиссия, автоматтандырылған есеп	Институционалдық және ақпараттық пайда
Қамбар-Ата ГЭС-1	Генерация, капитал, меншік және басқару	Үшжақты келіссөздер, үкіметаралық келісім жобасы	Бірлескен инфрақұрылымнан түсетін пайданы бөлісу

Қамбар-Ата ГЭС-1 су-энергетикалық дипломатиядағы күрделі институционалдық тетікке айналып келеді. 2024 жылы Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстан энергетика министрлері ГЭС-ті салу мен пайдалануға дайындық жөніндегі келісімге қол қойды. Алдын ала модель Қырғызстанға 34%, Қазақстан мен Өзбекстанға 33%-дан үлес беретін акционерлік қоғам құруды және өндірілетін электр энергиясын кепілді сатып алуды қарастырды [13]. World Bank дерегіне сәйкес, жобаның қуаты 1 860 МВт, бөгет биіктігі 261 м, су қоймасының көлемі 5,2 млрд м³, жылдық өндірісі шамамен 6 000 ГВт·сағ [14]. 2026 жылғы 21-23 қыркүйекте Алматыда жобаны бірлесіп іске асыру жөніндегі үкіметаралық келісім жобасының үшінші келіссөз раунды өтті [15]. Осылайша, келіссөздер су режимін үйлестірумен ғана шектелмей, қаржыландыру, меншік, электр энергиясын сатып алу және инфрақұрылымды бірлесіп басқару мәселелерін қамтиды.

1 - сурет. Қазақстанның су-энергетикалық дипломатиясын институционализациялаудың негізгі кезеңдері, 1998-2026 жж.

Тәжікстан бағыты өңірлік үйлестірудің кеңейгенін көрсетеді. Қазақстан, Тәжікстан және Өзбекстан Бахри-Точик су қоймасының 2026 жылғы маусым-тамыздағы жұмыс режимін келісіп, үшжақты хаттамаға қол қойды. Келісілген режим Түркістан облысының Мақтаарал және Жетісай аудандарын жазғы сумен қамтамасыз етуге бағытталған [16]. 2026 жылғы 16 шілдеде Бішкекте өткен ЭЫДҰ өңірлік жұмыс тобында су ресурстарын энергетика, ауыл шаруашылығы және экожүйелермен байланыстыра басқару, цифрлық есеп пен дерек алмасуды жетілдіру мәселелері қаралды [17]. Осыдан су дипломатиясының мазмұны су көлемін бөлумен шектелмей, су қоймасының жұмыс режимін, электр энергиясын, өлшеу жүйесін және ақпарат алмасуды да қамтитыны көрінеді.

Тоқтоғұлда су мен электр энергиясы маусым бойынша өзара байланысады, Шу-Таласта инфрақұрылымды ұстау шығындары бөлінеді, Қазақстан-Өзбекстан қатынасында су есебі мен дерек алмасу ортақ басқару тетігіне айналған, ал Қамбар-Ата ГЭС-1 келіссөздері бірлескен инфрақұрылым құру мәселесіне дейін кеңейді. Ж. Де Кейсер, П. Осуна Фуэнтес, Д. Хейс және Х. Хаберсак Орталық Азиядағы 249 гидроэнергетикалық объектіні талдап, гидроэнергетикалық құрылымның мемлекеттер арасында біркелкі бөлінбегенін көрсетеді [18].

Орталық Азиядағы бұл механизмдер сыртқы трансшекаралық қатынастардан да ерекшеленеді. Дж. Брассетт, М. Акмади және Т. Стернберг Іле мен Ертіс бассейндеріндегі Қытай-Қазақстан қатынастарын талдап, келіссөз мүмкіндіктерінің саяси және инфрақұрылымдық асимметрияға тәуелді екенін көрсетеді [19]. Сондықтан өзара пайданы бөлісу әмбебап үлгі емес, ол тараптардың ресурстық мүмкіндігіне, институттарына және келіссөзге ұсына алатын нақты құралдарына байланысты қалыптасады. Қазақстан үшін мұндай құралдарға электр энергиясы, ортақ инфрақұрылым шығындарына қатысу, су есебі мен дерек алмасу және гидроэнергетикалық жобаларға инвестициялық қатысу жатады.

Қазақстанның су-энергетикалық дипломатиясындағы негізгі өзгеріс бес механизмді салыстырғанда анық байқалады. Сырдария келісімі су мен энергияны бір жүйеде қарастыруды бекітсе, Шу-Талас шығындарды бөлісуге, Тоқтоғұл маусымдық су-энергия алмасуына, Қазақстан-Өзбекстан цифрлық

есеп пен институционалдық үйлестіруге, ал Қамбар-Ата ГЭС-1 бірлескен инфрақұрылым мәселесіне көшті. Р. Тисли мен Д. Маккинни Сырдариядағы кооперация жеке әрекетке қарағанда жоғары жиынтық пайда бере алатынын көрсеткен [20]. Осы тұрғыдан пайда су көлемімен ғана емес, энергия жеткізу, инфрақұрылымды ұстау, деректі өлшеу және инвестициялық қатысу арқылы да қалыптасады.

Қазақстанның Орталық Азиядағы су-энергетикалық дипломатиясы енді төменгі ағыста орналасқан мемлекеттің жазғы су көлеміне деген мүддесімен ғана сипатталмайды. Тоқтоғұл тетігінде Қазақстан электр энергиясын жеткізу арқылы су қоймасындағы қорды маусымдық сақтауға қатысады; Шу-Таласта трансшекаралық гидротехникалық инфрақұрылымды пайдалану шығындарын бөліседі; Өзбекстанмен қатынаста су беру мен су алуды автоматтандырылған есепке алу және жедел дерек алмасу мемлекетаралық басқарудың нақты бөлігіне айналды; Қамбар-Ата ГЭС-1 бойынша келіссөздерде су режимімен қатар қаржыландыру, меншік және энергетикалық мүдделер қарастырылады. Мұндай құрылымда су жеке ресурс ретінде емес, электр энергиясымен, инфрақұрылыммен, деректермен және инвестициялық міндеттемелермен өзара байланысқан өңірлік ресурс ретінде көрінеді. Трансшекаралық су көлемін бөлу бұрынғыдай маңызды болғанымен, оған ресурстарды өзара алмасу, шығындарды бөлісу, ақпарат алмасу және инфрақұрылымды бірлесіп басқару тетіктері қосылды.

Осы тетіктерді өзара салыстыру Қазақстанның су дипломатиясында сапалық өзгеріс болғанын көрсетеді. Тоқтоғұлда өзара пайда су мен электр энергиясының маусымдық алмасуы арқылы қалыптасады, Шу-Таласта ортақ инфрақұрылымды пайдалану шығындарын бөлісуге негізделеді, Қазақстан-Өзбекстан қатынасында нақты су есебі мен дерек алмасу маңызды орын алады, ал Қамбар-Ата ГЭС-1 бойынша мемлекетаралық келіссөздер инфрақұрылымды бірлесіп құру, қаржыландыру және басқару мәселелерін қамтиды. Су көлемін бөлу келіссөздердің негізгі мәселелерінің бірі болып қала береді, бірақ оның мазмұны әлдеқайда кеңейді. Қазақстанның Орталық Азиядағы су-энергетикалық дипломатиясының қазіргі ерекшелігі де осында: мемлекетаралық қатынастар судың нақты көлемін бөлумен шектелмей, суға байланысты энергияны, шығындарды, ақпаратты және инфрақұрылымдық мүдделерді өзара байланыстыра басқаруға негізделген жүйеге айналды.

Әдебиеттер

1. Stucki V., Sojamo S. Nouns and Numbers of the Water-Energy-Security Nexus in Central Asia // *International Journal of Water Resources Development*. - 2012. - Vol. 28, No. 3. - P. 399-418.
2. Zhupankhan A., Tussupova K., Berndtsson R. Water in Kazakhstan, a Key in Central Asian Water Management // *Hydrological Sciences Journal*. - 2018. - Vol. 63, No. 5. - P. 752-762. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02626667.2018.1447111
3. Soliev I., Theesfeld I. Benefit Sharing for Solving Transboundary Commons Dilemma in Central Asia // *International Journal of the Commons*. - 2020. - Vol. 14, No. 1. - P. 61-77. https://thecommonsjournal.org/articles/10.5334/ijc.955

4. Nesmashnyi A.D. The Water-Energy Security Nexus in Central Asia: Evaluating the Effectiveness of International Governance // *Pathways to Peace and Security*. - 2024. - No. 1(66). - P. 229-253.

5. Prniyazova A., Turaeva S., Turgunov D., Jarihani B. Sustainable Transboundary Water Governance in Central Asia: Challenges, Conflicts, and Regional Cooperation // *Sustainability*. - 2025. - Vol. 17, No. 11. - Article 4968. https://www.mdpi.com/2071-1050/17/11/4968

6. United Nations Economic Commission for Europe. Inter-State Agreement between Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan on the Use of Water and Energy Resources in the Syr Darya River Basin. - Bishkek, 17 March 1998.

7. Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі. Астана, Бішкек және Ташкент 2026 жылға дейінгі су-энергетикалық баланс бойынша келісімге келді. - 2025. - 7 қыркүйек. https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/1063188

8. Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі. Водно-энергетический баланс Центральной Азии: Казахстан обозначил свои приоритеты на встрече в Бишкеке. - 2026. - 25 сәуір. https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/1208763?lang=ru

9. United Nations Economic Commission for Europe. Kyrgyzstan and Kazakhstan Inaugurate the Chu-Talas Rivers Commission - A Breakthrough in Central Asian Water Relations. - Geneva; Bangkok, 24 July 2006. https://unece.org/fileadmin/DAM/press/pr2006/06env_p06e.htm

10. Zinzani A., Menga F. The Circle of Hydro-Hegemony between Riparian States, Development Policies and Borderlands: Evidence from the Talas Waterscape (Kyrgyzstan-Kazakhstan) // *Geoforum*. - 2017. - Vol. 85. - P. 112-121. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S001671851730218X

11. Қазақстан Республикасы Су ресурстары және ирригация министрлігі. Казахстан и Узбекистан подписали Соглашение о совместном управлении и рациональном использовании трансграничных водных объектов. - 2025. - 15 қараша. https://www.gov.kz/memleket/entities/water/press/news/details/1106037?lang=ru

12. Kato T. Strengthening the Water-Energy Nexus for a Climate Resilient Central Asia // *OECD Green Growth Papers*. - Paris: OECD Publishing, 2025. - No. 2025/02. - 60 p.

13. Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі. Первый шаг к совместной реализации проекта Камбаратинской ГЭС: главы Минэнерго Казахстана, Кыргызстана и Узбекистана подписали соглашение. - 2024. https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/789828?lang=ru

14. World Bank. Kambarata-1 Hydropower Plant Project (HPP): Frequently Asked Questions. https://www.worldbank.org/en/programs/kambarata-1-hpp/faqs

15. Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігі. Алматыда Қамбар-Ата ГЭС-1 жобасы бойынша үшжақты келіссөздердің үшінші раунды өтті. - 2026. - 23 қыркүйек. https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/1297401

16. Қазақстан Республикасы Су ресурстары және ирригация министрлігі. Қазақстан, Тәжікстан және Өзбекстан «Бахри-Точик» су қоймасының 2026 жылдың жаз мезгіліне арналған жұмыс режимі бойынша келісімге келді. - 2026. https://www.gov.kz/memleket/entities/water/press/news/details/1228049

17. Organisation for Economic Co-operation and Development. The 6th Meeting of the Regional Working Group on a Mutually Beneficial Water-Energy Mechanism. - Bishkek, Kyrgyz Republic, 16 July 2026. https://www.oecd.org/en/events/2026/07/the-6th-meeting-of-the-regional-working-group-on-a-mutually-beneficial-water-energy-mechanism.html

18. De Keyser J., Osuna Fuentes P., Hayes D.S., Habersack H. A Review of Hydropower in Central Asia: Past, Present, and Future // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. - 2026. - Vol. 226, Part A. - Article 116239. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1364032125009128

19. Brassett J., Akmadi M., Sternberg T. Seeing beyond Negotiations: The Impacts of the Belt and Road on Sino-Kazakh Transboundary Water Management // *International Journal of Water Resources Development*. - 2023. - Vol. 39, No. 3. - P. 361-381. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07900627.2022.2090905

20. Teasley R.L., McKinney D.C. Calculating the Benefits of Transboundary River Basin Cooperation: Syr Darya Basin // *Journal of Water Resources Planning and Management*. - 2011. - Vol. 137, No. 6. - P. 481-490. https://ascelibrary.org/doi/abs/10.1061/%28ASCE%29WR.1943-5452.0000141

3 Секция. Жаһандық өзгерістер жағдайындағы дипломатия және халықаралық ұйымдар

ФЕЙК ЖАҢАЛЫҚТАРДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ РОЛІ

Машенова А.М.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Аңдатпа. Мақалада фейк жаңалықтар, мисинформация және дезинформацияның қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі рөлі талданады. Цифрлық платформалар мен генеративті жасанды интеллект ақпаратты өндіру мен таратудың жылдамдығын арттырып, ақпараттық манипуляцияны мемлекетаралық бәсекелестік, гибридтік ықпал және халықаралық қақтығыстар контексінде маңызды факторға айналдырды. Зерттеуде ақпараттық қауіптердің қоғамдық сенімге, дипломатиялық коммуникацияға, халықаралық ұйымдардың қызметіне және бейбітшілік операцияларына ықпалы қарастырылады. БҰҰ, UNESCO, NATO және Еуропалық сыртқы әрекет қызметінің (EEAS) ресми материалдары негізінде ақпараттық тұтастықты нығайтудың негізгі бағыттары жүйеленеді.

Түйін сөздер: фейк жаңалық, дезинформация, мисинформация, халықаралық қатынастар, ақпараттық қауіпсіздік, FIMI, стратегиялық коммуникация, цифрлық дипломатия, жасанды интеллект.

Аннотация. В статье анализируется роль фейковых новостей, дезинформации и информационных манипуляций в современных международных отношениях. Рассматривается их влияние на международную безопасность, дипломатические коммуникации, репутацию государств и миротворческие процессы. На основе материалов ООН, UNESCO, NATO и EEAS систематизированы основные подходы к укреплению информационной целостности.

Ключевые слова: фейковые новости, дезинформация, международные отношения, информационная безопасность, FIMI, цифровая дипломатия.

Abstract. The article examines the role of fake news, disinformation and information manipulation in contemporary international relations. It discusses their impact on international security, diplomatic communication, state reputation and peace processes. Drawing on official materials from the United Nations, UNESCO, NATO and the EEAS, the article systematizes key approaches to strengthening information integrity.

Keywords: fake news, disinformation, international relations, information security, FIMI, digital diplomacy.

XXI ғасырда ақпарат халықаралық қатынастардағы стратегиялық ресурстардың біріне айналды. Интернет, әлеуметтік желілер, мессенджерлер және жасанды интеллект трансшекаралық коммуникацияның ауқымы мен жылдамдығын арттырды. Сонымен қатар осы технологиялар жалған, жаңылыстыратын және манипуляциялық ақпараттың бұрынғыдан да кең таралуына мүмкіндік берді. БҰҰ-ның 2024 жылғы Ақпараттық тұтастық жөніндегі жаһандық қағидаларында технологиялық ілгерілеу мисинформация,

дезинформация және өшпенділік тілінің көлемі, жылдамдығы мен вирустық таралуын күшейткені, ал жасанды интеллекттегі серпілістер жаңа тәуекелдер туғызғаны атап көрсетіледі [1].

Осыған байланысты фейк жаңалықтар мәселесі тек журналистика шеңберіндегі құбылыс емес. Ол халықаралық қауіпсіздік, дипломатия, мемлекеттердің беделі, қақтығыстарды реттеу және халықаралық ұйымдардың легитимдігімен тікелей байланысты. Мақаланың мақсаты - фейк жаңалықтар мен дезинформацияның халықаралық қатынастардағы қызметтерін талдау және оларға қарсы әрекеттің институционалдық бағыттарын көрсету.

Ғылыми талдауда «фейк жаңалық» ұғымын барлық қате ақпараттың әмбебап атауы ретінде қолдану жеткіліксіз. UNESCO оқу құралында мисинформация, дезинформация және mal-information сияқты өзара байланысты, бірақ мақсаты мен контексі бойынша ерекшеленетін ақпараттық бұзылыстар ажыратылады [2]. Мисинформация - жалған немесе дәл емес ақпараттың міндетті түрде зиян келтіру ниетінсіз таралуы; дезинформация - аудиторияны әдейі жаңылыстыру үшін таратылатын жалған немесе бұрмаланған ақпарат. Малинформация шынайы ақпараттың зиян келтіру мақсатында контекстен шығарылып немесе теріс пайдаланылуын білдіреді.

Халықаралық қатынастарда ақпараттың мазмұнымен қатар оны кім, қандай мақсатпен, қандай арна арқылы және қандай аудиторияға бағыттап таратқаны маңызды. Сондықтан қазіргі институционалдық тәсілдер жеке жалған мәлімдемені ғана емес, манипуляциялық мінез-құлықтың жүйесін зерттеуге көшіп келеді.

Дезинформация сыртқы саясатта қоғамдық пікірге ықпал ету, қарсы мемлекеттің институттарына сенімді әлсірету, халықаралық беделге нұқсан келтіру немесе өз саяси әрекеттерін қолайлы түрде түсіндіру үшін пайдаланылуы мүмкін. Мұндай ықпал көбіне бұрыннан бар әлеуметтік және саяси қайшылықтарды пайдаланып, оларды күшейту арқылы іске асады.

NATO ақпараттық қауіптерді мемлекеттік және мемлекеттік емес акторлар жүзеге асыратын қасақана, зиянды, манипуляциялық және үйлестірілген әрекеттер ретінде сипаттайды. Бұл санатқа шетелдік ақпараттық манипуляция мен араласу, ақпараттық операциялар және дезинформация кіреді [3]. Мұндай анықтама халықаралық қауіпсіздік саласында ақпараттық манипуляцияны мазмұннан гөрі актордың мінез-құлқы, координациясы және ықтимал әсері арқылы бағалауға мүмкіндік береді.

Қарулы қақтығыс кезінде ақпараттық кеңістік әскери және дипломатиялық әрекеттермен қатар жүретін күрес алаңына айналады. Жалған немесе манипуляциялық хабарламалар қарсыластың моральдық жағдайына, халықаралық қолдауға, бейбіт келіссөздерге және бейбіт тұрғындардың қауіпсіздігіне әсер етуі мүмкін.

БҰҰ бітімгерлік тәжірибесі бұл қауіптің практикалық салдарын көрсетеді. UN Peacekeeping деректеріне сәйкес, жалған және жаңылыстыратын нарративтер миссияларға деген қоғамдық сенімді әлсіретіп, саяси процестерге,

бейбіт келісімдерді іске асыруға, атысты тоқтатуды бақылауға және бейбіт тұрғындарды қорғауға кедергі келтіруі мүмкін. Кей жағдайларда мұндай нарративтер бітімгерлерге қарсы зорлық-зомбылықпен және БҰҰ мүлкінің жойылуымен ұштасқан [4].

Халықаралық бедел мемлекеттің жұмсақ күші мен дипломатиялық ықпалының маңызды құрамдас бөлігі. Жүйелі түрде таратылатын жалған ақпарат мемлекеттің ресми коммуникациясына сенімді төмендетіп, оның сыртқы саяси ұстанымдарын қабылдауға әсер етуі ықтимал. Сондықтан сыртқы істер органдары үшін стратегиялық коммуникация, жедел фактчекинг және сенімді ақпарат көздерін қалыптастыру дипломатиялық жұмыстың ажырамас бөлігіне айналды.

Цифрлық дипломатия жағдайында дипломатиялық ведомстволар жалған ақпаратқа жауап берудің күрделі дилеммасына тап болады: әр фейкті теріске шығару оның таралуын күшейтуі мүмкін, ал үнсіздік кейде жалған нарративтің орнығуына жол береді. Сол себепті алдын ала түсіндіру (pre-bunking), аудиторияны зерттеу және дәлелге негізделген коммуникация маңызды.

Еуропалық Одақ тәжірибесінде Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI) ұғымы кең қолданылады. Бұл тәсіл жеке хабарламалардың ақиқаттығын тексерумен шектелмей, ақпараттық операциялардың инфрақұрылымын, акторларын, желілерін, тарату арналары мен үйлестірілген мінез-құлқын зерттейді.

EEAS-тың 2026 жылғы төртінші жылдық FIMI есебі жауап беру шеңбері, FIMI Toolbox және тежеу тетіктеріне сүйене отырып, мұндай әрекеттерді ұйымдастырушылар үшін олардың құнын арттыруға және тұрақтылығын төмендетуге бағытталған тәсілді дамытады [5]. EEAS-тың FIMI Explorer ресурсы ақпараттық шабуылдардың жеке оқиғалар емес, өзара байланысқан желілер мен инфрақұрылымдардан тұратын күрделі экожүйе екенін көрсетеді [6].

Генеративті жасанды интеллект мәтін, сурет, аудио және бейнематериалдарды жаппай әрі арзан өндіру мүмкіндігін кеңейтті. Deepfake технологиялары саяси көшбасшылардың немесе дипломаттардың айтпаған сөздерін айтқандай көрсететін материалдар жасау қаупін арттырады. NATO жасанды интеллект пен deepfake технологиялары қоғамдық коммуникацияға сенімді әлсіретіп, ақпараттық ортаны шатастыру және қабылдауды өзгерту мүмкіндігін күшейтетінін атап көрсетеді [3].

Сонымен бірге жасанды интеллект қауіпке қарсы құрал ретінде де пайдаланылуы мүмкін: үйлестірілген жалған аккаунттарды анықтау, үлкен деректер массивінен күмәнді таралу үлгілерін табу және ақпараттық ортаны мониторингтеу. Сондықтан мәселе технологияны тыйым салумен ғана емес, оның жауапты қолданылуы, ашықтық және верификация инфрақұрылымымен байланысты.

Дезинформацияға қарсы күрестегі негізгі нормативтік мәселе - ақпараттық қауіпсіздік пен сөз бостандығы арасындағы теңгерім. Қате немесе

даулы пікірді автоматты түрде қауіп ретінде белгілеу саяси плюрализмге зиян келтіруі мүмкін. NATO-ның тәсілі ақпараттың өзіне тыйым салудан гөрі манипуляциялық мінез-құлыққа назар аударып, сөз бостандығы, демократия және құқық үстемдігі қағидаларын сақтауды көздейді [3].

БҰҰ-ның 2024 жылғы жаһандық қағидалары да ақпараттық тұтастықты адам құқықтарымен байланыстырады және бес бағытты алға тартады: қоғамдық сенім мен тұрақтылық; тәуелсіз, еркін және плюралистік БАҚ; дұрыс ынталандыру тетіктері; ашықтық пен зерттеу; қоғамның мүмкіндіктерін кеңейту [1, 7].

Трансшекаралық ақпараттық қауіптерге қарсы іс-қимыл бірнеше деңгейде жүргізілуі тиіс. Біріншіден, медиа және ақпараттық сауаттылық азаматтарға ақпарат көздерін тексеруге және манипуляциялық әдістерді тануға мүмкіндік береді. Екіншіден, тәуелсіз журналистика мен фактчекинг институттары сенімді ақпараттық ортаның негізін қалыптастырады. Үшіншіден, мемлекеттер, халықаралық ұйымдар, ғылыми қауымдастық және технологиялық платформалар арасында деректер мен әдістемелер алмасу қажет.

UN Peacekeeping тәжірибесінде мониторинг пен талдау, стратегиялық коммуникация, қауымдастықтармен жұмыс, саяси байланыс, журналистерді қолдау, технологиялық платформаларға зиянды контент туралы хабарлау және ұзақ мерзімді қоғамдық тұрақтылықты күшейту қатар қолданылады [4]. Бұл кешенді тәсіл фейк жаңалықпен күрестің тек теріске шығарудан тұрмайтынын көрсетеді.

Фейк жаңалықтар мен дезинформация халықаралық қатынастардың ақпараттық өлшеміне елеулі ықпал ететін факторға айналды. Олар мемлекетаралық сенімге, дипломатиялық коммуникацияға, халықаралық беделге, қақтығыстарды реттеуге және халықаралық ұйымдардың қызметіне әсер етуі мүмкін. Әсіресе цифрлық платформалар мен генеративті жасанды интеллект ақпараттық операциялардың жылдамдығы мен ауқымын ұлғайтып отыр.

Тиімді қарсы іс-қимыл тек жалған контентті жоюға негізделмеуі тиіс. Негізгі мақсат - ақпараттық ортаның тұтастығын, қоғамдық сенімді және азаматтардың сыни ақпараттық дағдыларын нығайту. Бұл үшін тәуелсіз БАҚ, медиасауаттылық, фактчекинг, зерттеу, платформалардың ашықтығы және халықаралық ынтымақтастық қатар дамуы қажет. Ақпараттық қауіпсіздік шаралары сөз бостандығы мен адам құқықтарын сақтаумен үйлескен жағдайда ғана тұрақты нәтиже бере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. United Nations. United Nations Global Principles for Information Integrity: Recommendations for Multi-stakeholder Action. New York: United Nations, 2024. URL: https://digitallibrary.un.org/record/4052524 (қаралған күні: 22.09.2026).

2. Ireton C., Posetti J. (eds.). Journalism, 'Fake News' & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. Paris: UNESCO, 2018. 128 p. URL:

https://www.unesco.org/en/articles/journalism-fake-news-disinformation (қаралған күні: 22.09.2026).

3. NATO. NATO's Approach to Counter Information Threats. 18 October 2024. URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/10/18/natos-approach-to-counter-information-threats (қаралған күні: 22.09.2026).

4. United Nations Peacekeeping. Information Integrity and Harmful Information. URL: https://peacekeeping.un.org/en/information-integrity-and-harmful-information (қаралған күні: 22.09.2026).

5. European External Action Service. 4th EEAS Annual Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats. 12 March 2026. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/4th-eeas-report-foreign-information-manipulation-and-interference-threats_en (қаралған күні: 22.09.2026).

6. European External Action Service. Dismantling the Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI) House of Cards. 2026. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/dismantling-infrastructure-foreign-information-manipulation-and-interference-house-cards_en (қаралған күні: 22.09.2026).

7. United Nations. Secretary-General's Press Conference to Launch the Global Principles for Information Integrity. 24 June 2024. URL: https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-events/2024-06-24/secretary-generals-press-conference-launch-the-global-principles-for-information-integrity (қаралған күні: 22.09.2026).

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ XXI ҒАСЫРДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ МАҢЫЗДЫ ФАКТОРЫ

Ищанова С.

И.Өтемісов атындағы БҚУ 2 курс магистранты

Аңдатпа. Мақалада жасанды интеллектінің XXI ғасырдағы халықаралық қатынастар жүйесіне ықпалы кешенді түрде талданады. Жасанды интеллект тек технологиялық құрал ретінде емес, мемлекеттердің экономикалық қуатын, әскери әлеуетін, дипломатиялық мүмкіндігін және ақпараттық ықпалын айқындайтын стратегиялық ресурс ретінде қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – жасанды интеллектінің әлемдік саясаттағы күштер арақатынасына, қауіпсіздік архитектурасына, халықаралық құқық пен жаһандық басқаруға ықпал ету тетіктерін анықтау.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, технологиялық бәсекелестік, цифрлық егемендік, дипломатия, халықаралық қауіпсіздік, автономды қару.

Аннотация. В статье комплексно анализируется влияние искусственного интеллекта на систему международных отношений XXI века. Искусственный интеллект рассматривается не только как технологический инструмент, но и как стратегический ресурс, определяющий экономическую мощь государств, их военный потенциал, дипломатические возможности и информационное влияние. Цель исследования состоит в выявлении механизмов воздействия искусственного интеллекта на соотношение сил в мировой политике, архитектуру безопасности, международное право и глобальное управление.

Ключевые слова: искусственный интеллект, технологическая конкуренция, цифровой суверенитет, дипломатия, международная безопасность, автономное оружие.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the impact of artificial intelligence on the system of international relations in the twenty-first century. Artificial intelligence is considered not only as a technological tool but also as a strategic resource that shapes the economic power, military capabilities, diplomatic capacity, and informational influence of states. The purpose of the study is to identify the mechanisms through which artificial intelligence affects the global balance of power, the international security architecture, international law, and global governance.

Keywords: artificial intelligence, technological competition, digital sovereignty, diplomacy, international security, autonomous weapons.

XXI ғасырдағы халықаралық қатынастардың мазмұны технологиялық өзгерістермен бұрынғыдан да тығыз байланысып отыр. Өнеркәсіптік қуат, табиғи ресурстар, аумақ және әскери әлеует дәстүрлі күш өлшемдері болып қала бергенімен, деректерді жинау, есептеу қуатын иелену, алгоритмдер әзірлеу және оларды мемлекеттік басқару мен экономикаға енгізу қабілеті елдердің халықаралық мәртебесіне тікелей әсер ете бастады. Осы үдерістің ортасында жасанды интеллект тұр. Ол шешім қабылдауды жеделдетеді, күрделі деректерді өңдейді, болжам жасайды және адамның когнитивтік қызметінің бір бөлігін автоматтандырады. Сондықтан жасанды интеллектіні тек цифрлық экономиканың саласы деп түсіндіру жеткіліксіз. Ол ұлттық қуаттың құрамын, қауіпсіздік түсінігін және дипломатиялық әрекеттің құралдарын өзгертетін стратегиялық факторға айналды.

Жасанды интеллект экономикалық өнімділікке ықпал ету арқылы күштер арақатынасын жанама түрде өзгертеді. Өндіріс, логистика, қаржы, медицина және мемлекеттік қызметтердегі автоматтандыру ресурстарды тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Алайда пайда біркелкі бөлінбейді. Капитал мен зияткерлік меншік иелерінің табысы өсіп, төмен білікті еңбектің кейбір түрлеріне сұраныс азаюы ықтимал. Халықаралық деңгейде бұл құбылыс технология өндіруші және технология тұтынушы елдер арасындағы алшақтықты күшейтуі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллект жарысы инновациялық жарыс қана емес, даму модельдерінің бәсекесіне айналады.

Жетекші державалар арасындағы бәсекелестік чиптерді өндіру, бұлттық есептеу, ғылыми таланттарды тарту, патенттер, стандарттар және деректер ағындары төңірегінде өрбиді. Экспорттық бақылау, инвестицияларды тексеру және технологиялық тізбектерді «сенімді серіктестерге» қайта бағыттау экономикалық саясат пен қауіпсіздік саясатының шекарасын жақындатты. Жоғары технологиялық өнімдер бұрынғыдай тек нарықтық тауар емес, ұлттық қауіпсіздік активі ретінде қарастырылады. Бұл үрдіс халықаралық сауда тәртібіне қысым жасап, технологиялық блоктарға бөліну қаупін арттырады.

Америка Құрама Штаттарының тәсілі жеке сектордағы инновациялық қуатқа, ғылыми зерттеулерге және ұлттық қауіпсіздік шектеулеріне сүйенеді. Қытай мемлекеттік жоспарлау, ауқымды ішкі нарық және технологияны экономика мен қоғамдық басқаруға кең енгізу арқылы бәсекеге түседі. Еуропалық Одақ реттеуші ықпалға басымдық береді: ЕО-ның Жасанды интеллект туралы актісі жүйелерді тәуекел деңгейіне қарай жіктеп, жоғары

тәуекелді қолдануларға қатаң талаптар қояды. Акт 2024 жылғы 1 тамызда күшіне енді және оның нормалары кезең-кезеңмен қолданыла бастады [1]. Бұл үш модель – нарықтық-инновациялық, мемлекеттік-жоспарлы және құқықтық-реттеуші модель – халықаралық стандарттар үшін бәсекенің негізгі бағыттарын көрсетеді.

Сонымен бірге орта державалар мен дамушы елдер тек ережелерді қабылдаушы болып қалмауға ұмтылады. Олар ұлттық тілдерге арналған модельдер, аймақтық деректер орталықтары, ашық технологиялар және білім беру бағдарламалары арқылы өз мүмкіндігін кеңейте алады. Мұнда халықаралық кооперация ерекше мәнге ие: бір мемлекеттің ресурсы жеткіліксіз болған жағдайда ортақ есептеу орталықтары, зерттеу желілері және үйлесімді стандарттар технологиялық тәуелділікті азайтады.

Дипломатиялық қызметте жасанды интеллект үлкен көлемдегі құжаттарды талдау, келіссөз позицияларын салыстыру, қоғамдық пікірді бақылау, аударма және сценарий әзірлеу үшін қолданылады. Ол дипломаттың орнын алмастырмайды, бірақ ақпаратты өңдеу жылдамдығын арттырып, шешім дайындау циклін қысқартады. Дағдарыс кезінде бұл артықшылық маңызды болғанымен, автоматтандырылған ұсынымға шамадан тыс сену қате қорытындыға әкелуі мүмкін. Алгоритм бұрынғы деректерге сүйенетіндіктен, күтпеген саяси өзгерістерді немесе мәдени реңкті толық түсінбеуі ықтимал.

Жасанды интеллект қоғамдық дипломатияның сипатын да өзгертеді. Мемлекеттер шетелдік аудиторияға бейімделген көптілді контентті жылдам өндіре алады. Сонымен бірге синтетикалық мәтін, бейне және дыбыс жалған ақпаратты сенімді етіп көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл дипломатиялық коммуникацияда түпнұсқалықты растау, ресми арналардың қорғалуын қамтамасыз ету және қоғамның медиасауаттылығын арттыру міндеттерін алдыңғы орынға шығарады. Ақпараттық ықпалдың арзандауы мемлекеттік емес топтардың да халықаралық оқиғаларға әсер ету мүмкіндігін кеңейтеді.

Алгоритмдік құралдар келіссөзге көмектесе алады, бірақ саяси жауапкершілікті машинаға беруге болмайды. Бейбітшілік келісімі, санкция, гуманитарлық шешім немесе әскери әрекет жөніндегі таңдау құқықтық міндеттеме мен моральдық пайымдауды талап етеді. Сондықтан дипломатияда «адам бақылауы» қағидаты тек техникалық қауіпсіздік талабы емес, демократиялық есептіліктің шарты болып табылады.

Әскери сала жасанды интеллектінің ең күрделі қолдану бағыттарының бірі. Ол барлау деректерін сұрыптау, нысандарды тану, логистиканы жоспарлау, киберқауіптерді анықтау және шешім қабылдауды қолдау үшін пайдаланылады. Мұндай жүйелер операциялық жылдамдықты арттырады, бірақ қате тану, қарсыластың әдейі жаңылыстыруы және деректердегі ауытқу тәуекелдерін туғызады. Автономия деңгейі өскен сайын қателіктің салдары ауырлап, жауапкершілікті кім көтеретіні туралы сұрақ күрделене түседі.

БҰҰ Бас Ассамблеясының 2024 жылғы әскери саладағы жасанды интеллект туралы қарары халықаралық құқықтың, халықаралық гуманитарлық құқық пен адам құқықтары нормаларының жасанды интеллект

мүмкіндіктерінің бүкіл өмірлік цикліне қолданылатынын растады. Құжат қарулану жарысы, қате есептеу, қақтығыс шегінің төмендеуі және мемлекеттік емес субъектілерге таралу қаупін атап көрсетеді [2]. Бұл бағалау жасанды интеллектінің әскери артықшылықпен қатар стратегиялық тұрақсыздық туғызуы мүмкін екенін көрсетеді.

Негізгі қатерлердің бірі – шешім қабылдау уақытының шамадан тыс қысқаруы. Ерте ескерту жүйесі алгоритмдік қорытынды шығарған жағдайда басшылық ақпаратты тексеруге үлгермей әрекет етуі ықтимал. Қарсылас жүйесінің қалай жұмыс істейтінін түсінбеу өзара күдік пен қате интерпретацияны күшейтеді. Сондықтан ядролық және өзге стратегиялық күштерге қатысты шешімдерде адамның мазмұнды бақылауын сақтау, сенім шараларын дамыту және сынақ хаттамалары туралы диалог жүргізу маңызды.

НАТО 2024 жылы жаңартылған жасанды интеллект стратегиясын жариялап, технологияны қауіпсіз әрі жауапты енгізуді және одақ көлемінде сынау, бағалау, тексеру мен валидациялау тетіктерін дамытуды мақсат етті [3]. Бұл мысал әскери ұйымдардың инновация мен тәуекелді басқаруды қатар қарастыра бастағанын дәлелдейді. Дегенмен әскери стандарттардың әр блокта бөлек қалыптасуы өзара үйлесімсіздікке және жаңа сенім дағдарысына әкелуі мүмкін.

Жасанды интеллект трансшекаралық сипатқа ие болғандықтан, ұлттық реттеу жеткіліксіз. Бір елде әзірленген модель басқа мемлекеттегі азаматтардың деректерін өңдеп, үшінші елдің инфрақұрылымында жұмыс істей алады. Мұндай тізбек юрисдикцияны, залалды өтеуді және аудит жүргізуді қиындатады. Сондықтан халықаралық басқару бір ғана әмбебап шарттан емес, міндетті құқық, саяси декларациялар, техникалық стандарттар және салалық ережелерден тұратын көпдеңгейлі жүйе ретінде қалыптасуда.

ЮНЕСКО-ның 2021 жылғы Жасанды интеллект этикасы жөніндегі ұсынымы адам құқықтары мен адам қадір-қасиетін негізгі өлшем ретінде бекітті және ұйымның барлық мүше мемлекеттеріне арналған алғашқы жаһандық этикалық стандарт болды [4]. ЭЫДҰ-ның 2019 жылы қабылданып, 2024 жылы жаңартылған қағидаттары сенімді жасанды интеллект, ашықтық, қауіпсіздік және есептілік талаптарын ұсынады [5]. БҰҰ Бас Ассамблеясының 2024 жылғы A/RES/78/265 қарары қауіпсіз, қорғалған және сенімді жасанды интеллектінің тұрақты даму мен адам құқықтарына қызмет етуін қолдады [6]. Бұл құжаттар міндеттілігі әртүрлі болғанымен, ортақ нормативтік тіл қалыптастырады.

Еуропа Кеңесінің Жасанды интеллект, адам құқықтары, демократия және құқық үстемдігі туралы негіздемелік конвенциясы осы саладағы алғашқы халықаралық заңдық міндетті шарт болып саналады [7]. Ол жасанды интеллект жүйесінің бүкіл өмірлік циклі барысында адам құқықтарын қорғауға бағытталған тәуекелге негізделген тәсілді ұсынады. Конвенцияның маңызы – технологиялық реттеуді қолданыстағы халықаралық құқықтан бөлек қарастырмай, соның жалғасы ретінде бекітуінде.

Жаһандық басқарудың әлсіз тұсы – мемлекеттердің технологиялық мүмкіндігі мен саяси мүддесінің әркелкілігі. Қатаң талаптар инновацияны баяулатуы мүмкін деген қауіп бар, ал тым жұмсақ ережелер азаматтарды және халықаралық тұрақтылықты қорғай алмайды. Бұған қоса, техникалық стандарттарды әзірлеуге дамушы елдердің қатысуы шектеулі. Нормалар тек ірі державалар мен корпорациялардың тәжірибесіне сүйенсе, цифрлық теңсіздік халықаралық құқықтық теңсіздікке айналуы ықтимал.

Жасанды интеллект халықаралық қатынастардағы мемлекеттік емес акторлардың ықпалын арттырады. Ірі технологиялық компаниялар модельдерге, есептеу қуатына және сарапшыларға ие болғандықтан, олардың шешімдері ұлттық саясат пен халықаралық қауіпсіздікке әсер етеді. Компанияның белгілі бір жүйеге қолжетімділікті тоқтатуы немесе модельді пайдалану шарттарын өзгертуі мемлекеттердің мүмкіндігіне тікелей ықпал етуі мүмкін. Осы себепті мемлекет пен бизнес арасындағы қатынас мемлекеттік сатып алу шеңберінен шығып, стратегиялық серіктестік пен қоғамдық бақылау мәселесіне айналады.

Ғылыми қауымдастық, азаматтық қоғам және халықаралық ұйымдар қауіптерді бағалау, стандарт әзірлеу және осал топтардың мүддесін қорғау ісіне қатысады. Сонымен қатар қылмыстық және экстремистік топтар жасанды интеллектіні фишинг, зиянды кодты бейімдеу, жалған тұлға қалыптастыру және үгіт-насихат үшін қолдана алады. Технологияға кіру кедергілерінің төмендеуі қауіп субъектілерінің санын көбейтеді. Сондықтан басқару моделі көпжақты болып, мемлекеттермен бірге жеке сектордың, зерттеушілердің және қоғамның жауапкершілігін қамтуы тиіс.

Қазақстан үшін жасанды интеллект сыртқы саясаттың да, ішкі жаңғырудың да маңызды бағыты. Елдің географиялық орны, көпвекторлы дипломатиясы, цифрлық мемлекеттік қызмет тәжірибесі және білімді жастар әлеуеті аймақтық технологиялық хаб қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге ішкі нарықтың салыстырмалы шағындығы, шетелдік есептеу платформаларына тәуелділік, сапалы қазақтілді деректердің тапшылығы және мамандар бәсекесі шектеу туғызады.

Қазақстан 2024–2029 жылдарға арналған жасанды интеллектіні дамыту тұжырымдамасын іске асырып, кейін ұлттық стандарттарды қабылдады [8]. 2026 жылы жарияланған «Digital Qazaqstan» ұлттық стратегиясы деректер мен жасанды интеллектіні мемлекеттік басқару мен экономиканы жаңғыртудың негізі ретінде айқындайды [9]. Бұл құжаттарды сыртқы саясатпен байланыстыру қажет, өйткені ұлттық цифрлық инфрақұрылым, деректерді сақтау режимі және технологиялық серіктестерді таңдау халықаралық тәуелділіктің сипатын анықтайды.

Бірінші стратегиялық міндет – есептеу инфрақұрылымына сенімді қолжетімділік. Қазақстан барлық компонентті өзі өндіруге ұмтылмай, деректер орталықтарын, энергия тиімділігін, бұлттық ресурстарды және резервтік арналарды дамытуы қажет. Екінші міндет – қазақ тіліндегі сапалы деректер мен модельдерді қалыптастыру. Бұл мәдени егемендік, мемлекеттік

қызмет сапасы және ақпараттық қауіпсіздік үшін маңызды. Үшінші міндет – жоғары оқу орындары, мемлекеттік органдар және бизнес арасындағы кадр алмасуын күшейту. Төртінші міндет – алгоритмдік жүйелерді мемлекеттік секторда қолдану кезінде аудит, түсіндірмелілік, дербес деректерді қорғау және шағымдану тетіктерін енгізу.

Сыртқы саясат деңгейінде Қазақстан БҰҰ, ЮНЕСКО, ШЫҰ, ЕАЭО және Орталық Азия форматтарында жасанды интеллект бойынша нормаларды талқылауға белсенді қатыса алады. Ел үшін технологиялық блоктардың біріне толық тәуелді болудан сақтану, серіктестерді әртараптандыру және үйлесімді стандарттарды қолдау тиімді. Қазақстан аймақ мемлекеттеріне арналған қазақ, өзбек, қырғыз, тәжік және өзге тілдік ресурстарды дамыту, мемлекеттік қызметтегі жауапты жасанды интеллект, су және климаттық деректерді талдау бойынша бірлескен жобалар ұсына алады.

Жасанды интеллект XXI ғасырдағы халықаралық қатынастарды өзгертетін маңызды құрылымдық фактор болып қалыптасты. Оның ықпалы бір ғана салада көрінбейді: жасанды интеллект экономикалық өнімділікке, әскери әлеуетке, дипломатиялық шешімдерге, ақпараттық ықпалға және халықаралық нормаларды қалыптастыруға қатар әсер етеді. Технологияны иелену мемлекеттердің күшін арттырса, оған тәуелділік жаңа осалдықтар туғызады. Сондықтан жасанды интеллект үшін бәсеке ресурстар, стандарттар және саяси құндылықтар үшін бәсекені біріктіреді.

Зерттеу нәтижесі жасанды интеллектінің халықаралық қатынастардың дербес акторы емес екенін, бірақ акторлардың мүмкіндігі мен шешім қабылдау ортасын түбегейлі өзгертетінін көрсетті. Оның басты ерекшелігі – азаматтық және әскери қолдану арасындағы шекараның көмескілігі, жеке компаниялардың стратегиялық рөлінің өсуі және технологиялық өзгерістің құқықтық нормалардан жылдам жүруі. Бұл жағдай халықаралық ынтымақтастықты қажет етеді, алайда державалар арасындағы сенімсіздік ортақ ережелерді қабылдауды қиындатады.

Тиімді жаһандық басқару төрт негізге сүйенуге тиіс: халықаралық құқықтың қолданыстағы қағидаларын сақтау; тәуекел деңгейіне сай реттеу; адамның мазмұнды бақылауы мен жауапкершілігін бекіту; дамушы елдердің инфрақұрылым мен стандарт әзірлеуге қатысуын қамтамасыз ету. Қазақстан үшін ұлттық технологиялық әлеуетті дамыту мен көпжақты дипломатияны байланыстыру маңызды. Ел есептеу инфрақұрылымына, адами капиталға, қазақтілді деректерге және сенімді құқықтық режимге инвестиция сала отырып, халықаралық нормаларды қалыптастыру үдерісінде белсенді әрі теңгерімді позиция ұстана алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. European Union. Regulation (EU) 2024/1689 laying down harmonised rules on artificial intelligence. Official Journal of the European Union, 2024.

2. United Nations General Assembly. Resolution A/RES/79/239, Artificial intelligence in the military domain and its implications for international peace and security. 24 December 2024.

3. NATO. Summary of NATO's Revised Artificial Intelligence Strategy. 10 July 2024. URL:https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2024/07/10/summary-of-natos-revised-artificial-intelligence-ai-strategy

4. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. Paris, 2021. URL: https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-ethics-artificial-intelligence

5. OECD. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. Adopted 2019, updated 2024. URL: https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449

6. United Nations General Assembly. Resolution A/RES/78/265, Seizing the opportunities of safe, secure and trustworthy artificial intelligence systems for sustainable development. 21 March 2024.

7. Council of Europe. Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. CETS No. 225, 2024.

8. Қазақстан Республикасы Үкіметі. Жасанды интеллектіні дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Астана, 2024.

9. Қазақстан Республикасының Жасанды интеллект технологияларын кең ауқымды цифрландыру және енгізу жөніндегі Digital Qazaqstan ұлттық стратегиясы. Астана, 2026.

ОТ ИДЕИ 1992 ГОДА К МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ: ЭВОЛЮЦИЯ СВМДА КАК ИНСТРУМЕНТА ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

Нұрғали Мұхаммедали Мажитұлы

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, e-mail: nurgali.m021@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается эволюция Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА) от инициативы Казахстана 1992 года до процесса трансформации в международную организацию. Выделены основные этапы становления, проанализированы ключевые документы и роль СВМДА в многовекторной внешней политике Казахстана. Показаны возможности и ограничения этого инструмента в условиях современной геополитической турбулентности.

Ключевые слова: СВМДА, внешняя политика Казахстана, меры доверия, безопасность в Азии, многовекторность.

Түйіндеме. Мақалада Қазақстан 1992 жылы ұсынған Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңес (АӨСШК) бастамасының халықаралық ұйымға айналу жолы қарастырылады. Ұйымның қалыптасу кезеңдері, негізгі құжаттары және оның Қазақстанның көпвекторлы сыртқы саясатындағы орны талданады. Қазіргі геосаяси тұрақсыздық жағдайында бұл құралдың мүмкіндіктері мен шектеулері көрсетіледі.

Түйін сөздер: АӨСШК, Қазақстанның сыртқы саясаты, сенім шаралары, Азиядағы қауіпсіздік, көпвекторлылық.

Abstract. The article examines the evolution of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA) from Kazakhstan's 1992 initiative to its transformation into an international organization. The main stages of its development and key documents are analyzed, along with CICA's role in Kazakhstan's multi-vector foreign policy. The opportunities and limitations of this instrument in the current geopolitical turbulence are shown.

Keywords: CICA, Kazakhstan's foreign policy, confidence building measures, security in Asia, multi-vector diplomacy.

СВМДА относится к тем внешнеполитическим инициативам Казахстана, которые прожили дольше многих других и до сих пор не потеряли актуальности. Предложение о ее создании прозвучало в 1992 г., когда государство только формировало дипломатическую службу: Министерство иностранных дел возглавлял тогда Т.С. Сулейменов (1991–1994 гг.), и именно в эти годы закладывались основные подходы к внешней политике страны. С тех пор прошло больше тридцати лет, и из идеи регионального совещания получился процесс со своими документами, Секретариатом и, что важнее всего, планами преобразования в полноценную международную организацию. В докладе мы попробуем проследить этот путь по этапам и понять, чем СВМДА является для Казахстана как инструмент внешней политики.

Идея созыва СВМДА была высказана Президентом Н.А. Назарбаевым 5 октября 1992 г. в выступлении на 47-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН [1]. Замысел во многом навеян опытом ОБСЕ. В Европе к началу 1990-х существовал механизм, позволявший обсуждать вопросы безопасности за одним столом, а в Азии ничего подобного не было, хотя континент куда разнороднее: разные политические системы, уровни развития, нерешенные территориальные споры, несколько ядерных государств. Для Казахстана, который расположен между Россией и Китаем и одновременно связан с Центральной, Южной и Восточной Азией, вопрос был не отвлеченным. Нестабильность рядом с границами напрямую задевала и суверенитет, и внутреннюю стабильность [2]. Кроме того, инициатива давала молодому государству возможность самому предлагать повестку, а не только реагировать на чужие решения. Стоит помнить и о контексте тех лет: Казахстан добивался признания, вступал в ООН и ОБСЕ, определялся с ядерным наследием СССР. Предложение об азиатском диалоге хорошо вписывалось в эту линию, тем более что оно не было направлено против кого-либо и не требовало от участников выхода из других союзов.

Первые годы ушли на то, чтобы убедить партнеров. Многие азиатские государства сомневались, что европейскую модель можно перенести на другую почву, и казахстанская дипломатия действовала осторожно: экспертные консультации, специальная рабочая группа, постепенное расширение круга участников. Заметным результатом стала Алматинская декларация о принципах взаимоотношений между государствами-членами СВМДА, принятая на первом заседании министров иностранных дел 14 сентября 1999 г. [3]. Она закрепила десять принципов, среди которых суверенное равенство, неприменение силы, территориальная целостность, мирное урегулирование споров и невмешательство во внутренние дела. Жестких обязательств документ не создавал, но задавал общие правила игры. В 2002 г. в Алматы прошла первая встреча на высшем уровне, где был принят

Алматинский акт; он придал процессу политический вес и определил СВМДА как форум для диалога [4].

Отсюда, кстати, и главное отличие от ОБСЕ. Хельсинкский процесс опирался на более или менее ясное разделение на два блока и на подписанный заключительный акт, а в Азии не было ни того ни другого. Поэтому ставку сделали на добровольность и консенсус: сначала общие принципы, потом меры доверия, потом институты. Путь получился медленным, зато никто из участников не почувствовал давления. Обратная сторона очевидна: без механизма контроля меры доверия остаются по сути рекомендациями, и на это неоднократно указывали исследователи.

В 2004 г. был утвержден Каталог мер доверия, охвативший пять направлений: военно-политическое, новые вызовы и угрозы, экономическое, экологическое и гуманитарное [5]. Такой размах объяснялся тем, что безопасность понималась не только как военный вопрос, и участники с разными приоритетами могли найти в Каталоге свои темы. На втором саммите в Алматы (2006 г.) решили создать Секретариат, то есть появился постоянный орган, обеспечивающий преемственность. Дальше саммиты проходили в Стамбуле (2010), Шанхае (2014) и Душанбе (2018), а председательство переходило от Казахстана к другим странам. Процесс перестал быть чисто казахстанским проектом. Число участников выросло с полутора десятков до более чем двадцати пяти государств-членов, к ним добавились наблюдатели. На шанхайском саммите Китай выступил со своими предложениями по азиатской безопасности, что показало интерес крупных держав к площадке. При этом реальная работа по Каталогу шла неравномерно, а деятельность оставалась в основном консультативной.

Разговор о том, чтобы превратить форум в международную организацию с закрепленным юридическим статусом, ведется с конца 2010-х гг. Причины понятны: геополитическое соперничество обострилось, появились новые угрозы вроде кибербезопасности и продовольственных рисков, региональные конфликты не прекращаются. Вопрос обсуждался на встречах министров и экспертов, а на шестом саммите в Астане в октябре 2022 г. был подтвержден курс на дальнейшее институциональное укрепление [6]. Для Казахстана это важно по двум причинам. С одной стороны, тридцатилетние усилия получают закрепление, а страна как инициатор упрочивает репутацию. С другой, такой шаг созвучен Концепции внешней политики на 2020–2030 гг., где Казахстан заявляет о поддержке многосторонности и превентивной дипломатии [7].

Стоит отметить, что Казахстан сохраняет особое положение в этом процессе даже тогда, когда председательствуют другие. Первые саммиты прошли в Алматы, Секретариат находится в Астане, и именно казахстанская сторона чаще других выдвигает предложения по совершенствованию механизма. Площадка удобна для неформальных встреч делегаций, которым в других форматах поговорить непросто. Это работает и на образ Казахстана как нейтрального хозяина переговоров.

Если попытаться оценить СВМДА как инструмент, то, на наш взгляд, она решает три задачи. Она работает на имидж страны: рядом с отказом от ядерного оружия эта инициатива стала частью образа государства, которое предлагает диалог. Она помогает балансировать: в одном формате собираются Россия, Китай, Индия, Турция, ряд стран Ближнего Востока, и Казахстан поддерживает контакты со всеми, не примыкая к блокам, что вполне отвечает принципу многовекторности. Наконец, принципы Алматинской декларации и меры доверия создают общий язык для обсуждения спорных тем. Для Центральной Азии это имеет отдельное значение: страны региона получили возможность говорить о безопасности в азиатском масштабе, а не только в двусторонних отношениях или внутри блоков.

Полезно сопоставить СВМДА с другими казахстанскими инициативами. Схожая логика видна в Съезде лидеров мировых и традиционных религий, который проходит в Астане с 2003 г., и в астанинском формате переговоров по Сирии, работавшем с 2017 г. Во всех этих случаях Казахстан выступает не стороной конфликта, а организатором площадки и посредником. От остальных СВМДА отличается масштабом и длительностью: это не разовая встреча, а процесс, рассчитанный на десятилетия и имеющий собственную институциональную основу.

В контексте юбилея первого министра иностранных дел уместно отметить и преемственность. Многие подходы, сформулированные в начале 1990-х (равноудаленность от центров силы, отказ от участия в блоковом противостоянии, ставка на международное право и диалог), впоследствии нашли отражение в самой идее СВМДА. Иначе говоря, между первым этапом становления казахстанской дипломатии и сегодняшним курсом нет разрыва: инициатива 1992 г. стала одним из способов воплотить эти принципы на практике.

Ограничения тоже видны. У Азии нет общей идентичности и единого представления об угрозах, среди участников есть страны с острыми взаимными претензиями, решения принимаются консенсусом и обязательной силы не имеют, поэтому в кризисной ситуации механизм малоэффективен. К тому же СВМДА соседствует с ШОС, АСЕАН и Региональным форумом АСЕАН, у которых ресурсов больше. В научной литературе оценки расходятся. Одни авторы видят в СВМДА площадку, которая постепенно приучает к диалогу и формирует общие нормы. Другие считают ее способом «мягкого балансирования» для отдельных государств. Третьи, опираясь на теорию средних держав, показывают на ее примере, как страна с ограниченными ресурсами расширяет влияние через посредническую дипломатию. Мы полагаем, что эти подходы друг другу не противоречат: СВМДА одновременно и площадка, и способ балансирования, и часть имиджа Казахстана.

Успех преобразования в организацию будет зависеть от нескольких вещей. Нужен устав, который определит цели, порядок принятия решений и статус Секретариата. Нужны конкретные направления, где договориться

реально уже сейчас: терроризм и трансграничные угрозы, устойчивое развитие, реагирование на чрезвычайные ситуации, диалог культур. И, конечно, без заинтересованного участия крупных государств региона организация рискует остаться символической. Казахстану при этом важно сохранить роль посредника, а не стороны, продвигающей собственные интересы, иначе площадка потеряет доверие.

Отдельного внимания заслуживает вопрос о том, как сами государства-члены используют форум. Для одних он служит способом заявить свою позицию по региональной безопасности, для других удобным поводом для двусторонних встреч на полях, для третьих способом показать открытость к диалогу. Пока эти мотивы различаются, единая организация будет складываться непросто, и учитывать это при оценке перспектив необходимо.

Итак, инициатива 1992 г., появившаяся в период становления государства и дипломатической службы, не осталась на бумаге: из идеи выросли форум, Каталог мер доверия и постоянный Секретариат, а сейчас обсуждается статус организации. Опыт СВМДА показывает, что среднее государство может влиять на региональную повестку, если предлагает решения, приемлемые для всех и рассчитанные на постепенное движение. Главный вопрос ближайших лет в том, удастся ли наполнить процесс реальным содержанием и не превратить его в декларативную площадку.

Список использованной литературы

1. Выступление Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на 47-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. Нью-Йорк, 5 октября 1992 г.

2. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь. – Караганда: Арко, 2006.

3. Декларация о принципах, регулирующих взаимоотношения между государствами-членами СВМДА. – Алматы, 14 сентября 1999 г.

4. Алматинский акт СВМДА. – Алматы, 2002.

5. Каталог мер доверия СВМДА. – Алматы, 2004.

6. Официальный сайт Секретариата СВМДА. – URL: https://www.s-cica.org.

7. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2020–2030 годы: утв. Указом Президента РК от 9 марта 2020 г.

8. Токаев К.К. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. – Алматы: Bilim, 2000.

ГЛОБАЛЬНОЕ НАЛОГОВОЕ УПРАВЛЕНИЕ И АГЕНТНОСТЬ КАЗАХСТАНА: РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНСТИТУТОВ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ

Садыков А.С.

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

Түйін: Мақалада жаһандық салықтық басқарудың институционалдануы мемлекеттердің ұлттық мүдделерін қорғау мүмкіндіктеріне қалай әсер ететіні

қарастырылады. Халықаралық режимдер теориясы негізінде екі фактордың — мемлекеттер арасындағы ықпалдың бөлінуі мен мемлекеттік агенттік үшін мүмкіндіктер мен шектеулерді қалыптастырудағы халықаралық институттар рөлінің өзара ықпалы талданады. Осы тұрғыда жаһандық салықтық басқару жүйесіндегі Қазақстанның агенттігі мен дипломатиялық тетіктердің өзара байланысы қарастырылады.
Түйін сөздер: жаһандық салықтық басқару, Қазақстан, дипломатиялық тетіктер, халықаралық режимдер, агенттік.

Аннотация: В статье рассматривается влияние институционализации глобального налогового управления на возможности государств защищать национальные интересы. На основе теории международных режимов анализируется взаимодействие двух факторов - распределения влияния между государствами и роли международных институтов в формировании возможностей и ограничений для государственной агентности. В этом контексте рассматривается взаимосвязь дипломатических механизмов и агентности Казахстана в системе глобального налогового управления.
Ключевые слова: глобальное налоговое управление, Казахстан, дипломатические механизмы, международные режимы, агентность.

Abstract: The article examines how the institutionalisation of global tax governance affects states' capacity to protect their national interests. Drawing on international regime theory, it analyses the interaction between two factors: the distribution of influence among states and the role of international institutions in shaping opportunities and constraints for state agency. In this context, the relationship between diplomatic mechanisms and Kazakhstan's agency within the system of global tax governance is examined.
Keywords: global tax governance, Kazakhstan, diplomatic mechanisms, international regimes, state agency.

В условиях глобализации мировой экономики, международное налогообложение выходит за рамки исключительно внутренней налоговой политики государств. Рост трансграничной деятельности транснациональных компаний усиливает взаимозависимость национальных налоговых систем и необходимость межгосударственного взаимодействия. В этих условиях вопросы распределения налоговых прав между юрисдикциями, противодействия размыванию налоговой базы и развития подходов к минимальному налогообложению становятся предметом международного сотрудничества. Поэтому международные налоговые правила представляют интерес не только для налогового права и экономики, но и для международных отношений. В центре анализа находится вопрос о том, каким образом распределение ресурсов и переговорных возможностей влияет на способность государств защищать национальные интересы в условиях институционализации глобального налогового управления.

Современная архитектура международного налогового сотрудничества становится более институционализированной. OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS объединяет более 145 юрисдикций, взаимодействующих по реализации стандартов BEPS и дальнейшему развитию международных налоговых правил [1]. Казахстан участвует в Inclusive Framework с 2016 года и включен в процедуры реализации и мониторинга отдельных стандартов

BEPS [2]. Эти процессы свидетельствуют об усилении институционализации международного налогового сотрудничества и формировании системы глобального налогового управления.

Для Казахстана данная трансформация ставит более широкий внешнеполитический вопрос: как защищать национальные интересы в системе, где формально суверенные государства существенно различаются по экономическим, экспертным и переговорным возможностям? Участие в международном режиме не означает равного влияния на его результаты, но и различия в материальной силе не означают отсутствия агентности у менее крупных государств. Здесь возникает пространство для анализа институциональных и дипломатических механизмов.

Теоретической основой анализа служит теория международных режимов С. Краснера. Международные режимы понимаются как совокупность принципов, норм, правил и процедур принятия решений, вокруг которых сходятся ожидания участников [3]. Режим выступает промежуточным звеном между базовыми причинными факторами (интересы государства и распределение силы), с одной стороны, и поведением государств - с другой. Это позволяет исследовать, имеют ли институты самостоятельное влияние либо преимущественно отражают интересы и распределение силы.

В дискуссии, рассмотренной Краснером, можно выделить два объяснения. Структуралистская критика исходит из решающего значения интересов и распределения силы, и режимы в значительной степени отражают эти факторы. С. Стрэндж, в частности, предупреждает, что чрезмерный акцент на режимах способен скрывать лежащие в основе международных договоренностей отношения силы и интересов [3].

Модифицированный структуралистский подход допускает более сложную связь, где интересы и сила остаются фундаментальными, однако режим при определенных условиях может выступать самостоятельной промежуточной переменной. Институты обеспечивают информацию, устойчивые процедуры взаимодействия и снижают неопределенность и издержки координации. В логике Р. Кеохейна это способствует сотрудничеству даже при отсутствии наднационального центра власти [4].

Для глобального налогового управления важно соединить оба объяснения, не предполагая заранее преимущество одного. Налоговые переговоры проходят при существенной неоднородности государств по экономическим ресурсам, роли транснационального бизнеса и экспертной емкости. Одновременно институты создают процедуры участия, обмена информацией, экспертной работы и коалиционного взаимодействия. Поэтому задача состоит в выявлении условий, при которых институциональные ресурсы действительно меняют возможности менее влиятельных участников.

Современная литература уточняет эту проблему. И. Москуэра показывает, что расширение формального участия и инклюзивности глобального налогового управления само по себе не гарантирует равного влияния на выработку правил [5]. М. Хирсон, Р. К. Кристенсен и Т.

Рандриаманалина, напротив, демонстрируют, что государства с ограниченной рыночной силой не обязательно являются пассивными rule-takers, где их агентность может опираться на экспертные ресурсы, профессиональные сети и коалиционное взаимодействие [6]. Тем самым исследовательский вопрос смещается от наличия или отсутствия влияния к условиям, при которых институциональные и дипломатические ресурсы способны частично компенсировать структурную асимметрию.

Дополнительное объяснение дает анализ экспертной власти. Л. Сибрук и Д. Уиган показывают, что в международных налоговых спорах влияние связано не только с материальными ресурсами государств, но и со способностью профессиональных групп формировать и продвигать экспертные идеи [7]. Р. К. Кристенсен также подчеркивает значение транснациональных профессиональных сетей в налоговом управлении [8]. Для Казахстана это позволяет рассматривать дипломатическую агентность во взаимосвязи с качеством экспертизы и доступом к институциональным каналам.

Особое значение имеет пространство доступных решений (opportunity set). Формальный суверенитет сохраняет юридическое право государства принимать налоговые решения (A, B, C или D), однако фактически доступные варианты зависят от международных правил и поведения других государств (A и может быть B). Институционализация может менять издержки национальных решений, устанавливать требования совместимости и механизмы мониторинга. Поэтому формальное право выбора сохраняется, но условия его применения меняются.

Глобальное минимальное налогообложение иллюстрирует эту тенденцию. В сентябре 2026 года Inclusive Framework опубликовал пакет документов по согласованному применению Global Minimum Tax, включая методологию обзора национальных правил и мониторинг их соответствия GloBE [9]. Для статьи этот пример важен как свидетельство углубления институциональных процедур, где предметом международно-политического анализа становится соотношение формального налогового суверенитета и фактического пространства национальной политики.

Дипломатические механизмы здесь понимаются шире традиционных межгосударственных переговоров, и могут быть такими как, участие в многосторонних институтах, формирование национальной позиции, межведомственная координация, экспертная аргументация, двусторонние переговоры по налоговым соглашениям, коалиционное взаимодействие и использование процедур международных режимов. При этом доступ к институциональному каналу необходимо отличать от способности использовать его для достижения наблюдаемого результата.

Республика Казахстан представляет интересный объект для такого исследования. Её участие в Inclusive Framework и отдельных механизмах BEPS подтверждается материалами OECD, в частности, Казахстан проходил взаимную оценку по Action 14 о процедуре взаимного согласования по

налоговым соглашениям [10]. Однако наличие формализованного взаимодействия не отвечает на вопрос о степени влияния на содержание правил. Для этого необходим анализ конкретных процессов и результатов, в том числе двусторонних налоговых соглашений, позиций в многосторонних форматах и других наблюдаемых форм взаимодействия.

Аналитически можно предположить следующую последовательность. Распределение влияния формирует исходные ограничения, то есть объективное соотношение сил государств. Международные институты структурируют процедуры, информацию и каналы участия, то есть институты не устраняют разницу в силе государств, но создают определённую среду для действий государств, которые используют дипломатические и экспертные механизмы. Наблюдаемые результаты позволяют оценивать расширение или сужение пространства государственной агентности, то есть смотрим, удалось ли государству сохранить больше пространства для собственной налоговой политики, отстоять какую-то позицию, повлиять на договорённость? Или международные правила, наоборот, сузили доступные варианты?

Соответственно, международное сотрудничество не обязательно означает, что государство просто «отдаёт» часть налогового суверенитета. С одной стороны, институты ограничивают некоторые варианты односторонних действий, с другой стороны, возможностей становится больше, так как участие в международных институтах может дать государству то, чего у него без сотрудничества не было бы, а именно доступ к информации, экспертизе, процедурам переговоров, рабочим группам, коалициям и каналам, через которые можно представлять и защищать национальную позицию**.** Это позволяет избежать противопоставления суверенитета и международного сотрудничества. Поэтому точнее исследовать не абсолютную «потерю» или «сохранение» суверенитета, а изменение эффективной агентности государства в конкретной институциональной среде.

Для Казахстана практическая значимость подхода состоит в рассмотрении международного налогового сотрудничества как части экономической дипломатии. Налоговые соглашения и многосторонние стандарты затрагивают распределение налоговых прав и пространство национальной политики. Качество участия зависит не только от технической экспертизы, но и от координации и последовательного представления национальной позиции. При этом анализ может опираться на публично наблюдаемые механизмы, процедуры и результаты без обращения к конфиденциальным переговорным позициям.

Таким образом, глобальное налоговое управление создает для Казахстана исследовательскую проблему на пересечении международных институтов, распределения влияния и дипломатии. Теория международных режимов и современная литература по глобальному налоговому управлению и международному налоговому сотрудничеству позволяют предположить, что институты и экспертно-дипломатические ресурсы могут иметь самостоятельное, но условное значение. Результат международного

взаимодействия определяется не только силой государства (размер экономики, рынка и политический вес). Международные институты, правила, процедуры, экспертиза и дипломатия также могут влиять на результат, однако их воздействие проявляется не всегда и зависит от конкретных условий. В связи с этим перспективной задачей является выявление условий, при которых международные институты, дипломатические механизмы и экспертные ресурсы поддерживают или расширяют агентность Казахстана, и ситуации, где их воздействие ограничивается структурной асимметрией, когда различия в экономическом и переговорном весе государств могут оказаться настолько значительными, что инструменты (международные институты, дипломатические механизмы и экспертные ресурсы) не позволят существенно повлиять на результат. Такой подход не предполагает заранее заданного результата и допускает положительные, ограниченные и смешанные результаты.

Литература:

1. OECD. (2026). *Base erosion and profit shifting (BEPS): OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS*. OECD.
2. OECD. (2025). *Strengthening the Capacity to Tackle Tax Avoidance in Kazakhstan*. Paris: OECD.
3. Krasner, S. D. (1982). Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization, 36*(2), 185–205.
4. Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
5. Mosquera Valderrama, I. J. (2023). Global Tax Governance. In F. Haase & G. Kofler (Eds.), *The Oxford Handbook of International Tax Law* (pp. 1007–1024). Oxford: Oxford University Press.
6. Hearson, M., Christensen, R. C., & Randriamanalina, T. (2023). Developing Influence: The Power of ‘the Rest’ in Global Tax Governance. *Review of International Political Economy, 30*(3), 841–864.
7. Seabrooke, L., & Wigan, D. (2016). Powering Ideas through Expertise: Professionals in Global Tax Battles. *Journal of European Public Policy, 23*(3), 357–374.
8. Christensen, R. C. (2021). Elite Professionals in Transnational Tax Governance. *Global Networks, 21*(2), 265–293.
9. OECD. (2026). *Global Minimum Tax: Inclusive Framework Releases a Package to Strengthen Consistency and Certainty for MNEs and Jurisdictions*. 11 September 2026.
10. OECD. (2022). *Making Dispute Resolution More Effective – MAP Peer Review Report, Kazakhstan (Stage 2): Inclusive Framework on BEPS: Action 14*. Paris: OECD Publishing.

РОЛЬ США В ТРАНСФОРМАЦИИ ИРАНО-ИЗРАИЛЬСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ В 2024-2026 ГОДАХ

Жулдагали Рахат Кажгалиулы

магистрант ФМО ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан
Научный руководитель к.и.н. Ибрагимова Г.Е.

Түйін: Мақалада 2024–2026 жылдардағы Иран мен Израиль арасындағы текетірестің шиеленісуі жағдайында АҚШ стратегиясының өзгеруі талданады. Құрылымдық неореализм мен «қауіптер теңгерімі» теориясы негізінде Вашингтонның «офшорлық теңгерімдеуден» тікелей тежеуге көшуі қарастырылады. Жүйелік, оқиғалық және салыстырмалы талдау әдістері қолданылады. АҚШ ықпалының әскери, экономикалық, дипломатиялық, барлау және технологиялық құралдары жүйеленіп, стратегияның өзгеруіне әсер еткен өңірлік, жаһандық және ішкі саяси факторлар анықталады. Американдық араласудың күшеюі Израильдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, АҚШ үстемдігіне қарсы коалицияның қалыптасуын тежеу және Иранның ядролық қаруға қажетті материалды жедел өндіруіне жол бермеу мақсаттарымен байланыстырылады. Өңірлік поляризацияның күшеюі және АҚШ-тың жаһандық стратегиясы үшін жаңа сын-қатерлердің туындауы туралы қорытынды жасалады.

Аннотация: В статье анализируется трансформация стратегии США в условиях эскалации ирано-израильского противостояния в 2024–2026 гг. На основе структурного неореализма и теории «баланса угроз» рассматривается переход Вашингтона от «офшорного балансирования» к прямому сдерживанию. Используются системный, событийный и сравнительный анализ. Систематизированы военные, экономические, дипломатические и разведывательно-технологические инструменты влияния США, выявлены региональные, глобальные и внутриполитические факторы изменения стратегии. Обосновывается связь усиления американского вмешательства с обеспечением безопасности Израиля, противодействием формированию контргегемонистской коалиции и недопущением ядерного прорыва Ирана. Делается вывод об усилении региональной поляризации и возникновении новых вызовов для глобальной стратегии США.

Abstract: The article examines the transformation of US strategy amid the escalation of the Iran–Israel confrontation in 2024–2026. Drawing on structural neorealism and balance-of-threat theory, it explores Washington’s shift from offshore balancing to direct deterrence. The study employs systems analysis, event analysis, and comparative analysis. It categorizes the military, economic, diplomatic, intelligence, and technological instruments of US influence and identifies regional, global, and domestic political drivers of strategic change. Increased US intervention is linked to ensuring Israel’s security, countering the formation of a counter-hegemonic coalition, and preventing an Iranian nuclear breakout. The article concludes that these developments have intensified regional polarization and created new challenges for US global strategy.

Ключевые слова: США, Иран, Израиль, сдерживание, ядерная программа, региональная безопасность, Казахстан

Рубеж 2024-2026 гг. ознаменовался качественным сдвигом в ближневосточной геополитике – прямыми вооруженными столкновениями между Ираном и Израилем, завершившими эпоху прокси-войн. В этих условиях политика США как ключевого внешнего гаранта региональной безопасности приобрела критическое значение, требуя переосмысления традиционных подходов к управлению эскалацией.

Существует обширный пласт литературы по американо-израильским отношениям и политике сдерживания Ирана. Однако данные события сформировали новый эмпирический контекст, который еще не получил исчерпывающего концептуального осмысления в академической литературе,

в частности, недостаточно изучены механизмы перехода США к открытому противостоянию.

Прямые обмены ударами между Ираном и Израилем изменили условия американской политики на Ближнем Востоке. Поддержка безопасности Израиля стала сочетаться с растущим риском вовлечения США в военные действия. Исследовательский вопрос статьи заключается в том, почему инструменты сдерживания и управления кризисами не предотвратили расширения американского участия. Цель работы – выявить причины этого изменения, сопоставить применявшиеся инструменты и оценить их стратегические последствия. Эмпирические рамки охватывают события 2024 года — начала марта 2026 года; выводы не распространяются на весь 2026 год.

Теоретическую основу составляет структурный неореализм К. Уолтца, объясняющий поведение государств условиями международной анархии и распределением возможностей [1]. В статье используются качественное сравнение трёх кризисных эпизодов и анализ открытых документов. Сопоставляются характер угроз, степень участия США и сочетание силы с дипломатией. Рабочая гипотеза состоит в том, что обязательства перед союзником и опасения относительно иранских возможностей повышали готовность Вашингтона к вмешательству, одновременно усложняя контроль над эскалацией. Ограничение исследования связано с неполнотой сведений о закрытых переговорах и результатах военных операций.

Эволюция противостояния и ядерный фактор

В апреле и октябре 2024 года Иран и Израиль перешли к прямым обменам ударами. Иранская ракетная атака 1 октября сопровождалась американским участием в обороне Израиля; 26 октября Израиль нанёс ответные удары по иранским военным объектам. В том же месяце США направили в Израиль батарею противоракетной системы THAAD с американским персоналом. При этом администрация Дж. Байдена призывала израильское руководство не атаковать ядерные и нефтяные объекты Ирана [2]. Таким образом, военная поддержка союзника сочеталась с попытками ограничить масштаб его ответа.

Эти события не означали прекращения опосредованного противоборства. Поддерживаемые Ираном вооружённые группы продолжали влиять на региональную безопасность, а прямые столкновения дополнили существующие формы давления. Связи с Тегераном не устраняют собственных целей этих организаций; степень координации их действий требует отдельной оценки. Для США сочетание межгосударственных ударов и действий негосударственных участников увеличивало число потенциальных очагов эскалации и затрудняло определение границ вмешательства.

В июне 2025 года произошёл следующий качественный сдвиг. После начала израильской операции 13 июня США 22 июня по местному времени нанесли удары по ядерным объектам Ирана, включая Фордо. Иран ответил ударом по американской базе Аль-Удейд в Катаре; 24 июня было объявлено прекращение огня. Доклад Исследовательской службы Конгресса США (CRS)

подчёркивал неопределённость относительно состояния иранских запасов урана и долгосрочного воздействия ударов на ядерные возможности страны [3].

28 февраля 2026 года США и Израиль начали новые военные операции против Ирана. В докладе CRS от 1 марта зафиксированы иранские ответные удары по Израилю и объектам в государствах региона, включая места размещения американских сил [4]. Возобновление крупномасштабных действий ограничивает применимость тезиса о сложившемся устойчивом равновесии. Прекращение отдельного обмена ударами следует отличать от устранения причин последующей войны.

Ядерная программа усиливала неопределённость. По оценке МАГАТЭ, на 17 мая 2025 года Иран располагал 408,6 кг урана, обогащённого до 60 %, в форме гексафторида урана; ещё 2 кг такого урана находились в других формах [5, п. 27, 29]. Эти сведения характеризуют конкретный момент до июньских ударов и не описывают автоматически состояние программы в 2026 году. Накопление высокообогащённого материала не тождественно наличию готового ядерного оружия. Поэтому перенос модели взаимного ядерного сдерживания на ирано-израильское противостояние требует осторожности: предположение о «ядерном зонтике» Ирана не подтверждается одним лишь уровнем обогащения.

Инструменты влияния США

Военный инструмент включал помощь Израилю, усиление противоракетной обороны и непосредственные удары по Ирану. Эти действия решают разные задачи. Перехват снижает ущерб от атаки, тогда как удар по инфраструктуре направлен на изменение возможностей противника и создаёт дополнительные основания для ответных действий. Переход между ними повышает политическую ответственность США за развитие конфликта. Следовательно, степень вовлечённости следует определять по характеру операций, а не только по объёму поставленного вооружения [2–4].

Экономическое давление получило отдельное оформление в президентском меморандуме NSPM-2 от 4 февраля 2025 года. Документ предусматривал усиление санкционного правоприменения, ограничение нефтяных доходов Ирана и доступа к технологиям военного назначения, а также противодействие обходу ограничений через финансовые и транспортные сети [6]. Это первичный источник о заявленных целях Вашингтона, но не доказательство достижения этих целей. Оценка эффективности санкций требует различать: сокращение доступных ресурсов и изменение внешнеполитического поведения - первое не гарантирует второго.

Дипломатия сохраняла значение и при применении силы. В 2024 году Вашингтон пытался ограничить выбор израильских целей, а июньский кризис 2025 года завершился объявлением прекращения огня [2; 3]. Однако из этого не следует, что стороны согласовали устойчивые правила противоборства. Наличие контактов показывает возможность передачи сигналов, но не подтверждает совпадения целей. В отсутствие проверяемых договорённостей

каждая сторона может воспринимать паузу как время для восстановления военных возможностей, сохраняя причины нового столкновения.

Сочетание инструментов создаёт внутреннее противоречие политики США. Военная помощь укрепляет безопасность союзника, но может снижать его стимулы к самоограничению. Санкции повышают цену конфронтации для противника, однако без достижимых условий их смягчения способны ослаблять стимулы к компромиссу. Дипломатическое предложение становится убедительным, когда стороны понимают, какие действия приведут к снижению давления. Именно согласованность этих элементов, а не максимальная интенсивность каждого из них, должна выступать критерием результативности стратегии.

Причины вмешательства и стратегические последствия

В неореалистской интерпретации готовность США к участию связана с поддержанием регионального баланса и надёжности союзнических обязательств [1]. Ослабление безопасности партнёра создаёт для внешнего гаранта риск утраты влияния, тогда как расширение вмешательства увеличивает его собственные издержки. На этом противоречии строится выбор между опорой на местные силы и непосредственным применением американских возможностей. Рассмотренные эпизоды показывают изменение форм и масштаба участия США. Его причинами выступают сочетание угроз союзнику, ядерной неопределённости и опасений за безопасность американских сил. При этом структурные ограничения допускают разные политические решения.

Внутриполитические условия ограничивали свободу действий администрации, но не образовывали полного консенсуса. Материалы CRS фиксируют разногласия в Конгрессе относительно ударов, военных полномочий президента и характера поддержки Израиля [3; 4]. Поддержка союзника и одобрение прямой войны с его противником представляют разные политические позиции. Разногласия по поводу допустимого риска и целей применения силы влияют на устойчивость проводимого курса. Поэтому внутриполитический фактор следует учитывать через конкретные решения исполнительной власти и Конгресса, отделяя общую поддержку Израиля от согласия с каждой военной операцией.

На глобальном уровне возникает конкуренция за военные ресурсы. Расход боеприпасов и развёртывание дополнительных средств обороны требуют сопоставления ближневосточных задач с обязательствами США в других регионах. Длительное участие снижает гибкость планирования и повышает значение оборонного производства. Масштаб воздействия на американские возможности в Азии зависит от запасов, темпов восполнения вооружений и продолжительности операций. Поэтому ограниченность ресурсов выступает фактором стратегического выбора, но сама по себе не свидетельствует об отказе Вашингтона от других региональных приоритетов.

Экономические последствия передаются через морские перевозки и энергетические ожидания. В оценке ЮНКТАД 2024 года показано, что

нарушения судоходства в Красном море увеличивали протяжённость маршрутов и транспортные расходы [7]. Эти данные подтверждают уязвимость торговых цепочек, но не означают полного прекращения движения через Суэцкий канал. Аналогично риск нарушения поставок через Ормузский пролив следует отделять от фактического масштаба и продолжительности ограничений. Воздействие конфликта на цены зависит от состояния предложения, спроса и доступности альтернативных маршрутов.

Для Казахстана из этого следуют три направления оценки рисков. Рост нефтяных цен может увеличить экспортную выручку, одновременно удорожая импорт и перевозки. Интерес к Транскаспийскому международному транспортному маршруту может повышаться, однако реальный прирост грузопотоков зависит от пропускной способности, тарифов и согласованности работы участников. Наконец, взаимодействие с ближневосточными партнёрами требует учёта санкционных ограничений. Это авторские выводы о возможных каналах воздействия, а не установленный количественный результат конфликта для казахстанской экономики.

Таким образом, сравнение кризисных эпизодов показывает расширение американского участия от содействия обороне Израиля к нанесению ударов по Ирану. Рабочая гипотеза получает частичное подтверждение: союзнические обязательства и восприятие угроз помогают объяснить вмешательство, но не позволяют считать конкретные решения неизбежными. Основное противоречие стратегии заключается в том, что укрепление сдерживания может сопровождаться ростом рисков прямого столкновения. Результат военной операции необходимо оценивать отдельно от устойчивости последующего политического порядка.

На основе рассмотренного периода нельзя признать длительную ограниченную конфронтацию единственным или наиболее вероятным сценарием. Возможны как переговорные ограничения, так и повторные военные кампании; их вероятность зависит от проверяемости ядерных договорённостей, целей сторон и механизмов предотвращения инцидентов. Для США устойчивость результата определяется способностью связать военную поддержку союзников с достижимыми условиями деэскалации. Для Казахстана практическое значение имеют диверсификация маршрутов, оценка внешнеэкономических рисков и сохранение дипломатической гибкости.

Литература

1. Waltz K. N. Theory of International Politics. Reading. - MA: Addison-Wesley, 1979. - 251 p.

2. Zanotti J., Sharp J. M., Thomas C., Blanchard C. M. Escalation of the Israel-Iran Conflict. CRS, IN12347. Updated 29.10.2024. URL: https://www.everycrsreport.com/reports/IN12347.html (дата обращения: 30.09.2026).

3. Thomas C., Zanotti J. Israel-Iran Conflict, U.S. Strikes, and Ceasefire. CRS, IF13032. Updated 26.06.2025. URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/IF/PDF/IF13032/IF13032.7.pdf (дата обращения: 30.09. 2026).

4. Congressional Research Service. U.S. and Israeli Military Operations Against Iran: Issues for Congress. IN12662. 01.03.2026. URL: https://www.everycrsreport.com/reports/IN12662.html (дата обращения: 30.09. 2026).
5. IAEA. Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015). GOV/2025/24. 31.05.2025. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/25/06/gov2025-24.pdf (дата обращения: 30.09. 2026).
6. The White House. National Security Presidential Memorandum/NSPM-2. 04.02.2025. URL: https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/02/national-security-presidential-memorandum-nspm-2/ (дата обращения: 30.09. 2026).
7. UNCTAD. Navigating Troubled Waters: Impact to Global Trade of Disruption of Shipping Routes in the Red Sea, Black Sea and Panama Canal. UNCTAD/OSG/INF/2024/2. 22.02.2024. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2024d2_en.pdf (дата обращения: 30.09. 2026).

ПЕРСПЕКТИВЫ СОЗДАНИЯ ЕДИНОЙ ВИЗОВОЙ ЗОНЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И КАВКАЗА В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ РК

Ерниязов Есет Дамирович

Студент 2 курса КазУТБ им. К.Кулажанова, Астана, Казахстан
Научный руководитель – д.и.н., асс.профессор В.С.Ешпанов
eseterniazov@gmail.com

Түйін: Бұл мақалада Орталық Азия мен Кавказ елдерінде ортақ визалық аймақты (Жібек жолы визасы) құрудың перспективалары мен кедергілері талданады. Туристік ағындар үшін жаһандық бәсекелестік жағдайында Шенген келісіміне ұқсас визалық интеграция қажеттілігі барған сайын өзекті болып келеді. Автор Түркі мемлекеттері ұйымы мен ОААЭЫ бағдарламасы шеңберіндегі қазіргі бастамаларды зерттеп, шекарааралық бағыттарды енгізудің негізгі экономикалық артықшылықтарын анықтайды. Зерттеу әдіснамасы Қазақстан, Өзбекстан және Әзірбайжанның визалық саясатын салыстырмалы талдауға негізделген. Мақалада негізгі кедергілер анықталған: дерекқорлардың техникалық сәйкессіздігі және аймақтық қауіпсіздік мәселелері. Жібек жолы визасын құру макроөңірдің әлемдік нарықтағы туристік тартымдылығын арттырудың катализаторы болады деген қорытындыға келді.

Кілт сөздер: халықаралық туризм, Жібек жолы, Жібек жолы визасы, Орталық Азия, Кавказ, визалық интеграция, туристік ағын.

Аннотация: Статья посвящена анализу перспектив и барьеров создания единого визового пространства («Silk Road Visa») в странах Центральной Азии и Кавказа. В условиях глобальной конкуренции за туристические потоки актуализируется необходимость интеграции визовых режимов по аналогии с Шенгенским соглашением. Автор исследует текущие инициативы в рамках Организации тюркских государств и программы CAREC, выявляя ключевые экономические выгоды от внедрения трансграничных маршрутов. Методология исследования базируется на сравнительном анализе визовых политик Казахстана, Узбекистана и Азербайджана. В работе определены основные препятствия: техническая несовместимость баз данных и вопросы региональной безопасности. Сделан вывод о том, что создание «Silk Road Visa» станет катализатором роста туристической привлекательности макрорегиона на мировом рынке.

Ключевые слова: международный туризм, Шелковый путь, Silk Road Visa, Центральная Азия, Кавказ, визовая интеграция, туристический поток.

Abstract: This article analyzes the prospects and barriers associated with establishing a unified visa area (the "Silk Road Visa") across the countries of Central Asia and the Caucasus. Amidst global competition for tourist flows, the need to integrate visa regimes—modeled on the Schengen Agreement—has become increasingly relevant. The author examines current initiatives within the Organization of Turkic States and the CAREC program, identifying the key economic benefits of implementing cross-border routes. The research methodology relies on a comparative analysis of the visa policies of Kazakhstan, Uzbekistan, and Azerbaijan. The study identifies primary obstacles, specifically the technical incompatibility of databases and regional security concerns. It concludes that the creation of a "Silk Road Visa" would serve as a catalyst for enhancing the macro-region's tourism appeal on the global market.

Keywords: international tourism, Silk Road, Silk Road Visa, Central Asia, Caucasus, visa integration, tourist flow.

Введение. В современных геополитических реалиях внешняя политика Республики Казахстан активно диверсифицирует свои инструменты, среди которых особое значение приобретает туристическая дипломатия как эффективный элемент «мягкой силы». В условиях глобальной конкуренции за иностранные турпотоки классический формат продвижения отдельных национальных брендов уступает место концепции «трансрегиональных макродестинаций». Объединение туристического потенциала Центральной Азии и Кавказа в рамках единого геоэкономического пространства способно сформировать уникальный и привлекательный продукт для путешественников из дальнего зарубежья. Несмотря на то, что с 1997 года Казахстан, Азербайджан, Грузия, Китай, Кыргызстан, Монголия, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан и другие страны в рамках CAREC развивают региональные связи, торговлю, в том числе и модернизируют автомобильные и железные дороги, главным институциональным барьером на пути к этой интеграции остается разобщенность визовых режимов, которая существенно усложняет логистику и сдерживает развитие трансграничных маршрутов вдоль исторического Шелкового пути.

В данном контексте инициативы Казахстана по созданию единой трансрегиональной визовой зоны выступают ключевым драйвером модернизации всей индустрии гостеприимства. Реализация проектов подобного масштаба — по аналогии с европейским Шенгеном или центральноазиатской инициативой *Silk Road Visa* — требует от отечественного дипломатического корпуса решения сложного комплекса задач. МИД РК сталкивается с необходимостью синхронизации национальных законодательств, преодоления межгосударственных правовых барьеров и объединения цифровых миграционных систем стран-партнеров. Настоящий доклад посвящен комплексному анализу этих дипломатических механизмов, оценке потенциальных экономических выгод для отечественной туристической отрасли, а также поиску путей преодоления существующих

инфраструктурных и геополитических вызовов на пути к безвизовой интеграции.

Понятие туристической дипломатии РК и концепция общего визового пространства.

Понятие «туристическая дипломатия» в контексте внешней политики Республики Казахстан представляет собой относительно новое, но стратегически важное направление, выступающее эффективным инструментом «мягкой силы» и экономической дипломатии. Данный феномен выходит за рамки простого продвижения культурного наследия и включает в себя целенаправленную деятельность Министерства иностранных дел РК и профильных ведомств по созданию благоприятных международных правовых, визовых и инфраструктурных условий для привлечения иностранных инвестиций и турпотоков. В эпоху глобализации успешность туристического сектора напрямую зависит от гибкости внешнеполитического курса страны. Для Казахстана туристическая дипломатия стала механизмом позиционирования государства как открытого, безопасного и технологичного хаба на евразийском пространстве, что подтверждается последовательным расширением списка стран с безвизовым режимом и модернизацией консульских услуг.

В свою очередь, концепция общего визового пространства является высшей формой проявления туристической дипломатии на региональном и трансрегиональном уровнях. Переход от индивидуального странового маркетинга к продвижению единой макродестинации «Центральная Азия – Кавказ» продиктован запросами современных путешественников из дальнего зарубежья (США, ЕС, Юго-Восточная Азия), стремящихся за одну поездку посетить несколько стран Шелкового пути. Практическим прецедентом такой интеграции в регионе послужила инициатива проекта *Silk Road Visa* (так называемого «Азиатского Шенгена») между Казахстаном и Узбекистаном. Несмотря на то, что реализация проекта столкнулась с рядом технических пауз и необходимостью синхронизации национальных баз данных, накопленный опыт заложил концептуальный фундамент для более масштабного объединения. Расширение этой модели на страны Кавказского региона (в первую очередь, через ось сотрудничества с Азербайджаном в рамках Каспийского бассейна) позволит сформировать сквозные трансграничные маршруты, где единая визовая зона снимет ключевые административные барьеры и многократно повысит общую конкурентоспособность макрорегиона на мировом рынке туризма.

Дипломатические и экономические выгоды единой визовой зоны

Создание единой визовой зоны между странами Центральной Азии и Кавказа открывает перед регионом масштабные перспективы, приносящие как весомые экономические дивиденды, так и глубокие дипломатические преимущества. С точки зрения **экономики**, главным синергетическим эффектом станет формирование полноценной трансрегиональной макродестинации. Так-как совместное объединение туристических ресурсов,

инфраструктуры, маркетинга Казахстана и остальных стран Центральной Азии и Кавказа даст гораздо больший результат, чем если бы каждая страна продвигала себя по отдельности.

Туристы из дальнего зарубежья (в первую очередь из стран Европейского Союза, США, Китая и Южной Кореи), планирующие дорогостоящие и длительные поездки, редко ограничиваются посещением одной страны. Единое визовое пространство позволит туроператорам беспрепятственно формировать комбинированные межгосударственные маршруты (например, «Узбекистан - Казахстан - Азербайджан - Грузия»). Это приведет к многократному увеличению:

- въездного туристического потока,
- роста средних чеков иностранных путешественников,
- увеличению операционной прибыли национальных авиаперевозчиков,
- стимулированию смежных секторов: гостиничного бизнеса, ресторанного дела, сферы услуг и локального предпринимательства.

В **дипломатической и геополитической сферах** реализация данной инициативы закрепит за Казахстаном статус ключевого локомотива и интеграционного центра на евразийском пространстве. Успешный запуск многостороннего визового соглашения продемонстрирует международному сообществу высокий уровень взаимного доверия, политической стабильности и безопасности в регионе. Более того, упрощение трансграничного перемещения туристов напрямую содействует развитию институтов «мягкой силы», укреплению культурно-гуманитарных связей и народной дипломатии. Визовая интеграция также станет мощным катализатором для параллельного развития транспортно-логистических проектов, в частности, Среднего коридора (Транскаспийского международного транспортного маршрута). Таким образом, общая визовая зона трансформирует Центральную Азию и Кавказ из совокупности разрозненных рынков в единое, инвестиционно привлекательное и влиятельное макроэкономическое пространство и тем самым позволит ещё более усилить роль Казахстана и стран Центральной Азии в CAREC.

Ключевые барьеры и вызовы на пути интеграции. Несмотря на очевидные стратегические преимущества, практическая реализация единой визовой зоны Центральной Азии и Кавказа сталкивается с комплексом серьезных системных вызовов. Ключевые барьеры можно разделить на три основные категории: **технические, правовые и геополитические**.

1. **Технические и инфраструктурные сложности.** Главным препятствием является отсутствие единой межгосударственной цифровой платформы. Синхронизация национальных баз данных, миграционных систем и контуров безопасности требует колоссальных технологических и финансовых затрат. Государствам необходимо создать общую защищенную сеть для оперативного обмена информацией в режиме реального времени, чтобы пограничные службы Казахстана, Узбекистана или Азербайджана

могли мгновенно верифицировать визу, выданную консульством другой страны-партнера. На сегодняшний день уровень цифровизации консульских ведомств в странах потенциального блока остается крайне неравномерным.

2. **Правовые и административные разногласия.** Национальные законодательства стран Центральной Азии и Кавказа имеют существенные различия в подходах к миграционному контролю. Главный юридический тупик кроется в несовпадении списков «благонадежных» государств (стран, чьим гражданам разрешен безвизовый или упрощенный въезд) и так называемых «стран миграционного риска». Например, если Казахстан предоставляет безвизовый режим для граждан определенного государства, а соседняя страна рассматривает граждан этой же территории как потенциальную угрозу безопасности, это делает невозможным автоматическое признание единой визы. Преодоление этого барьера требует глубокой унификации визовой политики, на которую государства зачастую не готовы идти ради сохранения своего суверенитета.

Геополитический фактор и разная степень открытости. Участники потенциального соглашения обладают разным уровнем политической воли и вовлеченности в интеграционные процессы. В то время как Казахстан и Узбекистан активно выступают за региональное сближение, некоторые другие государства региона придерживаются более изолированной и консервативной внешней политики. Это объясняется тем, что менее вовлечённые в международные процессы субъекты, стремятся дистанцироваться от стран где тлеют пограничные конфликты, имеются региональные споры, что понятным образом вынуждают правительства ставить национальную безопасность и суверенный контроль над границами гораздо выше потенциальных экономических выгод от развития трансграничного туризма.

Рекомендации для туристической дипломатии Казахстана.

Для преодоления существующих барьеров и успешного формирования единого визового пространства Министерству иностранных дел РК совместно с Министерством туризма и спорта необходимо реализовать комплекс стратегических мер. Рекомендации для туристической дипломатии Казахстана включают следующие ключевые шаги:

Переход к поэтапной кластеризации (модель «двух скоростей»): На начальном этапе МИД РК следует отказаться от попыток мгновенного подписания многостороннего соглашения со всеми странами Центральной Азии и Кавказа. Оптимальной стратегией станет запуск пилотного проекта между наиболее готовыми к интеграции государствами (например, дипломатический треугольник **Казахстан - Узбекистан - Азербайджан**). Создание этого устойчивого ядра позволит отработать механизмы взаимного признания виз, к которому впоследствии смогут присоединиться Кыргызстан, Таджикистан и Грузия.

Цифровизация и создание единого шлюза данных: Дипломатическим представительствам необходимо инициировать разработку защищенной межгосударственной IT-платформы (например, **Inter-Regional**

E-Visa System). Вместо слияния национальных баз данных, которое вызывает юридические споры, следует создать протокол защищенного обмена информацией в режиме реального времени. Это позволит пограничным службам стран-участниц моментально проверять легитимность выданных электронных виз на общих пунктах пропуска.

Гармонизация визовой политики через Координационный совет: Казахстану необходимо выступить инициатором создания постоянно действующего межведомственного Координационного совета по туристической дипломатии стран ЦА и Кавказа. Главной задачей этого органа должна стать постепенная унификация «черных» и «белых» списков третьих стран, выравнивание стоимости консульских сборов и создание единых регламентов безопасности.

Продвижение консолидированного бренда «Макродестинация Шелковый путь»: На внешнем контуре дипломатическим представительствам Казахстана за рубежом важно переориентировать маркетинг с сугубо национального бренда на продвижение сквозных трансграничных маршрутов. На крупнейших международных площадках (**ITB Berlin, WTM London**) необходимо представлять единый стенд региона с готовыми пакетными турами, где получение общей региональной визы позиционируется как главное логистическое преимущество для туристов из: ЕС, США и Южной Кореи.

Развитие транспортно-коммерческого партнерства (Married Segment): Дипломатическим путем необходимо содействовать заключению пула соглашений между авиаперевозчиками региона (Air Astana, Uzbekistan Airways, AZAL) для создания единых проездных билетов и стыковочных рейсов, привязанных к маршруту единой визовой зоны. Это свяжет Кавказ и Центральную Азию в непрерывный логистический коридор.

Выводы.

Подводя итоги, важно подчеркнуть, что формирование единой визовой зоны Центральной Азии и Кавказа - это не просто амбициозный проект, а геоэкономическая неизбежность и стратегический приоритет для туристической дипломатии Республики Казахстан. В условиях, когда современные глобальные путешественники мыслят масштабами целых регионов, а не отдельных стран, ликвидация административных барьеров вдоль исторического Шелкового пути становится ключевым фактором международной конкурентоспособности. Создание трансрегионального безвизового пространства способно не только многократно увеличить приток иностранных туристов и инвестиций в индустрию гостеприимства, но и прочно закрепить за Казахстаном статус главного интеграционного хаба и локомотива модернизации на евразийском пространстве.

Несмотря на серьезные вызовы, связанные с технологической синхронизацией систем безопасности и правовыми различиями национальных законодательств, эти барьеры преодолимы при наличии политической воли и прагматичного подхода. Поэтапная реализация - начиная с построения

устойчивого дипломатического ядра между Казахстаном, Узбекистаном и Азербайджаном с последующим цифровым масштабированием - позволит минимизировать риски и выстроить надежную архитектуру доверия. Наследие и профессиональные традиции казахстанской дипломатии, у истоков которой стояли видные государственные деятели, дают нашей стране все необходимые инструменты, чтобы успешно выступить инициатором этой масштабной интеграции, трансформируя Центральную Азию и Кавказ в единое, безопасное и процветающее макроэкономическое туристическое пространство.

Литература:

1. Закон Республики Казахстан «О туристской деятельности в Республике Казахстан» от 13 июня 2001 года № 211-II (с изменениями и дополнениями).
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 262 «Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы» (с изменениями, внесенными Постановлением Правительства РК).
3. Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции внешней политики Республики Казахстан».
4. Совместные межведомственные меморандумы МИД РК и уполномоченных органов государств Центральной Азии по вопросам реализации пилотного проекта региональной визовой системы «Silk Road Visa».
5. *Сулейменов Т. С.* Казахстан и страны мира: дипломатические очерки, двустороннее и многостороннее сотрудничество. — Алматы, 2021. — 340 с.
6. *Аубакир Р., Актуреев К.* Концепцию развития туризма обновят до 2029 года // Информационный портал АО «Агентство «Хабар».
7. *Габбасов Т.* Казахстан обновил план развития туризма до 2029 года // Информационно-аналитический портал Total.kz.
8. Единая визовая система Центральной Азии: тест на способность региона к глубокой интеграции // Информационное агентство «Караван Инфо».
9. Перспективы создания «азиатского Шенгена» в Центральной Азии // Новостной и аналитический ресурс Asia-Today.news.
10. *Ибраева А. А.* Туристическая дипломатия как инструмент «мягкой силы» во внешней политике государств Евразийского региона // Вестник Академии государственного управления при Президенте РК. — Серия: Международные отношения.
11. Индекс развития путешествий и туризма (Travel & Tourism Development Index) // Отчет Всемирного экономического форума (ВЭФ).

ТРАНСФОРМАЦИЯ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИХ ДВУСТОРОННИХ ОТНОШЕНИЙ В XX ВЕКЕ: ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ, ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПРИМИРЕНИЕ И ПРЕДПОСЫЛКИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПАРТНЁРСТВА

Мурат Н.Ж.

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан
E-mail: nurzhanmadrid@gmail.com

Түйін: Мақалада XX ғасырдағы украин-поляк екіжақты қатынастарының эволюциясы қарастырылады. Негізгі назар тарихи аумақтық және саяси қайшылықтардың қалыптасуына, олардың екі халықтың тарихи жадындағы орнына және XX ғасырдың

соңындағы саяси татуласу үдерісіне аударылады. Автор украин-поляк стратегиялық әріптестігінің қалыптасуы тарихи қайшылықтардың жойылуымен емес, олардың қазіргі сыртқы саяси қатынастардағы маңызының өзгеруімен байланысты болғанын көрсетеді.

Аннотация: В статье исследуется эволюция украинско-польских двусторонних отношений в XX веке. Основное внимание уделяется историческим территориальным и политическим противоречиям, их роли в коллективной памяти двух народов и процессу политического примирения в конце XX века. Обосновывается положение о том, что формирование стратегического партнёрства стало результатом не исчезновения исторических конфликтов, а изменения их значения в современной внешней политике двух государств.

Abstract: The article examines the evolution of Ukrainian-Polish bilateral relations throughout the twentieth century. Particular attention is paid to historical territorial and political disputes, their role in the collective memory of both nations, and the process of political reconciliation at the end of the twentieth century. The article argues that the emergence of strategic partnership resulted not from the disappearance of historical conflicts, but from a change in their significance within the foreign policies of the two states.

Ключевые слова: Украина, Польша, двусторонние отношения, историческая память, стратегическое партнёрство.

Украинско-польские отношения XX века представляют собой пример сложной трансформации двустороннего взаимодействия, в котором историческая конфликтность постепенно уступала место политическому сотрудничеству. При этом данная трансформация не была прямолинейной [1]. В течение столетия отношения между украинцами и поляками проходили через периоды территориальной конкуренции, вооружённого противостояния, взаимных обвинений, ограниченного сотрудничества и, наконец, политического сближения. Поэтому современное украинско-польское партнёрство целесообразно рассматривать как результат длительного изменения характера двусторонних отношений.

Особое значение имеет период после окончания Первой мировой войны. Распад империй и возникновение новых государств Центральной и Восточной Европы создали одновременно возможности для национального самоопределения и новые территориальные конфликты. Польша восстановила независимость, а Украинская Народная Республика стремилась сохранить собственную государственность. Однако территориальные интересы двух сторон столкнулись прежде всего в вопросе Восточной Галиции. Это противоречие стало одним из наиболее существенных факторов, определявших отношения между польским и украинским политическими движениями [3].

Вместе с тем международная ситуация создала условия для временного сближения. Общая угроза со стороны большевистской России способствовала поиску польско-украинского компромисса. Варшавское соглашение 1920 года между Юзефом Пилсудским и Симоном Петлюрой стало наиболее заметным примером такого сближения. Исследования показывают, что его значение

заключалось не только в военном сотрудничестве, но и в попытке сформировать новую модель отношений между польским и украинским национальными проектами. Однако различия в политических целях и территориальные вопросы не позволили превратить этот союз в устойчивую систему сотрудничества [1; 3].

После заключения Рижского договора 1921 года украинский вопрос был в значительной степени исключён из межгосударственного соглашения между Польшей и Советской Россией. В межвоенный период отношения осложнялись положением украинского населения на территории Польши и противоречиями между польской государственной политикой и украинским национальным движением. Тем не менее уже в этот период существовали попытки поиска компромисса. Это показывает, что конфликт не был полностью неизбежным: его характер зависел от политических условий и выбранных сторонами стратегий [3].

Вторая мировая война стала наиболее трагическим этапом украинско-польской истории XX века. Массовое насилие и вооружённое противостояние оставили глубокий след в исторической памяти обоих обществ. Особенно значительное место в последующих польских и украинских исторических нарративах заняли события на Волыни и в Восточной Галиции. Различия в оценке ответственности, масштабов насилия и характера этих событий стали источником длительных общественных и политических дискуссий [2].

После окончания Второй мировой войны возможности самостоятельного развития украинско-польских отношений были ограничены советской системой. Польша стала социалистическим государством, а Украина находилась в составе СССР. Поэтому в этот период двусторонние отношения в классическом межгосударственном смысле были практически невозможны. Однако именно во второй половине XX века начали формироваться интеллектуальные предпосылки будущего политического сближения [1; 2].

Особое значение в этом отношении имели идеи Ежи Гедройца и Юлиуша Мерошевского. В их политической концепции независимость Украины, Литвы и Беларуси рассматривалась как важное условие долгосрочной безопасности Польши. Такая позиция имела принципиальное значение: украинская независимость постепенно переставала восприниматься исключительно через призму исторических территориальных конфликтов и становилась элементом более широкой концепции европейской безопасности. Исследователи связывают эту интеллектуальную традицию с формированием предпосылок будущего польско-украинского стратегического партнёрства [1].

Перелом произошёл в конце 1980-х — начале 1990-х годов. Демократические изменения в Польше, кризис советской системы и последующее провозглашение независимости Украины создали принципиально новую международную среду. Польша стала первым государством мира, официально признавшим независимость Украины 2 декабря 1991 года. 8 января 1992 года между двумя государствами были

установлены дипломатические отношения, а 18 мая 1992 года подписан Договор о добрососедстве, дружеских отношениях и сотрудничестве [5].

Именно этот момент можно рассматривать как начало качественно нового этапа двусторонних отношений. Если ранее взаимодействие определялось преимущественно историческими и территориальными конфликтами, то после 1991 года отношения получили институциональную основу. Договор 1992 года создал правовую базу для политического, экономического, культурного и гуманитарного сотрудничества [5].

Однако институционализация отношений сама по себе не устранила исторические противоречия. Напротив, в 1990-е годы стало очевидно, что историческая память может одновременно выступать препятствием и инструментом сближения. С одной стороны, различные национальные интерпретации трагических событий прошлого сохраняли взаимное недоверие. С другой стороны, обращение к проблеме прошлого через политический диалог создавало возможность для примирения [2].

В этом заключается одна из главных особенностей украинско-польской трансформации. Примирение не означало отказа от национальной памяти. Скорее, речь шла об изменении её политической функции. Исторические события постепенно переставали рассматриваться как основание для определения всей системы современных отношений. На первый план выходили интересы безопасности, независимости Украины, европейской интеграции и стабильности Центральной и Восточной Европы [1; 2].

Именно поэтому стратегическое партнёрство следует понимать не как результат окончательного разрешения исторических споров, а как результат их политического «переформатирования». В исследовании польско-украинского стратегического партнёрства подчёркивается, что историческая память остаётся одним из наиболее сложных вопросов двусторонних отношений, однако одновременно развивается необходимость диалога и сотрудничества в других сферах [2].

В данном контексте можно выделить несколько основных предпосылок формирования нового характера украинско-польских отношений в конце XX века. Во-первых, это геополитическая заинтересованность Польши в существовании независимой Украины. Во-вторых, стремление Украины развивать связи с европейскими государствами и постепенно интегрироваться в европейские политические структуры. В-третьих, наличие общих интересов в сфере региональной безопасности. В-четвёртых, развитие договорно-правовой базы двустороннего сотрудничества. Наконец, важную роль сыграло постепенное формирование политического подхода, согласно которому исторические споры не должны полностью определять современную внешнюю политику [1; 2].

Таким образом, к концу XX века украинско-польские отношения прошли путь от острого национально-территориального противостояния к институционализированному сотрудничеству. При этом исторические противоречия не исчезли. Изменилось их место в структуре двусторонних

отношений. Именно это изменение позволяет говорить о качественной трансформации украинско-польского взаимодействия [1; 2].

На наш взгляд, ключевой особенностью данного процесса является то, что политическое примирение стало возможным не благодаря забвению конфликтного прошлого, а благодаря постепенному разделению двух уровней отношений: историко-мемориального и внешнеполитического. Государства сохранили собственные исторические интерпретации, однако одновременно получили возможность развивать сотрудничество на основе современных интересов [2].

Следовательно, предпосылки стратегического партнёрства Украины и Польши формировались на протяжении всего XX века. Варшавское соглашение 1920 года продемонстрировало возможность временного объединения интересов перед лицом общей угрозы, но также выявило глубину существующих противоречий. Вторая мировая война усилила конфликт исторической памяти. Вторая половина XX века, напротив, создала интеллектуальные и политические условия для переосмысления этих отношений. Наконец, восстановление независимости Украины и установление дипломатических отношений в 1991–1992 годах обеспечили институциональную основу нового этапа [1; 2; 3; 5].

Таким образом, украинско-польское стратегическое партнёрство конца XX века следует рассматривать как результат длительной трансформации, в ходе которой историческая конфликтность не исчезла, но перестала быть единственным определяющим фактором двусторонних отношений. Именно переход от политики исторического противостояния к политике совместных интересов создал основу для дальнейшего развития украинско-польского партнёрства [1; 2].

Литература

1. Matviyenko V., Doroshko M., Baliuk V. *Ukrainian-Polish Century-Long Co-operation: From the 1920 Warsaw Agreement to Strategic Partnership of the Two States* // Actual Problems of International Relations. 2021. Vol. 1. No. 146. P. 4–13. DOI: 10.17721/apmv.2021.146.1.4-13.

2. Doroshko M., Kopiika V. *Ukrainian-Polish Strategic Partnership in the Context of National Remembrance* // Sprawy Międzynarodowe. 2018. Vol. 71. No. 1. P. 93–108. DOI: 10.35757/SM.2018.71.1.05.

3. Tymchenko R. *Evolution of Diplomatic Relations between the Ukrainian People's Republic and the Polish Republic: From Establishment to Break (November 1918 — March 1921)* // Ukrainian Historical Journal. 2024. No. 4. P. 119–139. DOI: 10.15407/uhj2024.04.119.

4. Baluk W. *Formalny i materialny wymiar partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy* // Sprawy Międzynarodowe. 2018. Vol. 71. No. 1. P. 109–137. DOI: 10.35757/SM.2018.71.1.06.

5. Міністерство закордонних справ України. *Політичні відносини між Україною та Республікою Польща*. Офіційний інформаційний ресурс Міністерства закордонних справ України.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПРОТОКОЛ КАК МЕХАНИЗМ КООРДИНАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

ПРИ ПРОВЕДЕНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ ВЫСОКОГО УРОВНЯ

Рыспаев К.К.

ассоциированный профессор (доцент),
факультет Службы государственной охраны Национального университета обороны Республики Казахстан, доцент кафедры, город Астана, e-mail ryspayev.kk@mail.ru

Аннотация:

В статье Государственный протокол Республики Казахстан рассматривается как организационно-правовой механизм межведомственной координации при подготовке международных мероприятий высокого уровня. На основе формально-юридического и системно-структурного анализа Указа Президента Республики Казахстан от 12 октября 2006 года № 201, его ключевых редакций и открытых материалов о саммитах СВМДА, ОБСЕ, ШОС и выставке EXPO-2017 раскрыты распределение функций между Министерством иностранных дел, Администрацией Президента, протокольными службами, отраслевыми и местными исполнительными органами, а также сопряжение протокольного и охранного обеспечения. Обосновано, что координационная функция протокола реализуется через последовательность согласований, распределение ответственности и контроль исполнения утвержденной программы.

Ключевые слова: государственный протокол; межведомственная координация; международные мероприятия высокого уровня; внешняя политика Казахстана; дипломатический протокол.

Түйін:

Мақалада Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хаттамасы жоғары деңгейдегі халықаралық іс-шараларды дайындау кезіндегі ведомствоаралық үйлестірудің ұйымдастырушылық-құқықтық тетігі ретінде қарастырылады. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 12 қазандағы № 201 Жарлығына, оның негізгі редакцияларына, сондай-ақ АӨСШК, ЕҚЫҰ, ШЫҰ саммиттері мен EXPO-2017 көрмесі туралы ашық материалдарға формальды-заңдық және жүйелік-құрылымдық талдау жасау негізінде Сыртқы істер министрлігі, Президент Әкімшілігі, хаттама қызметтері, салалық және жергілікті атқарушы органдар арасындағы функциялардың бөлінуі көрсетілді. Хаттаманың үйлестірушілік функциясы келісу рәсімдерінің реттілігі, жауапкершілікті бөлу және бекітілген бағдарламаның орындалуын бақылау арқылы іске асырылатыны негізделді.

Түйін сөздер: мемлекеттік хаттама; ведомствоаралық үйлестіру; жоғары деңгейдегі халықаралық іс-шаралар; Қазақстанның сыртқы саясаты; дипломатиялық хаттама.

Abstract:

The article examines the State Protocol of the Republic of Kazakhstan as an organizational and legal mechanism of interagency coordination in preparing high-level international events. A formal legal and systems-based analysis of Presidential Decree No. 201 of 12 October 2006, its key revisions, and open materials on the CICA, OSCE and SCO summits and EXPO-2017 identifies the distribution of functions among the Ministry of Foreign Affairs, the Presidential Administration, protocol services, sectoral authorities and local executive bodies, as well as the interface between protocol and security arrangements. The article argues that the coordinating function of protocol operates through a sequence of approvals, allocation of responsibility and supervision over implementation of the approved programme.

Keywords: state protocol; interagency coordination; high-level international events; Kazakhstan foreign policy; diplomatic protocol.

ВВЕДЕНИЕ

Становление внешнеполитической системы независимого Казахстана потребовало единообразного порядка проведения мероприятий с участием иностранных делегаций и высших должностных лиц. По мере увеличения числа двусторонних визитов и многосторонних форумов разрозненная ведомственная практика нуждалась в кодификации. Нормативной основой стал Указ Президента Республики Казахстан от 12 октября 2006 года № 201 «Об утверждении Государственного протокола Республики Казахстан» [1].

В научной литературе дипломатический протокол традиционно раскрывается через церемониальные правила, старшинство, формы официального общения и принцип взаимности. Вместе с тем Государственный протокол Республики Казахстан содержит нормы, определяющие не только внешнюю форму мероприятия, но и порядок согласования действий государственных органов. Именно эта организационно-координационная функция исследована значительно меньше церемониальной составляющей.

Цель статьи раскрыть Государственный протокол как организационно-правовой механизм координации государственных органов при проведении международных мероприятий высокого уровня. Объектом исследования являются отношения, возникающие в процессе их подготовки и проведения; предметом — нормы Государственного протокола, распределяющие и связывающие функции государственных органов. Использованы формально-юридический, системно-структурный и сравнительно-хронологический методы. Эмпирическую основу составили открытые официальные материалы о международных мероприятиях в Казахстане.

Эволюция нормативной модели Государственного протокола

Указ № 201 принят «в целях соблюдения единых норм Государственного протокола в Республике Казахстан» [1]. Он закрепил классификацию визитов, протокольное старшинство, порядок подготовки программ и разграничение функций участников протокольного процесса. За период с 2006 по 2026 год документ неоднократно корректировался. Ключевыми этапами стали новая редакция, утвержденная Указом от 18 апреля 2013 года № 553, изменения 2017 года и новая редакция, введенная Указом от 13 февраля 2024 года № 481; впоследствии в документ также вносились точечные изменения [1; 2]. Поэтому редакцию 2024 года корректнее характеризовать как базовую новую редакцию с последующими изменениями, а не как неизменный текст, действующий на протяжении всего 2024–2026 годов.

Содержание изменений следует оценивать не только хронологически, но и функционально: уточнялись протокольное старшинство, форматы официальных мероприятий, уровень участия должностных лиц и порядок взаимодействия служб. Открытые источники не позволяют установить

прямую причинную связь между отдельным саммитом и принятием конкретного указа. Однако последовательная корректировка документа отражает адаптацию нормативной модели к изменению государственного устройства и усложнению практики международных мероприятий.

Устойчивым элементом модели остается контрольная роль Министерства иностранных дел: контроль за соблюдением Государственного протокола государственными органами осуществляется МИД [1]. Эта норма показывает, что Министерство выступает не только организатором отдельных церемоний, но и постоянным центром протокольного согласования в системе исполнительных органов.

Механизм межведомственной координации

Координационный механизм Государственного протокола образует последовательность взаимосвязанных процедур: инициирование мероприятия ответственным органом; согласование сроков и формата по дипломатическим каналам; разработка программы; определение уровня участия должностных лиц; распределение протокольных и обеспечивающих функций; утверждение окончательного формата; исполнение программы и контроль соблюдения установленных норм [1]. Таким образом, координация выражается не в создании единого руководящего органа для каждого мероприятия, а в нормативно установленном соединении компетенций нескольких участников.

Отраслевой центральный государственный орган отвечает за содержательную подготовку международной конференции, форума или иного мероприятия в сфере своей компетенции, но действует во взаимодействии с МИД. Министерство обеспечивает дипломатические каналы, протокольную совместимость программы и её согласование с иностранной стороной. При мероприятиях с участием Главы государства к процессу подключаются Администрация Президента и Служба протокола Президента в пределах закрепленных полномочий. Местные исполнительные органы обеспечивают реализацию программы при поездках делегаций по территории страны.

Внутри протокольного блока также действует функциональное разграничение. Служба протокола Президента обеспечивает протокольные мероприятия с участием Главы государства, а Служба государственного протокола МИД выполняет внешне протокольные задачи, относящиеся к приему иностранных делегаций. Их совместная работа необходима потому, что аэропортовый церемониал, переговорная программа, официальные приемы, культурные мероприятия и поездки по стране образуют единую программу, но относятся к компетенции разных исполнителей.

Практика международных мероприятий

Первый саммит СВМДА состоялся в Алматы 4 июня 2002 года с участием 16 государств-членов и 10 государств и организаций-наблюдателей. На нем был принят Алматинский акт — основополагающий документ СВМДА [3]. Хотя саммит предшествовал Указу № 201, он представляет важную предпосылку последующей кодификации: многосторонний формат потребовал одновременно учитывать категории делегаций, протокольное

старшинство, двусторонние встречи и общую программу. Казахстан осуществлял председательство в СВМДА в 2002–2010 годах [4].

Саммит ОБСЕ в Астане проходил 1–2 декабря 2010 года и стал первым саммитом Организации за одиннадцать лет. В Астанинской юбилейной декларации зафиксировано участие глав государств или правительств 56 государств-участников ОБСЕ [5]. Организационная сложность заключалась в совмещении пленарной программы, двусторонних встреч и протокольного сопровождения большого числа делегаций. Казахстанское председательство в ОБСЕ в 2010 году стало первым председательством центральноазиатского государства в Организации [6].

Международная специализированная выставка EXPO-2017 «Энергия будущего» проходила в Астане с 10 июня по 10 сентября 2017 года. В ней приняли участие 115 государств и 22 международные организации [7]. Выставка отличалась от саммита продолжительностью: координация требовалась не только при открытии и закрытии, но и при проведении национальных дней, приеме официальных делегаций и визитах глав государств. Этот пример показывает переход от разового церемониала к длительному межведомственному сопровождению.

Комплекс мероприятий саммита ШОС в Астане проводился 3–4 июля 2024 года, а 4 июля состоялось 24-е заседание Совета глав государств-членов. Впервые в рамках председательства Казахстана проведена встреча в формате «ШОС плюс»; принято решение о приеме Республики Беларусь в члены Организации [8; 9]. Совмещение заседания ШОС, расширенного формата и двусторонней программы иллюстрирует многоуровневую модель координации, при которой одна площадка объединяет мероприятия различного состава и статуса.

Сопряжение протокола и безопасности

Государственный протокол и обеспечение безопасности охраняемых лиц функционально связаны, но не тождественны. Протокол определяет программу, временные и пространственные параметры мероприятий, состав участников и последовательность церемоний. Эти данные создают организационную основу для планирования охранных мероприятий. Вопросы сил, средств и тактики государственной охраны регулируются специальным законодательством и ведомственными актами и не подменяются протокольными нормами [1; 10].

Следовательно, координационное значение Государственного протокола в сфере безопасности состоит в обеспечении согласованности программы с требованиями охранного обеспечения при сохранении компетенционного разграничения. Такая модель предотвращает две крайности: отрыв церемониальной программы от требований безопасности и необоснованное включение специальных вопросов охраны в предмет дипломатического протокола.

Общие принципы дипломатического протокола — уважение суверенного равенства государств, взаимность, старшинство и учет

международной практики — получают в казахстанской модели процедурное выражение [1; 11]. На национальном уровне к ним добавляется институциональная функция: Государственный протокол связывает компетенции органов через обязательные согласования и контроль. Его результатом является не только корректная церемония, но и предсказуемая последовательность организационных решений.

Из нормативных актов прямо следуют распределение функций и хронология изменений документа; из официальных материалов о саммитах и EXPO-2017 — рост масштаба и разнообразия форматов. Вывод о том, что усложнение международных мероприятий повышает значение координационной функции Государственного протокола, является результатом моего анализа, а не установленной источниками прямой причинной зависимостью. Научная новизна подхода состоит в рассмотрении протокола как административной технологии согласования, а не только как совокупности церемониальных норм.

Заключение

Государственный протокол Республики Казахстан представляет собой развивающийся элемент институциональной инфраструктуры внешней политики. Его нормы формируют устойчивый порядок взаимодействия МИД, Администрации Президента, протокольных служб, отраслевых и местных исполнительных органов. Координационная функция реализуется посредством последовательного согласования программы, определения уровня участия, распределения ответственности и контроля исполнения.

Опыт СВМДА, ОБСЕ, EXPO-2017 и ШОС показывает движение от отдельных визитов к многосторонним и длительным форматам, объединяющим официальные заседания, двусторонние встречи и самостоятельные протокольные программы. В таких условиях эффективность протокола определяется не только точностью церемониала, но и его способностью обеспечивать согласованность действий без смешения компетенций. Дальнейшее совершенствование нормативной модели целесообразно связывать с сохранением четкого разграничения ответственности, актуализацией процедур межведомственного взаимодействия и системным учетом практики крупных международных мероприятий.

Список использованной литературы и источников

1. Об утверждении Государственного протокола Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 12 октября 2006 года № 201 (с изменениями и дополнениями) // ИПС «Әділет». URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U060000201_ (дата обращения: 18.09.2026).

2. О внесении изменения в Указ Президента Республики Казахстан от 12 октября 2006 года № 201: Указ Президента Республики Казахстан от 13 февраля 2024 года № 481 // ИПС «Әділет». URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2400000481 (дата обращения: 18.09.2026).

3. First CICA Summit. Almaty, 4 June 2002 // CICA Secretariat. URL: https://www.s-cica.org/index.php?t=first-summit&view=page (дата обращения: 18.09.2026).
4. History of CICA // CICA Secretariat. URL: https://www.s-cica.org/index.php?t=history&view=page (дата обращения: 18.09.2026).
5. Astana Commemorative Declaration: Towards a Security Community. SUM.DOC/1/10/Corr.1, 3 December 2010 // OSCE. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/b/6/74985.pdf (дата обращения: 18.09.2026).
6. Kazakhstan Chairmanship 2010 // OSCE. URL: https://www.osce.org/chairmanship/69573 (дата обращения: 18.09.2026).
7. Expo 2017 Astana // Bureau International des Expositions. URL: https://www.bie-paris.org/site/en/2017-astana (дата обращения: 18.09.2026).
8. Астанинская декларация Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества. 4 июля 2024 года // Официальный интернет-ресурс Президента Республики Казахстан. URL: https://www.akorda.kz (дата обращения: 18.09.2026).
9. Итоги заседания Совета глав государств-членов ШОС в Астане. 4 июля 2024 года // Секретариат ШОС. URL: https://eng.sectsco.org (дата обращения: 18.09.2026).
10. О Службе государственной охраны Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 3 октября 1995 года № 2483 (с изменениями и дополнениями) // ИПС «Әділет». URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002483_ (дата обращения: 18.09.2026).
11. Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18 апреля 1961 года // United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org (дата обращения: 18.09.2026).

DATA TRANSFER REGIMES AND DIGITAL COALITIONS OF STATES

Nygymet Aitolkyn

Master's student
L.N.Gumilyov Eurasian National University
Astana city, The Republic of Kazakhstan
aitosha.jk.97@gmail.com

Abstract. This study examines whether national data-transfer rules align with participation in EU- and US-linked digital coalitions. Ten jurisdictions are coded for 2019 and 2026 using a proximity index. Regime dispersion declined from 0.70 to 0.32 (0.63 under a conservative estimate). Alignment with formal membership occurred in two of four verifiable cases. The findings do not confirm a direct relationship and suggest that mutual-recognition mechanisms matter. The small sample supports associations rather than causal conclusions.
Keywords: digital sovereignty; cross-border data transfer; digital coalitions; Global CBPR Forum; Convention 108.

Аннотация. Исследуется связь нормативной близости режимов трансграничной передачи данных с участием государств в цифровых коалициях. Для десяти юрисдикций за 2019 и 2026 годы рассчитан индекс близости. Разброс режимов снизился с 0,70 до 0,32 (до 0,63 при консервативной оценке). Совпадение близости с формальным членством выявлено в двух из четырёх проверяемых случаев. Прямая связь не подтверждена; важную роль играют механизмы взаимного признания. Выводы отражают ассоциации, а не причинность.

Ключевые слова: цифровой суверенитет; трансграничная передача данных; цифровые коалиции; Global CBPR Forum; Конвенция 108.

Аңдатпа. Зерттеу деректерді трансшекаралық беру режимдерінің нормативтік жақындығы мен мемлекеттердің цифрлық коалицияларға қатысуы арасындағы байланысты бағалайды. 2019 және 2026 жылдардағы он юрисдикция үшін жақындық индексі есептелді. Режимдердің стандартты ауытқуы 0,70-тен 0,32-ге дейін төмендеді (консервативті бағалауда 0,63). Тексерілген төрт жағдайдың екеуінде нормативтік жақындық ресми мүшелікпен сәйкес келді. Тікелей байланыс расталмады; өзара тану тетіктері маңызды рөл атқарады. Шағын іріктеме нәтижелері себептілікті емес, өзара байланысты көрсетеді.

Түйін сөздер: цифрлық егемендік; деректерді шекара арқылы беру; цифрлық коалициялар; Global CBPR Forum; 108-Конвенция.

Digital sovereignty remains a contested concept and functions more as a discursive practice than as a legal category [1]. The literature describes three models of data regulation (the US, the EU, China) and the "data realms" formed around them [2, 3]. M. Ferracane and E. van der Marel assigned 116 countries to open, conditional and limited models and linked them to trade in digital services, leaving the question of what drives the choice of model to future research [4]. In the sources reviewed, no works were found that test whether the proximity of a national regime to a centre's model corresponds to a state's participation in that centre's formal formats. Research question: is the normative proximity of a cross-border personal data transfer regime associated with membership in the formats of the corresponding centre? Two hypotheses are tested. H1: a state more often participates in the formats of the centre to whose regime it is closest. H2: from 2019 to 2026 the dispersion of regimes decreases, i.e. convergence towards the conditional model takes place.

The sample includes three centres (the EU, the US, China) and seven middle-tier states (Brazil, India, Indonesia, Kazakhstan, Singapore, Turkey, the UAE), selected purposively: each has a general data-transfer regime adopted or amended in 2019–2026, and legal data on it are openly available. The regime is coded on a scale from 0 (open) to 2 (localisation or prior authorisation) in steps of 0.5; the values 0, 1 and 2 correspond to the models in [4], on which the 2019 cross-section is based. The 2026 cross-section was coded by the author from legal acts [10–17]. The proximity of state i to centre c is $P = 1 - |s(i) - s(c)| / 2$, where s is the regime score; the nearest centre is the one with the highest P. Coalition formats are taken only where a verifiable register exists: the Global CBPR Forum [5] for the American orbit, and Council of Europe Convention 108 together with EU adequacy decisions [6, 7, 9] for the European one. The Chinese orbit has no register: the 2020 Global Initiative on Data Security is declaratory, and no list of those who joined has been published [8], so it is excluded from the test of H1.

The results are presented in the table. Six of the ten jurisdictions changed their score, and five of the six moved towards the conditional model: the US ($0 \rightarrow 0.5$) introduced restrictions addressed to a list of countries [10], China ($2 \rightarrow 1.5$) eased its regime in 2024 [11], Indonesia ($2 \rightarrow 1$) and the UAE ($0 \rightarrow 1$) adopted general laws [13, 17], Kazakhstan ($2 \rightarrow 1.5$) retained localisation with exceptions [14]; India

(1 → 0.5) moved to a negative list of countries [12]. The standard deviation of the scores fell from 0.70 to 0.32 on the full scale and to 0.63 under a conservative collapse to three levels, in which the values 0.5 and 1.5 are rounded to the extremes. H2 is confirmed, but the size of the effect depends on the scale, and the 2019 scores were assigned by other authors on a three-level scale. The nearest centre changed for India, Indonesia and the UAE.

Table — Cross-border transfer regime, proximity to the centres and formal membership

Jurisdiction	019	026	Nearest centre, 2026	Formal membership in verifiable formats	Match
EU			—	Centre	—
US		.5	—	Centre	—
China		.5	—	Centre; no register of the format [8]	—
Brazil			EU	EU: adequacy decision of 26.01.2026 [9]	Yes
Turkey			EU	EU: party to Convention 108 [6, 7]	Yes
Singapore			EU	US: member of the Global CBPR Forum [5]	No
UAE			EU	US: DIFC is a Forum member, the federal UAE is not [5]	No
Indonesia			EU	None	No data
India		.5	US	None	No data
Kazakhstan		.5	China	None (no register)	No data

Source: 2019 scores — [4], Table A1; 2026 scores and the proximity index — author's calculation from acts [10–17] (EU = 1, US = 0.5, China = 1.5; Singapore and Turkey are governed by [15, 16]). Scale: 0 — open, 2 — restrictive.

H1 is not confirmed: of the four states with verifiable membership, regime proximity coincided with the orbit in two cases (Brazil, Turkey) and did not in two (Singapore, the UAE). Singapore and DIFC belong to the American format with a conditional regime of the European type: Singapore's law recognises CBPR certification as a way of meeting the requirement of comparable protection [15]. Consequently, a conditional regime is compatible with the formats of different centres, and the coalition choice takes place at the level of mutual-recognition mechanisms (adequacy, certification). The match for Turkey cannot be regarded as a consequence of regime proximity, since participation in Convention 108 follows from membership in the Council of Europe.

Scientific novelty: for the first time, an index of proximity of national data-transfer regimes to reference models is related not to trade but to formal coalition membership; the asymmetry in the institutionalisation of formats is recorded (the

US and the EU have registers, China does not); it is shown that mutual-recognition mechanisms, rather than the strictness of the regime, determine a state's coalition position under a conditional regime. For middle-tier states this implies that embedding in law recognition mechanisms compatible with several formats allows them to combine the orbits of different centres. Limitations: the sample of ten jurisdictions is small and purposively formed, the index is one-dimensional, legal acts were studied through legal reviews rather than primary texts, the Chinese format is not measured, and the results express associations rather than causation.

References

1. Pohle J., Thiel T. Digital sovereignty // Internet Policy Review. 2020. Vol. 9, no. 4. DOI: 10.14763/2020.4.1532.

2. Aaronson S.A., Leblond P. Another Digital Divide: The Rise of Data Realms and its Implications for the WTO // Journal of International Economic Law. 2018. Vol. 21, no. 2. P. 245–272. DOI: 10.1093/jiel/jgy019.

3. Bradford A. Digital Empires: The Global Battle to Regulate Technology. New York: Oxford University Press, 2023. 599 p. ISBN 9780197649268.

4. Ferracane M.F., van der Marel E. Regulating Personal Data: Data Models and Digital Services Trade. Washington, DC: World Bank, 2021. (Policy Research Working Paper; no. 9596). DOI: 10.1596/1813-9450-9596.

5. Global CBPR Forum. Members & Associates [Electronic resource]. URL: https://www.globalcbpr.org/about/membership/ (accessed: 16.10.2026).

6. Council of Europe. Convention 108 and Protocols: Parties [Electronic resource]. URL: https://www.coe.int/web/data-protection/convention108/parties (accessed: 16.10.2026).

7. Council of Europe. Data Protection Day 2018 [Electronic resource]. URL: https://www.coe.int/en/web/data-protection/-/data-protection-day-2018 (accessed: 16.10.2026).

8. Stanford University, DigiChina. Knowledge Base: China's "Global Data Security Initiative" [Electronic resource]. URL: https://digichina.stanford.edu/work/knowledge-base-chinas-global-data-security-initiative/ (accessed: 16.10.2026).

9. EU and Brazil Mutually Recognise Data Protection Standards // eucrim. 2026. URL: https://eucrim.eu/news/eu-and-brazil-mutually-recognise-data-protection-standards/ (accessed: 16.10.2026).

10. Are You Ready for the Department of Justice's Bulk Data Transfer Rule? [Electronic resource] / Alston & Bird. URL: https://www.alstonprivacy.com/are-you-ready-for-the-department-of-justices-bulk-data-transfer-rule/ (accessed: 16.10.2026).

11. China relaxes Cross-Border Data Transfer Rules with New Provisions [Electronic resource] / CMS. URL: https://cms.law/en/chn/legal-updates/china-relaxes-cross-border-data-transfer-rules-with-new-provisions (accessed: 16.10.2026).

12. The Digital Personal Data Protection Act, 2023 (No. 22 of 2023), s. 16 [Electronic resource]. URL: https://dpdp.myndsolution.com/wiki/act/section-16-processing-of-personal-data-outside-india/ (accessed: 16.10.2026).

13. Personal Data Protection Law: Cross-Border Transfer Requirements [Electronic resource] / Makarim & Taira S. URL: https://makarim.com/news/personal-data-protection-law-cross-border-transfer-requirements (accessed: 16.10.2026).

14. Personal Data Protection. State Oversight and Legislative Updates [Electronic resource] / GRATA International. 06.06.2024. URL: https://gratanet.com/publications/persona-data-protection-state-oversight-and-legislative-updates (accessed: 16.10.2026).

15. Personal Data Protection Commission (Singapore). Decision: Belden Singapore Private Limited. [2021] SGPDPC 13. 12.11.2021. URL: https://pdpc.gov.sg/-/media/Files/PDPC/PDF-

Files/Commissions-Decisions/Decision---Belden-Singapore-Private-Limited---12112021.pdf (accessed: 16.10.2026).

16. Guide on Cross-Border Transfers of Personal Data (Türkiye, Law No. 7499) [Electronic resource] / Moroğlu Arseven // Mondaq. URL: https://www.mondaq.com/turkey/data-protection/1565750/guide-on-cross-border-transfers-of-personal-data (accessed: 16.10.2026).

17. United Arab Emirates Allows Cross Border Data Flows of Personal Data [Electronic resource] / U.S. International Trade Administration. URL: https://www.trade.gov/market-intelligence/united-arab-emirates-allows-cross-border-data-flows-personal-data (accessed: 16.10.2026).